

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

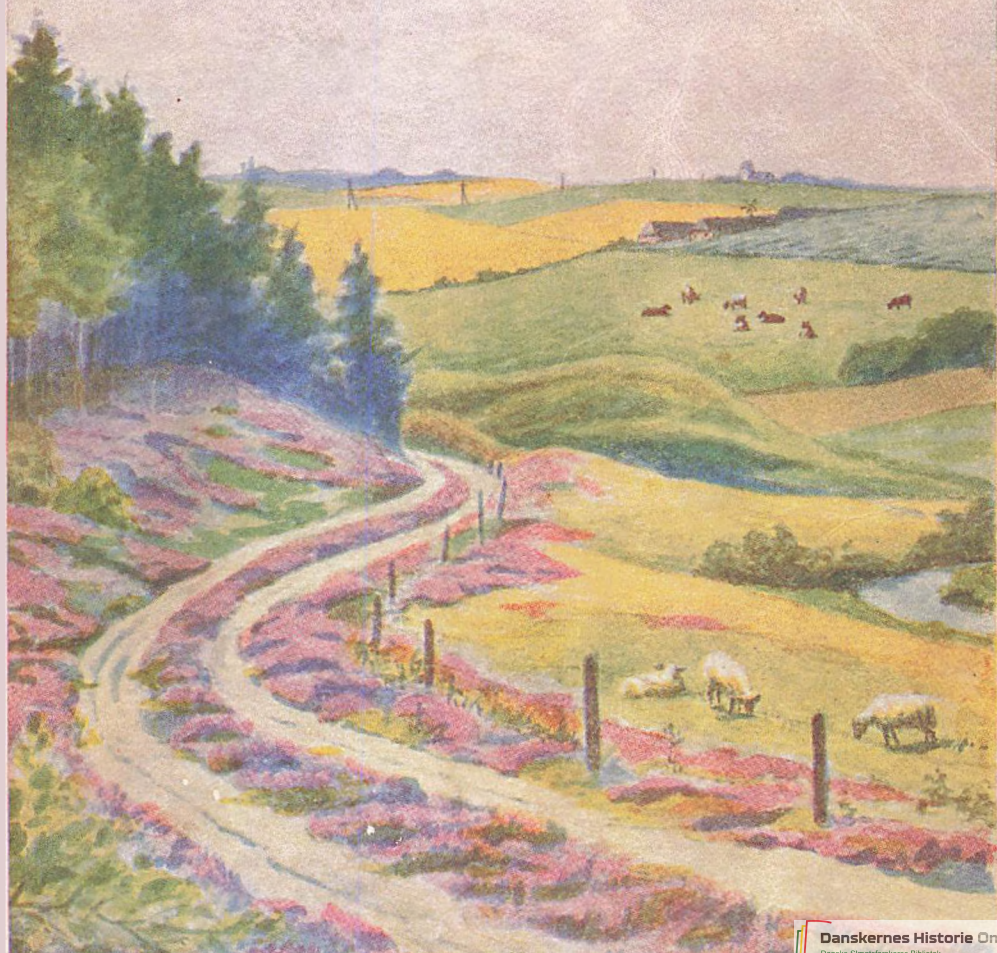
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Niels Mølgaard

KULTURBILLEDER

FRA VESTJYDSKE EGNE

**KULTURBILLEDER
FRA VESTJYDSKE EGNE**

*Tilegnet
hedens flittige opdyrkere*

KULTURBILLEDER FRA VESTJYDSKE EGNE.

AF
KONSULENT NIELS, MØLGAARD

Omslagstegning
HANS BRYGGE

3000 EKSEMPLARER

EGET FORLAG

LEMVIG 1950 . 261 .

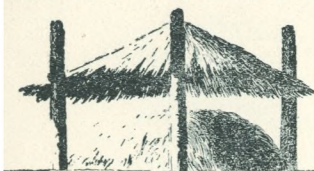
Trykt i
LEMVIG BOGTRYKKERI

Indholdsfortegnelse

Det gamle amtskort	8-9
Forord	11
Hvad det gamle amtskort fortæller	13
Hvor heden herskede	15
Hodsager sogn	16
De første nybyggere på heden	17
Jordens driftsforhold	18
Mosebrænding	20
Den store hedebrand i 1897	20
Egnens folk	22
På indkøb i Holstebro	26
Markedsfærd	28
De flittige hedeboer	30
En „guldgrube“ for egnen	33
Egnens „dyrlæge“	35
Den flittige hedeopdyrker	36
De første andelsmejerier bygges	37
Nye mejerier bygges	39
Postombæringen	40
Kulturelle fremskridt	41
Landøkonomiske foreninger	42
Engvandingskanal anlægges	42
Skoleudviklingen i Hodsager	43
En god skolekammerat	46
Nye skoler bygges	46
Den åndelige vækkelse	48
Min slægt og hjemmet i O. Yllebjerg	49
Da pastor Morten Larsen hjalp mig at flytte køerne	57
Haderup sogn	61
Hvorledes Feldborg skovdistrikt blev til	61
Byggemåden i ældre tid	63
Engvanding fra strømhjul	63
Andre kulturelle fremskridt	64
Mejeri bygges	64
Landøkonomiske foreninger oprettes	65
Sognet bliver til 3 kirke-distrikter	65
Et nedlagt sogn opstår igen	65

Sevel sogn	67
Nogle hedegårde blev til et kirke-distrikt	67
En enestående indsats	69
Der bygges kirke	71
Mejeri bygges	71
Skoleudviklingen	71
Borbjerg sogn	72
Gamle sagn	73
Gårde i sognet	74
Mejerier bygges i sognet	76
De kirkelige forhold i Borbjerg sogn	77
Der bygges kirke i Hogager	78
Mænd fra sognet	79
Peder Pedersen, St. Hedegård	81
Jens Peder Løvig, egnens hjemstavnsdigter	81
Lærer Chr. E. Møller, Borbjerg hovedskole	83
Jens Hvidbjerg	84
Vesterude ved hav og fjord	88
Den åndelige bevægelse	90
Indremissionens første højskole oprettes	90
Den grundtvigske bevægelse	94
Bøvling valgmenighed oprettes	95
Lømvig valgmenighed oprettes	97
En gren af den store Bjerre-slægt	100
Lærerpæret Bjerre, Lomborg skole	105
Gudum sogn	110
Gudum kloster	111
Ivar Olesen, grundlæggeren af Danmarks største skov	113
Klosterheden og Kronhedens skovdistrikt bliver til	114
De første beboere på Gudum hede	115
Da Johannes Møller bandt den Gudum præst en historie på ærmet	115
Kr. Tovborg Jensen, Kloster mølle. (Adelsmand i bondekoft)	116
Kr. Tovborg bliver hedeopdyrker	117
Foregangsmand på landøkonomisk område	118
Kr. Tovborg som politiker og folkefører	119
Hjemmet i Kloster mølle	122
Alt for tidligt gik han bort	123
Peder Byskov, Sdr. Hestbæk	124
En bryllupsrejse, der varede hele livet	125
De første år	126
En brandulykke	127
Heden dyrkes op	129
Mergelselskab oprettes	129
En fremtidsplan for sønnerne	130
Store afvandingsarbejder	131
Resultater og anerkendelse	132
Skoleudviklingen i Hestbæk	133

KORT
over
SKIVEHUUS, BØVLING
og LUNDENÆS AMTER
samt Stykker af de tilfødende
AMTER.

under
det Kongelige Videnskabernes Societets Direction ved
rigtige Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt
astronomiske Operationer prøvet.

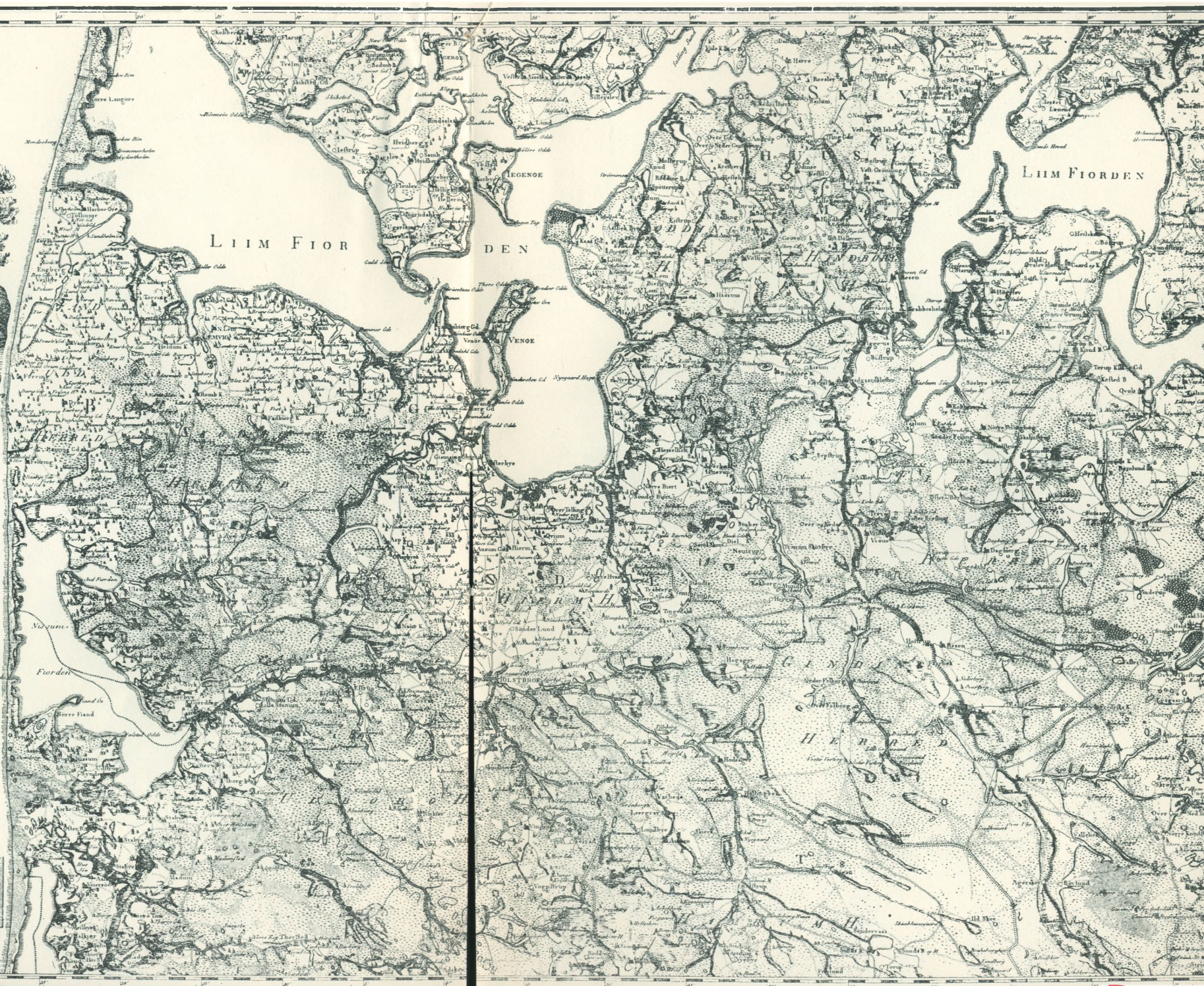

TEGNEENS UDDYDNING

- AMTSKIN
- HERREGAARDE
- Landbyer eller Erubige Kirker
- Landbyer uden Kirker
- Herregaarde
- Erubige Herregaarde
- Land Mølle
- Pape Mølle
- Byggnadssteds Tegne
- Stue Pæle
- Lying Stæde
- Meer

MAALESTOE

To Danske Mæle eller 20000 Danske Alen

Forord

På Lemvig Museum findes et interessant amtskort over „Skivehus, Bøvling og Lundenes amter“, stukket af G. N. Angelo 1800.

Kortet er meget ejendommeligt. Det giver et godt billede af, hvorledes Ringkøbing amt så ud for 150 år siden; ikke blot ser man, at store dele af amtet lå hen i heder og moser, men vejforholdene var også meget mangelfulde, kun ganske få færdselsveje fandtes.

Man får også et indtryk af bebyggelsen, idet hovedgårde (2 bygninger med kors over), bøndergårde (een bygning med kors) og bønderhuse, een bygning uden kors) er angivet på kortet.

De gode lerjorder i visse dele af „Bøvling amt“ er på denne tid ret tæt bebygget. Dette gælder Lemvig-egnen ud mod havet og Limfjorden, det gælder også egnen mellem Struer og Holstebro og for en del Vinderupegnen omkring Ryde, Sahl og Sevel sogne, men ellers lå store dele af det øvrige amt hen i hede.

Helt op til vor tid var forholdene således, først efter midten af forrige århundrede begyndte bebyggelsen og opdyrkingen af heden.

Jeg vil prøve at tegne nogle billeder af udviklingen, der er sket, og som har givet gode levevilkår for tusinder af familier.

Som kilde har jeg bl. a. brugt „Traps danmarksbeskrivelse“, arkivar dr. O. Niensens to bøger: „Historisk topografiske efterretninger for Hjerm—Ginding herreder og Skodborg—Vandfuld herreder“, lærer C. Møller: „Borbjergs

historie“, „Familien Bjerres Slægtsbog“, jubilæumsskrifterne fra Lemvig valgmenigheds og Nr. Nissum højskoles 50 års beståen, „Hodsagerminder“ af lærer N. P. Larsen, samt hvad ældre historisk interesserede har meddelt mig, således gård-ejer J. P. Gelsbjerg, Fårbæk, Haderup; J. P. Løvig, Borbjerg; friskolelærer Jørgensen Borup, Bøvling o. fl. Selv har egnens udvikling gennem de ca. 60 år, jeg kan huske tilbage, fæstnet sig stærkt hos mig.

Da det kristelige og folkelige liv, som det har udfoldet sig i disse egne, har haft afgørende betydning, vil jeg prøve at vise dette i de billeder, jeg vil tegne.

Kiels Mølgaard

Hvad det gamle amtskort fortæller

Ser man på det gamle amtskort, så viser dette, at der kun var meget sparsomt med færdselsveje på den tid.

Fra Thisted førte en vej ned over det vestlige af Thy over landtangen Agger og „Tyeboe Røn“ (Thisted amt) og „Nørre Langøre“ (Bøvling amt) forbi „Harbøe Røn“ (Rønland) med tre gårde og en „Veyr Mølle“. — Vejen førte videre mod syd, forbi landsbyen Langerhuse, Tøhuse, Flyvholm „Gads Gaard“ og Ryttershus.

Vejen førte videre over Engbjerg bakker forbi Smedshave og Rosdal, Bøsgaard, (2 gårde) i Hygum, Revskov i Hove (en gård, to huse), Hove kirke, Heldum kirke og Ballegaard. Forbi Lemvig, som på denne tid kun var en lille by med få indbyggere. Vejen følger samme retning som nu til „Romb“ kirke. Her deler den sig; i syd fører den mod Ringkøbing, den anden vej fører i sydøstlig retning mod Holstebro.

På begge sider af vejen mod Ringkøbing bredte heden sig. Sydligst i Lomborg sogn lå gården „Kronborg“ ensomt ved vejen. Lidt længere mod syd, øst for vejen, lå „Stamp Mølle“ i Flynder; her forarbejdedes tøj ved kraft fra vandhjulet.

Længere i syd lå herregården „Bækmark“ lidt vest for vejen ved det lille åløb, der skiller Flynder og Møborg sogne.

Vejen, der fra Rom kirke fører i sydøstlig retning mod Holstebro, gik gennem heden, og den første bebyggelse ved vejen er „Linde bye“.

Fra Thisted førte en anden vej ned gennem Thy og Thyholm med overfart ved „Otte Sund“. Herfra fortsætter vejen forbi Makholmgårdene i Resen, (to gårde, et hus), Kjærgård vandmølle og Resen kirke, stødende til Lemvig—Holstebro-vejen ved „Lindebye“, herfra førte vejen ind over heden til Holstebro.

På denne tid eksisterer Struer by ikke. En vej førte fra

„Struer Ladested“ (nogle huse inderst i Venø-bugten), gennem det frugtbare, ret tæt bebyggede opland, til Holstebro.

Fra Holstebro førte en vej ind gennem heden til Viborg. Eggen var her, som største delen af nord- og midtjylland, dækket af hede — hist og her med hedelandsbyer og ensomtliggende gårde.

I århundreder har heden bredt sig. Først efter midten af forrige århundrede begyndte udviklingen at tage fart. Jeg vil prøve at tegne træk af udviklingen, der er sket siden.

I.

Hvor heden herskede

Ovenpå et flyttelæs fra Nr. Nissum til Hodsager sogn.

Det var den 3. september 1887 om morgenen. To arbejdsvogne var fuldtlæssede med hjemmets bohaver. Vi flyttede fra Friskolen i Nr. Nissum til hedegården „Over Yllebjerg“ i Hodsager, ca. 2 mil øst for Holstebro.

Det var en dejlig sensommerdag med høj himmel og strålende solskin, som vi kan have det i september.

Vi kørte over Humlum og ned forbi Struer, som endnu på denne tid var en lille flække; der var et godt stykke vej ind til den. Stærkt optaget var vi børn, da vi mellem Struer og Holstebro passerede Ausumgård. Aldrig havde vi set så stor en gård. På marken stod en række køer; jeg tror, vi talte 100. Det var i høstens tid, og der var travlt med hjemkørsel af havre fra de store marker.

Ved baneoverskæringen på Struervej begyndte Holstebro. Vi kørte ind ad Nørregade over Storetorv, og efter et kort hvil ud gennem Østergade. Vi syntes, det var en stor by, og dog havde byen vist ikke stort over 4000 indbyggere. De fleste huse var kun étetages, mest med tegltag. Gadebelægningen var store firekantede sten. Østergade mandede ud i Viborgvejen. På venstre side lå lystanlægget, derefter kirkegården, og så strakte de magre sandjorder sig til begge sider. Den eneste bebyggelse, der lå ved vejen, var knap 1 km. fremme, en lille gård, „Kræn Andersens“, nu gården „Frydenlund“. På et vejskilt stod: 12 mil til Randers. Straks efter var Øster plantage, en nylig tilplantet nåleplantage på begge sider af vejen. Men snart havde vi igen de magre, sandede jorder — tildels lynggroede.

Da vi havde passeret Mejrup Kirkeby (kirken, skolen, en lille gård og et par huse) er jorden frugtbar mod nord. Her

lå de tre Kobberupgårde. Men ikke ret langt fremme fører vejen ind til Borbjerg sogn, og så bredte heden sig på begge sider af vejen næsten uafbrudt helt til Viborg med undtagelse af landsbyen Skave i Borbjerg, ca. 2 mil øst for Holstebro, der lå som en lille oase på heden.

Men vi skulle ikke denne vej. Tæt øst for Mejrup kirkeby drejede en nylig indgrøftet vej til højre i sydøstlig retning gennem det østlige af Mejrup sogn.

Vejen var ikke gruset endnu, og det gik derfor langsomt. Det var hen mod aften, da der i horisonten til højre tegnede sig et mørkt bakkedrag; det var Yllebjerg bakke, en ca. 140 fod høj, langstrakt bakke. Nordsiden var ret stejl og lynggroet. Det var det eneste højdedrag i det flade hedeland.

Heden er nu enerådende, men snart drejer vejen af til højre ned forbi østerenden af Yllebjerg. Og foran os lå gården med store, lave bygninger omgærdet af en stor have med høje træer.

Efter en køretur på ca. 6 mil ovenpå et flyttelæs sov vi godt den første nat i vort nye hjem.

Hodsager sogn.

Det gamle amtskort viser, at Hodsager sogn omkring 1800 omtrent lå hen i heder og moser. Der fandtes kun få bebyggelser i det 2 mile lange og kun $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ mil brede sogn. Fra vest lå Yllebjerggårdene (2), Dalgård (1), Brogård (1), Gamle Hodsager (2), midt i sognet kirken med gården Kirkegård. Længst i sydøst Halunkbækgårdene (2). I østenden af sognet lå Aamosegårdene (2) meget ensomme i heden.

Sognets fladeindhold er 6614 tdr. ld. med ialt $53\frac{1}{2}$ td. hartkorn.

I sydsiden grænser sognet mod vest til Tvis sogn, senere til Aulum, sydøst Ørre, nordøst Haderup, mod nord Borbjerg og vest Mejrup sogn.

I sydsiden af sognet er der brede engdrag langs Storåen, i nordsiden for største delen moser og heder. Det eneste højdedrag i det flade land er Yllebjerg bakke. Herfra kunne man tælle 21 kirker, blev der sagt.

Udsynet var ganske enestående. Der var ingen træer, der afbrød, kun i det fjerne, i nordøstlig retning skimtedes noget

grønt. Det var Feldborg plantage. Dog, mod øst skimtedes i horisonten en mørk hævnng. Det var Lindebjerg inde på Karupfladen ca. fire mil borte.

På Yllebjerg ligger Bavnehøj; og hvorledes højen er blevet til, fortæller Evald Tang Kristensen i sine almuesagn:

„Bjergmanden var til barselgilde i Lindebjerg. Under gildet blev de to bjergmænd uvenner, og Yllebjergmanden kom lidt hurtigt afsted hjem. Da de dagen efter var ved at rydde op i Lindebjerg efter gildet, fandt de en af Yllebjergmandens vanter. Lindebjergmanden gik så udenfor bjerget, og for at vanten kunne få slyngkraft, fyldte han tommelfingeren med jord og kastede så vanten mod Yllebjerg. Det traft sig så heldigt, at den faldt midt på bjerget. Det gav et ordentligt dump, omtrent som en jordrystelse. Folkene i Yllebjerg blev noget forskrækkede, men de vovede sig dog ud og fandt vanten og rystede jorden ud af fingeren. Og på denne måde blev Bavnehøj til“.

Kun mod syd var der lidt afveksling i udsynet fra Yllebjerg. Lige neden for lå O. Yllebjerg på skråningen mod engen. Gamle træer omgav haven, og syd for bredte den store eng sig, afgrænset af åen og de stejle, skovbevoksede skrænter; — en virkelig oase kunne man godt kalde det, midt i hedeørkenen.

O. Yllebjerg var sognets største gård med sine 4 td. hartkorn. Der var nu „kun“ 180 td. ld. til gården, hvoraf 35 td. god eng og ca. 15 td. ld. god jord langs engen, resten mager sandjord, hvoraf en del lå hen i hede.

Det gamle amtskort viser, at der oprindeligt kun var 2 Yllebjerggårde med store, vidtstrakte hede- og mosearealer til, der udgjorde hele den vestlige del af sognet.

De første nybyggere på heden.

Der lå i 1887 endnu to „Søjhuse“, huse, bygget af lyngtørv, i Yllebjerg-distriktet, antagelig har der ligget flere; det var jo den letteste måde for fattigfolk at bygge på.

En af de første, der byggede hus på Yllebjerg hede, var Peder Jørgensen. Da han skulle giftes i 1844, købte han ca. 30 td. ld. hede fra O. Yllebjerg. Her byggede han selv hus. Det var 8 alen i bredden og lidt mere i længden. Huset var

bygget af ubrændte lersten. Tagværket var tynde granspær og tækket med lyng. Stuegulvet var den bare jord, og lyngen stod der endnu, efter at huset var under tag.

Fire pæle blev rammet i jorden og nogle brædder lagt over, så var der et bord; en fast bænk langs væggen udgjorde siddepladsen; en alkoveseng fyldt med lyng, ovenover halm og hjemmelavet sengetøj, — dette var hele møblementet. For værne mod ildsvåde blev der pløjet nogle furer udenom huset. Det første stykke jord blev indvundet ved at vende lyngskjolden med spaden. Som gødning blev der brugt tørveaske; og så blev der sået rug. At udbyttet blev kummerligt, forstår man.

Peder Jørgensen gik ud som daglejer; men da han forlangte 8 skilling i dagløn, ville ingen have ham; — 4 skilling var den gængse dagløn.

Gennem årene blev en del af jorden opdyrket. Sønnen Peder Lundsgård overtog ejendommen efter faderen. Da vi i 1887 kom til egnen, var her en lille, særdeles veldreven gård med et par heste og 14—16 kreaturer.

Sådan var de fleste begyndt på Yllebjerg hede. — Til Yllebjerg skoledistrikt hørte på denne tid 24 gårde og huse.

Jordens driftsforhold.

Efter nutids driftsforhold var den tids meget primitive. Sædskiftet var almindeligt (hvis man da havde noget). Rug, havre, og derind imellem et større eller mindre stykke med kartofler; det var rug og kartofler, der var det afgørende. Man skulle jo have brødrug, og kartofler var næsten daglig ret morgen og middag.

Efter tre a fire afgrøder blev der lagt ud med græs. Ud-lægsfrøet var opfejning af høspild fra laden.

Til rugen blev møddingen kørt ud; men den strakte jo ikke langt på de store arealer. Anden kærsvand og havremarken fik ingen gødning. Når man regner med den yderst slette jordbehandling med de primitive redskaber: (Svingplov, dansk harve og svensk harve) forstår man, at udbyttet blev ringe. Kunstgødning kendte man jo ikke; — fra 8 til 10 trav rug pr. td. ld. var nok det almindeligste. Ofte gav rugen ikke mere end 4 skp. pr. trave, anden kærsvand ofte ikke mere end 3

skæpper. Havren gav endnu mindre. Ofte blev den ikke tærsket men brugt til at skære i hakkelse til hestene. Der levnedes ofte ikke så megen havre til tærskning, at der kunne blive til udsæd næste forår. Og kartoflerne! — De blev lagt i hver 3. fure. Gødningen blev lagt til hver kartoffel. Fremgangsmåden var følgende: Ofte var det fåregødning, der blev brugt, — den var fast at tage i. Fårene gik almindeligvis ude det meste af vinteren igennem, hvis ikke sneen dækkede jorden. Men de kom ind om natten og fik oftest et gift hø. — Vi havde mange får (ca. 40). De havde et stort rum i østlængen — over hele huset. Men der blev ikke muget hele vinteren, og hen på foråret var gødningslaget over en alen tyk, så en voksen måtte gå helt krumbøjet derinde. I april måned, når vi skulle tænke på kartoffellægningen, (det var altid den første afgrøde, der kom i jorden), blev gødningen med en skarp tørvespade „spiddet“ i firkantede stykker, ellers kunne den fastrådte gødning slet ikke muges ud. Den blev så kørt ud på kartoffelmarken i store bunker — 3—4 steder på ageren, som den var lang til. Vi børn havde den opgave at lægge kartoflerne i furen. Det var så karlens og pigens arbejde at lægge gødningen til kartoflerne.

Med en opsprættet sæk bunden om sig som et forklæde tog de fåregødningen af dyngerne, — den lå i flager, og for ikke at bruge for meget af gødningen blev den plukket i stykker og en lille klat lagt til hver kartoffel.

Jordbehandlingen bestod i, at kartoffelmarken fik en harvning eller to af danskharven, inden kartoffeltoppene kom op, ellers fik marken lov at ligge hen, til kartoflerne skulle tages op i oktober. Ofte var det således, at det var vanskeligt at finde toppene mellem senegræs og andre ukrudtsplanter.

Læggematerialet var dårligt; man brugte altid de små kartofler, — og man kendte jo dengang ikke til virus sygdomme, så udbyttet blev derfor kummerligt.

Roedyrkning kendtes ikke i slutningen af firserne. Fra Lemvigegn kendte far roedyrkingen, og det første år, vi boede i O. Yllebjerg, blev der sået roer. Der blev rillet furer op med ploven, og det var så vi børns opgave med en kop i hånden at gå og prikke turnipsfrø i furekammen med den afstand, som roerne skulle have.

Da vi om efteråret kørte roerne hjem fra marken, kom

Jakob Overgård en dag agende forbi på vejen hjem fra Holstebro. Han holdt stille ved agerenden, og måbende spurgte han far, hvad det dog var for tingester, vi der læssede på vognen.

Far gjorde rede for, at det var roer, der kunne bruges til at fodre kreaturerne med om vinteren; roerne skulle for en del erstatte sommergræsningen.

Jakob ville da „så grov gjan“ have nogle stykker med hjem i vognen for at prøve, om det holdt skik.

Engang senere, da Jakob Overgård kom forbi, sagde han til far: „Du skal hejsten ha' så manne tak for di hær roer, — du kan tro, a hâj en sær lign a dem“.

Mosebrænding.

Der blev dyrket en del „gjer“ (spærgel) på de afgravede mosearealer. Spærgel er et olieholdigt frø, — og den kunne altid sælges, og til gode priser (8 a 10 øre pr. pund). Som gødning brugtes aske. — Man havde erfaret, at spærgelen groede særlig godt på mosejord. Tørvelaget blev om foråret harvet op ved flere harvninger. Når det først hen på sommeren var tørt, blev tørvelaget brændt. Det gik således til:

„Man antændte ilden i ydersiden af arealet, og med en skovl strøede man den glødende tørvesmuld i en lang stribe til den anden ende af stykket, så der blev en lang ildlinie. Med skovlen smed man så stadig den brændende tørvejord frem mod vinden, til vi kom til den modsatte side af stykket. Det gjaldt om, at brændningen blev omhyggeligt gennemført, så der ikke blev pletter, hvor tørvelaget ikke var brændt.

I asken blev så sået spærgelfrø. Og der kunne avles godt og give god indtægt“.

Jeg husker, hvorledes egnen i forsommeren kunne være fyldt med mægtige røgskyer. Alle, der havde afgravet mosejord, brugte moseafbrænding, flere blev ved så længe, at hele tørvelaget var brændt, og der kun var sand tilbage. Sådan jord var senere værdiløs til dyrkning.

Den store hedebrand i 1897.

Der var også på denne tid en brandlov, hvori der var ansat en tidsfrist for, hvor længe der måtte brændes mose (vist til

midten af juni måned), og der skulle være brandbælte, hvor lyngbevokset hede og moser grænsede til.

Jakob Post boede ude i nordsiden af Yllebjerg mose med skel ind til den store Hesselå hede i Borbjerg sogn. Han havde også fået sin mosejord harvet op og ville nu til at brænde tørvelaget af. Der var en ret passende vind fra morgenen af; men en erfaren nabo, der kom til, advarede Jakob.

„Pas dog på, vinden vil nok tage til op ad dagen, og den bærer lige mod Hesselå hede“.

„Det går nok“, sagde Jakob, — „å hvad, det gor wal et galler, end te a kommer i æ tugthus, hvis ilden skal ta sjel“.

Jakob fik tændt ild, og det gik ret godt til hen mod middag. Men så blæste det op til en hård sydvest kuling. Jakob kunne ikke styre ilden, den sprang over i heden, og snart slog mægtige røgsøjler op og formørkede hele egnen. Den, der ikke har været øjenvidne til sådan katastrofe, kan næppe forestille sig den. Hesselå hede havde et areal på ca. 1000 td. ld. Bagved var den store Hvidmose af samme størrelse, og bag ved igen den store Feldborg statsplantage. Mange hedehjem, der lå ind mod mosen og plantagen, var truet.

Der gik opbud til folk i omliggende sogne. De mødte med hesteforspand for at pløje brandfurer op, — ellers blev der arbejdet med spade og skovl. Halvkvalte af røg og helt sortsværtede måtte man af og til ud i den friske luft.

I 3 dage rasede ilden. Jakob var helt ude af sig selv af angst og samvittighedsnag. For at dulme sindet tyede han til brændevinsflasken. Men det virkede helt forkert, — alt var sort i sort for ham. Hændervridende gik han rundt og jamrede: „Å, mæ arme mand, hva skal a gyer, skal a hæng mæ, heller skal a drovn mæ? A kommer jo i æ tugthus“, og så græd han ynkeligt.

Jeg var med hele tiden under slukningsarbejdet. Andendags aftenen lagde vinden sig. Vi lå på vagt ude i Hvidmosen om natten. Flere store regnbyger kom, så vi blev omtrent gennemblødte. Vi gik og prøvede på at varme os ved den ulmende tørveild.

Nu måtte branden da være stilnet? Men hen på formiddagen, dagen efter, blæste det op igen til hård nordvest, og branden tog fat med forøget styrke. Mod aften lagde vinden sig, og man fik herredømme over ilden.

Feldborg plantage var reddet, ligeledes hjemmene, der lå i hedekanterne, men flere tusinde td. land hede og mose var afbrændt sammen med alle tørvene, der stod i mosen.

Det gik ikke så galt for Jakob. Han blev idømt en større bøde, vist større, end han kunne betale. Han var borte en tid, og man gisnede om, at han afsonede bøden i Holstebro arrest.

Egnens folk.

Der boede en del ejendommelige folk i Hodsager i slutningen af forrige århundrede.

På heden, vestligst i Yllebjerg, tæt ved „æ Tovhyv“, lå et søjhus, her boede et par gamle folk, Laust og Lene. De havde det meget småt. Laust plukkede lyng til salg. Lene hjalp til med at bjerge udkommet ved at gå ud og bede om „en bette håndfuld tow“, når egnens folk havde travlt med fåreklipping, fik hun en lille håndfuld hvert sted, — det kunne i mange dage blive til en hel del. Eller i slagtetiden: „En bette skank eller en stump flæsk“, — og det var jo en selvfølgelig sag at gå ud med mælkespanden. Og der kunne også til tider vanke et par æg eller et stykke brød, når der bagtes. — Der var flere, der kom igennem på denne måde uden at nyde fattighjælp.

Og der var Anders Pot, — det var ikke hans rigtige navn. Han skulle have fået navnet efter moren, der havde brændt jydepotter. Andre sagde, at det var fordi, han drak brændevin, som andre drak øl. Hans store anløbne næse talte sit tydelige sprog; men sjældent mærkede man, at han var beruset. Han var en dygtig arbejder og sørgede godt for familien. Han var en ivrig fisker, og brugte fridagene til at trække fiskegarn i Storåen, bistået af børnene. Det kunne være nødvendigt, at han skulle over åen. Der var ingen bro, og åen var dyb. Men han vadede igennem. Ofte nåede vandet ham til armhulerne; men selv på kolde vinterdage blev han gående i det våde tøj til aften.

Ved den gamle færdselsvej ude nordligst i Yllebjerg boede Mads Smed. I sine yngre år havde han været landmand og dyrket den lille gård op fra hede. Nu havde svigersønnen, Andreas Christensen (Dres Smed) overtaget gården, og Mads, der havde godt håndelag på smedehåndværket, havde

bygget et lille hus ved siden af — indrettet smedie — og bag ved en lille stue.

Her boede Mads Smed og hans kone Stine. Det var ikke særlig snildt arbejde, han udførte, men han betjente samtlige beboere i Yllebjerg distriktet. Han var utrættelig i at fortælle historier. Når noget særligt kom på tale, havde Mads Smed altid en lignelse. Jeg husker således engang, der blev talt om en fattig familie, der knapt havde tøj til børnene, — da sagde Mads:

„Ja, sådan var det i Dres's barndomshjem. — De var 6 brødre; men der var kun 5 par bukser til dem. Det gjaldt derfor om for drengene at komme af sengene om morgenen, for den, der kom sidst op, måtte gå uden bukser“. Mange sådanne historier serverede han.

Stine Smeds kunne hekse; det troede mange på egnen. Stine var lille, tynd og mager, lidt krumbøjet med rynket ansigt og røde, rindende øjne; måske var det disse, der gav anledning til at tro, at hun havde overnaturlige evner. Der var mange, der havde sikre beviser for Stine Smeds kunster. Niels Jensen boede længst ude i heden mod Borbjerg skel. En dag, han kom ad vejen mod syd, kommer Stine ad en sti, der gik tværs over vejen. Hun gik over vejen lidt foran ham.

„A so nok, hun bokker sæ nier og stu å tegned' mæ hinne kjæp i æ juer, å da a så gik øver de hær tegning, fæk a sorn en jaw i æ røk“.

Det hjalp ikke, før Niels Jensen havde været ved „æ klog“ mand i Kokborg i Sevel.

Der var også Maren Gråkjær. Hun kom en dag kørende forbi med en barnevogn, hvori der lå en lille dreng. Stine standsede, kiggede ind i vognen og sagde:

„Det er da en bette dejlig dreng, du hår“.

Drengen blev syg og fik slemme krampeanfald, og det hjalp ikke, før de fik råd hos den kloge „Kjæn Krathus“.

I brønden (åben brønd med spand og bom med tov var almindelig ved hjemmene) hev man hos en af naboerne en „klør knægt“ op i vandspanden. Her måtte Stine Smeds have været på spil. Ingen turde røre ved kortet, der blev fisket op med ildklemmen og brændt.

Det var stor uret mod Stine Smeds. Hun var den mest troskyldige og godmodige gamle kone. Jeg har ofte siddet i

hendes lille stue og fået et stykke kandis at sutte på, når jeg var hos smeden for at få noget arbejde lavet.

Mads Smeds nærmeste nabo var Mads farver, en gammel særling, som i ungdommen havde lært farverhåndværket på Klassenborg fabrik i Skarrild sogn. Siden havde han rejst rundt i egnen og solgt farvesedler og givet anvisning på, hvorledes farvningen skulle gennemføres. Han var nu gammel og træt af det omflakkende liv. Han havde fået lov at bo i et søjhus, der lå på heden lige tæt nord for smedien.

„Mit navn er farver Nielsen“, sagde han, når han mødte en fremmed; — og han ønskede at blive tiltalt med „De“.

Jeg var en af hans yndlinge. Ofte har jeg siddet i hans lille stue; huset var ikke stort, vel ca. 8 alen i længde og 5 i bredde. „Muren“ var hedetørv, sat op og indvendig beklædt med ubrændte lersten. Tynde rafter, dækket med græstørv, udgjorde tagværket. Der var ikke højere derinde, end at en middelhøj mand netop kunne stå oprejst. Huset var delt i to dele, den vestlige del var en slags forstue; her oplagredes ildebrændsel og andre nødvendighedsgenstande. Indgangsdøren var fra nordsiden af huset. — En dør førte ind i stuen til venstre. Et ganske lille vindue var her til hver side i den metertykke „mur“. Under vinduet mod nord stod en klædeskiste. Foran vinduet mod syd et lille bord ved væggen. Til højre for døren stod en lille kakkelovn, i modsatte ende af stuen sengen. To stole stod ved bordet. Det var hele møblementet; men her var helt hyggeligt. Tagværket var beklædt med avispapir indvendig. Der hang et par oliemalede billeder på væggen. I de små vindueskarme var der blomster og på bordet lysedug. Der var altid rent og pænt. Jeg har ofte drukket kaffe her og hørt på farver Nielsens fortællinger fra svundne dage. Naturligvis sagde jeg „De“ og farver Nielsen. Knap så godt var forholdet mellem farveren og smeden. Mads Smed ville godt drille den ømtålelige farver. Rent galt blev det en dag, da Mads Smed var i særlig højt humør på grund af et par dramme for meget. Da farveren gik forbi smedien, stod smeden i døren, svingende med hatten og råbende:

„Hej, Mads farver! Kan du et farve mi gammel hat!“

Farveren gik uanfægtet forbi; men han var meget vred; og i lang tid undgik han smeden.

Venskabet blev dog knyttet igen, det skete på følgende måde:

Det var vist i vinteren 1892, — vi havde et særdeles stærkt snefald. Vi var i O. Yllebjerg omtrent afspærret fra omverdenen. Store snedriver havde spærret vejen fra gården, og mange af de lavtliggende hjem i egnen var tildels gemt i snedriver, således med farver Nielsens lille søjhus. En stor drive havde helt dækket huset fra nordsiden, så udgangsdøren var hermetisk tillukket. Vinduet mod syd var ikke stort nok til at farveren kunne krybe ud, — han var fanget som mus i en fælde. Ingen havde lagt mærke hertil, heller ikke Mads smed; han havde haft nok at gøre hele dagen med at grave sit eget hus fri for sne. Men hen mod aften kom han i tanker om, at han ikke havde set naboen hele dagen. Han gik hen til huset. Jo, ganske rigtig, — fra nord dækkede en snedrive helt huset. Med stor møje fik han gravet ind til døren og farveren befriet. Glædestrålende kom farveren ud fra det lange fangenskab.

„Det skal jeg aldrig glemme Dem, Mads Maltesen“, var hans første ord.

I Dalgårdhus i Yllebjerg-distriktet boede i firserne Jens Kristensen Skytte. Han blev altid benævnt Jens Skøt. Han var flyttet fra egnen, før vi kom til O. Yllebjerg. Han var stærkt politisk interesseret; men han var også kendt for sit gode humør og originale påfund og historier. — Her er en af dem:

Jens Skøt og hans nærmeste nabo, Chr. Kristensen, i daglig tale kaldt Chr. Hodsager eller Chr. Hose, kørte til Herning marked, der varede i 2 dage — og her skulle alle være med. De kørte i arbejdsvogn ind over den store hede til Herning, hvortil der var over 3 mil.

Da de ved aftenstid andendagen var på hjemturen, havde de Jakob Overgård med. Han havde fået for mange kaffepunser. Han lå i bagenden af vognen på et høknippe og brugte en farlig mund. Snart sang han og snart jamrede han:

„Å, a tror, a dør. — Å, no dør a ...“. Så blev der stille en tid. Kræ Hose og Jens Skøt sad på sædefjælen foran.

De var nu kommen over heden og nærmede sig Hodsager kirke.

„Å, hold lig', Kræ Hose, så vel a spring aw å fo fat på en

spåe i æ kjærkgor, så vi kan fo det åssel gravet nier o æ kjærkgor“, sagde Jens Skøt.

Men så vognede Jakob op:

„Er I da towlig, vil I virkelig begraw en løwn mand?“ jamrede han.

På indkøb i Holstebro.

Mange af egnens folk havde måske ikke været på længere rejse end til Holstebro. Nok var der en lille købmandhandel i østerstuen i Kirkegård i Hodsager; men skulle der rigtig købes ind, måtte man til Holstebro. For at gå den stump vej var da ikke noget at regne, — der var kun to mil. Men til jul skulle der jo købes en del ind, så blev hestene spændt for den bedste arbejdsvogn, og før det endnu var blevet lyst, agede man den trælsomme vej. Før århundredskiftet var den nye vej kun dårligt gruset, først når man drejede ind på Viborgvejen, øst for Mejrup kirke, kunne hestene trave lidt.

Den største købmandshandel i byen var Skovs købmandsgård; den ligger vist endnu omtrent som for 60 år siden i Østergade. Den store firelængede gård var fuld af vogne. Mikkøl var gårdskarl, og han rådede egenmægtig over stalde og heste; disse stod i stalde, hvor der ikke alle steder var spiltove mellem. Der kunne blive en øredøvende vrinsken og hvinen, når nogle galsindede heste kom op at slås. Men så lød Mikkøls rungende stemme: „Kan I skøt jer, I mærer“, så blev der ro i stalden.

Der var en stor stue, hvor kørekapper og kåber kunne hænges. Mand og hustru gik ind i en stue, der var ind fra butikken. Her stod der lange borde med bænke og stole ved, hvor de spiste den medbragte mad, som der blev budt kaffe til, eller brændevinsflasken med et par snapseglas stod på bordet til fri benyttelse for mændene, mjødflasker med lidt større glas til konerne.

Så gik man ind i butikken med den lange huskeseddel. Senere aflagdes besøg i byen, hvor man købte ind hos manufakturhandlerne og andre.

Foruden købmand Skovs købmandsgård var der Poul Andersens købmandsgård på Sønderland, og købmand Bøgilds købmandsgård på vestsiden af Stortorvet. Der var nok flere

købmandsforretninger i Holstebro, men disse var de førende, og særlig Skovs købmandsgård. Skov var Storkøbmand. Der fortæltes, at han havde omkring 1½ millioner kroner i bøgerne. Fakta var det, at han ejede mange gårde på Holstebroegnen, og mange sad i „lommen“ på købmanden.

Holstebro var endnu en lille og gammeldags by, således

Den gamle Købmandsgaard

Snud · Eriksen
Holstebro

Gennem 4 slægtled har „Schous“ været købmandsgård for den voksende, virksomme købstad og for det store, driftige opland, og nu som før går de bedste af en svunden tids traditioner hånd i hånd med en moderne fremsynet købmandsånd. — Den gamle købmandsgård er som et symbol på fortid, nutid og fremtid.

var brolægningen i Vestergade endnu runde kampesten. Der har nok været gjort forsøg på at få bedre brolægning, foranledet af beboerne i gaden. Jeg husker en strofe fra en revy om Holstebro i dagbladet: På Vestergades humpelsten man brække kan sit ben, men rådet siger: de skal slides jævne!“

Sygehuset lå da i Vestergade. Det var et langt étetages hus med tag af gamle, mosgroede teglsten. Overlærer J. Aldal meddeler i Bogen „Holstebros historie“ bl. a. (side 481): „Det første sygehus i Ringkøbing amt indrettedes i Holstebro 1824 og et i Lemvig i 1830. I Holstebro var sygehuset meget dårligt, derfor lejedes i 1834 en sygeanstalt i et privathus, hvor patienterne fik kost, seng, opvarmning og lys for 19 skilling daglig. Her haves et værelse med tre senge for kvindfolk, et med 5 dobbeltsenge for mandfolk og børn“. Vor nabokone fra Skalstrup, An Brask, lå syg i 1888, og mine forældre besøgte hende. Jeg var med. Huset lå på nord-siden i gaden. Indgangsdøren var længst henne i vest. Man kom ind i en lille forgang; der var kun en trappesten.

Til højre førte en dør ind til en række stuer, hvor sengene stod. Man gik langs ydervæggen fra stue til stue. Længst inde fandt vi An Brask. Hun var meget syg af blodforgiftning i en arm.

Byens borgerskole lå i passagen, der førte fra Østergade op i Danmarksgade. Det var en stor toetages bygning; men ikke særlig imponerende efter nutidsforhold.

Omkring århundredskiftet flyttedes både sygehuset og borgerskolen op på bakken ved enden af den nyanlagte Danmarksgade.

Markedsfærd.

For beboerne i hedeegnene var det en stor oplevelse med de afholdte folkemarkeder. Jeg husker, hvorledes al samtale drejede sig om det store Sankt Hans marked i Holstebro, som holdtes hvert år sidst i juli måned. Det var i den travle høbjergningstid. Vi havde en del ekstrahjælp, således havde vi Peder Pejters kone, An Pejters, til at lægge hølæssene. Vor karl spurgte hende om, hvilke dage i året hun syntes bedst om.

„Det er julen og Sankt Hans marked“, kom det raskt.

Alle så hen til den store begivenhed, både børn, unge og ældre. Dagen faldt jo netop i den travleste tid af sommeren, før høet endnu var bjerget, og rughøsten var begyndt. Men markedsdagen var fridag, så kunne høet passe sig selv, — også om det var tjenligt til indkørsel.

Høstvogne, tætpakkede med ældre, unge og børn, kørte ad vejen ind mod Holstebro.

Min bror Olav og jeg fik også lov til at komme til marked; men vi skulle have salgskreaturerne med. Al handel med kreaturer foregik på markedet. Aftenen før var markeds-kreaturerne tøjret på engen, hvor der var mest græs. De skulle jo være fodret godt til den lange tur til Holstebro.

Tidligt om morgenen trak vi afsted. Det gik langsomt, og det blev hen mod middag, før vi fandt en plads på den store markedsplads vest for byen.

Det var vanskeligt at komme gennem Skolegade, der var fyldt med heste på begge sider, helt ned til Rådhusstorvet, så vi trak om ad den lidet befærdede Vestergade.

Markedspladsen var tæt fyldt med kreaturer. Tværs over pladsen lå en række beværtningstelte og gøglertelte. Her var også karruseller og kraftprøver. Karrusellerne blev mest benyttet af børn og unge piger. Karlene søgte til kraftprøverne for at prøve kræfter. Der skulle slæes på en bolt, der satte en kugle i bevægelse op ad et højt stillads; øverst var en klokke. Ved et kraftigt slag for kuglen så højt op, at klokken kimedede.

„Herkules med knald!“ råbte manden, der havde kraftprøven. „Den næste til!“

På markedet gik handelen livligt. Prangerne havde travlt.

„Nå, hvad skal så den bette kvie koste?“ Der blev forlangt; „nej, aldrig tale om, det er da tyve kroner for meget“.

Prangeren belovede sig på at gå, men kom tilbage igen:

„Nå, skal a så ha æ kvie?“

Nu lagde han lidt til. Ejeren slog lidt af, og efter mange håndklask gik handelen i orden.

„Så skal vi li' ha' en bette likøb“, sagde prangeren, og sammen gik de hen til et telt og fik en kaffepuns eller en kop kaffe.

Vi drenge stod på markedspladsen. Vi havde fået besked på, hvad vi skulle forlange for hvert dyr. Far var ikke altid til stede, eller han var optaget af samtale med folk. Alle kendte jo far — deres rigsdagsmand.

„Nå, hvordan går det inde i rigsdagen?“ blev der spurgt. Så måtte far jo gøre rede. Det var særlig skolelovene, som var aktuelle, og som far var stærkt optaget af, der blev drøftet.

Der var få, som kom og spurgte til kreaturerne.

„Træk længere ind på pladsen, måske der er bedre handel“, sagde far.

Vi drenge skiftedes til at stå ved kreaturerne eller at omkring på pladsen og se på alle herlighederne. Vi havde hver 50 øre i lommen; men de skulle også slå til. Der kunne blive til en svensk sodavand og til en tur på karrusellen eller to, — hver tur kostede kun 5 øre.

Sidst på eftermiddagen var endnu flere af kreaturerne usolgt. „Så må vi hellere se at komme hjem“, sagde far.

Vi havde holdt så godt hus med vore penge, at der kunne blive til et par store femøreskager til hver til fortæring på

den lange tur hjem. I Østergade boede „Kage Mariane“ i et lille brødudsalg, og her blev vi forsynede.

Så begyndte hjemturen. Den gik endnu langsommere end udturen. Kreaturerne var trætte, og tit lagde de sig ned. Imens kørte markedsvognene forbi med glade børn og unge. Viser, som de havde hørt — og lært på markedet, blev sunget, og i kådhed blev der råbt til os:

„Vil I et op o kyer — I kan godt fo jer høvder mej!“

Der var også de markedsgæster, som søgte trøst i beværtningerne. Det blev sent på natten, før hjemturen foregik, og da var stemningen høj. De kunne ikke blive enige, de to ellers så gode venner, Kræ Nielsen og P. Jepsen. De sagde så til P. Sørensen, der var kusk, at han skulle holde. Så steg de af vognen og afgjorde mellemværendet ved at løbe panderne sammen som to væddere. Dagen efter bar begivenheden mærker i form af buler og blå pander, — men dette kølnede ikke senere venskabet.

De flittige hedeboer.

Det var absolut ikke alle i egnen, der førte en sådan tilværelse, det var kun undtagelser, som der vel er alle steder. De allerfleste af egnens folk var flittige, nøjsomme og gudfrygtige. Der var således Jens Chr. Væggemose. Han var født i Nr. Felding ved Holstebro. Hans far, Jens Laursen (Væggemose), var en rigtig slider og hedeopdyrker. Sønnen, Jens Chr. Jensen, arvede lysten til hedeopdyrkning, og var i sine unge dage med til at opdyrke hede i Nr. Felding. Da han i 1883 blev gift med Ane Marie, skulle de til at se sig om efter ejendom. Ejendommen blev et lille hus nordligst på Neder Yllebjerg hede tæt ind mod Borbjerg sogneskel. Til huset hørte ca. 30 td. land hede og kun nogle få agre opdyrket.

Huset var ca. 14 alen langt og 7 alen bredt. Tagværket var af spinkle trærafter og tækket med lyng. Muren var af ubrændte lersten. For at holde på muren var der sat hede-tørv op omkring. I den ene ende af huset var der plads til to kreaturer. I den anden ende stuen, der også var sovekammer med alkovesenge.

Da den unge, driftige mand ville reparere ved huset og tog lyngtørvene bort, faldt lerstenene ind i alkovesengen. Det

var således under meget primitive forhold, de to unge begyndte. Jens Chr. Væggemose, som han altid blev kaldt, (han fik ret til navnet 1906), begyndte straks at dyrke jorden op og mergele.

Ane Marie var ham en trofast medhjælper. De gravede tørv i mosen, og da de var tjenlige til salg, kørte hun til Holstebro med tørvene. De havde da fået en hest og en stud som trækraft. Hesten var et kraftigt dyr, der ene kunne trække et stort læs tørv.

Ane Marie ødslede ikke tiden bort. Hun havde sytøj med på vognen. Og den første sommer, hun kørte turen til Holstebro, syede hun barnetøjet til den førstefødte.

I årenes løb blev der tilkøbt ialt ca. 40 td. land hede og mose. Det blev altsammen opdyrket og merglet. Bygningerne blev ombygget, og ved århundredskiftet lå der en velbygget gård med gode afgrøder og stor besætning; og de blev efter datiden velstillede folk.

J. C. Væggemose havde usædvanlig gode evner. Han blev meget benyttet til at skrive ejendomsskøder og andre vigtige skrivelser. Han havde flere offentlige hverv, og sad i flere år i sognerådet.

Hjemmet var stærkt kristeligt præget, og J. Chr. Væggemose var i mange år leder af ynglingeforeningen (KFUM).

I nærheden, lidt øst for, ind mod Hesselå mose i Borbjerg sogn, lå et lignende hede-hjem. Det var omkring 1850 stykket ud fra Neder Yllebjerg. Hertil kom et par unge, nygifte folk fra det frugtbare Vejrum sogn ved Struer. De kunne ikke finde en ejendom i Vejrum, der passede til deres få skillinger. Måske har Chr. Poulsen hentet tørv i Yllebjerg mose for sin husbond i Vejrum og herfra vidst, at der var en ejendom til salg. Størrelsen på ejendommen og alle forhold var omtrent som J. Chr. Væggemoses. Det var i 1853, de flyttede herud i det store øde. For den unge kone, Maren Andersdatter, var det særlig trist. Når manden var borte på daglejerarbejde, græd hun tit af længsel efter hjemegnen. Men de holdt trofast ud. Da de i slutningen af halvfjerdserne overlod ejendommen til sønnen Niels Christensen, i daglig tale altid kaldt Niels Poulsen, havde de fået en del jord opdyrket og bygningerne en del udvidede. Men det var dog først, da den unge Niels Poulsen kom til, at ejendommen kom i god drift. Han

var typen på en hedebonde: flittig og stræbsom, men også stærkt kristeligt præget.

Lærer N. P. Larsen, Stråso skole, der har skrevet den udmærkede bog: „Hodsagerminder“, meddeler:

„I dette hjem havde jeg min første tjeneste som 9-årig hyrdedreng i 1882. Mange gode, kære minder har jeg derfra. Aldrig glemmer jeg, hvorledes Niels og hans hustru holdt bøn sammen hver aften og sluttede med Kingos lille vers:

„O, Jesus, gid du ville
mit hjerte danne så,
at årle det og silde
dit tempel være må.
Du selv mit hjerte vende
fra verdens kloge flok.
O, lær mig dig at kende,
så har jeg visdom nok”.

Hvor var det godt for en lille hyrdedreng, der lå i samme værelse. Og altid fandt jeg senere — også som voksen — en kær ven i denne mand, — ja, i hans hjem og hele familie“.

Niels Poulsen var en årrække medlem af sognerådet, menighedsrådet og medlem af skolekommissionen samt i komiteen for den nye Hodsager kirkes opførelse.

I en lang årrække var han leder i søndagsskolen, indtil han i 1908 pludselig døde. Endnu, over 40 år efter, mindes han med taknemmelighed i sognet. — Niels Poulsen og hustru blev mine svigerforældre.

I 1840 flyttede Jens Kjeldsen, der var født i Sahl sogn i 1797, til Hodsager. Det var nok tørvemosen i Yllebjerg, der trak. — I en ussel hytte på Over Yllebjerg hede flyttede familien ind. Der blev også godt arbejde i mosen. Men kun få år efter døde han fra hustru og to børn, hvoraf den ene, en datter, var åndssvag, og sønnen var værkbruden. Da sønnen Kristian Jensen blev voksen, blev han gift med Cecilie Sørensen fra Vejrum. Også hun var værkbruden og lille af vækst.

Selv om man skulle synes, at disse to mennesker mindst af alt egnede sig til at tage kampen op som hedeopdyrkere, så var lysten der og en ukuelig vilje og energi.

Ude på kanten af Yllebjerg mose stod nogle tørvehuse, hvor der hørte nogle moseparceller til.

Efter sit giftermål i 1868 købte han moseparcellerne samt en hedeparcel fra Over Yllebjerg og opførte bygningerne derpå. Her tog de unge nu fat, og med utrættelig flid og nøjsomhed fik de heden og mosen dyrket op. Da moderen døde, sørgede de for Kristians åndssvage søster. Hun flyttede til dem og fik en god og omhyggelig pleje til sin død i 1892.

Jeg mindes Kristian Kjeldsen, som han altid blev kaldt, som den kloge og venlige mand, — altid på færde i mark og stald. Hjemmet var nok et af de bedst drevne i egnen på denne tid. Bygningerne var nok lave og tækket med halm og lyng, men særdeles velholdte. Stuehuset var kalket gult med blåmalede døre og vinduer. Hvert år fik murene en omgang farve, — alt var så pillent og velholdt.

Han kørte altid med to russiske heste. Der blev gravet en del tørv i mosen, og så snart tiden tillod det, kørte han til Holstebro med tørv. Oven på det høje tørvelæs sad den lille mand og svippede med pisken hen over ryggen på de blanke hestes ryg.

Gennem årene havde de arbejdet sig op til velstand efter denne tids forhold. Ved hans død i 1913 skrev „Holstebro dagblad“ under overskriften: „Stridens folk“ blandt andet:

„—snart købtes den lejede jord, og der kom et ordentligt hus derpå. Mere og mere jord blev købt — selvfølgelig kun hede — og som årene gik, under utroligt slid og påpasselighed voksede en gård op med anseelige bygninger og en besætning på 2 jyske heste, 5 køer, en del ungvæg og får, og, som det mærkeligste; uden at manden havde påtaget sig gæld. Hvad de to små, værkbrudne mennesker på deres vis opnåede, er al ære værd. — Og de unge har godt af at blive mindet om, hvad der ved flid og nøjsomhed kan vindes, ikke mindst, hvor sand gudsfrygt kan være til huse“.

En „guldrube“ for egnen.

I bakkeskråningen fra engen øst for O. Yllebjerg var der et stort mergelleje. Mergelen var af særdeles god kvalitet, idet den indeholdt fra 40 til 50 pct. kulsur kalk i tørstoffet. Gennem mange år var her hentet mergel til et stort opland. Mergellejet havde været årsag til, at de store hedeflader efterhånden var blevet opdyrket. Siden året 1800 var der fra

de to Yllebjerggårde blevet udstykket over 20 hjem, der nu for en del var smågårde. Men også i nabosognet Borbjerg var der hentet mergel her.

Det havde gennem årene været en god indtægtskilde for ejerne af O. Yllebjerg; men den var dog begrænset i den tid, vi var der. Prisen var ikke stor; når brugerne selv gravede mergelen op, kun nogle øre pr. kb. alen. Pengene var jo små blandt egnens folk. Ofte kunne der gå lang tid, inden mergelen blev betalt, — og ofte afskrev far nok helt beløbet.

Der var i årenes løb blevet dannet en stor køregrav med stor plads i bunden. Afrømningsjorden havde en dybde af fra 1 til 3 alen. Når en mand skulle have mergel, fik han anvist en plads, hvor overfladen var afrømmet. Mergellaget var fra 4 til 6 alen højt fra bunden af graven, hvortil der kunne køres med vogn. Det mest almindelige var, at der brugtes skiftevogn. To eller tre mænd var fælles om en grav. To mand fyldte vognen fra den høje mergelbrink, og en mand kørte mergelen op i dynger på en lodseplads oppe på marken. Her havde hver mand sin mergeldyng, hvorfra han hentede mergelen, såsnart tid og vejrforholdene tillod det. Sådan udkørsel fra mergelgraven foregik oftest om vinteren i frostvejr.

Når man havde nået gravens bund, blev der fortsat med at „truge“ mergelen op. En vognbundfjæl med en fjæl som kant mod graven blev lagt. To mand stod i graven og gravede mergelen løs med en tregrenet, hjemmesmedet svær greb og smed mergelen i truget med en skovl. En yngre mand smed så mergelen fra truget ud i en dyng, der ofte næsten kunne blive hushøj.

Når man var kommet ca. 3 alen ned, blev der igen lagt et trug, og man fortsatte nedefter. Det gjaldt om at få så meget mergel som muligt op af graven. Oftest var sådan „truggrav“ 6 alen dyb. Mergelen i bagsiden kunne ofte være 12 til 13 alen høj. Det var ikke helt ufarligt at stå i bunden af graven, for det høje mergellag kunne „skyde“. Mærkeligt nok skete det aldrig, at nogen blev begravet ved mergelskred i de 22 år, vi var i O. Yllebjerg. Der blev altid holdt nøje kontrol med brinken. Begyndte den at slå revner, var der fare på færde. Det skete også, at der kom skred, så de i bunden, i skyndingen for at komme op, tabte en træsko. Et

sådant skred kunne omtrent fylde truggraven; men det skete heldigvis sjældent, for så var mergelen ødelagt i brinken for det meste, og så var der ingen plads til afrømningsjorden. Det var altid mergelgravernes pligt at afrømme overjorden og fylde truggraven, så en anden kunne tage fat.

Uden den gode mergel og med den forholdsvis lette adgang til den, havde det været umuligt at skabe hjem på heden; flere havde nu gode og veldrevne hjem her.

Egnens „dyrlæge“.

Der var således Jens Pejter. Hans rigtige navn var Jens Pedersen, men faderen hed Pejter Mathias Pedersen. Han var begyndt på Yllebjerg hede før 1950 i en usselig lille hytte. Sønnen, Jens Pejter, fortsatte efter faderen. Han var kommen vidt med opdyrkningen af heden, havde nu en vel-dreven gård, og var efter datidens begreb ret velstillet. Men han var også en klog og erfaren mand. Han havde særlig indsigt i husdyrenes sygdomme og var egentlig egnens dyrlæge. Var der vanskeligheder med en ko's kælvning, så skulle der sendes bud efter Jens Pejter. Han undersøgte koen omhyggeligt, og han kunne med armen inde i børen fornemme, om kalven var „ret for fødsel“, og var der noget galt, f. eks. at et ben vendte forkert, kunne han rette det.

Var en hest syg, blev der sendt bud efter Jens Pejter. Han havde et pulver med i tilfældet af, at hesten havde forstoppelse. Efter en grundig undersøgelse med øret mod hestens side kunde han ofte konstatere forstoppelse, og så fik hesten pulveret af den medbragte „pulverbøsse“. Hesten kom sig næsten altid. Og det gode ved „dyrlægen“ var, at han ingen betaling ville have. Han blev derfor meget benyttet.

Han havde fire voksne børn. Således to døtre. Den ældste, Karen Mari, havde måske lidt af faderens evner; i det mindste havde hun stor lyst til sygeplejergerningen og blev en dygtig menighedssygeplejerske på Sjælland. Den anden datter, Kristine, havde arvet faderens evner som landmand. Hendes største lyst var at være med i markarbejdet ved hjemmet. Hun gjorde det tildels ud som karl. Også i mergelgraven, når Jens Pejter sammen med en nabo skulle have en mergelgrav „taget op“, var hun med. Hun kørte læsset på i

dynger på lodsepladsen, og når de skulle til at „truge“ mergelen op, stod hun i øverste trug og smed mergelen op i den store dyng. Hun blev gift med en landmand, og de overtog en hedejendom i Borbjerg.

Sammen fik de to opdyrket en veldreven lille gård og var meget afholdt og skattet for deres flid og gode naboskab.

Den flittige hedeopdyrker.

Niels Henriksen havde begyndt at dyrke en hedeparcel op af Yllebjerg hede længst ude mod nord med skelgrænse til den store Hesselåhede i Borbjerg sogn. Han var en midaldrende mand, da vi i 1887 kom til O. Yllebjerg. Han havde da fået så meget hede dyrket op, at han havde 4 a 5 køer og nogle ungkreaturer. Som trækraft havde han et par store stude, hvis mægtige lange horn viste, at de var gamle i tjene-sten. De havde ikke blot trukket ploven ved opbrækningen af heden, men kørt tørv til Holstebro.

Som alle andre gravede Niels Henriksen tørv i mosen og kørte til Holstebro og solgte dem. Hans arbejdsdag var lang, fra sol stod op, til den gik ned sommeren igennem. Men han var ikke sløvet af sliddet. Når søndagen kom, var der ingenting, der hed arbejde. Så trak han i vadmelstrakken og gik den lange vej over heden til Hodsager kirke. Her havde han sin plads næsten hver søndag året rundt.

Niels Henriksen var ikke af dem, der brugte mange ord. Måske var det den store ensomhed derude på heden, som gjorde ham fåtalende. Men jeg var blandt dem, der godt kunne få en samtale med ham. Jeg husker, når jeg en sommormorgen ved 5-tiden var i marken for at flytte fårene; jeg syntes, det var tidligt at komme op. Men Niels Henriksen havde været tidligere oppe. Han havde allerede været i mergelgraven i O. Yllebjerg og fået læsset den store tørvevogn bredfuld af mergel fra dyngen, han havde liggende i graven. Nu var han kommen op på lodsepladsen for at læsse færdig. Han kørte ikke med klatlæs den lange vej hjem. Vognen blev toplæsset, endda der var sættefjæl, som brugtes til tørvekørsel, og så gik han flere gange op i vognen og trådte mergelen godt sammen.

Jeg skulle hen og have en lille passiar med min gode ven.

„Jow, når æ stuer hår græsset æ hiel næt i æ mues, så kan de nok gyer den bette tur. Så tar a mæ en bette bej brø å en jenle dram, å så gjør mæ å æ stue de her bette tur, far a skal i æ mues å læs tør te æ Holstebrotur“.

De første andelsmejerier bygges.

Kort tid efter, at vi i 1887 var flyttet til O. Yllebjerg, kom en mand vandrende øst fra til gården. Han var en stor, kraftig, midaldrende mand med et fyldigt, glatraget ansigt. Sindigt kom han gående, iført en sid vadmelsfrakke. — På hovedet havde han en rund, bredskygget hat og på fødderne et par blankpudsede træsko. En svær egekæp havde han over nakken; i krogen hang en lille smørdrittet. Manden var Jeppe Jensen fra Bredvigbæk, den yderst liggende gård i Hodsager sogn, grænsende ind til Ørre sogneskel. Han blev altid benævnet Jeppe i Bredvigbæk. Han var gammel ungarl, og var måske lidt af en original. Men han var altid med på det nye, der kom frem. Han dyrkede således grønne foderafgrøder og ensilerede disse i jordkule og brugte ensilagen som foder til køerne; derfor havde han også mere mælk end andre og kunne få en del smør til salg. Når han havde fået dritlen fuld, solgte han smørret i Holstebro. Oftest gik han til Holstebro, hvortil der ca. var 3 mil.

„For det er da et nøj o jaw æ bæster for“, sagde han gerne.

Men det kunne jo være rart at få et lille hvil midtvejs, og så kunne han samtidig „fo helst o den her ny mand, der var kommen te Over Yllebjerg o sie, hwa det var for en kæl“.

Snart var far og Jep' i diskussion. Jep' fortalte om, hvordan han lavede ensilage, og far fortalte om roedyrkning og mejeridrift, — det var jo netop i andelsmejeriernes barndom. I Skalstrup i Nees sogn var der et fællesmejeri. Far havde været leverandør der, og han udviklede for Jep' alle de fordele, som var ved et mejeri.

Det endte med, at de blev enige om at få en mand mere med til Skalstrup for at se og høre om mejeriet der. Resultatet blev, at der i Åmosegård i den østlige ende af Hodsager sogn blev bygget andelsmejeri i 1888 med tilslutning fra mange beboere i Hodsager sogn — men også af interesserede

i nabosognene Aulum, Simmelkjær, Ørre og Haderup (Feldborg).

Det var et af de første andelsmejerier i hedesognene. Det var ubehageligt at være mælkekusk til de første mejerier. En mælketur kunne strække sig over store områder. I Hodsager sogn var der kun to mælketure, og så tog den ene endda en del mælk med fra Aulum sogn, nemlig fra Høgild-gårdene nordligst i sognet.

Mælkekusken kørte hjemmefra om morgenen ved 6-tiden. Området var så stort, at han havde kørt 1½ mil, før han nåede mejeriet sidst hen på formiddagen. Ved 6—7-tiden nåede han hjem, efter at have kørt 3 mil. Om vinteren var han aldrig hjemme, imens det var lyst. Således var det for de fleste mælkekuske.

I Yllebjerg distriktet kunne beboerne ikke komme med som leverandør til Åmosegård mejeri. Vi boede for langt borte (ca. 2 mil), og der var nok mælk til mejeriet.

I 1892 blev der bygget andelsmejeri i Skave i Borbjerg sogn. Skønt der fra Yllebjerg var ca. 1½ mil, fik beboerne her lov til at blive leverandører til mejeriet — men ikke andelshavere. Mælken ville blive for dyr at få kørt til mejeriet, hævdede mejeribestyrelsen, men man fik den ordning, at de betalte kørselsprisen efter den dyreste tur under mejeridistriktet. Lidt af mejeriets overskud tilfaldt også leverandørerne i Yllebjerg efter aftalt ordning.

Den første mælkekusk blev Peder Pejter, en bror til Jens Pejter; han havde ikke haft så stor økonomisk fremgang som broderen. Han havde fået en lille ejendom på O. Yllebjerg mark med nogle få tønder land opdyrket, hvor der kunne holdes to køer. Han var en meget flittig arbejdsmand, som alle gerne ville have i arbejde. — Men hvad førte dette til? Hans største ønske var at blive hestekørende; men der var for lidt jord at holde hest på. Heller ikke havde han råd til at købe hest. Nu var her en lejlighed. Bare han kunne få hest og vogn, så ville han se at blive mælkekusk til Skave mejeri.

Lejligheden til at få en stærk hest, der både kunne gøre mælketuren og hestearbejdet på ejendommen, kom. Jens Østerby, der havde dagvognskørselen fra Hodsager kirke til Holstebro, havde „afkørt“ en stor, kraftig hest, så den ikke

længere kunne trave de godt to mil mellem Hodsager og Holstebro — og tilbage. Hesten havde fået helt krumme forben, og blev overtaget af hestemisteforeningen. Hesten kunne købes billigt, og ved leverandørernes hjælp fik Peter Pejter hest og blev mælkekusk. Sådant en tur kunne den afkørte fragthest nok gøre. Vel var der nær ved en snes leverandører, men med undtagelse af mælken fra O. Yllebjerg var der kun en spand fra hvert hjem med en slant mælk i fra 5 til 50 pund — ialt 7—800 pund. Vejen var nok lang, men Peder Pejter kørte i skridtgang, og oftest gik han ved siden af vognen.

Sådan gik en del år; men i 1897 meldte han fra, fordi helbredet ikke var godt. — Nu var gode råd dyre. Ingen anden ville køre mælketuren. Det så ud til, at vi måtte indstille levering af mælken. Men så reddede far situationen ved at tilbyde, at vi fra O. Yllebjerg skulle køre turen. Far købte hest og vogn af Peder Pejter. Hesten havde nu helt genvunden sin gamle kraft; kun blev den aldrig løber. Det blev min bestilling at køre mælken til Skave mejeri gennem tre år.

Nye mejerier bygges.

Mejerierne var medvirkende til, at avl og besætning øgedes. Ny hede dyrkedes op, og mælkemængden øgedes. Beboerne i Simmelkjær og Feldbørg var utilfredse med den lange vej til Amosegård mejeri. Men også beboerne i Yllebjerg følte stort besvær med mælkekørsel til Skave mejeri. Ikke bedre var det for beboerne i det nordlige af Aulum og Tvis sogne, de havde langt til Tvis mejeri oppe midt i sognet. Storåen havde altid dannet et naturligt skel mellem Hodsager og de, der boede på den modsatte side af åen.

Der var ingen bro over åen, og tit mødtes vi fra Yllebjerg med mændene i Tusholtgårdene i Tvis og drøftede mangt og meget, og hvor fordelagtigt det ville være at få en bro bygget, da havde vi i Yllebjerg ikke så langt til Tvis eller Aulum station ved den i 1905 åbnede Holstebro—Herning bane. Ligeledes kunne beboerne i Tvis og Aulum få mergel fra køregraven i O. Yllebjerg.

Resultatet blev, at vi i 1907 fik bygget en bro over åen og vej anlagt. Det næste emne, vi drøftede og søgte at realisere,

var at få bygget mejeri i Yllebjerg. Samtidig blev der røre blandt Feldborg- og Simmelkjarboerne for at få bygget mejeri både i Over Feldborg og i Simmelkjar. I Hodsager var der også ønsker om at få flyttet mejeriet ind midt i sognet ved kirken.

Det kan nok være, der blev arbejdet — også af et lille mindretal — for bevarelse af Amosegård mejeri. Men for delingen af mejeriet var stemningen overvejende. Og i 1908 blev der bygget mejerier i Over Feldborg, i Simmelkjar og ved Hodsager kirke. En sådan deling gik ikke af uden mistemning, — også indenfor familiekredse. En af de betydeligste mænd i Hodsager sogn, der i sin tid havde været med til at oprette Amosegård mejeri og været i ledelsen gennem årene, blev så vred, at han svor på, at aldrig skulle hans mælk komme til Hodsager mejeri. Og han gennemførte det. Skønt han boede kun få km. fra Hodsager kirkeby, kørte han, så længe han havde gården, mælken den lange vej til Simmelkjar mejeri.

Nu er der gået mere end 40 år, siden de tre mejerier blev bygget, og de har gennem årene været medvirkende til den store udvikling.

Postombæringen.

I Hodsager begyndte „ordnet postvæsen“ i 1875, idet husmand Kr. Blæsbjerg i Skjærk i Aulum fik den bestilling at gå til Hodsager og Hallundbæk skoler med breve og aviser hveranden dag. Herfra blev det så delt ud eller afhentet.

I 1879 blev husmand Anders Thomsen, Neder Yllebjerg mark, ansat som postbud fra Hodsager sogn. Han skulle gå til Bjerggård i Mejrup. Her mødtes han med landposten, der kom fra Holstebro, og de vekslede postsager. Anders Thomsen afleverede de breve, han havde samlet dagen før samt på sin tur gennem det østlige af Mejrup, og fik breve og aviser, der var ankommen fra Holstebro.

Så gik turen gennem Mejrup, det nordlige af Yllebjerg-distriktet, helt ud i det nordøstlige af sognet, og derfra til Hodsager kirkeby, Gl. Hodsager, Brogård, Dalgård og Yllebjerggårdene, — en daglig tur på mellem 5—6 mil.

Det var jo før cyklernes tid. — Han brugte „Apostlenes

spand“. I 27 år gik han turen hver søgnedag. Jeg husker tydeligt, når han sidst på eftermiddagen kom østerfra i stærk fart. Han var en lille, bred mand med flad kasket på hovedet og i gråt vadmestøj (postbudene havde endnu ikke fået uniform). På fødderne havde han fedtlæderssko, stærkt udtrådte, (om vinteren halvstøvler). Lidt foroverbøjet gik han som for at fremskynde farten. I hånden havde han en svær egestok, stikkende ud til siden. Altid havde han et muntert ord på læben til vi børn. Han var et meget omhyggeligt postbud. Alt skulle gå på en prik. Men desuden var han en dygtig landmand. Hans lille ejendom på 12 td. land var måske den bedst drevne i sognet.

I 1905 kom en forbedret postordning for egnen. Der blev kørende postvogn fra Holstebro og til Hodsager kirkeby. Herfra var der tre ombæringsruter, — en i det østlige Mejrurup og Yllebjerg og to i det øvrige sogn. Unge mænd blev ansat. De brugte cyklen, og turene var ikke større, end at de kunne have anden beskæftigelse ved siden af.

Kulturelle fremskridt.

Vejforholdene forbedredes. Den i 1883 nyanlagte vej gennem Mejrurup sydøstlige sogn og Hodsager var efterhånden blevet gruset. Ved århundredskiftet var man nået til Hodsager kirke, så herfra var der en ret god grusvej til Holstebro. Der var bleven dagvognskørsel fra Hodsager kirke til Holstebro. Jens Østerby, der havde en ejendom i det nordøstligste af sognet, kørte 3 dage om ugen. Han havde en stor Charabancvogn, som kunne tage 20 a 25 personer, når der var tætpakket, — og det var der oftest.

Nu havde beboerne god forbindelse med Holstebro. Godt nok var det ikke lukket vogn, så det kunne være koldt om vinteren; men folk måtte jo klæde sig på derefter.

Mest værdi havde nok vejen for tørvekørsel. Næsten alle i sognet var interesseret heri. Nok var Yllebjerg mose opgravet; men endnu var der lidt tørveskær i det nordøstligste af sognets moser, og man var begyndt at grave tørv i den store Hvidmose, der grænsede ind til Hodsager. Her havde mange efterhånden købt parceller eller ret til at skære tørv. De, der

ikke havde hestekøretøj tilovers til tørvekørsel, gravede tørv og gjorde dem tørre.

Men ellers var det de fleste landmænds sommererhverv, når tid tillod det, at køre tørv til Holstebro. De fleste vognmænd i Holstebro hentede også tørv i mosen. Fra den tid, tørvene var hjemkørselstørre og til sidst på sommeren, kunne man se vejen fyldt med tørvevogne, oftest havde hver tørvekusk 2 vogne efter et spand heste. I lange rækker kom de. Det kunne være vanskeligt at komme forbi for den, der skulle hurtigt fremad den smalle vej. Men det var jo før bilernes tid, så det skete sjældent.

Engvandingskanal anlægges.

I 1872—73 anlagdes engvandingskanal i Hodsager. Det var af den største betydning for det fattige hedesogn. Det var Hedeselskabet, der gav anledning. Blandt de opgaver, det tog op, var også vandingsanlæg til overrisling af tørre engarealer. Flere steder var sådanne foretagender gennemført og af stor værdi for egnen. Således det store engvandingsanlæg i Skarrild, Sdr. Følding og Borris sogne, hvor en vandingskanal på ca. 20 km. længde overrisler og frugtbar gør flere tusinde td. land. Den anlagte kanal i Hodsager har en længde af 13 km. Storåen blev opstemt i nærheden af Bredvigbæk, sydøstligst i sognet. Kanalen førtes langs engkanten ned gennem sognet til Neder Yllebjerg. De ret brede engdrag langs åen havde bestået dels af tørre, højtliggende jorder med rødlig, grå sand, der kun gav et kummerligt udbytte, og dels af vandsure engdrag. Ved overrisling af de tørre „engkroge“ blev disse særdeles frugtbare. Engene i Over Yllebjerg gav, før engvandingsanlægget, kun nogle få læs dårligt hø. De gav nu 60—70 læs værdifuldt hø årligt. Fra 1873 var det engene langs Storåen, der gav ejendommene i Hodsager værdi.

Landøkonomiske foreninger.

I 1884 oprettedes Hedelandboforeningen for Hodsager og omliggende sogne. Det var måske den energiske gårdmand Niels Skovgård i Sdr. Skovgård i Mejrup (sidste gård i Mej-

rup nær Hodsager sogneskel), der gav anledning til foreningens oprettelse, og han blev den første formand. I 1888 blev Anders Hallundbæk, Ø. Hallundbæk i Hodsager, foreningens formand gennem en længere årrække.

Det første dyrskue holdtes i 1888 ved Hodsager kirke. Og det blev en årlig tradition, som egnens folk så hen til.

Anders Hallundbæk var en dygtig og fremsynet landmand, der var med i de fleste landøkonomiske foreninger, var således med til at oprette Amosegårds mejeri og var kreditforeningsrepræsentant i mange år.

Først i århundredskiftet oprettedes en husmandsforening for Hodsager sogn, som har haft stor betydning for sognet.

Skoleudviklingen i Hodsager.

Så vidt det kan oplyses, er den første skole i Hodsager bygget 1830 lidt vest for kirken; før havde der kun været omgangsskole. I 1868 blev N. C. Kjerulf Henriksen ansat som lærer. Han var lærer her til 1876, da han blev forflyttet til Tvis hovedskole, hvor han var lærer i 35 år.

I 1877 blev lærer Søren Kiillerich ansat og var lærer til 1903. Han var således lærer i Hodsager skole i 1887, da vi kom til Yllebjerg. Skolen lå ved vejen fra Aulum på bakkeskråningen med engen foran mod syd, omgivet af en dejlig stor have.

Skolens beliggenhed var også ret centralt for sognet. Men der var jo langt til skolen fra de yderste hjørner af sognet, både i øst- og vestsognet. Så blev der oprettet biskoler, dels i Hallundbæk, i den østlige del af sognet, og i Yllebjerg, i den vestlige del.

Om sommeren søgte alle børn i sognet til hovedskolen. Det var jo let for børnene på de bare ben, selv om der kunne være nær en mil at løbe.

Om vinteren blev en ung mand med gode skolekundskaber lejet til at holde skole i biskolerne. Senere blev der skoleundervisning hele året i Yllebjerg, og en „halvuddannet“ lærer ansat.

En skolestue blev lejet hos Dres Smed. Beliggenheden var god, og her var også en stue, der kunne bruges. Vel var der også dengang forordninger om skolestuens størrelse og højde

mellem loft og gulv m. m. I stuehusets vestre ende var en stue, som strakte sig over hele husets vidde, ca. 9 alen — og bredden var den samme. Der var vinduer både mod syd, nord og vest. Og det var godt nok altsammen, — men der var ikke højt nok til loftet i det lave stuehus. Det var jo ikke så let at hæve loftet i den ene ende af huset, og så gik man den anden vej ved at sænke gulvet. Der blev et trappetrin ned — og så var man ude over vanskelighederne. Men det kunne også have sine ubehageligheder med trappen. Det fik min yngre bror at mærke den første dag, han var i skole. Da vi om morgenen stod ved døren, og jeg, som den ældste gik foran og lukkede døren op, så min bror kunne træde ind, blev han så optaget af at se ud over skolestuen, hvor læreren sad ved sin pult og alle børnene omkring bordene. Rask trådte han ind uden at se trappetrinet ned, og han kom lige på hovedet ind ved siden af lærerens pult.

„Hov, hov“, sagde min bror.

Læreren og alle børnene lo — og det gjorde min bror også, for han havde ikke slået sig ved faldet.

Vi sad ved lange borde med skamler — uden rygstød på begge sider. Omkring ét bord sad pigerne, drengene ved et andet.

Der var strøet hvidt sand på gulvet. Skoletaskerne, hvori vi havde vor tavle og penalhus, foruden katekismus, den lille bibel-, danmarks- og geografihistorie, hang i en lang række på væggen. Skiftesko brugtes ikke, vi gik med træskoene på inde i skolestuen. I baggrunden stod en stor kakkelovn. Der blev altid om vinteren fyret så stærkt i den, at den ofte var rødglødende. Den blev en del brugt til at stege vore mellem-mader på.

I frikvartererne blev vi inde i skolestuen, når vejret ikke var godt. Så gik det med leg og tagfat omkring bordene, så livligt, at der kunne stå en tæt støvsky, så vi knapt kunne se hverandre. De smårudede vinduer blev sjældent åbnede, så luften var ikke altid god.

I gården var der en åben brønd med rækværk omkring. Vandet blev hejst op i en brøndspand. Når den stod fyldt, var det lettest at lægge sig på knæene og drikke af spanden.

Der var en tid, hvor vandet smagte væmmeligt. Man gættede på, at en kat eller en rotte var faldet i brønden og lå

og forurenede vandet. Men man fandt intet mistænkeligt efter en grundig undersøgelse. — Det kunne jo tænkes, at det stammede fra møddingen, som ikke lå langt derfra. Men det var der vist ingen, der tænkte på.

Men noget skulle der gøres, — og så vedtog sognerådet, at der skulle kastes 1 skp. salt i brønden. — Dermed var den sag i orden.

Læreren, der var i Yllebjerg skole i slutningen af firserne, hed Jens Poulsen. Han havde vist været på seminariet, men havde ikke fået eksamen. Dog havde han gode evner til at undervise, og han var god til at holde orden. Jeg husker aldrig at have set ham bruge tampen. Men en dreng, som havde været særlig ulydig, blev en dag kaldt op til katederet. Han skulle række hånden frem, og så slog læreren med kanten af en linjal ned i hånden, så der blev vabler på fingrene. Det huskede drengen længe.

Undervisningen var ret enkel. Regning og skrivning var hovedfagene. Læreren fortalte bibelhistorie og danmarkshistorie. I danmarkshistorien kom vi aldrig længere end til den nuværende kongefamilies første repræsentant: Kristian den første. Grunden var, at vi ofte skiftede lærer, — og så begyndte vi forfra med Gorm den gamle.

Geografien var heller ikke særlig grundig. Udenadslæsning var i Balslevs lærebog. De ældste børn skulle endvidere lære salmevers.

Skolen havde to klasser: „den stuer klås“ og „den bette klås“. Om vinteren gik børnene i den ældste klasse fire hele dage om ugen, i yngste klasse to dage. Om sommeren gik ældste klasse kun i skole en halv dag om ugen.

Lærerlønnen var vist ikke stor. Der var jo også en hel del tid tilovers, særlig om sommeren. Lærerne kunne godt tage fat på gårdene i høstens tid eller benytte tiden på anden måde.

Jens Poulsen havde vist et godt handelstalent, og han udnyttede det lidt. På denne tid var fåreholdet større end nu. Vi havde i Yllebjerg ca. 40 får, og fåreholdet var noget lignende i omegnen, alt efter ejendommens størrelse. Der var derfor en del uld til salg. Jens Poulsen arbejdede lidt med uldopkøb. Han boede hos os i Yllebjerg, hvor han havde et værelse og fik kosten.

I laden havde han plads til den opkøbte uld; det lå i en af korngulvene i sommertiden. Men skulle ulden ligge ret længe, blev der let svind. Dette afbødede han ved at drysse vand på ulden fra et vandfad, — ganske lidt naturligvis.

En god skolekammerat.

Blandt de store drenge i skolen var sønnen fra et lille hjem på Yllebjerg hede. Han hed Niels Nielsen. Hans far blev aldrig kaldt andet end Jens Refsgård, — og så hed sønnen naturligvis Niels Refsgård.

Han var en ualmindelig flittig og god dreng med gode evner. Var der nogle af de større drenge, der gjorde de mindre fortræd, kunne han altid på sin egen måde forklare dem, at de skulle være god mod de mindre. Han var derfor agtet og afholdt af alle kammeraterne, — men særlig af de små.

Efter konfirmationen tjente han blandt andre steder i Aulum præstegård hos pastor Torm. Tanken om at blive missionær groede i hans sind, og pastor Torm styrkede ham heri og fik stor indflydelse på ham. Senere rejste Niels Refsgård til Amerika, hvor han blev uddannet til missionær, og blev udsendt som lægemissionær til Kina 1907. Han udførte jo her gennem en lang årrække et velsignelsesrigt arbejde.

Kinamissionær Niels Nielsen blev jo særlig kendt og omtalt i de sidste år af sin levetid, da kinesiske røverbander bortførte ham og holdt ham fangen i længere tid. Det kommer mig for, at der meddeltes om hans fangenskab, at han ikke led nogen overlast blandt røverne, og at han havde god indflydelse på dem. Jeg tænkte da, at hans evner til god indflydelse på sine omgivelser havde han fra barneårene på legepladsen i skolen i Yllebjerg.

Nye skoler bygges.

I 1892 kom en ny skoleordning i Hodsager. Det blev bestemt, at sognet skulle inddeles i to distrikter, at hovedskolen vest for Hodsager kirke skulle flyttes ud ved vejen, et par km. øst for kirkebyen. Og der skulle bygges skole i Yllebjerg og ansættes en fuldtuddannet enelærer her.

Skolen i østsognet kom til at ligge på den nøgne hede. Det var en kedelig forandring for den gamle lærer Kiillerich og

hans elskelige hustru at flytte fra deres gamle hjem med den dejlige have og de stuer, hvor hygge og kære minder gennem mange år rådede. Vel fik de store og lyse stuer og skolelokaler, men hvad skulle de to gamle herude på den sorte hede — ganske ene. De blev aldrig glade for at bo her.

Skolen i Yllebjerg blev flyttet hen til landevejen, der hvor vejen drejede af til Over Yllebjerg, og ikke langt fra den gamle skolestue.

Hvilken herlighed for os skolebørn at sidde i den nye skolestue. Der var højt til loftet og store vinduer, som kunne lukkes op. Lofter og vægge var skinnende hvidkalket. Vinduer og døre var malede lyseblå og lakerede, så vi kunne spejle os i dørfyldingerne. På væggene hang landkort, både danmarkskort, europaskort og verdenskort. Skråborde med faste bænke med rygstød og med plads til fire ved hvert stod i to rækker; den ene række til piger, den anden til drengene. Midt for gangen stod kathederet med lærerens pult. Bagest i skolen stod en stor, blank rundbrænder kakkelovn. Gulvet var ferniseret. I forgangen var, foruden knager til tøjet, hylder til træsko og tøjsko. Naturligvis skulle vi skifte fodtøj, det kunne vi da nok forstå. Knap så let var det at lære at bruge spyttebakkerne. Naturligvis var der aldrig tale om at stege mellemmader på den fine kakkelovn, og alle vinduerne blev lukket op i frikvartererne.

Mærkeligt nok var den gamle skik med åben brønd og spand til at hejse vandet op, fulgt med. Ja, der var nok et hus med en låge i over brønden. Men stadig var det spanden, der blev hævet op af brønden og anbragt ved siden af. Drengene havde heller ikke glemt den lette måde at lække tørsten på, ved at lægge sig på knæene og drikke af spanden. Det var nok forbudt, — det vidste min søster Katrine også, — og rask på hånden, som hun altid var, så hun en dag lejlighed til at give en dreng, der benyttede den gamle fremgangsmåde, et ordentligt tryk på hovedet, så han fik det under vandet. Grædende løb han ind og beklagede sig til læreren, men fik intet medhold.

„Det var godt gjort af Katrine“, sagde læreren, „nu husker du nok en anden gang at bruge øsen!“

Udenfor skolen var legeplads og gymnastikredskaber, og den sidste time før middag blev brugt til gymnastik.

Skolerne i Hodsager var stadig inddelt i to klasser. Denne skoleordning havde man nær indtil nutiden.

Den åndelige vækkelse.

Der var en åndelig vækkelse fra indremissions side i sidste halvdel af forrige århundrede i Hammerum herred, også i den vestlige del af herredet, blandt andet i Aulum sogn. Præsterne i Aulum sluttede sig til indremissionen. Fra 1885 til 1891 var pastor Scheel præst der. Han efterfulgtes af pastor Torm (fra 1891 til 1899). Pastor Bernhard Viller (1899 til 1922).

Pastor Torm var en nidkær præst. Han var veltalende og forstod at samle de unge. Han deltog også, såvidt muligt, i møderne i sognene. Der var jævnlig møder i Hodsager, hvor indremissionærerne Anders Stubkjær, Lars Hansen og flere talte, — og der blev sunget meget ved disse møder. Der blev oprettet pige- og ynglingeforeninger (nu KFUM. og K.), og der blev holdt børnegudstjenester. Der var altid stor tilslutning til møderne, og det kendtes stærkt i folkelivet.

Der var „skel“, — man vidste på fingrene, hvem der hørte til de „hellige“ og de „uomvendte“. Der var mange, vel de fleste, der virkelig levede et kristeligt levned; det kendtes i al deres færd. Men der var også nogle, man fik indtryk af, at det ikke var andet end skin. De fulgte møderne, kirkegangen og holdt sig fra alle „verdslige“ ting; men deres liv viste ikke, at der var sket en virkelig livsændring.

I Hodsager var kirken lille og skrøbelig. Den var opført i det 15. århundrede, uden tårn og af rå kampesten og med bjælkeloft. Oprindeligt var der intet våbenhus, men der var i tidens løb tilbygget en sidebygning, der benyttedes som våbenhus; klokken hang i en træstabel i kirkegårdsdiget.

Der var vist kun siddeplads til 100 i kirken, men det har også været nok i fortiden, for så sent som i 1801 var der kun 99 indbyggere i Hodsager sogn. (I 1925: 637 indbyggere).

Men kirken var altfor lille omkring århundredskiftet. Det åndelige liv bevirkede, at mange søgte kirken. Den lille kirke var tætpakket hver søndag. I flere stole var der så mange, at næsten halvdelen måtte stå op. Når de blev trætte, byttede de, og andre stod så op.

Endvidere trængte kirken stærkt til en grundig reparation. Der blev derfor i 1902 bestemt, at der skulle bygges en ny kirke i Hodsager, og i 1903 indviedes en smuk kirke, opført af røde mursten, med højt tårn og med siddeplads til 300. Men stadig har kirken, søndag efter søndag, været fyldt af en lyttende menighed.

Hodsager gamle kirke.

Min slægt og hjemmet i O. Yllebjerg.

Mine forældre stammede begge fra Horsens-Vejleegnen i østjylland. Fars hjem var i Nørre Tinnet i Nykirke sogn i Horsens vestlige opland. Fars forældre, Niels Hauge Nielsen og Katrine, f. Mølgård, havde efter deres giftermål bosat sig i en lille ejendom i Nr. Tinnet. Til ejendommen hørte ca. 20 td. land mager sandjord; kun få tønder land var opdyrket. Gennem årene fik de ejendommen dyrket op og i god drift.

De var kristeligt præget, og har antagelig været med i den gudelige bevægelse.

I Nykirke sogn har Peder Larsen, Skræppenborg, vist også haft en vennekreds, da han i 1830—40 drog på sine vækkesrejser gennem Jylland.

Bedstefar var hele sit liv stærkt kristeligt præget, og han levede i et inderligt, barnligt forhold til Gud. Kingos salmebog var hans kæreste eje, og han kunne mange af salmerne udenad. Han havde en god sangstemme, og han sang gerne. Engang sang han en af Kingos salmer med mange vers.

„Men de to sidste vers står jo ikke i salmebogen“, sagde bedstemor.

„Ja, men dem har jeg selv digtet“, sagde bedstefar.

Mine bedsteforældre.

Han blev en del benyttet til at skrive bryllupssange og gravvers m. m. Og man bad ham mange steder i sognet om at komme til sygelejer for at tale med og synge for de syge, og han gjorde det gerne.

Forholdene skulle bevirke, at de to gamle, efter at have holdt guldbryllup i deres gamle hjem, flyttede til mine forældre i O. Yllebjerg, hvor de levede deres sidste år.

Bedstemor var også stærkt kristeligt præget, og min far (hendes førstefødte) var hendes hjertebarn. — Hun fortalte, at da hun bar ham under sit hjerte, bad hun inderligt til Gud, at hendes barn måtte blive til velsignelse.

Jeg husker også, bedstemor sagde til mig:

„Tag altid Vor Herre med i alting, så skal det nok gå dig godt“.

Men bedstemor var lidt tung af natur. Hun længtes efter det gamle hjem. Og ofte, når hun ikke kunne sove om natten, sagde bedstefar til hende:

„Skal jeg ikke synge for dig?“

Og så sang han den ene salme efter den anden, til hun fandt hvile og faldt i tryk søvn.

Levende står det for mig, når bedstefar sad midt på gulvet i dagligstuen i sin stol, omgivet af os børnebørn og andre af egnens unge, som kom i hjemmet, så sang han for os den ene muntre sang efter den anden.

„Nu skal du synge den sang, du holder saa meget af“, sagde bedstemor. Og så sang han Vilhelm Birkedals dejlige sang:

„Jeg fik en trøst, da byrden tungest lå,
mit våde blik et dejligt billed' så:
Jeg spurgte Gud: Hvi bøjer korset ned?
Et svar jeg fik, det gav mig atter fred“.

Bedstefar blev nær 92 år. Han holdt sig glad og frisk til sidste stund. Han havde fået en forkølelse, og denne gik over til lungebetændelse, — det drejede sig ikke om mange dage.

Vi sad ved hans seng en aftenstund, og bedstemor spurgte:

„Skal vi ikke synge den salme, du holder mest af?“

„Å jo“, sagde han. Og så sang vi salmen:

„Under dine vingers skygge,
Herre, lad mig bo og bygge,
til du vil hjemkalde mig,
til mit øje træt sig lukker,
til i dødens stund jeg sukker:
Herre, tag min ånd til dig“.

Han kunne synge med, også da vi sang det sidste vers:

„Under dine vingers skygge
lad mig hjertets tempel smykke
men din tro, din kærlighed,
lys og renhed, kraft og varme,
at til sidst i dine arme
jeg må slumre ind i fred“.

Straks derefter sov han hen som et barn med et lyst skær over ansigtet.

Min mors barndomshjem var i Langskov sogn, ca. 2 mil nord for Vejle. Hendes forældre ejede Langskovgård, som lå tæt ved kirken. Morfar hed Ole Hansen. Han var i nær slægt med Jens Jørgensen, Bjerggård, Ale sogn vest for Horsens. Jens Jørgensen var stærkt grebet af den gudelige bevægelse. Peder Larsen, Skræppenborg, kom meget i hans hjem, hvor

Min mormor.

der holdtes møder med stor tilslutning. Jens Jørgensen rejste også sammen med Peder Larsen op gennem Jylland til vækkelsesmøderne.

Mine bedsteforældre var også med i bevægelsen. Min morfar regnedes for en fremskridtsmand. Han drev sin gård godt, og blev en del benyttet som vejleder i nye driftsformer. Men han døde i en forholdsvis ung alder, og mormor sad ene med gården. Hun drev den godt, og samtidig sørgede hun for, at børneflokket fik en god opdragelse.

Det var i højskolens barndom. Chr. Kold havde nylig begyndt sin højskole på Fyn, og mor var blandt et af de første hold elever. Hun har tit fortalt om Chr. Kold; og hans skoletanker prægede hende. Senere var hun elev på Uldum højskole.

Far havde fra barneårene haft lyst til at blive skolelærer. Men det var vanskeligt for en ung fra et fattigt hjem at få seminarieuddannelse. Han tjente derfor som karl hos sin morbror i Mølgård i nærheden af hjemmet. Men hans lærer, der havde lagt mærke til hans gode evner, opmuntrede ham til at tage på seminariet.

I 1872 blev han optaget på Jelling seminarium, hvor den kendte forstander Svendsen var forstander.

Far tog fat med stor energi, men måtte afbryde studiet på grund af en stærk astmalidelse. Han blev derefter antaget som hjælpelærer i Ale sogn ved Horsens. Her lærte han mor at kende. Hun tjente hos højskolelærer Dahl i Ale. Far var blevet stærkt påvirket af forstander Svendsens grundtvigske livssyn og ønskede at blive friskolelærer.

I 1875 blev mine forældre gift, og da der var plads ledig som friskolelærer i Hornsyld i Bjerre herred, søgte han pladsen og fik den. Men lønnen var lille, kun 350 kroner. Og da man ved friskolen i Skalstrup ved Vemb i 1878 søgte en lærer, søgte min far pladsen. Vel var lønnen mindre end i Hornsyld, men der hørte et lille landbrug til.

Det var en stor forandring at komme fra Bjerre herred, Østjyllands frugtbareste og naturskønneste egn og til Vestjyllands flade, fattige sandjorder. Men mine forældre fortrød aldrig forandringen. De otte år, de boede i Skalstrup, stod senere hen i livet som deres lykkeligste år. Her fandt de venner for livet, og her kom far til at virke som lærer, og kunne ret udfolde sine evner.

Beboerne i Skalstrup var stærkt grundtvigske og friskolepræget. Af beboere kan nævnes Elias Sandbæk i St. Sandbæk i Nees. — (senere folketingsmand for Lemvig kredsens). P. Brask i Øster Nørbygård, der også var politisk præget, og Elias Sandbæks trofaste meningsfælle og våbendraget, da han erobrede Lemvig kredsens for venstre. P. Brask var også blandt pionererne i andelsbevægelsen. — Hans sønner blev blandt det første hold af mænd i brugsforeningens hovedledelse.

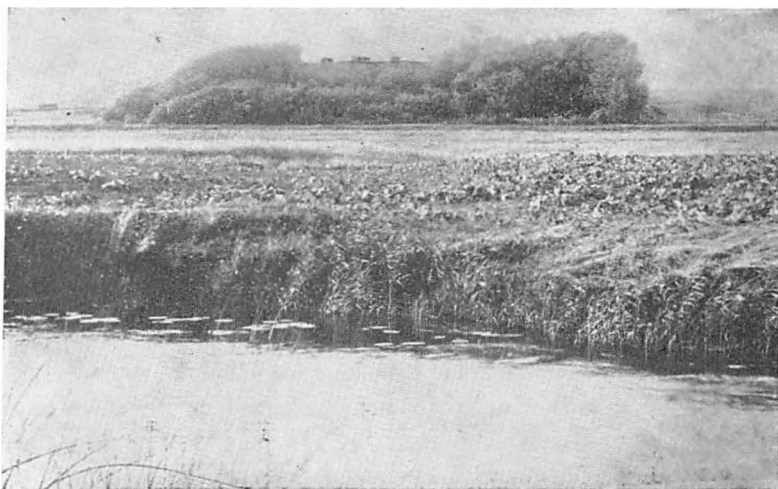
Mine forældre sluttede sig til Bøvling valgmenighed. Omtrønt hver søndag gik far vejen til Bøvling valgmenighedskirke, hvortil der var ca. 1¼ mil.

Eftersom familien voksede, kneb det hårdt at skaffe til udkommet. Pladsen som lærer i Nr. Nissum friskole var i 1886 ledig. Lønnen var den samme som i Skalstrup, 300 kr., men der hørte et godt lermarkslandbrug med nogle tønder land til. Dette var nok det, der var det afgørende til, at mine forældre flyttede fra Skalstrup.

De befandt sig ikke så godt i Nr. Nissum. Og da O. Ylle-

bjerg i Hodsager var til salg, købte de gården ved min mors morbror i Ryde, pastor N. P. Kristensens hjælp.

Det var en stor forandring fra skolehjemmet at komme til en stor gård. Her var en stor have med mange træer. Men det var også alt. Haven var meget forsømt og tilgroet. Gården havde skiftet ejer med få års mellemrum langt tilbage i tiden. Det blev mors største glæde at sysle i haven. Her var hun i al den tid, husholdningen tillod det. Der var ret god muldjord. Haven skrånede mod syd, og begrænsedes af den brede eng.

Over Yllebjerg med engen og åen i forgrunden.

Haven blev helt omlagt. Der blev plantet mange frugttræer og buske, anlagt buskadsler af prydbuske og blomsterbede. Hvor der var plads, blev der sået sommerblomster af hjemmeavlede frø. Her var et væld af blomster som ingen steder på denne tid.

Det kunne godt være lidt kedeligt at være vogterdreng, når vejret ikke var godt. I hele efterårstiden gik kreaturerne i løsdrift på de store engstrækninger efter høslæt.

I det tidlige forår måtte vi ud med fåreflokken på den sparsomme græsbevoksning på marken.

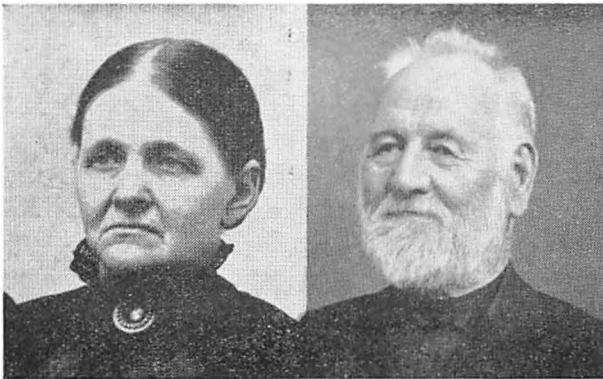
Vi skulle passe på, at fåreflokken ikke kom ind på rugmarken; bestanden var tynd nok endda.

De første år underviste far os børn. Men da han blev valgt

ind i rigsdagen, var han borte hele vinterhalvåret, derfor kom vi børn til at gå i Yllebjerg skole.

Far havde vist ikke drømt om at komme i rigsdagen, selv om han var optaget af politik. I Skalstrup og i Nr. Nisum fulgte han godt med. Det var jo i kampårene, da Chr. Berg gik stærkt imod provisorieregeringen. Far var også stærkt optaget, når han kom fra politiske møder i Lemvig — eller senere i Holstebro.

Da så Holstebrokredsens dygtige folketingsmand, lærer Hansen-Siir, svigtede venstre og gik med til forliget med højre, så de bergske venstre sig om efter en anden kandidat til

Min mor og far.

folketingsvalget i 1890. Og valget faldt på den i Holstebro-egnen nye gårdmand i O. Yllebjerg.

Det var vist en stor overraskelse både for min far — og for mange andre, da han på valgdagen den 20. januar vandt en stor sejr over Hansen-Siir. I de følgende 30 år var hans plads i rigsdagen.

Aldrig har der vist været en mere tro rigsdagsmand end min far. „Hans plads i rigsdagen stod aldrig tom“, er der ved lejlighed skrevet. Han blev aldrig mere end menigmand på tinge. Han var heller ikke af dem, der tit tog ordet; men når han havde det, blev der lyttet, for han satte sig godt ind i tingene. Han talte altid egnens sag. Holstebro—Herning bannels anlæg talte han varmt for, — også for I. C. Christensens skolelove.

Han forblev altid den samme jævne mand med sin sorte krave, — vistnok også, når han var til kongens taffel.

Mens han passede sin rigsdagsgerning, var hans tanker altid hos os hjemme. I hans breve fortalte han om livet i rigsdagen, og gennem brevene dirigerede han, hvorledes vi skulle ordne alt på bedste måde hjemme. — Det almindelige var, at han hver 4. søndag tog hjem. Han rejste fra København og kom til Holstebro sent om aftenen. Så gik han de 1½ mil til O. Yllebjerg. Søndag eftermiddag gik han igen tilbage til Holstebro og tog med nattoget til København for at være med til møderne mandag.

Men fars fraværelse mærkedes i høj grad i hjemmet. Vi havde haft det dejligt før.

Jeg husker særlig morgen- og aftenandagterne — og sangene eller salmer som: „Morgenstund har guld i mund“, — „Gud ske tak og lov, vi så dejligt sov“, „Guds fred er mer' end englevagt“, og mange andre.

Det var også svært for mor. Hun var ene om styret af den store gård, bistået af en fremmed karl.

Om sommeren var fars væsentligste arbejde at gå i engen og se til overrislingen af vand i renderne. Dette skulle nøje passes. Når visse arealer havde været overrislet en uge, skulle vandet ledes ind i andre render. — Og muldvarpen, — det skarn, han voldte os mange besværligheder. Mens renderne var tomme, havde han gravet gange, så vandet løb bort til lavere steder.

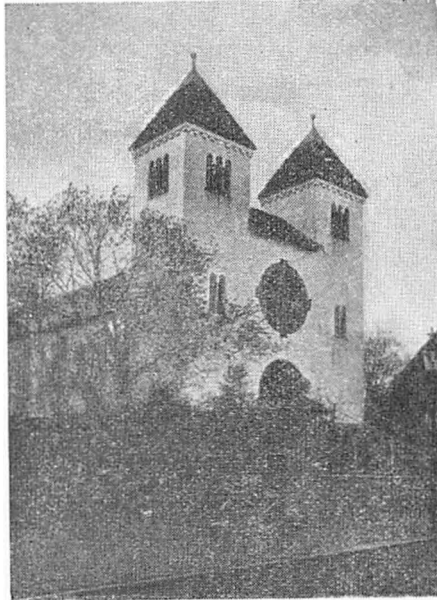
Herligt var der på engen en sommerdag. Græsset stod frodigt, og der var et væld af blomster — røde, gule, blå. Når så tiden var inde til, at engene skulle slåes (oftest i første uge af juli), så lød leernes klang fra morgen til aften. Der var over 20 tønder land at slå med le.

Ret almindeligt var det, at en del lejedes ud på part til husmændene. De fik hver 6. eller 7. stak for at slå og stakke. Men en stor del slog karlene bistået af en daglejer eller to, så skulle vi børn følge og „rive af skår“ og strø græs ud. Senere blev høet „hverret“ (vendt), når det var stakketjenligt.

At rive hø og sætte i stak hørte til de bedste barndoms-minder. Det er, som man endnu kan fornemme den friske høduft fra engene.

Senere kom hjemkørselen. Gulve og lofter fyldtes med hø. Men hvor kunne man komme til at svede inde på et mørkt høloft en varm julidag.

Mine forældre savnede meget livet blandt vennerne i Skalsstrup og Nr. Nissum. I Yllebjerg var der ingen, de kunne dele livsinteresser med. De, som sluttede sig til indremissionen, holdt sig ret reserveret og betragtede mine forældre

Holstebro Frimenighedskirke.

som helt udenfor deres kreds. De eneste de kom sammen med, var lærer Killerichs i Hodsager skole. Men her fandt de også forstående venner, og de havde mange gode timer sammen.

Mine forældre løste sognebånd til valgmenigheden i Holstebro. Til valgmenighedskirken søgte de næsten hver søndag. Ofte gik far, men når mor var med, kørte de.

Da pastor Morten Larsen hjalp mig at flytte køerne.

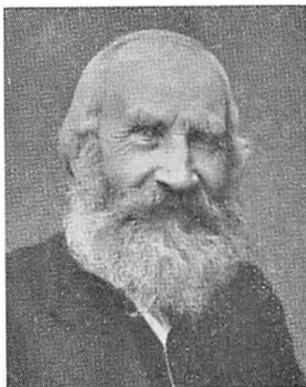
Jeg husker også, hvilken glæde det var for mine forældre, når pastor Morten Larsen kom på besøg; så blev al travlheden lagt til side, og så havde de mange gode stunder sammen.

Det skete også, at besøget kunne blive af kortere varighed,

f. eks. når Morten Larsen var på vej for at besøge sin gode ven pastor Therkeldsen i Ørre præstegård. Pastor Larsen tog de 3 mil tilfods, og så benyttede han vort hjem, som lå midtvejs, til en hvilepavse.

Pastor Morten Larsen havde en ejendommelig evne til at tale med gamle og syge folk og trøste og hjælpe på rette måde. Men han forstod også at trøste og opmuntre børnene, når de havde genvordigheder — det erfarede jeg. Det var en

Pastor Morten Larsen.

sommerdag, det var meget varmt. Jeg skulle passe kreaturer og får. Kreaturerne bittede, og fårene skulle trækkes til vandingskanalen, for de var meget tørstige.

Jeg var kommen ind i køkkenet og beklagede mig til mor. Jeg græd vist over mine genvordigheder, for køerne skulle flyttes — og der var meget andet i vejen. I det samme kom Morten Larsen ind, på vej til Ørre præstegård. Han ville hilse på os og hvile lidt. Da han erfarede mine trængsler, var han straks til trøst.

„Å, det med køerne, — jeg ville da forfærdelig gerne med ud i marken og se dem. Det passer jo godt, at du skal ud at flytte, — så går jeg med“.

Og vi kom afsted. Morten Larsen med køllen over nakken. Der var et godt stykke vej, og imens underholdt han mig og spurgte om mange ting. — Da vi kom ud i marken, foreslog han, at nu skulle jeg rykke tøjrepælene op og flytte, for jeg vidste bedst, hvor langt tøjremål køerne måtte få, så skulle han slå pælene ned.

Længe mindedes jeg denne tur i marken med præsten. Men jeg mindes også mange gode stunder i pastor Larsens konfirmandstue, da jeg nogle år senere gik til konfirmationsforberedelse i Holstebro; både jeg og mine søskende gik denne vej et helt år — to gange om ugen.

Og gennem ungdomsårene gik jeg kirkevejen til Holstebro valgmenighedskirke mangan søndag. Jeg husker endnu flere af Morten Larsens prædikener — eller træk deraf. Således en søndag han prædikede over teksten om de betroede talenter. Ingen kunne som han udlægge det således, at vi fornåm vort ansvar for de betroede talenter. „Enhver må bruge de evner, Gud har givet os“.

I O. Yllebjerg samledes en trofast ungdomskreds. Vi havde mange gode timer med samtale, sang og sanglege i haven eller på engen. Om vinteren forsøgte vi at holde aftenskole i O. Yllebjerg. Blandt vore gode venner var lærer N. P. Larsen, der på denne tid var lærer i biskolen Brejnholt i Tvis. Han var ikke seminarieuddannet, men havde været på Nr. Nissum højskole, og søgt anden uddannelse. Han holdt aftenskole for ungdomskredsen: Regning og retskrivning blev der lagt megen flid på, men også dansk og stileskrivning.

Mor var meget optaget af disse aftener. Hun skrev også stil og havde sjældne evner som digter; hun skrev mange sange i vinterens løb. Vi sang meget og havde i det hele nogle dejlige aftener i flere vintre.

På denne tid var det ret almindeligt med gilder i hjemmene om vinteren, hvor karle og piger samledes. Der dansedes lystigt, ofte til den lyse dag, de, der ikke dansede, spillede kort.

Vi børn blev ikke forbudt at være med; men vi vidste, at vore forældre var meget kede af, at vi deltog, — og så blev vi hjemme.

En gammel skik var det, der på egnen, at brænde pinseblus, „pinsvækkeld“. I alle de år, vi var i O. Yllebjerg, var der pinseblus på Yllebjerg. Når vejret var klart, kunne vi herfra se blus overalt i egnen, — ret et betagende syn.

Der samledes mange unge, og mens bålet brændte ned, slog vi kreds og dansede rundt. Siden gik legen i den lyse sommernat med „to mand frem for en enke“, og andre lege.

Det blev i årenes løb for besværligt for far med de lange

ture fra Holstebro til hjemmet i O. Yllebjerg. Da Holstebro—Herning banen åbnedes, købte mine forældre en lille gård i Aulum, tæt ved stationen, og flyttede dertil i sommeren 1905. Jeg overtog barndomshjemmet. Min ældste søster, Olivia, blev som husbestyrerinde, og en anden søster blev også og hjælp.

Vi fortsatte med at samle egnens unge. Vi fik også stiftet en foredrags- og ungdomsforening for sognet. Den største tilslutning var fra den vestlige del af sognet, særlig af unge. Møderne og andre sammenkomster holdtes i O. Yllebjerg, da vi intet forsamlingshus havde. Vi havde mange gode møder med foredrag af kendte højskolemænd og præster. Vi indbød til juletræsfest for unge, og vi havde nogle gode aftener. Der kunne godt samles over 100 unge til en sådan juletræsfest. Ofte talte pastor Morten Larsen eller hans hjælpepræst, Fr. Holm (senere sognepræst i Ejsing ved Vinderup og Fruerring ved Skanderborg).

Når lysene var brændt ned, blev træet sat til side, og så gik sanglegene livligt. Vi sang alle de sange, vi kunne udenad, for vi havde ikke mange sangbøger. Ved 11-tiden sluttedes med aftensang.

Om sommeren indbød vi til sommermøde i vor store have. Sådan havde far gjort det i flere år. Vi havde flere af landets bedste folketalere, bl. a. højskoleforstander Holger Begtrup og Grønvald Nielsen; præsterne Morten Larsen, Therkildsen, Herning o. fl.

Også samlede vi unge til mindre sommermøder i haven med egnens lærere som talere, — og ofte veksledes med sanglege i haven.

En ret svær sygdom (gigtfeber) i foråret 1908 bevirkede, at jeg først blev helt arbejdsdygtig sidst på året. Jeg så mig derfor nødsaget til at sælge gården i foråret 1909.

Det blev et stort savn både for mig og mine søskende at flytte fra egnen. Yllebjerg var jo vort barndoms- og ungdomshjem, hvortil der var så mange gode minder knyttet.

Kun sjældent har jeg siden set hjemmet og haven. Fremmede bor der. Haven er tildels ødelagt. Mange ejere har gården haft siden — som før, vi kom. I de sidste 100 år har ingen boet så lang tid i O. Yllebjerg som vi.

Hodsager har ikke haft den samme store udvikling som

andre sogne, i det mindste ikke vestsognet. Tørvekørsel og salg gav en god indtægt; men det har hemmet den landøkonomiske udvikling.

Haderup sogn.

Vor pige, Stine Dam, var fra Feldborg. Vi børn holdt meget af hende og hun af os. Hun var hos os i flere år, og betragtede næsten O. Yllebjerg som sit hjem. Flere gange var vi ældste søskende med på besøg i hendes hjem. Vi gik lørdag aften den to mil lange vej gennem Hodsager til Mølgaard, den sidste ejendom i det nordøstlige af Hodsager og ad en hedevej til O. Feldborg.

Der lå kun få hjem langs vejen, og kun med små opdyrkede jordstykker omkring bygningerne, — ingen plantning eller have, men med hede til alle sider. Mod vest hævede Feldborg plantage sig i horisonten.

Det var mit første indtryk af Haderup sogn. Senere hentede jeg ofte skovtræ i Feldborg plantage.

Det gamle amtskort fortæller, at omkring år 1800 lå sognet hen i hede, kun langs åløbene lå små hedebyer eller enkeltgårde. Der var således Haderup kirkeby, Over Feldborg og Neder Feldborg, Fårebæk og gårdene Egelund, Barslund, Store og Lille Gråsand, Ginderskov, Vestorp, Ormestrup, Hagebrogård og flere.

Sognet havde (før Grove sogn i 1893 udskiltes) 32,267 td. land. Dets jorder regnedes vist for de magreste i landet, idet der skal 163 td. land til for at give 1td. hartkorn.

Sognets længde fra nord til syd var omtrent 3 mil. Det grænser mod nord til Sevel sogn, mod øst dannes grænse med Viborg amt, Karup åen gør skellet. Mod syd til Bording, Linde og Ørre sogne, mod vest til Hodsager og Borbjerg sogne.

I året 1800 var der kun 427 indbyggere i dette landets næststørste sogn. I 1880 var indbyggerantallet vokset til 1374.

Hvorledes Feldborg skovdistrikt blev til.

Beboerne i Haderup sogn var i begyndelsen af forrige århundrede meget fattige efter den store landbrugskrise. — I

1827 måtte staten overtage 4 gårde i Feldborg på grund af skatterestancer. Tilsammen havde disse gårde 3500 td. land, mest hede. Staten besluttede da at tilplante arealerne, og i 1828 begyndte tilplantningen. Dette var begyndelsen til oprettelsen af det store skovdistrikt.

I 1830 byggedes skovridergården, og de nedlagte gårdes hartkorn flyttedes over på denne; hartkornet udgjorde 13 td. Som skovrider ansattes forstråd, skovrider Jens Bang.

Staten ønskede at udvide plantagen, og i 1873 købtes store hedearealer i Sjørup sogn, som tilplantedes. I 1878 købte staten hedearealerne i den østlige del af Borbjerg sogn, og i 1885 købtes hedearealerne i den sydlige del af Sevel sogn grænsende ind til det tidligere køfte.

Det meste af de indkøbte hedearealer blev i de nærmeste år tilplantet. Ialt udgjorde nu Feldborg skovdistrikt 6,800 td. land. — Indtil 1900 hørte også Klosterhedens plantage ind under Feldborg skovdistrikt.

Gennem årene har arbejdet med tilplantning haft stor økonomisk betydning for egnens folk. Mange har haft en kærkommen indtægt her, — en hjælp til hjemmenes opdrift. Og der er gennem årene hentet meget brænde og gavntømmer her.

Før plantagens oprettelse troede ingen, at der kunne gro træer. Nu så man det. Og det kom til at præge de fattige og vindblæste jorder i omegnen.

Meget øde var der i Haderup i begyndelsen af forrige århundrede, og ikke mindst i Feldborg. Når folk fra bedre egne traf sammen og kom i snak, kunne udtalelser som følgende falde:

„En mand fra Ryde sogn havde aldrig været i Feldborg, men han havde været så nær, at han kunne høre de vilde hyle“. (J. P. Gelsbjerg).

I Skave i Borbjerg sogn havde man aldrig været i Haderup, men man havde fra Mundbjerg bakke set, at der lå en kirke på heden inde i Haderup sogn.

Lidt før midten af forrige århundrede begyndte de unge fra Over Feldborg at bosætte sig på Feldborg hede. Efterhånden flyttede flere herud, og i slutningen af århundredet var der allerede mange hjem her.

Byggemåden i ældre tid.

Fårbæk ligger i det østlige af sognet. Der var i begyndelsen af forrige århundrede 6 gårde og 8 huse. Gårdene bestod af 4 lave længer, tækket med halm eller lyng. Stuehuset lå for sig, og imellem dette og staldlængerne var en smal passage. I baggrunden var laden. I den ene længe var en indkørselsport til gårdsrummet. Murene var opført af bindingsværk, tidligere udfyldt med ubrændte lersten. (Men nu blev der brugt brændte sten. Tre gårde havde slået sig sammen om at brænde mursten i en åben ovn).

Staldlængen var kun ca. 6 alen vid. I den ene længe stod kreaturerne. Køerne stod tværs over huset — 4 og 4, så var der en gang bag ved med grebninger. Gødningen blev smidt ud herfra, fortæller J. P. Gelsbjerg.

Gelsbjerggård er den største i Fårbæk by. Den blev flyttet og ombygget i 1851. I stuehuset findes endnu en stolpe fra det gamle stuehus med årstallet 1790.

Engvanding fra strømhjul.

Man har tidligere brugt den fremgangsmåde at overrisle engene langs åløbene fra strømhjul. Et sådant hjul havde et ret stort omfang. Det var anbragt midt i åen, og strømmen drev det. Yderst i hjulets krans var der kasser, der, når de blev trukket ned i vandet, fyldtes, for at hælde det af i en trærende, som var ført ud over åløbet. Vandet løb herfra ud i engen i render, der var anlagt på de mest højtliggende steder. Omkring 1870 var der endnu ca. 20 strømhjul langs åen, meddeler J. P. Gelsbjerg.

Strømhjulene blev senere afløst af vandingskanaler ved opstemning af åer. Det var Hedeselskabet, der lærte folk at bruge disse. Der blev flere engvandingskanaler anlagt efter 1870, således den store engvandingskanal i Skarrild, Sdr. Felding og Borris sogne.

I 1895 anlagde Hedeselskabet mosestationer i Høstrup og Egelund i Haderup. Store kærarealer langs åløbene blev i disse år kultiverede. Man hentede erfaringer fra mosestationerne, hvor gødningsforsøg viste gode resultater.

Andre kulturelle fremskridt.

I 1907 oprettedes et mergelselskab for Feldborg og omliggende sogne. — Der fandtes et godt mergelleje på Thomas Kusks ejendom i Over Feldborg. Det blev undersøgt af Hedeselskabet, og det viste sig, at der var rigelig af mergel af en særdeles god beskaffenhed og med en høj kalk pct. i tørstoffet.

Indtil denne tid var mergelen kørt ud fra mergellejer på fast sporbane. Der var således et mergelleje i Damholt i Linde, hvorfra mergelen kørtes i vest med endestation i den østlige del af Hodsager sogn. Fra en sådan mergelbane kunne oplandet forsynes til begge sider ned gennem terrænet. Men det var jo kun et begrænset opland, der kunne forsynes på denne måde. Hedeselskabet havde fundet ud af at anlægge „transportable sporbaner“. Det vil sige: nogle lette sporskinner, samlet med planker. Disse var lette at lægge ud over et terræn og lette at flytte. Sporskinnerne lagdes ud fra mergellejet i en længde af 10 til 15 km., eftersom området strakte sig. Når beboerne langs sporets længde var forsynede, flyttedes det ud i en anden retning, og således blev man ved, til man havde forsynet oplandet til alle sider.

Dette var et stort fremskridt, og fra nu af tog opdyrkningen af heden og mergling af kalktrængende jorder fart. Der blev oprettet mergelselskaber rundt om i Jylland. Feldborg og omegns mergelselskab var et af de første. Og fra 1907 skete der en stor udvikling i Feldborg og det øvrige af Haderup sogn.

Mejeri bygges.

Indtil 1908 var mælken fra Feldborg kørt til Amosegård mejeri i Hodsager. Som omtalt under „Mejeriudviklingen i Hodsager sogn“, blev Amosegårds mejeri i 1908 delt i 3: et mejeri i Hodsager kirkeby, et i Over Simmelkjær og et i Over Feldborg. Det blev bygget midt i distriktet i nærheden af kapellet og skolen. Her var efterhånden blevet bygget en del. Den øde Feldborg hede var ikke til at kende igen.

Men endnu var det store opsving ikke kommet. Mergelbanen og mejeriet gav de bedste muligheder. Jorden var god nok; men det var energiske mænds og kvinders indsats, der skulde til, — og den kom.

Der blev også plantet læhegn. Interesserede mænd fik dannet en plantningsforening. Denne kom til at præge egnen mere end noget andet i de følgende år.

Landøkonomiske foreninger oprettes.

Indtil 1901 havde de mest interesserede i Haderup sogn været medlemmer af Hedelandboforeningen for Hodsager og omliggende sogne. Men daværende skovrider Helms, Feldborggård, der var en interesseret mand, gjorde meget for egnens landøkonomiske udvikling, og fik ved flere interesserede mænds hjælp stiftet Hedelandboforeningen for Feldborg og omegn. I 1912 stiftedes endvidere Landboforeningen for Haderup og omegn.

Der blev også i årenes løb stiftet husmandsforeninger i Haderup, Grove og Feldborg. Disse landøkonomiske foreninger har haft stor betydning for egnen.

Sognet bliver til 3 kirkedistrikter.

Fra Feldborg hede er der langt til Haderup kirke. De, der boede længst ude mod syd, havde vel 2 mil at gå. Der var efterhånden blevet en del beboere i distriktet, og som de fleste i hedesognene var de flittige kirkegængere. De mente derfor, det var påkrævet, at de også fik deres kirke herude i den sydlige del af sognet. Der blev nedsat et udvalg, og der blev samlet et beløb ind. Staten gav tilskud, og i 1890 blev der på Feldborg hede bygget et lille kirkehus, kaldet Feldborg kapel. Der var da i Feldborg distriktet 4 gårde og 67 mindre ejendomme og huse.

Der har gennem årene været god kirkegang, så det lille kapel oftest har været fyldt. Det samme gælder Haderup kirkedistrikt.

Den kirkelige bevægelse af Indre mission i den sidste halvdel af det 19. århundrede nåede også til Haderup; befolkningen har gennem årene været stærkt præget heraf.

Et nedlagt sogn opstår igen.

Den sydøstlige del af det store Haderup sogn har engang udgjort ét sogn, Grove. Flere tomter viser, at der har været en

del bebyggelser på de store hedeflader, ligesom der også spores agerrender i heden. Hvorledes det er gået til, at et helt sogn er udslettet, kan jeg ikke gøre rede for. Måske skyldes det pesten (den sorte død), hvor beboerne i flere sogne helt uddøde.

Sagnet fortæller, at: „I et kirkesogn var der ikke mere end en mand tilbage, og for at erfare, om der fandtes andre mennesker, gik manden op i kirketårnet og ringede med kirkeklokken. Fra en anden kirke svarede klokken, — og de to fandt således hinanden“.

I en fortegnelse fra 1340 nævnes som øde kirken i „Grouæ“. Kirken antages at have ligget på et bakkedrag, kaldet Kirkebjerg, ca. 1000 alen øst for, hvor nu Grove kirke ligger.

Den gamle kirke blev brudt ned og brugt til udvidelse af Haderup kirke omkring midten af det 14. århundrede; antagelig for at give plads til beboerne i det nedlagte sogn „Grouæ“.

Men udviklingen skred frem. Omkring 1890 var der mange beboere i det gamle nedlagte sogn.

Der var langt til kirken i Haderup. Derfor søgte man at få bygget kirke igen i Grove, og i 1893 opførtes en kirke lidt vest for, hvor den gamle kirke havde stået. Den kostede 18000 kroner at opføre, penge, som for størstedelen tilvebragtes ved statstilskud.

Den 26. november samme år indviedes den.

1. november 1893 oprettedes ved kgl. resolution Grove sogn. Under sognet kom til at høre: Gindingskov (1 gård), Vestorpgårdene (3), Gråsand (3 gårde), Pilhuse (8 huse og mindre ejendomme), Hesslund (4 gårde og 9 huse), Kølvrå (2 gårde og 8 huse samt skole), Ure (4 gårde og 3 huse), Barslund (1 gård), Øster og Vester Vestorp (3 gårde og 16 huse), Grove (1 gård, som blev købt til præstegård for 23,000 kroner, endvidere skole og 5 huse).

Og Gødhuset, der skal have navnet, fordi der tidligere kun har været holdt geder, foruden arbejdsstude og 2 køer.

Under første verdenskrig, 1914—18, opførtes i Grove en lyngmelsfabrik, der kunne producere 9 tons lyngmel daglig. Den nedbrændte, men blev igen opført i større format med en kæmpemæssig fabrikk skorsten. Men fabrikken kom aldrig i funktion og blev solgt ved tvangsauktion.

I 1917 stiftedes aktieselskabet „Jylland“. Dets formål var at opdyrke de store hedearealer, der endnu henlå. Under den dygtige driftsleder, fhv. redaktør Andreasen, blev ca. 1000 td. land opdyrket, og afgrøderne: Rug, havre og kartofler, blev solgt til fremavl. Gårdens navn blev „Grove hede-gård“. Den skiftede flere gange ejer, og da 2. verdenskrig kom, gik store dele af gårdens jorder ind under Karup flyveplads.

Sognet har gennem årene haft samme store udvikling som andre hedesogne. Endnu findes store hedestrækninger, men også mange veldrevne gårde og husmandshjem.

Sevel sogn.

Sevel sogn har noget tilfælles med Borbjerg sogn, idet den nordlige del af sognet er ret kuperet med højdedrag og dybe dale med søer. Jorden er af ret god beskaffenhed, tildels lermuld med lerundergrund. Den sydlige del af sognet er derimod ret flad med sandmuldede jorder og store hedeblader; for 100 år siden kun med nogle få gårde og mindre ejendomme.

Sognets fladeindhold er 18,800 td. land med 397 td. hartkorn. Mod nord grænser det til Estvad sogn, hvorfra det skilles ved Skallesø og den nordlige del af Flyndersø. Mod øst til Fjends herred, hvor karup å danner skellet. Mod syd til Haderup sogn og mod vest til Borbjerg og Ryde sogne.

Nogle hedegårde blev til et kirkedistrikt.

Det bliver særlig den sydlige del af Sevel sogn, jeg vil omtale. Det kendskab, jeg har hertil, er fra årene 1897—99, da jeg fra Yllebjerg kørte mælkevognen over den store Borbjerg hede til Skave mejeri.

Fra Sevel Sdr. sogn kom to husmænd hver med et enspænderlæs mælk. Det var al den mælk, der var i hedegårdene: Bjørnkjær, Herup, Mundbjerg og Kokborg samt fra nogle mindre ejendomme. I lange samtaler, mens hestene bedede, drøftede vi hedegårdene i Sevel Sdr. sogn, og jeg fik et ret godt kendskab til egnen derigennem. Ligeledes har min gode ven, Jens Peder Lørvig, Trabjerg i Borbjerg, givet mig en del supplerende oplysninger.

Omkring midten af forrige århundrede var største delen af Sevel sdr. sogn hede. Kun de forannævnte hedegårde samt nogle nybyggere boede her. Gårdene havde flere hundrede td. land med kun få td. land opdyrket. Gårdene inde i nordsognet havde endvidere hedeparceller herude. En del af heden, den sydlige del af sognet, solgtes til staten til beplantning. Her var allerede unge nåletræer på begge sider af Viborg-vejen. — Et stykke syd for landevejen ligger Bjørnkjærgårdene.

Først i firserne begyndte den dygtige hedebonde Niels Mundbjerg at dyrke hede op. Han nåede gennem årene at få opdyrket ca. 100 td. land — Der fandtes kalklejer i Sevel hede, og endvidere flere steder langs landevejen mod Viborg (i Mønsted og Daubjerg).

Niels Mundbjerg ejede i en årrække kalklejet ved Sønder mølle. Herfra blev der brændt kalk, som solgtes til byggekalk. Men råkalken egnede sig særdeles godt som jordbrugs-kalk. Den blev brugt, hvor heden dyrkedes op, og til de kalkfattige agermarker. Og det havde den største betydning for de store opdyrkningsforetagender i Sevel og omliggende sogne.

Flere fulgte Niels Mundbjergs eksempel, således Chr. Møller, og senere hans sønner, der ligeledes dyrkede store hedearealer op.

Jakob Madsen (Herup) købte flere hedeparceller fra gårdene i nordsognet. Jakob Kudahl (kaldet Bjørnkjær) dyrkede også store hedearealer op fra sin gård og solgte endvidere hede til folk, som ikke ejede jord.

Poul Pedersen (Post) var egnens postbud. Han gennemførte samvittighedsfuldt sin posttur om dagen, — om aftenen og i nattetimerne fik han i løbet af nogle år 60—70 td. land opdyrket. Senere byggede han en gård her, som han og hustruen drev særdeles godt. De har nu afhændet ejendommen og bor i en mindre gård.

Også kan nævnes „Store Jens Kusk“ og „Bette Jens Kusk“, de var brødre og var begge dygtige hedeopdyrkere, der gjorde lignende indsats som de forannævnte. De var blandt de første pionerer, der gik igang med Sevel hede.

En yngre slægt voksede op. Omkring århundredskiftet og i de første år indtil første verdenskrig skete store fremskridt.

Jens Peter Jensen (kaldet Peder Nygård), begyndte i 1897 at dyrke hede op sammen med sin unge hustru. De begyndte med „de bare næver“ — uden nogen startkapital — på den nøgne hede syd for Viborgvejen. Gennem 40 år skabte de en særdeles veldreven og moderne gård og sad de sidste år som velhavende gårdmandsfolk.

Den bedste arv, de kunne efterlade deres fire sønner, var ikke nogle tusinde kroner, men at de arvede den samme lyst til arbejdet og opdyrkning af heden, som de selv havde haft.

Sønnen Jens ønskede i 1923 at begynde for sig selv. Han købte nogle hedeparceller i nærheden af hjemmet for 50 kr. pr. tønde land, endvidere nogle td. land, som var opdyrket nogle år i forvejen. Men jorden var stærkt udpint ved flere års dyrkning uden tilførsel af gødning. Han byggede sig en gård ude syd for Viborgvejen.

Gennem årene har han opdyrket ca. 90 td. land hede til frugtbart agerland. Og som årene gik, måtte han udvide avlsbygningerne betydeligt og modernisere dem. Det oprindelige lille stuehus måtte også vige for et særdeles smukt og stilrent stuehus. Det hævdes derude, at det er det smukkeste og bedst indrettede stuehus i flere miles omkreds. Et særdeles smukt haveanlæg omgiver huset. Gården har nu en besætning på ca. 50 kreaturer, deraf 30 gode malkekøer, stor svine- og fjerkræbesætning. Gården drives tildels med traktorkraft. Og det økonomiske resultat blev, at Jens Nygård i flere år har været den største skatteyder i Sevel sogn. Broderen, Johannes, har overtaget faderens gård, som han driver særdeles godt. En tredie bror, Kristen, købte en gård, der var tildels opdyrket, men ikke i særlig god drift. Han har fået al jorden opdyrket og i god kultur. Den fjerde bror, Karl, havde i 1929 endnu ikke ejendom.

En enestående indsats.

I 1929 lå store hedestrækninger endnu hen i Sevel sogn, ca. 500 td. land lå i et samlet stykke længst ude i det sydvestlige hjørne af sognet. Statsplantagen gjorde sydskellet; vejen, der ved vestsiden af plantagen fra Viborgvejen går mod nord efter Skive, gør vestskellet.

Heden var af god beskaffenhed. Men ingen havde endnu turdet binde an med den. Den ejedes af gårdene inde på den

gode jord i Sevel nordsogn, og de havde ikke anden nytte af heden, end at de kunne hente et læs lyng herude i ny og næ, når de havde brug for brændelyng.

Der var flere unge karle i sønder sognet, som en tid havde haft kig på at få ejendom, men ingen var at få til købs på rimelige vilkår. Flere af dem drømte vel om at rejse til udlandet; mange havde jo banet sig vej på prærierne i Nordamerika og Kanada, — men hertil var der jo foreløbig spærret adgang.

Men hvorfor ikke begynde på de danske „lyngprærier?“ De talte sammen om det, og resultatet blev, at Karl Nygård, brødrene Peder og Alfred Simonsen og flere drog til parcel-ejerne i Sevel for at købe heden. De opnåede at købe ca. halvdelen af den, og snart havde de købt det hele. En del af denne strakte sig i østsiden helt ud til Viborg-landevejen; en del af plantagen her var i første verdenskrig blevet ødelagt.

Tæt ind mod vejen byggede Peder Simonsen sin gård på ca. 60 td. land, hvoraf det meste var hede, — kun en lille del ryddet plantage.

Snart blev al heden opdyrket og kom i særdeles god kultur. Et smukt haveanlæg omgiver bygningerne. Man kan godt kalde gården en lystgård. Her, hvor der indtil de sene- ste år var ødelagt plantage og hede, har forandringen vakt megen opmærksomhed hos vejfarende på den stærkt trafikerede landevej.

Ikke langt herfra byggede broderen, Alfred Simonsen, sin gård af lignende størrelse. Hans jord bestod udelukkende af ryddet skov. Det har givet stort arbejde at få trærødderne fjernet. Men havde lønnet sig. Det viser sig, at skovkultur er god forafgrøde for agerbrug — eller er det fordi, Alfred Simonsen forstår sine ting så godt?

Der har gennem årene groet særdeles frodige afgrøder, og han står ikke tilbage for broderen i at drive en gård.

Inden Karl Nygård begyndte, sikrede han sig nogle td. land opdyrket jord, som lå side om side med hans hedelod. I 1929 begyndte han at pløje heden op med hestespand. I 1930 byggede han en firelænget gård på den oppløjede hede. Til gården hører ca. 40 td. land.

I 1933—34 blev der 12 gårde bygget. Det meste af heden

blev pløjet op med traktorkraft i en dybde af 10—12 tommer. Alle ejendomme har gennem årene været drevet særdeles godt, — men lidt om dette senere.

Der bygges kirke.

Der var efterhånden blevet mange hjem i Sevel sdr. sogn. Der var langt til Sevel kirke, og de flittige beboere ville helst til gudstjeneste hver søndag så vidt muligt. Tanken om at bygge en kirke i Herup opstod da. Et udvalg blev nedsat. Det bestod af: sognepræsten pastor C. V. Prætorius, Niels Mundbjerg, Mads Madsen og P. Nygård, alle fra Herup, samt L. C. Kjældsén, Kokborg, og Anthon Jørgensen, Lykkensprøve.

Der blev gjort et stort arbejde, og der blev indsamlet 15,000 kroner. Udvalget ansøgte staten om tilskud og bevilling til at bygge kirke. Men det blev i første omgang afslået. Men beboerne gav ikke op. Man søgte igen, støttet af biskop Koch, Ribe, — der støttede sagen af al evne.

Et nyt andragende blev indsendt til regering og rigsdagen. Resultatet blev, at der blev givet bevilling til kirkens opførelse samt statstilskud.

I 1920 blev kirkens grundsten nedlagt, og den 27. august 1922 blev kirken indviet. Den er opført af røde mursten og har et højt tårn, der ser ud over egnen. Kirken har kostet ca. 90,000 kroner at opføre, og der er siddepladser til 250.

Der var stor glæde i sognet over kirken, der gennem årene har været godt besøgt.

Mejeri bygges.

Man havde længe savnet et mejeri derude. Nu kunne to mælkekuske ikke køre mælken til Skave mejeri, — selv om vognene var nok så store. I 1929 blev Herup mejeri bygget tæt ved kirken.

Der er nu i Herup kirkedistrikt ca. 100 landbrug, og der leveres til mejeriet ca. 5 mill. pund mælk årlig.

Skoleudviklingen.

Indtil 1905 var der skole i Mundbjerg. Som i andre hedesogne var man begyndt i en lejet stue i en af gårdene.

Men Mundbjerg skole lå ikke centralt for beboerne efter den store udvikling. I 1905 blev der bygget skole i Herup. Men allerede i 1911 måtte skolen udvides, og i 1942 blev den helt ombygget og moderniseret med en 6 klassers inddeling. Der var nu ca. 130 skolesøgende børn.

Borbjerg sogn.

Det gamle kort viser, at største delen af Borbjerg sogn omkring 1800 lå hen i heder og moser; kun den nordligste del af sognet var nogenlunde bebygget.

Borbjerg sogn har et fladeindhold af 14,277 td. land med 357 td. hartkorn. Sognet grænser mod nord til Handbjerg, Ryde og Sevel sogne. Mod øst til Ryde, Sevel og Haderup. Mod syd til Hodsager og Mejrup og mod vest til Mejrup og Hjerm sogne.

Det er særlig udviklingen, der er sket fra heder og moser til agerland, som har min interesse. Men Borbjerg sogn er så ejendommeligt og afviger meget fra de flade hedesogne: Hodsager og Haderup. Det har det til fælles med disse, at den sydlige og østlige del af sognet var forholdsvis flad og bestod næsten udelukkende af hede og mosestrækninger, da jeg kendte egnen. Jeg fik sognet ret godt at kende i de tre år, jeg kørte mælkevogn til Skave mejeri fra Yllebjerg — over den store Borbjerg hede — hvor kun lå den lille hede-ejendom „Sultenborg“ midt på heden. — Jeg fik også godt kendskab til sognet, da vi unge fra Yllebjerg fandt ungdomsvenner i Borbjerg, således de jævnaldrende i Borbjerggård: Jens, Henrik og Kristian Have og de unge i St. Hedegård: Peder, Christian, Dorthea og Maren Hedegård.

Jens Have kom til O. Yllebjerg i årene 1905—08. Han var den første planteavlskonsulent i Hjerm—Ginding herreders landboforening.

Vi fik anlagt flere forsøg i O. Yllebjerg, som Jens Have passede med stor interesse.

I modsætning til den sydlige del af Borbjerg sogn er den nordlige — og særlig den nordvestlige del — meget kuperet og ret frugtbar — tildels med god lermuld og lerundergrund.

Kirken, der ligger omtrent midt i sognet, er bygget på en bakke. Herfra er der en vidunderlig udsigt, der i høj grad

ligner østjydsk natur. Det er snart ligegyldigt, til hvilken side man ser. Overalt veksler udsigten med bakker og dybe dale med småsøer. Ser man mod syd, følger øjet de store engdrag, der går helt op til den gamle gård „Libergren“. Syd for har man en række gravhøje, der går gennem sognet fra vest til øst. Her har i en fjern fortid været boplads for vore forfædre; her var let adgang til erhverv for dem: jagt i skovene og fiskeri i fjorden. Thi der er ingen tvivl om, at Limfjorden har strakt sig ind i sognet til gården „Libergren“. En lille bæk løber gennem engdraget og ud i Borbjerg møllesø, der ligesom Holmgård sø er levninger fra den tid, fjorden gik op til „Libergren“.

Gamle sagn.

Til Borbjerg sogn knytter sig flere sagn. Der meddeles således: „I en slugt til Neder Kilsmark i Borbjerg findes en helligkilde. I middelalderen samledes de syge sct. hans nat på Kilsmark bakke, hvor et stort bål var tændt for at forhindre hekse og trolde, der var på vej til Bloksbjerg, i at slå sig ned“.

En anden beretning er måske mere rigtig. Der fortælles, at så langt som bålet lys rakte, havde hekse og vetter ingen magt, — bålene skærmede. Og den tro var almindelig, at ilden havde en rensende magt. Når bålene havde brændt en tid, begyndte de syge at humpe afsted til kilden. Det var ikke let, da det var ned ad, og mange gik med krykker. De fleste, der kom, havde engelsk syge og øjensygdomme. Dog kunne kildens vand også hjælpe for andre sygdomme. Ved at drikke af vandet eller bade et sygt lem dermed, blev man rask og sund igen. (Evald Tang Kristensen i jyske folke-minder).

Et andet sagn fortæller om Borbjerg kirkes opførelse:

„Derovre i Borbjerg skulle de have dem en kirke bygget. Der var en bakke, som gik ud i sydøstsiden af Borbjerg møllesø, Gjeddebjerg kaldtes den. Der byggede de kirken. Men, hvad de byggede op om dagen, blev revet ned om natten.

Så kom de i snak med trolden om det og fik gjort en akkord med ham, at han ikke måtte forstyrre dem i arbejdet, når de byggede kirken et andet sted.

De skulle opføde to røde tyrekalve, til de blev årgamle, og så skulle de slås løs; der hvor de lå om morgenen, skulle kirken bygges. Men så ville trolden have den første og sidste brud, som kom over kirkebroen som mø.

Kalvene lagde sig på bakkerne den anden side af „Krogen“ (et bundløst morads).

Derfor er det, at folk østerfra, for indtil 30 år siden, kørte med bruden den lange vej norden om Møllesøen.

Efter sagnet var der kommen to brude over broen. Den første blev taget, men idet trolden førte hende bort, rakte hun brudekransen hen til brudgommen, og den beholdt han. På det sted, hvor hun blev taget, står en hvid dame og kærner om natten.

Den anden brud kom godt over, — men det var på hjemvejen, og det turde de nok vove, for bruden var frugtsommelig“. — Nu kører brudefølget over broen. Thi en møllersvend og hans brud i Borbjerg mølle vovede forsøget.

Gårde i sognet.

Den nordligste del af sognet er som forannævnt ret frugtbar. Her findes mange gårde foruden byerne Hvam (det nordvestlige af sognet ind mod Hjerm sogn), Borbjerg by omkring kirken og Trabjerg ind mod det frugtbare Ryde sogn. Holstebro—Viborg landevejen deler omtrent Borbjerg sogn i to lige store dele fra vest til øst.

Syd for landevejen lå kun få gårde. Længst mod sydvest i sognet lå Over- og Neder Savstrup samt Savstrup mølle. Omtrent midtvejs i det sydlige sogn lå Hesselgårdene, Store Hessel og Lille Hessel, og syd for disse sognets største hede-gård Hesselå med sine over tusinde tønder land.

I hele den del af Borbjerg sogn var der omkring 1800 ikke flere ejendomme. Heden strakte sig eneherkende milevidt syd for Viborg vejen, men også nord for vejen strakte den sig helt ind til Borbjerg by og Trabjerg.

Store Hessel har engang været herregård, antagelig nedlagt i midten af det 16. århundrede. I engen øst for gården ses endnu en firkantet voldplads. Da pladsen for mange år siden tildels blev jævnet, fandt man kampesten og mursten, der viste rester af borgen.

Lidt nord for gården har for en del år siden ligget en meget gammel ladebygning af ege-bindingsværk, hvis suler var så stærke, at de kunne bruges i den senere lade, der byggedes efter gårdens brand.

Der blev også på denne tid påstået, at heste, der blev tøjret i engen sønden for voldstedet, altid var urolige.

Lidt syd for Store Hessel ligger sognets største hedegård Hesselå. Den ligger ved et lille åløb på nordsiden af engen. Måske et par hundrede tønder land var på denne tid (omkring 1880) opdyrket, og en lille gård (Ny Hesselå) var skilt fra, endvidere et par mindre ejendomme mod vest. Men endnu strakte den over 1000 td. land store Hesselå hede sig syd for åen og helt over til Hodsager sogneskel.

Gården har i sin tid hørt under godset Kyndeseje. Ved gården har man til de senere år kunnet se spor af levningerne til en vandmølle, der i Valdemars jordebog 1231 nævnes som Hessel mølle, og som tilhørte kongefamilien. 1259 skænkede Erik Glipping møllen til Ribe domkapitol. 1547 tilhørte den Tvis kloster.

Ved Viborg landevejen ligger landsbyen Skave, på denne tid med 7 gårde og en del huse. Skave lå i slutningen af forrige århundrede som en oase midt på heden.

En km. øst for Skave by fører landevejen ind i det store Feldborg skovdistrikt. Lige før drejer en vej til højre mod sydøst ind gennem Tinkedal hedemark og til hedelandsbyen Hogager (5 gårde og nogle mindre ejendomme). Længst ude i sognet ligger Abildholt.

Et vandløb, der har sit udspring længere mod nord, løber gennem Tinkedal i sydlig retning og drejer i vest ved Hesselå. Den skiller den sydøstlige del af sognet fra det øvrige sogn og danner Hogager kirke-distrikt.

Syd for Hogager by og Abildholt strakte sig store mose- drag, vel mere end 1000 tønder land. Mosen tilhørte herregårdene Ausumgård i Vejrum, Kvistrup i Gimsing og Volstrup i Hjerm sogn. Disse ligger jo i de frugtbare egne mellem Holstebro og Struer.

Men der har vel ikke været skovarealer nok til gårdenes forsyning af brænde, og så har man sikret sig tørvemoserne derude i hedeegnene, hvor arealerne vel næsten lå herreløse hen, — eller det har været let at erhverve jord her.

Helt indtil omkring århundredskiftet lå disse store mosearealer ret ubenyttede hen. I årene før første verdenskrig havde moserne fået en del interesse. Der var da allerede købt parceller eller lejet tørvejord til tørveskær. De driftige hedeboere fandt gode indtjeningsmuligheder her. Flere landbrugere i Yllebjerg og i Borbjerg lod mange tørv grave og solgte dem i Holstebro eller til landboere i sognene omkring Holstebro og Struer. — Da krigen kom, tjente flere mange penge, — også i mellemkrigsårene og under 2. verdenskrig.

De store moser kaldtes med benævnelsen: Hvidmose. Tørvene var af særdeles god kvalitet og var efterspurgte vidt omkring i Jylland.

Abildholt var en gammel slægtsgård, der er gået i arv fra far til søn. Esper Christensen overtog gården efter faderen. Han blev gift med Ane Dorthea Andersen fra Søndergård i Trabjerg. De var barnløse, og gården gik derfor omkring århundredskiftet over til søstersønnen Johannes Christensen fra Hesselå.

I få år drev han gården stærkt frem, så den blev en lille herregård.

Det havde været vanskeligt at få mergel. Da mergellejet i Feldborg blev åbnet og mergel udkørt på sporbane, kom der fart i opdyrkningen af Abildholts gode hede- og kærjorder. Så vidt jeg husker, var Johannes Abildholt formand for mergelselskabet.

Mejerier bygges i sognet.

Et af de første andelsmejerier i Ringkøbing amt var Brødbæk mejeri i Borbjerg. Interesserede mænd i Borbjerg og Handbjerg enedes om at opføre mejeriet. Der meldte sig 35 interesserede fra Handbjerg og 22 fra Borbjerg. Og med 264 indtegnede køer enedes man om at lægge mejeriet ved sogneskallet ved et vandløb, der gør skel mellem sognene. Mejeriet kostede 8000 kroner at opføre, — og det blev drevet ved vandkraft.

I maj 1886 tilmeldtes yderligere 77 interesserede med 316 køer. — Det vil forbavse mejerifolk af 1950 at høre disse tal ved mejeriets opførelse.

Mejeriet gik til stor tilfredshed for leverandørerne; men det lå jo i den yderste ende af det store Borbjerg sogn, — og

det varede ikke længe, før beboerne inde i sognet begyndte at arbejde for at få mejeri. De mænd, der arbejdede for mejeriets oprettelse, var Peder Christensen, Hesselå, Søren Chr. Andersen, Nørgård, Skave, Søren Jensen, Trabjerglund, Hans Hornstrup, Hogager, og Niels Mundbjerg, Herup, Sevel. Mejeriets plads blev Skave.

Navnene viser, at der også var interesse udensogns. Og Mejeriet, der blev opført i 1892, havde, foruden fra det meste af Borbjerg sogn, også leverandører fra Sevel sdr. sogn og Hodsager vestre sogn (Yllebjerg).

Det var lidt voveligt at begynde, for, trods det store opland, var der knap 2 mill. pund mælk det første år. Men snart tilmeldte sig flere, og allerede i 1902 måtte mejeriet udvides. I 1913 ombyggedes det helt og moderniseredes. Det havde snart over 10 mill. pund mælk årligt, og man regnede vist med, at Skave andelsmejeri var en af de mejerier i egnen, der svarede sig bedst og lavede det fineste smør. Dette skyldtes nok i væsentligste grad mejeriets dygtige bestyrer Mehlsen Pedersen, der ledede mejeriet fra dets start i 1892 og til 1932.

Når Borbjerg sogn gennem årene har haft et enestående opsving landøkonomisk, så har mejeriet i Skave nok sin store andel i det.

De kirkelige forhold i Borbjerg sogn.

Som de fleste vestjydske sogne har sognefolkene i Borbjerg fra gammel tid været flittige, nøjsomme og gudfrygtige mennesker. Hverdagen blev brugt til arbejde, søndagen til hvile, og oftest søgtes kirken.

I „Borbjerg sogns historie“ skriver lærer C. Møller:

Nikolaj Madsen, der fik Trabjerggård efter sine forældre, er en af de mænd i Borbjerg sogn, hvis navn man atter og atter støder på i de gamle skrifter over Borbjerg sogn. Han hørte til de mennesker, man kunne stole på, og så havde han en lykkelig evne til at kunne fremsætte, hvad han følte og tænkte for andre, så de kunne forstå ham, hvilket bidrog til, at sognefolkene gerne så Nikolaj Madsen valgt ind i de forskellige anliggender i sognet: sogneråd, kirkeværge, skolekommission, og sad der i mange år.

Han var altid i virksomhed. Han kunne lave næsten alting selv; — kan godt være, det ikke altid var så fikst, som det

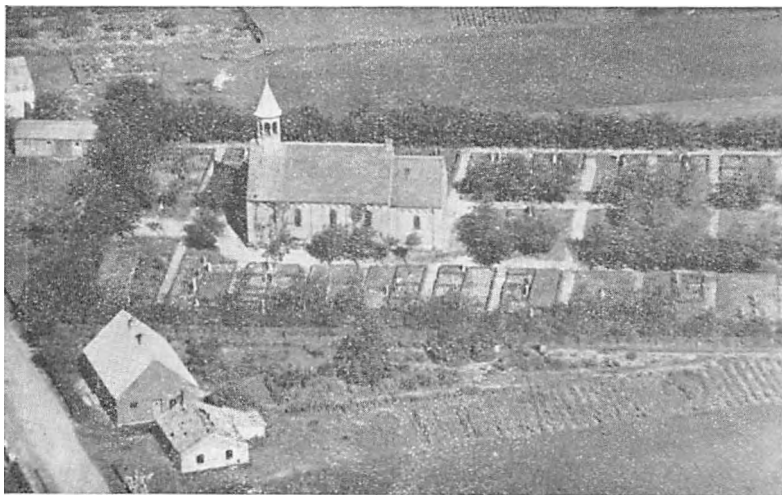
burde være. Men det brød Nikolaj Madsen sig ikke om. Han var opdraget i arbejdsomhed, nøjsomhed og gammel gudsfrygt. I disse tre ting var han vokset op, og i disse ting levede han sit liv. Og med troen på, at Gud ville tage ham nådig hjem, døde han“.

Om mange af beboerne i Borbjerg kan noget lignende siges.

Der bygges kirke i Hogager.

Der var langt til kirken for beboerne i den sydøstlige del af sognet; særlig for beboerne i Hogager og Abildtoft.

Lærer Karl Hansen i Hogager var en god Mand. I sin fri-

Hogager kirke.

tid besøgte han syge og gamle folk. Han forstod, at de savnede kirken, når de ikke orkede at gå den lange vej til Borbjerg kirke.

Han udkastede tanken om at få bygget kirke i Hogager, og der var flere, der sluttede sig til, blandt andet Esper Abildholt og Hans Hornstrup. Et udvalg blev nedsat, og der blev tegnet 2000 kroner blandt beboerne.

Udvalget besøgte far i O. Yllebjerg for at få ham til at virke for, at et statstilskud kunne bevilges. Han var meget interesseret i sagen, og sammen med J. C. Christensen gjorde

han et arbejde i rigsdagen og kirkeministeriet. I vinteren 1898—99 bevilgedes 8000 kroner.

Grundstenen til Hogager kapel blev nedlagt i foråret 1899 på en plads i Hogager by af provst Møller, Ølby. Den 15. oktober samme år blev kirken, der kostede 10,000 kroner, indviet af biskop Gøtzhe, Ribe.

Der var stor glæde over det lille kirkehus, der søndag efter søndag var fyldt til sidste plads.

Efter pastor Kuhlmann, der havde været sognepræst i Borbjerg i 30 år, kom i 1898 pastor J. Jakobsen. Han var præget af det grundtvigske livssyn, og var en varmhjertet mand, der i de 9 år, han var præst i Borbjerg, blev meget afholdt. I 1908 afløstes han af pastor Wernberg Møller. Om ham skriver lærer C. Møller i Borbjerg sogns historie:

„Han var en sjælden begavet og dygtig prædikant. Han gjorde et stort arbejde for de unge. Ikke blot i præstegården samlede han dem og søgte på alle måder at være noget for dem, men også i forsamlingshuset og især i kirken talte han inderligt og hjerteligt til dem. Han gjorde således meget for de unge; men han glemte heller ikke de gamle. Hver sommer samlede han dem i præstegården. Og det blev en oplevelse for dem, som de levede på til næste år. — For „Blå Kors“ var han også en god støtte—i det hele taget ville han gerne være noget for sin menighed. Mest var han måske for de syge. Der blev fest i den lille stue, hvor den syge lå, når pastor Møller kom ind og satte sig på sengekanten, tog den syges hånd i sin og talte kærlige og trøstende ord. Da var det, som der dalede fred ned over den syge“.

Kirkebesøget i Hogager var så stort, at det blev nødvendigt at udvide. I 1924 tilbyggedes et kor; og kapellet benævntes herefter som kirke.

Hogager kirke blev påny indviet den 28. december 1924 af biskop Gøtzshe, Viborg — 25 år efter at kapellet var indviet af biskoppens fader.

Mænd fra sognet.

Der har levet mange gode mænd i Borbjerg. Det vil blive vanskeligt at drage nogen frem. — Jeg drister mig til at nævne nogle enkelte; men der er mange, der med lige så god ret bør fremdrages.

En af de stouteste og mest særprægede hedebonder, der har levet i Borbjerg i den tid, jeg søger at skildre, er nok Peder Hesselå.

Han er født i den gamle slægtsgård den 5. juli 1831. Faderen døde tidlig, og den unge Peder Christensen kom tidlig til at stå for gårdens drift. Gården havde været fæstegård under Ausumgård, men Peder Hesselå sørgede for at blive selvejer. Med stor energi gik han i lag med at få dyrket heden op. I hans tid blev store arealer opdyrkede, således en gård nord for Hesselå (Ny Hesselå), som sønnen Kristen overtog, og endvidere et par mindre ejendomme mod vest. Men det var kun en lille del af Hesselås store arealer. Syd for åen strakte sig over 1000 tønder land, som ikke blev opdyrket i Peder Hesselås tid. En fremmed, der engang kom til gården, spurgte Per om, hvor store arealer, der hørte til gården.

„Mi mark gor så lont, du kan sie“, svarede han sindigt.

I mange år sad han i sognerådet, valgt gang på gang. Han sagde ikke meget, før de andre sognerådsmedlemmer var færdige. Imens havde han opdaget alle svage steder ved deres forslag, og med hård kritik deraf fremkom han så med sit syn på sagen. Og således, som han syntes, blev det oftest. Han var en sindig, men meget klog mand, og han havde altid rammende svar til rådighed. — Når han stod med sine kreaturer på Holstebro marked, og der kom købere til dem, plejede han, når der var forlangt, at stå som han slet ikke brød sig om at sælge, indtil der af køberen var lagt så meget til, at han mente, prisen nu var rigelig.

„Kom så mæ di hå'en“, sagde han, — og så var handelen sluttet.

Han var i udvalget for Skave mejeris oprettelse, og var meget interesseret i sagen. Han udtalte under en drøftelse:

„Sikke let det vil blyw for æ kvindfolk o blyw fri for den slæv mæ o kjan smør“.

Ungkreaturerne skulle bjerge føden i heden og mosen syd for gården. Mangen mand i Borbjerg og Hodsager er begyndt som hjorddreng i Hesselå hede fra deres 6. til 7. år. Det kunne være trist den lange sommerdag ganske alene at gå herude. Men så trøstede de sig til aftenen, for hos Per og Karen var der trygt at være.

Peder Pedersen, St. Hedegård,

var født den 12. januar 1853 i Krogslund i Borbjerg. I opvæksten var han svagelig. Dette var måske medvirkende til, at han tidligt blev religiøst grebet. Hans hu stod til læsning, thi hans lærenemme var ualmindelig. Han var skolens flinkeste elev, og tit talte læreren med forældrene om at lade ham studere. Men forældrene mente ikke at have råd hertil.

Han var nogle år biskolelærer i Hvam skole; en velbegavet ung mand blev almindeligt valgt til sådan gerning på denne tid. Men hans store attrå var at samle kundskaber. Han var en vinter elev på Voldby højskole ved Grenå, senere på Hindholm højskole.

I 1877 blev han gift med Ane Christensen fra nabogården Bisgård, — og de to unge købte St. Hedegård. Her skabte de et lykkeligt og gæstfrit hjem.

Det varede ikke længe, før sognefolkene opdagede, hvilken dygtighed den unge gårdmand sad inde med. Han blev snart valgt ind i sognerådet og var dets formand i mange år. I 1897 blev han valgt ind i amtsrådet, hvor han sad i over 25 år. Han var et sjældent dygtigt og indsigtfuldt amtsrådsmedlem. Næsten alle udvalg blev han valgt ind i. Det var en velfortjent udmærkelse, da han fik ridderkorset. — Han gik aldrig med det. Han var altfor ydmyg en mand til at gå med den slags.

Der har næsten ikke været et foretagende i sognet, han ikke var med i.

Den grundtvigske livsanskuelse prægede ham stærkt. Han var formand i sognets foredragsforening. Han forstod altid at få nogle af landets bedste højskolemænd og præster som talere.

Efter møderne i det nærliggende forsamlingshus samledes mange i hjemmet St. Hedegård, hvor jeg flere gange har været med. Her drøftedes mange åndelige spørgsmål, og højskolesangbogen eller salmebogen blev flittigt benyttet.

Jens Peder Løvig, egnens hjemstavnsdigter.

Han købte i sine unge år L. Nygård i Trabjerg. Gennem årene fik han gården i særdeles god drift og købte flere parceller til, så han fik en god gård ud af det. Men mest kendt

blev han for sine sange og digte. Utallige er de næsten, for digterevenen var ham medfødt. Han priser hedens pionerer og hjemlivets glæder:

Hjemstavnsdigteren Jens P. Løvig.

„Den bonde må stole på marven i arm;
 på modet i hu og i bringe,
 og kampen for hjemmet har bo i hans barm,
 er hytten end lav eller ringe.
 Og vokser end huset og bli'r til gård,
 han er dog den samme trods mildere kår”.

Eller digtet „Mod høst“:

Se dog, hvor marken den bugner af guld,
 havren den ringler, og byggen den helder,
 op af vort elskede fædrelands muld
 kraft og velsignelse vælder.

Tårner sig skyen i vor horisont,
 må vi desbedre passe vor dont, —
 bjerge, hvad end, der kan bjerges,
 før det af uvejret hærges”.

I 1944 udgav han et lille udvalg viser, digte og sange under titlen: „Krummer“, på ca. 200 bogsider. Det er dog kun en brøkdelen af, hvad han gennem årene har skrevet. I et forord skriver han bl. a.:

„Mine ungdomsår, og forresten også mit senere livs virke, har givet mig rig lejlighed til iagttagelser, og det meste af det, jeg har skrevet, er som oftest blevet til under mit arbej-

de med le og plov, som også ved andet arbejde, uden at dette har lidt derunder.

Mange lejlighedsdigte, som egentlig for mig havde stor betydning, har jeg undgået, ligesom de, der er mere personligt præget eller har politisk tendens“.

Ja, politisk præget har J. Løvig altid været. Mangen dyst har han taget i egnens dagblade for at forsvare sit politiske standpunkt og sine idealer. Han har alle dage været radikal venstremand, og altid talt småmandens ret. Ofte har han været ude i hård modvind, — for kun få deler hans politiske anskuelser, men alle holder af den evig unge nu firsårige mand.

Lærer Christian E. Møller, Borbjerg hovedskole.

Han var førstelærer i Borbjerg kirkeskole i 34 år (1882—1925) og udrettede gennem det lange åremål en enestående indsats. Han var af lærerslægt. Faderen, Chr. M. Christensen, var lærer i samme skole fra 1858, til sønnen afløste ham i 1882. Han var stærkt kristeligt præget, og var, som amtsrådsmedlem P. Pedersen, St. Hedegård, sagde ved en lejlighed, langt forud for sin tid.

Lærer Chr. Møller begyndte som biskolelærer i sdr. Esp i Thorsted sogn ved Ringkøbing. Men det var ikke af lang varighed. Han søgte optagelse på Jellinge seminarium, hvorfra han fik en god eksamen efter 3 år.

De 3 år fik stor betydning for den unge elev. Forstanderen, pastor Madsen, fik stor indflydelse på ham. Han boede i præstegården, hvor der kom mange af datidens betydeligste mænd, således også missionær Børresen, da han engang var hjemme i Danmark.

Da faderen i de sidste år var svagelig, blev han i 1882 hjælper lærer hos ham. Aret efter, i 1883, blev han ansat som førstelærer. Skolekredsen havde ønsket ham som faderens afløser.

Gennem de mange år blev han meget afholdt i sognet som opdrager for børn og unge. — Endvidere havde han stor lokalhistoriske interesser. I 1929 udgav han en 265 sidet bog om Borbjerg sogns historie gennem de sidste 150—200 år, rigt illustreret og af særdeles stor værdi for efterslægten.

Jens Hvidbjerg.

Den mand, der blev mest kendt i Borbjerg sogn, men også landet over, er frøavler Jens Hvidbjerg. Han var ikke „indfødt“, boede heller ikke så mange år i Borbjerg — men nok til, at han gjorde sin gård „Pajbjerg“ kendt landet over. Og Pajbjerg vil blive mindet så længe, der er noget, som hedder planteforædling i Danmark.

Jens Hvidbjerg er født i Salling i et lille, fattigt hjem. Fra barneårene havde han lyst til at arbejde med planter. Han kom derfor efter konfirmationen i gartnerlære. — Omkring

Pajbjerg i Borbjerg.

århundredskiftet kom han til hovedgården Kvistrup ved Struer, der ejedes af godsejer P. Olufsen. — Her begyndte den unge gartner at arbejde med roernes forædling. Det var i rodfrugtdyrkningens første år her i landet, og det var dårligt avlsmateriale, man havde at arbejde med. Roefrøet avledes næsten udelukkende i udlandet. Det var mest turnips, der avledes i de første år. — Ved ihærdigt arbejde fik Jens Hvidbjerg fremavlet en turnipsstamme af Yellow Tankard, der i statens forsøg blev anerkendt i 1. klasse. — Det var i

statsforsøgenes første år, at roen fik navnet Yellow Tankard Pajbjerg I.

Dette gav lyst til at arbejde videre, — men det var nødvendigt for ham at få egen jord.

På denne tid var gården Pajbjerg i Borbjerg til salg. Det var købmand Schou i Holstebro, der ejede gården. Det var i årene kort efter den store landbrugskrise (1880—90). Købmand Schou var blevet ejer af mange gårde, grundet på tilgodehavender. Han ville gerne sælge gården, og Jens Hvidbjerg syntes, den passede ham. Men han havde kun få penge, og købmand Schou var meget betænkelig ved at overlade den unge, ukendte gartner gården. — Om det var Olufsen, Kvistrup, der hjalp, véd jeg ikke, men det kan jo godt tænkes; han havde lært Jens Hvidbjerg at kende som den ærlige og evnerige mand, han var.

Jens Hvidbjerg kom til Pajbjerg omkring 1900. Her fik han alle betingelser for at kunne arbejde videre med plante-forædling. — Snart blev han en kendt mand i vide kredse. Han fik den ene roestamme efter den anden i I. klasse i statens forsøg. — Og der gik ikke mange år, før han arbejdede med planteforædling af andre kulturplanter, for eksempel kløver og græs.

Omgænsens landmænd lærte af ham, og i egnen mellem Holstebro og Struer blev mange landmænd frøavlere.

For at bo mere centralt købte han gården Hundsballe ved Struer og solgte Pajbjerg i Borbjerg.

Før første verdenskrig var han nået så vidt, at han havde frøavlere langt udenfor Strueregenen. Han byggede eget frørenseri ved gården Hundsballe, og da dette blev for lille, et stort, moderne frørenseri ved Holstebro. — Man bedømte ham vist ved denne tid til at være nærved millionær.

Virksomheden blev så omfattende, at han måtte danne aktieselskab.

Jens Hvidbjerg var stærkt kristeligt og folkeligt præget. Han hørte til frimenigheden i Holstebro, og var stærkt optaget af pastor Morten Larsens forkyndelse. Han var blandt de første deltagere i Liselund-møderne på Sjælland. — Men hvor stærkt optaget han efterhånden end blev, fik han altid tid til at deltage i Liselund-møderne gennem årene. Her fandt han også sin hustru, — og sammen dannede de et harmonisk

hjem i Hundsballe, hvor de mange unge, der i årenes løb var elever, fik en god påvirkning.

Her i Hundsballe begyndte han også at lade afholde „Lise-lund-møder“. Disse var altid stærkt besøgt. Siden blev møderne holdt i Holstebro under navnet menighedsmøder i Holstebro frimenighedskirke og højskolehjem.

Der fortælles mange træk om Jens Hvidbjergs handlinger og ejendommeligheder. — Et par vil jeg nævne, — om de er helt korrekte, tør jeg ikke stå inde for; men de viser Jens Hvidbjerg, som han var. Hans virksomhed var blevet så

Frøavler Jens Hvidbjerg.

omfattende, at han havde mange avlere også på Sjælland. Og han mente derfor, at det var nødvendigt at få en forædlingsgård der.

Herregården „Idagård“ ved Slagelse var til salg. Hvidbjerg besøgte gården og dens jorder grundigt og gjorde sine beregninger, og tog så ud til den sagfører i Slagelse, der stod for gårdens salg.

Hvidbjerg var altid den jævne mand. Han færdedes i sin grå dragt og så slet ikke særlig værdig ud, da han mødte inde på sagførerens kontor og ganske jævnt spurgte om gårdens pris.

300,000 kroner, blev der svaret. — Jens Hvidbjerg sad ganske stille en lille stund og overvejede.

„A tår 'en“, sagde han så.

Sagføreren troede vist, at det var en spekulant, og han

sagde ret bøst: „Men — min gode mand, — der skal jo mange penge til“.

Ganske roligt tog Jens Hvidbjerg en checkbog frem og skrev en check på de 300,000 kroner. — Sagføreren blev meget duperet.

En anden historie gik, at en større gårdejer i Strueregnen var kommen i store pengevanskeligheder. Han skyldte et meget stort beløb i et pengeinstitut. Pengene var sagt op. Det så ud til, at han skulle gå fra gården. Han beklagede sig til Jens Hvidbjerg, og denne lovede at hjælpe og tale hans sag. — Han gik ind i pengeinstituttet og talte med direktøren om sagen. Men der var ikke noget at gøre, — man havde hårdt brug for pengene. — Han stod lidt og tænkte over sagen.

„Ja, så kommer a til at hæve beløbet på min konto“, sagde han stille. Men så var der ingenting i vejen for, at pengene kunne blive stående.

Mange hjalp han, når de kom til ham om hjælp og gode råd. — Med stor taknemmelighed mindes Jens Hvidbjerg. Han døde i sine bedste manddomsår.

Borbjerg sogn havde endnu store hede- og mosearealer i 1909, da jeg rejste fra egnen. Den store Borbjerg hede lå endnu næsten uopdyrket hen.

Gårdene i Trabjerg, Risum og Savstrup var begyndt at dyrke op. Enkelte unge mænd havde nybyggerhjem i hede-kanterne, — men lidt om det senere.

II.

Vesterude ved hav og fjord.

Altid lå det og dæmrede i erindringen: barneårene derude ved Nissum fjords blanke vande med hvide havklitter og havet i baggrunden — eller Limfjordens blå vande omkranset af stejle, gule lerskrænter med grønne omgivelser og Thylands kyster i baggrunden.

— Så kom jeg tilbage til barndommens land. Og i mere end tyve år fik jeg mit daglige virke overalt i Skodborg—Vandfuld herreder.

Det er få veje, stier og markskel, jeg ikke har færdedes ad og få marker, jeg ikke har undersøgt. — Jeg har talt med børnene og de unge om fremtidsopgaver, drøftet landbrugsfaglige spørgsmål med de bosiddende og snakket hyggeligt med de gamle i deres stuer.

Hvad disse fortalte, interesserede mig i høj grad — om slid og stræben, om medgang og modgang. — Af de billeder, jeg vil tegne, bliver disse fremherskende.

Landet herude mellem hav og fjorde er ret fladt, kun få højedrag hæver sig over omgivelserne. I det sydlige opland ligger Møborg kirke på et bakkedrag. Lige øst for kirken er et højt punkt: Bavnehøj. Stod man her ved århundredskiftet, havde man en vid udsigt til alle sider. Mod nord kunne Limfjorden muligvis skimtes i klart vejr. Heden var endnu næsten eneherkende. — I øst skimtedes Holstebro i horisonten. I syd, nærmest ved det store Donskjær. I baggrunden Buur og Vemb hede. I sydvest glimtede Nissum fjord, omkranset af hvide havklitter, med vesterhavet i baggrunden.

Kom man ad landevejen fra Ringkøbing ind mod Lemvig, så man ikke byen før, man stod på skrænterne, hvorfra man omtrent kunne kigge ned i husenes skorstene. — Og sagnet om bonden fra Lemvig dukker uvilkårligt frem, — der kan godt være noget i det, — det lyder således:

„Det var i svenskekrigen. Fjenden hærgede landet. En lille rytterskare var på vej til Lemvig for at plyndre byen. De kendte ikke vejen, og tvang da en bonde til at være vejviser. Det var aften, og da de nærmede sig byen syd fra, skimtedes lysene ovre på nordsiden af Limfjorden i Thy.

„Nu er vi snart i Lemvig“, sagde bonden og pegede mod lysene, „rid nu til“. Svenskerne satte sporerne i hestenes sider og red stærkt til, styrtede ned ad de høje, stejle skrænter og omkom alle. — Byen var reddet“.

Står man på Engbjerg bakker, det højeste punkt i det nordvestlige opland, og ser ind i landet, ser man tæt under sig de frugtbare sogne: Engbjerg, Hygum, Houe og Tørring med Limfjorden i baggrunden. Drejer man sig og ser mod vest, ligger Harboøre sogn lige for fødderne, dybt nede, så flad som en pandekage, med hundrede af gårde og huse spredte som muldvarpeskud på en eng, — omringet af hvide sandklitter med havet i baggrunden. Oftest synger havet, mest med sagte, mumlende stemme. Men det kan let buldre op, når sydvestvinden blæser hårdt nogle dage. Ofte drejer vinden om i nordvest og bliver til storm, da driver den havet ind gennem Thyborøn kanal, ind i Limfjorden, så der bliver højvande i Lemvig.

Der skal ikke ret meget til, før vandet står ind over bolværket, ind i Havnegade. Ofte fortsætter det ind i sidegader og nærmer sig Kirketorvet. Det kan jo være ubehageligt for beboerne i de oversvømmede gader. Men de tager det ikke så højtideligt, — de er forberedte. På udgangsdørenes karme er der lister; enhver husejer har skodder, der kan skydes ned i listerillerne og tættes med klæbrigt stof, så kan de roligt sidde ved vinduerne og se ud over vandet, som skvulper op ad murene.

Men stormen er frygtet. Fiskerne har prøvet mange hårde dyster på havet. Ofte er den kommen overraskende, så de blev derude; de store strandingsulykker i halvfemserne i forrige århundrede står endnu i friskt minde.

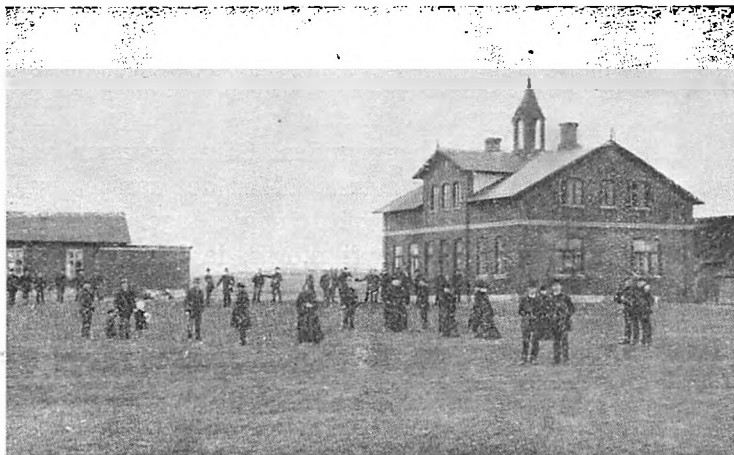
Bønderne føler sig heller ikke trygge, når kornhøsten nærmer sig. Ofte har de glædet sig over de rige afgrøder, der stod tjenlig til høstning. — Men stormen kom over dem og piskede kærnen af, så sæden blev let at tærskes. Derfor er det ikke let at få landmanden til at vente med kornhøst, til

kærnen er fuldmoden, — trods det, at tabellerne viser, at det giver størst udbytte. — Han føler sig aldrig rolig, før sæden er i hus.

Den åndelige bevægelse.

Der er en herlig natur herude ved fjord og hav, — men også en barsk natur. At leve under sådanne forhold gør folk vågne og eftertænsomme. Dette er nok medvirkende til, at menneskene her er religiøst indstillet. Man forstår bedre den stærke kristelige bevægelse på Harboøre ved begravelsen af de forulykkede fiskere og redningsmandskabet i 1893 og 97.

Nørre Nisum første højskole.

Indremissionens første højskole oprettes.

En nidkær og kristelig vakt ung præst får let forbindelse med mennesker, når han vinder deres tillid.

Til Tørring—Heldum sognekald blev i 1883 kaldet en ung kapellan, Ad. L. Hansen, søn af landmand og skomager Hansen i landsbyen Stubberup på Roskildeegnen.

Da drengen havde gode evner og lyst til bogen, blev han sendt til Herlufholm skole. Han var meget flittig og fik endog engang skolens præmie for den bedste årseksamen. Gennem en svær sygdom blev han ført ind i et inderligt, personligt gudsforhold.

Han skildres fra studentertiden som en glad svend, altid oplagt til en lystig latter. — Denne latter forskaffede ham blandt kammeraterne navnet: „Glade Hansen“. Til tider kaldte de ham „Jern-Hansen“, fordi han havde vilje og energi som af jern.

Det gamle munkeord: „Bed og arbejde“ blev hans ungdoms valgsprog, — og han efterlevede det hele sit bevægede liv.

Som teologisk kandidat var han en kort tid diakon i Trinitatis sogn; samtidig underviste han i nogle skoler.

Den første forstander, pastor A. L. Hansen.

Det var måske af helbredshensyn, han søgte ud på landet og fik kapellanembedet i Tørring—Heldum ved Lemvig. Her i Tørring—Heldum samlede han snart en trofast kreds i kirken søndag efter søndag. Hans muntre lune fra ungdomsårene havde ikke svigtet. — Han udtalte engang her:

„Jeg er den mindste præst i det mindste sogn i det mindste land i Europa“.

I 1886 blev han kaldet til sognepræst i Nr. Nissum.

Pastor Hansen var stærkt optaget af ungdommens dygtiggørelse og højskoletanker. Men hans opfattelse var, at først føre de unge ind i kristeligt spor — og derefter det menneskelige. — Den unge præst drømte om et højskolearbejde ved siden af præstegerningen.

Da han talte med venner om disse planer, var de betænkelige. Men pastor Hansen overvandt alle betænkeligheder og vanskeligheder. Han begyndte den 3. november 1887 sin højskole i den gamle præstegård, hvor der kun var lidet plads, med 15 elever. — De unge præstefolk måtte indskrænke sig til det yderste. Dagligstuen blev benyttet som skolestue, og konfirmandstuen som spisestue. Gymnastiksalen var yderst primitiv: et gulv i laden med et kvadratindhold af 8—10 alen, med ujævnt lergulv. En lille luge gav sparsomt lys. — Det var indremissions første højskole. Vilh. Bech, Indre missions formand, skrev om skolen:

„Det er ingenlunde meningen at oprette en højskole, som skal stå i modsætning og en udfordring overfor de grundtvigske højskoler, disse passer nu for grundtvigianere, men ikke for Indre missions venner“.

I 1888 blev Nr. Nissum højskole anerkendt af staten. I vinteren 1888—89 var der 31 elever. Pastor Hansen bad i Indre missions tidende venner af sagen at tegne sig for en aktiekapital på 4—5000 kroner til opførelse af en højskolebygning. Det voldte pastor Hansen adskillige vanskeligheder at skaffe beløbet, — men det lykkedes for ham.

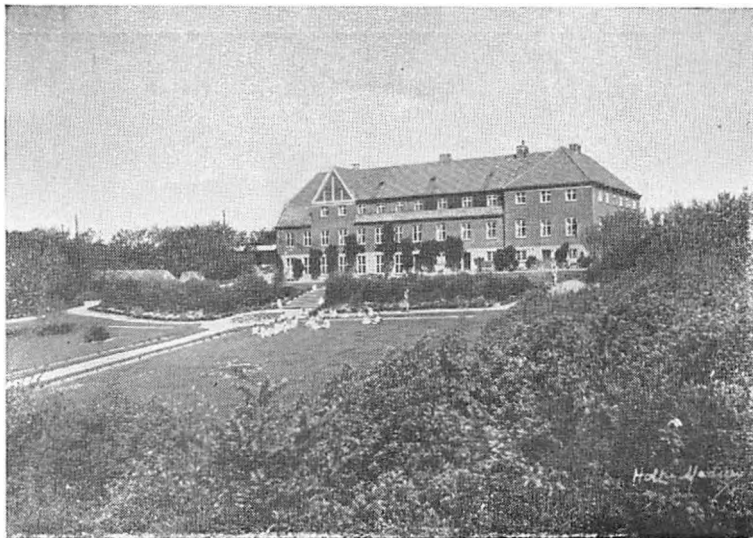
I sommeren 1889 blev grundstenen lagt til landets første indremissionske højskole. Den 1. november samme år var den færdig til at modtage elever. — Indvielsen fandt sted i november; og da var alle pladser optagne. Skolen voksede stadig, så den fik snart 120 elever hver vinter.

Højskolens venner ud over landet glædede sig. — Da det kneb med plads, stillede beboerne i Nr. Nissum deres gæsteværelser til rådighed til eleverne, da der ikke var plads på skolen.

I 1892 begyndte pastor Ad. L. Hansen seminarieundervisning. Det blev til seminarium. Gennem årene voksede det op til et af landet største. Herfra er lærere til skoler over hele landet udgået, og her igennem præget den opvoksende slægt.

Smukt ligger nu den store skoleby i lavlandet mellem Nr. Nissum kirkebakke og Byskov bakker.

I 1922 adskiltes højskolen og seminariet. Det vedtoges at flytte højskolen op på Nr. Nissum kirkebakke ved siden af kirken. Den 23. maj nedlagdes grundstenen til den nye højskolebygning, og den 28. november kunne den nye bygning indvies.

Den nuværende højskole.

En stor, smuk rødstensbygning er det. Skolen ligger på den høje bakke med den herligste udsigt mod nord ud over Limfjorden. Mod syd er der en vid udsigt over det frugtbare land, kranset i horisonten af Klosterhedens skove.

Lige foran er en grydeformet sækning. Her er anlagt smukke haveanlæg med stensætning og grotter. — Uden at overdrive kan man nok sige, at det måske er Danmarks smukkeste beliggende højskole. Dette er måske også medvirkende til, at skolen har flest elever om sommeren.

Det kan jo være farligt for skolen at foretage så store forandringer som dens flytning — også hvad bekostning angår. Der var nok også vanskeligheder at overvinde. Men skolen kom dog snart i god gænge under daværende forstander Ludvig Olsen. Og da skolen i 1931 skiftede forstander, og

forstander Laurits Kåg fortsatte, er det gået jævnt frem, så skolen under hans dygtige ledelse ofte har haft fuldt hus.

På grund af forstander Kågs hustrus svigtende helbred måtte forstanderparret i 1948 fratræde stillingen til stor sorg for skolens mange venner. Fra 1. november 1948 blev skolens mangeårige førstelærer, landbrugskandidat A. Christensen, skolens forstander. — Skolen fortsætter med god tilslutning.

Forstander A. Christensen med familie.

Den grundtvigske bevægelse.

For godt 100 år siden gik en gudelig bevægelse henover nogle af de vestjyske sogne i Skodborg- og Vandfuld herreder.

Fra omkring 1750 havde den pietistiske vækkelse bredt sig gennem kirkerne ude i folket, især i Vestjylland. Men da den rationalistiske retning mod århundredets slutning tog overhånd døde vækkelsen hen — og kirkerne tømtes.

Men 1840 kom der mere liv og bevægelse igen. Enkelte præster vovede at bryde de gamle former, der en tid havde lænkebunden al kirkelig udvikling.

I Bøvling og Flynder sognemenighed var fra 1847 til 1871 pastor Dreyer sognepræst. Han var en elskværdig mand, men forstod ikke at samle menighederne, og det bevirkede, at kirkerne næsten stod helt tomme.

Tidligere havde virket (1822—47) pastor A. P. J. Teilmann. Han skildres som en streng og alvorlig mand, der nok fik et fast tag i befolkningen, så kirkegangen i hans tid blev ret god.

Der var derfor endnu en kristelig bevægelse i sognet. Og under pastor Dreyers præstetid følte disse trang til at få en mere levende forkyndelse. Man forlangte, at han skulle søge sin afsked eller antage en kapellan.

Hans første kapellan var J. Berthelsen, senere præst i Sønderholm og derefter i Jetsmark i Nordjylland. Han hørte til de stille i landet, lille, beskeden og ydmyg som han var. Det grundtvigske livssyn, som han hyldede, har næppe vakt anstød i menighederne, hvor han ifølge sit væsens grundpræg færdedes, kærlig og omsorgsfuld, og vandt forældrenes hjerter ved at tage børnene i hånden og fortælle for dem i skolerne. — Hans efterfølger var Karl Nielsen, som bedre havde evne til at samle om sin forkyndelse. Den store sognekirke fyldtes ved hans prædiken til sidste plads. Hans livssyn var mindre præget af det grundtvigske, men med sin dybe, kristelige alvor har han fundet tilfredsstillelse i at vide sin gerning sætte frugt, så der også kunne samles små kredse i hjemmene om Guds ord og salmesang.

Bøvling valgmenighed oprettes.

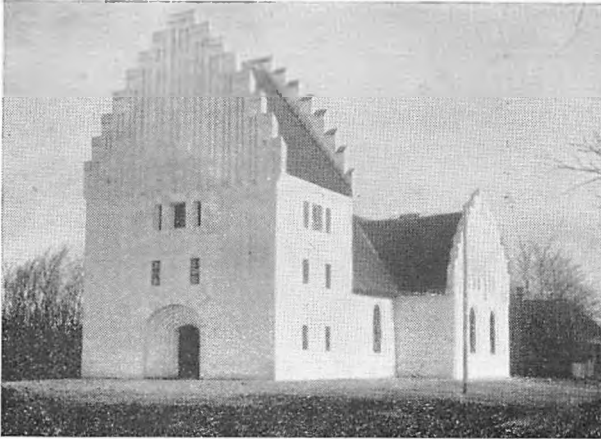
Den sidste af pastor Dreyers kapellaner var pastor J. A. Jessen. Han kom til Bøvling sogn i 1870. Han var født den 24. august 1838 i Ødis præstegård ved Kolding, hvor hans far var præst. I 1866 blev han teologisk kandidat og blev derefter huslærer hos pastor Brandt i Ollerup, indtil han i 1870 optog præstegerningen i Bøvling. Han blev snart kendt og elsket af mange. Det var særlig ham og den kendte samtidige præst i Fjaltring, pastor M. A. S. Lund, der igennem deres forkyndelse blev årsag til Bøvling valgmenigheds oprettelse.

Da pastor Dreyer i 1874 søgte sin afsked, ønskede de fleste i Bøvling og Flynder sogne at få kapellanen, pastor Jessen, som efterfølger.

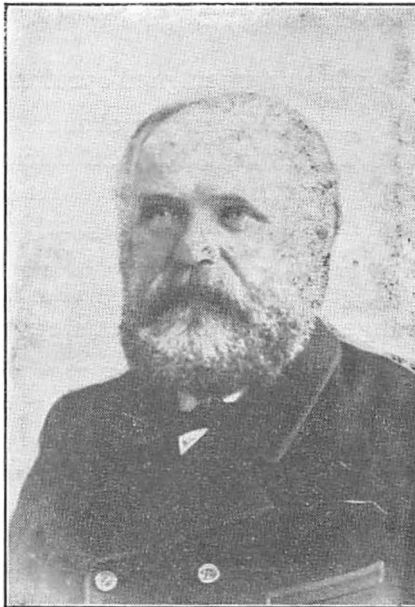
En ansøgning blev underskrevet af næsten alle beboere. Og selv om det ikke var alle, der fuldtud forstod Jessen, eller følte sig grebet af hans forkyndelse, var de dog venlig stemt

overfor den mand, hvis jævne færd og stille gang iblandt dem havde vundet deres hjerter.

Men det mærkelige skete, at en anden præst blev antaget. Man søgte at beholde pastor Jessen ved at danne valg-

Bøvling valgmenighedskirke.

Valgmenighedens første præst, pastor Jessen.

menighed med ham som præst. Dette skete. Og den 24. april Bøvling valgmenighed.

1875 blev grundstenen til Bøvling valgmenighedskirke lagt. Indvielsen foregik den 14. november samme år.

Pastor Jessen var præst for valgmenigheden indtil 1891, fra 1883 tillige for Lemvig valgmenighed, der på en måde er dattermenighed til Bøvling valgmenighed.

I 1891 var Ødis sognemenigheds præstekald ledigt. Da det var pastor Jessens fars tidligere menighed, ønskede han at søge embedet. Der var meget, der knyttede ham til barndomsegnen, — og han blev kaldet hertil — til stort savn for Bøvling valgmenighed.

Man henvendte sig så til pastor N. P. Nielsen i Dybe om at blive valgmenighedens præst. Han tog imod kaldet, og blev i en årrække, til 1929, valgmenighedens højt skattede præst.

Lemvig valgmenighed oprettes.

I Lemvigegnen var der en del, som fra gammel tid havde været med i de kristelige bevægelser. Flere familier havde sluttet sig til Bøvling valgmenighed.

I 1880 blev pastor Karl Poulsen kaldet som kapellan hos sognepræsten i Tørring og Heldum med bolig ved Heldum kirke.

I de tre år, han var kapellan her, fik han god forbindelse med sognenes folk, men også med medlemmerne af Bøvling valgmenighed og med hele egnens grundtvigske folk. Pastor Karl Poulsen mente, der var naturlig grund for oprettelsen af en valgmenighed i og omkring Lemvig. Han opmuntrede til at bygge i Lemvig. Det blev dog først til virkelighed, da han rejste til Ryslinge for at være kapellan hos Vilhelm Birkedal.

Kredsen i Lemvig savnede ham stærkt, — og nu tog man tanken op: at bygge kirke.

I Bøvling var det mænd som Mads Agger, Eskild Højland, Chr. Gadekjær og flere, der særlig havde virket for at oprette Bøvling valgmenighed.

I Lemvig blev det kvinderne, der gik foran i arbejdet, bistået af mænd. De tre kvinder, der særlig var med, var Mette Bjerre, Sandholm, Nr. Nissum, Mariane Hestbæk, Lemvig, og Stine Madsen, Møllegården, Lemvig.

Mette Bjerre, der var gift ind i den store Bjerre-slægt, fik knyttet mange derfra til kredsen.

Mariane Hestbæk, Lemvig, der var gift med købmand Erik Hestbæk, fik gennem sin mand, der havde stor indflydelse i Lemvig, god støtte til menigheden. Men Stine Madsen og hendes mand, Peder Madsen, var dog de allermost virksomme for kirkens opførelse. De skænkede byggegrunden til kirken og præsteboligen og gav et stort bidrag til byggefond-

Lemvig valgmenighedskirke.

den foruden forplejningen til byggearbejderne og til festen ved indvielsen.

Den 11. juli 1883 blev kirkens grundsten lagt af pastor Jessen, Bøvling, som vedblivende skulle være præst for Lemvig valgmenighed. Og den 16. december samme år indviedes kirken — „Johanneskirken“ — af provst Berggren. Kirken blev bygget efter tegning af Andreas Bentsen, Vallekilde, og opførelsessummen var 14.000 kroner, hvoraf godt 8.000 kr. var indsamlet ved frivillige bidrag.

Fra 1883 til 1907 havde Bøvling- Lemvig valgmenigheder præst sammen. Men efter henstilling fra menighedens daværende præst, pastor Nielsen, fik Lemvig valgmenighed, efter 24 års samvær, egen præst med bolig i Lemvig.

Som præst antoges pastor Nikolaj B. Kølseth. Efter at have taget embedseksamen i 1895, havde han været højskolelærer ved Vrå og Hadsten højskoler. Han udførte en god præstegerning gennem 13 år, hvorunder menigheden fik sit præg.

Men da genforeningen i 1920 kaldte på mange gode præster, søgte han derned og blev sognepræst i Sotterup ved Sundeved.

Efter pastor Kølseths forflyttelse til Sønderjylland blev pastor Drewsen-Christensen valgmenighedens præst. Han var en ualmindelig dygtig taler, og man samledes med glæde under hans prædikestol. Men da kirkestriden i Ryslinge valgmenighed bevirkede, at pastor Rørdam måtte træde ud af folkekirken, fulgte pastor Drewsen-Christensen hans kirkelige syn og ønskede at træde ud af folkekirken.

Der blev stor strid i Lemvig valgmenighed, hvor der blev holdt flere stærkt bevægede møder. Det endte med, at en lille del af menigheden fulgte Drewsen-Christensen over i frimenigheden, medens flertallet samledes om en ny præst. Denne blev pastor Hejlesen fra Hvejsel sogn ved Vejle. Han blev menighedens afholdte præst fra 1925 til 1931.

Pastor Hejlesen blev da opfordret til at blive københavnsk valgmenighedspræst. Og han tog mod tilbudet. Den væsentligste grund hertil var vist, at der åbnede sig bedre muligheder for børnenes videre skoleuddannelse.

Der var knyttet stærke bånd mellem Lemvig valgmenighed og pastor Hejlesen, bånd, som har holdt gennem årene.

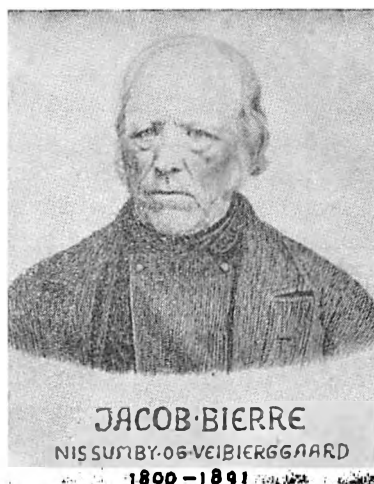
Sognepræst, pastor Jakob Busk-Sørensen, Mygind i Randers-egnen, søgte embedet som præst i Lemvig valgmenighed. Fra 1931 har han været præst for menigheden, og gennem årene samlet en stor og trofast kreds under sin prædikestol og til menighedsmøderne.

De fleste af de, der fulgte pastor Drewsen-Christensen over i frimenigheden, er, efter hans bortrejse fra egnen, søgt tilbage til valgmenigheden.

En gren af den store Bjerre-slægt.

I den korte tid mine forældre boede i Nr. Nissum friskole, var jeg en aften med mine forældre i besøg i Nissumby. Det, der særlig vakte min interesse her, var en gammel mand, som lå i sengen i aftægtsstuen i stuehusets østre ende. — Det var den 86-årige Jakob Bjerre. Det var i 1886, og han kunne således følge århundredtallet. Han led de sidste år en del af åreforkalkning i hovedet. „Han gik i barndom“.

Han ville gerne fortælle, at hans slægt var så stor, at den

Stamforældrene.

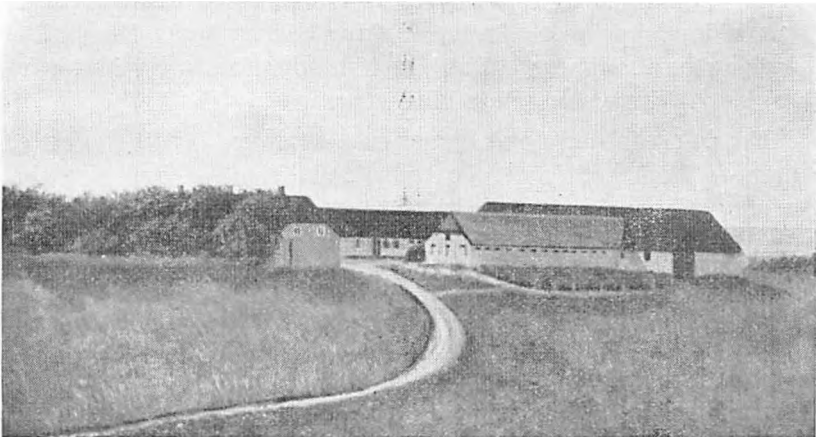
talte 144 (børn, børnebørn og børnebørns børn). Slægten tæller nu, ifølge den i 1948 udkomne Bjerre-slægtsbog, 1630 medlemmer, der er spredt ud over landet, hvor flere har haft stor betydning og er i ledende stillinger.

Stamgården er Store Bjerre i Siir sogn i Holstebros vestlige opland. Her boede fra 1772 til 1834 Chr. Nielsen Bjerre, gift med Maren Jakobsdatter. — Sønnen Bertel Christensen overtog gården.

Blandt de øvrige søskende var Jakob Christensen Bjerre. Han er født den 30. marts 1800. Efter konfirmationen var han biskolelærer et par vintre; men han havde mere lyst til handelen, — måske inspireret af den trafik, der var, idet

handelsvejen fra Struer og til Ringkøbing gik gennem gården, og tæt forbi gik handelsvejen fra Lemvig til Holstebro.

Hans morbror havde en købmandshandel i St. Bjerre. Og for ham kom Jakob til at løbe ærinder, men drev samtidig, for egen regning, lidt handel ved siden af, som han tidligere havde gjort om sommeren, mens han var lærer. Først handlede han kun med knive og knappenåle, senere med tobak, uld og skind. Det varede dog ikke længe, inden han drev selvstændig handel hele året. Han gav sig af med at handle med heste, kvæg og svin.

Gården Nissumby ca. 1900.

Men han havde dog mest lyst til landbruget; men kunne ikke finde noget, der passede ham i Holstebro-egnen. Han drog så til Lemvig-egnen og købte i 1826 gården Nissumby i Nr. Nissum sogn. I 1827 blev han gift med Ane Marie Sørens-datter fra Overgård i Naur. Her grundede de et hjem, hvorfra slægten bredte sig på Lemvig-egnen — og vidt ud over landet.

Nissumby lå på denne tid tæt nede ved fjorden — og med gamle, små bygninger. Gården var, også efter denne tid, i yderst dårlig forfatning. Man dyrkede kun højtliggende brinker og de sundeste stykker jord. Det meste af jorden var bevokset med siv og gråris. Der var kun dyrket ca. en tredie-

del af marken de første år. Træploven, der brugtes, havde to store hjul, og træmuldfjælen var beslået med jernstykker. Der skulle fire mand til at bruge den: En kørte hestene, to var der til at holde på ploven og en til at vælte furene omkring, hvor ploven ikke kunne gøre det.

Det var kun små afgrøder, der avledes de første år på de forsømte, vandsure og kalkfattige jorder, og det var kun en lille besætning, der holdtes. Dog var der så mange kreaturer om vinteren, som de små huse kunne rumme. Om sommeren var der en del flere på de store græsarealer.

De vandsure jorder blev drænedede og merglede gennem årene. Bygningerne blev flyttet op midt på marken, hvor der var vid udsigt over fjorden. Jakob Bjerre begyndte staldfodring om sommeren. Det var helt ukendt, — og han var også den første, der såede kløverfrø.

En dag var der nogle fremmede landmænd, som besøgte ham og beså bedriften. De bebrejdede ham, at han slog de grønne kløver for at fodre kreaturerne med dem. De mente, den burde laves i hø til vinterfoder. Men han svarede lidt iltert: „Det hø — det hø, det kan pinnede da ikke tærskes“.

Jakob Bjerre havde en enestående virketrang. Snart blev hans gård ham for lille. I 1833 havde han købt hovedgården Vejbjerggård i Humlum, da der var for lidt at virke med i Nissumby. Han ville gerne sælge Nissumby for at flytte til Vejbjerggård. Men det viste sig, at det var umuligt, vist væsenligst af den grund, at der fortaltes, der gik spøgeri i gården.

Så solgte han igen Vejbjerggård, men begyndte at købe nabogårdene sammen. Han købte således 1843 Nr. Nygård og i 1854 Sandholm. Begge gårde blev lagt ind under Nissumby. — Han havde nu så meget jordtilliggende, at han blev kaldt proprietær.

I hjemmet var han meget streng mod børnene. Han holdt streng justits. Når han således sad ved bordet sammen med alle sine børn, og en af dem kom til at lave lidt spilopper, behøvede han kun at se ned på den skyldige, og denne forsvandt da straks under bordet.

Bjerre var ikke legemlig stærk, men han havde en ubøjelig energi og viljekraft. Et blik af hans små, skarpe øjne var nok til at vise sønnerne, hvad der skulle gøres. — og han

tålte ingen modsigelser. Syntes et eller andet arbejde dem for vanskeligt, sagde han:

„Hvem har sagt, at det skal være nemt“.

Sønnerne skulle om vinteraftenerne sno simer, da de blev voksne. Men hvis de ville læse i stedet for, måtte de godt dette.

Når Ane Marie om Morgenens var beskæftiget i mælkekælderens, kunne hun i forårs- og sommertiden se karlene vande hestene i dammen. Og var det så en morgen, hestene ikke ville drikke, vidste hun, at karlene havde sovet over og ikke fodret hestene tilstrækkeligt, — hun skulle så nok sørge for at få dem purret ud næste morgen.

Jakob Bjerre var blandt de landmænd, der i 1856 tog initiativet til oprettelse af Skodborg- Vandfuld herreders landboforening.

I 1856 blev han udnævnt til komiteemedlem for at drøfte brandassurancekassernes forhold.

Samme år udnævntes han, sammen med proprietær Brejnholt, Sdr. Vinkel, og Wulf, Sofienlyst ved Lemvig, til en komité, som skulle skaffe bedre redskaber samt godt sædekorn og frø til egnen.

Han var dommer ved dyrskuet i Lemvig i 1866 og i de følgende år.

Han var politisk interesseret og holdt flere politiske blade, således Ringkøbing amts avis, „Dannevirke“ og „Rigsdagstidende“. — Oprindelig var han højremand, og han var ked af, at hans sønner var venstremænd.

Da lærer Pedersen fra Nees først i halvfjerdserne stillede sig som venstres folketingskandidat, sagde han til sønnen Jens Sandholm: „Du må, „Vor herres død ikke gøre mig den sorg at gå hen og stemme på den sølle degn“.

Særlig misfornøjet var han med, at landboerne kunne komme i tanker om at opstille en degn i stedet for en almindelig landmand, som deres repræsentant. Da sønnen alligevel stemte på lærer Pedersen, gav han sig til at holde et venstreblad ved siden af højrebladet. Dette bevirkede, at han blev venstremand.

Jakob Bjerre var vel ikke blandt de vakte, men han var en stadig kirkesøgende, og Ane Marie fulgte ham, så længe hun

kunne tåle at gå så langt. En søndag kom præsten hen til ham ved kirken og sagde:

„Jeg var nær ikke kommen i kirke i dag på grund af det dårlige vejr, — men jeg kunne jo nok vide, at Jakob Bjerre og hans stab kom, og så tog jeg afsted“.

I Nissumby blev Brokmanns prædikenbog benyttet. Ligeledes Bibelen. Heri opførte Jakob Bjerre alle sine børns navne og fødselsdage.

I 1864 kom pastor M. A. S. Lund til Lemvig som kateket. Jævnligt prædikede han også i Nr. Nissum kirke. Flere af børnene fra Nissumby blev grebne af hans forkyndelse, hvorfor de løste sognebånd til ham.

Jakob Bjerre kunne ikke forstå, at børnene ville tage til kirke i Lemvig for at høre pastor Lund. — Da han i 1868 blev kaldet til sognepræst i Fjaltring, kørte børnene også dertil for at høre deres præst.

Når de var kørt, gik han ofte så stille derhjemme ved gården; der måtte jo være noget, de holdt af, siden de gjorde sig stor ulejlighed for at komme til at høre deres præst.

I 1880 løste Jakob Bjerre sognebånd til pastor Berthelsen i Lomborg. Sønnen Bertel var i 1873 blevet lærer i Lomborg. Af den grund kom faderen ofte til Lomborg, og kom til at værdsætte pastor Berthelsens forkyndelse højt.

I hjemmet i Nissumby opvoksede 17 børn (12 sønner og 5 døtre). — Jakob Bjerre sørgede efterhånden for gård til hver af sønnerne, der ønskede at blive landmænd. Gennem årene blev det til mange gårde. — Konjunkturerne var steget meget. Han udtalte et af de sidste år, han var landmand og købte den lille gård „Skov“ i Engbjerg sogn:

„Nu har jeg købt 19 gårde i min tid, og denne lille gård er lige så dyr som herregården „Vejbjerggård“ i Humlum“.

Sønnen Søren fik gården Brunsgård i Nr. Lem. Han blev en af Lemvigegnens dygtigste landmænd. Han var bl. a. den første, der dyrkede roer på Lemvig-øgnen.

I sine unge år besøgte han Rødding højskole, hvor han blev stærkt optaget af Grundtvig og Chr. Kold.

Han var endvidere musikalsk og dyrkede musik. Han var med til at oprette Lemvig valgmenighed og Nr. Nissum friskole.

Jens Bjerre fik „Sandholm“, og blev senere aldrig kaldt

andet end Sandholm. Han var ligeledes en af egnens dygtigste landmænd. Han var blandt de første, som dyrkede roer. — Han var med til at oprette valgmenigheden og i dens bestyrelse. — Særlig var hans hustru stærkt optaget af de grundtvigske livstanker. — De var med til at oprette friskolen i Nr. Nissum, — og i deres hjem var der et kært samlingssted for slægt og venner.

Niels Bjerre fik St. Kviesgård i Fabjerg. Mads Bjerre fik Brændgård og Jens Stokholm Bjerre fik Søllegård i Vejrum. Alle brødrene blev dygtige foregangsmænd. Sønnen Niels Bjerre blev kreaturkommissionær i England, — og fik her igennem stor betydning for Danmarks afsætning af kreaturer til England.

Lærerparret Bjerre, Lomborg skole.

Sønnen, Bertel Bjerre, havde kun lyst til bogen, og hans ønske var at blive skolelærer. Dette syntes faderen ikke om; han så helst alle sønnerne blive landmænd. Og da Bertel bestemte sig til at tage på Blågård seminarium i København, var faderen ikke særlig glad for at betale for studiet. Bertel Bjerre var forlovet med Ane Kathrine Berthelsen fra Nr. Fiskbæk i Gudum. De var forskellige af natur. Bertel var den stille, dybttænkende og stærkt kristeligt påvirkede mand. Hun, den energiske, hjælpsomme og initiativrige kvinde.

Det mærkedes allerede i forlovelsestiden. Da Bjerre var hjemme i juleferien i 1864, drøftede de udsigterne for studieårene på seminariet. Bjerre, den samvittighedsfulde, rettænkende mand, var ængstelig for at stifte gæld under læsningen. Selv havde han få penge at læse for, og fra hjemmet turde han ikke vente ret stor støtte. — Men Ane Kathrine vidste råd: „Vi gifter os. Så bosætter vi os i København og lejer en rummelig lejlighed. Jeg er godt inde i husholdning. Så opretter vi pensionat. Jeg skal nok klare udgifterne, — og kommer det til at knibe, har jeg god øvelse i syning“.

Således blev det. De blev gift i 1865 og bosatte sig i København. Fru Bjerre drev pensionatet, der gav så godt, at manden kunne fuldføre sine studier uden at stifte gæld.

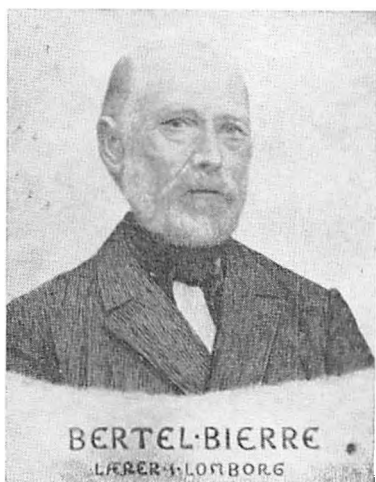
I 1867 fik han en god eksamen og blev kort efter lærer i Alborg, senere i Vebberup ved Hobro. Den 1. april 1873 blev

han kaldet som førstelærer og kirkesanger i Lomborg hovedskole.

Her virkede de i 40 år, — og deres livsgerning satte dybe spor. — Bjerre var den fødte lærer. Han gik helt op i skolegerningen. „Madam Bjerre“, således blev hun kaldt, — og kaldes den dag i dag, var den praktiske husmoder.

„Pas du din skole og dine kære børn, så skal jeg nok passe hjemmet og bedriften“, sagde hun.

Det kendte lærerpar.

Til skolehjemmet hørte 14 tønder land let sandmuld, der for en stor del var hede, resten i dårlig kultur. Da de overtog skolelodden, kunne der knapt fødes 2 køer.

Madam Bjerre tog straks fat på opdyrkningen af heden og forbedring af den øvrige jord. — Der var ikke gået mange år, før der på skolelodden kunne fødes 1 hest, 8 køer, 2 kvier, 3 får og nogle svin samt en god fjerkræbesætning.

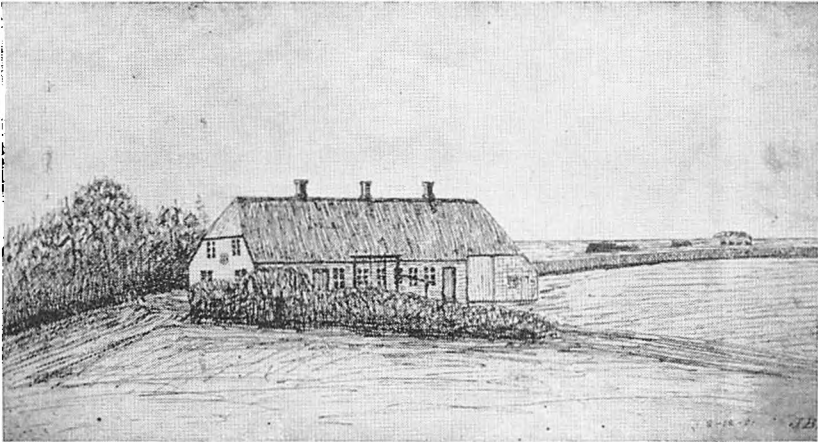
Madam Bjerre kærnedede smør og solgte det i Lemvig. Og det var godt smør, der indbragte hende 1. præmie ved landbrugsudstillingen i Lemvig.

Plantningssagen havde også hendes store interesse. Omkring skolen blev anlagt en stor have. Og i marken plantede hun læhegn i skellene.

Men hendes virketræng slog ikke til med skolelodden. I 1883 blev Lomborg Kirkegård, som ligger lige syd for kirken

og grænsende ind til skoleloddet, til salg. — Gården havde et areal på 117 tønder land god sandmuld. De købte gården for 22.000 kr. Der var gamle bygninger og en lille besætning, og den meste jord lå hen i hede.

Gennem årene fik Madam Bjerre omtrent al heden dyrket op. Der blev plantet læhegn i marken og anlagt flere småplantager. Bygningerne blev efterhånden ombyggede og jorden sat i god kultur.

Lomborg skole i Bjerres tid.

Alt dette kunne hun overkomme, — foruden også at passe sit hjem. Hun fulgte også godt med i udviklingen indenfor landbruget og var oftest deltager i de store landbomøder, som holdtes i Lemvig. Hun var heller ikke bange for at tage ordet og træde op mod de fremmede talere, når hun var af en anden mening om de drøftede landbrugsspørgsmål. Hun kunne dupere både taleren og tilhørerne, når hun kom med sine træffende replikker.

Også i mange andre spørgsmål var hun interesseret. Hun og hendes mand var ivrige for afholdssagen. Og Madam Bjerre viste, at hun mente noget med det. Der fortælles således, at der var en familie, der „skulle på sognet“, fordi de ikke kunne klare for udkommet. Manden var noget drikkelig, og det hus, de boede i, var så brøstfældigt, at de ikke kunne bo der længere, — der var ingen vej udenom fattighuset.

Men så tog Madam Bjerre affære:

„Hvis du vil holde op med at drikke spiritus, så vil jeg sørge for, at I får bygget huset op, så I kan bo i det“, sagde hun. Og huset blev gjort grundigt istand, så de havde gode boligforhold. — Familien var reddet for fattigforsørgelse.

Lærer Bjerre var først og fremmest skolemand, men også stærkt præget af det grundtvigske livssyn. Han passede sin skolegerning og kirkesangen. Mens pastor Berthelsen var præst i Lomborg, var Bjerre glad for forkyndelsen i Lomborg kirke; men da der senere kom en præst til sognet, som han ikke delte livssyn med, sluttede han sig til Bøvling valgmenighed.

De samlede også beboerne i skolekredsen i skolehjemmet; særlig var det de unge, der kom. Og det var ikke mindst Madam Bjerre, der kunne live op med igangsættelse af sange, men også med oplæsning, samtaler og sang. I hjemmet voksede en stor børneflokk op. Mange af dem blev betydelige kvinder og mænd.

Der var således Jakob Bjerre, der blev en kendt ingeniør i Askov. Sønnen Siliam Bjerre blev direktør i Skive jernstøberi og opfinder af Gyrokværnen, der vandt verdensry.

Sønnen Mads Bjerre overtog Kirkegård og førte bedriften videre efter moderen. Han havde moderens ukuelige energi. Foruden at han drev gården frem til et mønsterbrug, der i 1929 erholdt 1. præmie i Skodborg- Vandfuld herreders landboforening, var han med i mange landøkonomiske foretagender. — Skønt selv gårdejer havde han stor interesse for husmandsbevægelsens fremme, da den kom frem omkring århundredskiftet i Lemvig-egnen.

Han var, som moderen, ofte med i ordsrifter ved de store landbomøder. — Familien sluttede sig til valgmenigheden i Lemvig og var trofast kirkesøgende. Også ved menigheds-møderne tog Mads Fiskbæk ofte ordet. Han var gift med Martine Bjerre fra Engsnap i Vejrum.

I hjemmet i Kirkegård opvoksede en stor børneflokk, hvor der var et særdeles godt hjemliv med glæde og fællesskab, som jeg få steder har truffet.

Da vi i landboforeningen i foråret 1929 indbød børn til dyrkning af egen jord, var børnene i Kirkegård de første, der meldte sig. Og da vi indbød til landbrugsfaglig ungdoms-

skole, var det også de unge i Kirkegård, der først meldte sig.

Sønnen Anker var højskolekammerat sammen med mig på Jebjerg højskole i Salling i vinteren 1900—01. Han var en særdeles god kammerat. Han gik lærervejen, og har i mange år været sang- og gymnastiklærer i Neksø, og har gennem årene øvet en stor indsats i byens og egnens kulturelle for- eninger.

Men sønnen Bertel Bjerre er nok den af sønnerne, der fik størst betydning. Han var født den 26. oktober 1875 i Lom- borg. Han blev student fra Viborg i 1896, cand. theol i 1903, og blev samme år medhjælper hos den kendte præst og poli- tiker K. Bjerre, Pedersborg ved Sorø.

I 1904 blev han kapellan hos frimenighedspræst Niels Dael, Høve og Haurbjerg. Han var præst forskellige steder til 1923, da han blev kaldet til præsteembedet i Tårs i Vend- syssel, hvor han fik sin store livsgerning. Han gjorde et stort menighedsarbejde, og oprettede i 1925 en bibelkreds i Tårs. Han virkede endvidere ved oprettelsen af en valgmenighed i sognet.

Der blev en stor kristelig bevægelse i Østvendsyssel, og det var pastor Bertel Bjerre, der var sjælen heri. Fra denne kreds vakttes trangen hos flere til at blive forkyndere, såle- des førstelærer Lomholt Hansen, Morild skole, og lægen dr. Bugge, Tårs. De blev begge uddannet til præster, og fik begge embede. Lomholt Hansen blev valgmenighedspræst i Bøvling og dr. Bugge frimenighedspræst efter pastor Niels Dael i Høve Haurbjerg.

En ny slægt vokser op. Mange af lærerparret Bjerres bør- nebørn er nu med til at præge livet i de kredse, hvor de virker, således Eriko Bjerre, søn af Mads Fiskbæk Bjerre. Han lærte gartnerfaget, men følte sig kaldet som ordets for- kynder. Han søgte Askov højskole, senere Liselund menig- hedsskole, og rejste så til USA. og blev cand. theol. fra den danske kirkes præsteskoie i Grand Viw. College des Moius, Iowa.

Senere har han været lærer ved forskellige højskoler her- hjemme. I 1939 blev han frimenighedspræst i Hundborg sogn i Thy.

Broderen Siliam Bjerre var i ungdomsårene interesseret i landbruget. Efter et kursus på landbrugsskole søgte han

ind på Landbohøjskolen, hvorfra han fik en fin eksamen. Han var nogle år lærer ved flere landbrugsskoler, blandt andet Dalum. Han blev så antaget som forstander ved Høng husmandsskole på Fyn, som han i 11 år ledede med stor dygtighed. — Men også hans ønske var at blive ordets forkynder. I 1948 blev han antaget som valgmenighedspræst for Tønning og Træden valgmenighed ved Horsens. I 1949 blev han endvidere forstander for Vestbirk højskole.

Brødrene Niels og Gunnar Bjerre er landmænd i hjemegnen, og blandt de dygtigste i landøkonomisk henseende; men de lever også med i den kristelige og folkelige bevægelse i egnen. Alle har de modtaget arv fra bedsteforældrene: bedstefaderens inderlige, kristelige livssyn og bedstemodrens enestående energi og foretagsomhed.

På Lomborg kirkegård er rejst en smuk mindesten over lærerparret Bjerre. Øverst på stenen er deres relief i kobber, nedenunder deres navne, fødselsdage og dødsdage. På stenens fod er indhugget: „Nu tak for alt, ifra vi var små“. På bagsiden: „Deres børn og sognets folk satte denne sten“.

Længe vil deres livsgerning i Lomborg sogn mindes — og præge befolkningen.

„Mens graven kastes, vuggen gynger,
og liv udletter dødens spor,
så immer sig igen forynger
hver ædel slægt i syd og nord.
Og mindet om Guds miskundhed
forplanter sig i tusind led“.

Grundtvig.

Gudum sogn.

Gudum sogn er det største i Skodborg- Vandfuld herreder. Det har et fladeindhold af 12,390 tønder land. — Mod nord grænser det til Limfjorden, mod øst til Resen, Fovsing og Asp, mod syd til Møborg, mod vest til Fabjerg og Nr. Nissum. Sognet er stort i udstrækning, særlig fra nord til syd, fra Limfjorden og tæt til Buur sogneskel, nær 3 mil. Fra vest til øst, fra Fabjerg til Fovsing, nær 2 mil.

Den nordlige del af sognet er ret stærkt kuperet med høje bakker og dybe lavdrag. Den højeste bakketop er Råbjerg, tæt nord for præstegården. Herfra er der den herligste udsigt over Nissum-bredning og over det ret frugtbare og ku-

perede land. Jorden er ret uensartet i nordsognet, fra den stive lerjord til den lette sandjord. Gårdene ligger oftest gemt i lavningerne. Den sydlige del af sognet er en modsætning. Terrænet er ret fladt, bestående af dyb sandmuld de fleste steder. Størstedelen af sydsognet var for 100 år siden dækket af hede. Kirken lå på denne tid omtrent midt i sognet; for den sydlige del regnedes knap for Gudum sogn; de tre gårde: Hestbækgårdene og Sivekjær havde ca. 1½ mil til kirken.

Gudum er af gammel oprindelse. Navnet Gudum (Gudhem = Gudhjem. — Viser, at der i oldtiden har ligget et gudehus, hvilket endnu nærmere stadfæstes ved det nærved liggende Vium, hvor i hedensk tid gudehøvet må have stået. Øst for Gudum kirke ligger Skodborggårdene. Skodborggård menes at have været herregård, hvor der i den ældre middelalder har været bolig for kongens ombudsmand. — Herredet har herfra taget navn.

Gudum kloster.

Syd for Gudum kloster findes en højst ejendommelig ådal, hvortil man kom ad dybe hulveje. Denne dal danner en omtrent firekantet plads, som er skærmet mod vinde fra alle sider. En sådan afsluttet plads var ret egnet til anlæg af et kloster, hvis beboere skulle leve afsondret fra verden. Hvor når klostret er bygget, vides ikke, men det nævnes i 1268, at det har været nonnekloster, der fortrinsvis har været søgt af adelige kvinder.

Klosteret blev senere flyttet op til kirken. Et gammelt brev, udstedt af biskop Harvig i Ribe, viser, at han med kapitlets råd og samtykke have undt og tilladt priorrissen og ganske konvent i Gudum kloster at bygge deres kloster og avlsgård op hos Gudum kirke og bruge alt det gods og ejendom, som præsten før havde til sit brød, og have Gudum kirke til deres sognekirke, med Nissum kirke oppebære præsterenten og indsætte kapellan efter biskoppens råd og samtykke med sådanne vilkår, at biskoppen i Harsyssel fik deres rettighed, gæsteri, subsidia procuratores og hvad kirkeloven udviste“.

Dette vil med andre ord sige, at præstegården blev skæn-

ket til klosteret, og på dens grund blev anlagt en klosterbygning.

Allerede i 1439 havde biskop Christiern givet klosterets patere ret til Nr. Nissum kirke.

Klosteret erhvervede sig efterhånden meget jordegods og ejede i sin tid det meste af Gudum sogn. Det meste af godset tilkom som gaver for sjælemesser. I 1430 gav Thomas Borre af Hegum 3 gårde i Dybe sogn for sin og sin hustrus sjælemesse.

Gudum kirke var en tid sammenbygget med klosterets hovedbygning, men er senere skilt fra. Den menes at have været opført omkring 1484, og består af en aflang firekantet bygning, opført af store munkesten. I en indberetning fra 1766 meddeles, at kirken havde tårn indtil 1631, da en ildebrand bevirkede, at tårnet blev nedbrudt. Kirken var så uden tårn til i året 1928. *Ejendommen maaltstand fra bl. a. Heren Tøsborg Nissum.*

Der havde været interesse for at få tårnet opført igen. Kirken trængte også til istandsættelse. Der blev opført et firekantet murstenstårn, der passede til kirkens stil, og kirken blev indvendig istandsat, og så vidt muligt ført tilbage til den oprindelige stil. Det kostede ca. 25.000 kr. Men der var stor offervillighed. Den kendte kreaturhandler Niels Mattrup gav således 5000 kroner.

Efter reformationen gik klosteret over til kronen, men blev forlenet til forskellige adelsmænd. I 1537 blev klosteret forlenet til Jens Sested, der blev fritaget for afgift som landsdommer.

I slutningen af det 18. århundrede gik gården over i slægten Olesen. Den første ejer var Chr. Olesen. Han var født i 1728, og har antagelig overtaget Gudum kloster omkring 1760. En tidligere ejer af Gudum kloster, L. M. Vedel, skriver i sin „indenlandske rejse“, foretaget 1799—1804, følgende om Gudum kloster:

„Gården er nu ombygget efter nyeste smag med store og skønne værelser. Kirken, en fløj af gården, er meget udpynnet og ret smuk. Jeg kan næsten intet kende igen af de forrige bygninger på gården; thi alt er forandret. Dog savner jeg stenen over døren med Belovs indskrift.

Agerdyrkingen drives efter skik og brug i egnen. Kvæget er stort og godt. En betydelig hedestrækning og skønne

tørvemoser hører til gården, hvor der er mange harer, ur- og agerhøns“.

Ivar Olesen, grundlæggeren af Danmarks største skov.

Ivar Olesen repræsenterede fjerde generation i slægten Olesen på Gudum kloster. Han var født den 23. april 1825, og overtog gården i 1851. Han var, efter datiden, en rigtig fremskridtsmand, der var interesseret i det nye, der var fremme i tiden. Han ønskede således at få de vandfyldte engdrag syd for gården afvandede. Han brugte hertil en ny dræningsform: ventildræning. — Som i de fleste landbrug i Lemvig-egnen var studeholdet det bærende. Dertil egnede sig særlig Lemvig-egnen med de gode græsningsjorder. Handelsblodet lå vist også en del i blodet på bønderne i Lemvig-egnen. Om foråret rejste mange til markederne i Varde og Ribe og købte gode korthornsstude og kvier. Oftest var disse magre, men der var god facon i dem, og i løbet af sommeren kunne de græsse sig fede i de gode græsgange i Lemvig-egnen. Om efteråret, og ad „Studevejene“ ned gennem Jylland, blev de drevet til Holsten. Samme driftsmåde brugte Ivar Olesen for en del.

Men han havde også andre interesser. Der var store hedearealer til gården, da han begyndte først i halvtredserne at dyrke hede op i den østlige del af sognet i nærheden af Kramshole, ind mod Resen sogneskel. Her blev så megen hede dyrket op, at der var betingelse for en ejendom. Denne blev opført og fik navnet „Iversminde“.

Egnens folk hånedede ham. De troede ikke, der kunne gro noget på sådan hedejord. — Vinden var slem på den flade hede. Kunne folk, der skulle bo her, ikke få andet, fik de da husly. — Gårdens navn blev i folkemunde „Kryk i ly“.

Plantningssagen havde også Ivar Olesens store interesse. Han udvidede haven i Gudum kloster og moderniserede den. I bakkerne i Klosterdalen plantede han grantræer, ligeledes andre steder, hvor der var betingelse for plantning. Egnens folk søgte han at få gjort interesserede. P. Vium, Vester Vium, fortæller, at Ivar Olesen kom i hans hjem, da de var ved at anlægge have. Han fik dem til at anlægge den betydelig større og med god læplantning mod vest. — Den smukke

have med de høje lætræer særpræger endnu gårdens omgivelser.

Det var i de år, Dalgas var stærkt optaget af de jyske heders tilplantning og opdyrkning. Ivar Olesen var stærkt optaget af plantningssagen her på de mægtige hedeblader, som strakte sig milevidt mellem Lemvig og Holstebro, på begge sider af den gamle færdselsvej fra Rom kirke til Linde og Holstebro. — Han søgte råd og vejledning hos Dalgas. I 1872 begyndte han at tilplante heden til Gudum kloster. Der begyndtes i heden øst for vejen fra Skodborggård mod syd til Hestbækgårdene. I årene indtil 1880 fik han ved Hedeselskabets hjælp tilplantet ca. 200 tønder land. — Da Gudum kloster hede var tilplantet, begyndte han at tilkøbe hede-parcellerne fra gårdene i Gudum. Han ville helst ikke give mere end 10 kr. pr. tønde land. Senere steg prisen til 25 kroner.

Klosterheden og Kronhedens skovdistrikt bliver til.

Opgaven blev Ivar Olesen for stor. — Flere af Lemvig-egnens landmænd var også interesseret i plantningssagen. Således gårdejer og folketingsmand Chr. Abjerg, Abjerggård i Møborg; Skodborg- Vandfuld herreders landboforenings formand, proprietær Nergård, Brejnholt ved Struer og proprietær N. B. Brejnholt, Sdr. Vinkel ved Lemvig. Antagelig er det gennem folketingsmand Chr. Abjerg, man er kommen i forbindelse med staten. I 1880 oprettedes Klosterhedens- og Kronhedens statsplantage. Navnet på hederne er, for den østlige dels vedkommende, heden, der har hørt under Gudum kloster, Klosterheden, for den vestlige del, heden, der har hørt under kronen fra Frederik d. 3. tid, da heden var under baroniet Ryssensten i Bøvling sogn, Kronheden.

Det blev opgaven at få fat i så megen hede som muligt. Der blev købt hede-parceller i sognene Gudum, Fabjerg og Rom. I årene indtil 1896 var plantagens areal 6.129 ha. Den havde indtil nu hørt ind under Feldborg skovdistrikt. I 1900 blev det et selvstændigt distrikt under navnet Klosterhedens- og Kronhedens skovdistrikt.

Selve tilplantningen begyndte i 1886. I 1941 blev tilkøbt et større hedeareal fra gården Flynder Ørts. Den har nu et areal af 6.500 ha. og regnes for landets største skovareal.

De første beboere på Gudum hede.

Gennem Klosterheden førte et bredt bælte af dybtsporede veje, den ene ved siden af den anden i retning af Holstebro. Der gættes på, at det er gamle tingveje, der antagelig er meget ældre end den vej, der er anvist på det gamle amtskort.

I Fabjerg og Gudum, over heden fra Rom kirke efter Holstebro og særlig i Resen sogn, fører de forbi gamle gravhøje.

Man sætter uvilkårligt vejsporene i forbindelse med datidens beboere. Ved disse gamle vejspor lå omkring midten af forrige århundrede på Gudum hede flere meget primitive huse. I et søjhus (tørvehus) boede Abelone. I et andet hus af lignende beskaffenhed boede Daline. — En ældre kone i Gudum fortæller:

„Daline var vist kommet ind i landet syd fra, sammen med soldaterne i 1848—50. De to koner skaffede sig for en del udkommet ved at gå ud med mælkespanden eller at bede i gårdene om en bette stump flæsk, kød eller et par æg. Havde man bagt rugbrød, hvor de kom, var „en bette stæk' brød heller ikke at foragte“.

Da Johannes Møller bandt den Gudum præst en historie på ærmet.

I et lille hus derude i nærheden boede også Johannes Møller. Hans håndtering var at gå omkring i gårdene og reparere hesteseletøj.

På denne tid boede i Gudum præstegård en præst, der var meget interesseret i landbruget, som datidens præster ofte var. Han drev selv sin præstegård med stor dygtighed. Der var lidt af en herremand i ham. Han havde en ridehest, der bar ham overalt i sognet. Ligeledes havde han 2 hunde: „Rolf“ og „Puk“, der oftest fulgte ham. Præsten var en ret striks mand. Han forlangte orden og punktlighed af sine tjenestefolk.

Johannes Møller var bestilt til at reparere seletøj i præstegården, og han indfandt sig hver morgen kl. 6, — det klokkeslet, karlene skulle begynde arbejdet. Men en dag havde han sovet over sig og mødte først kl. 7. Præsten stod i døren og tog imod ham.

„Kan De ikke møde i rette tid“, spurgte han.

„Jamen hr. pastor, jeg var først ovre hos Daline med en pot mjælk, — hun har'et et så møj godt“, sagde Johannes Møller.

Præsten formildedes straks: „Nå, sådan, — det var godt gjort, Johannes Møller!“

Snart efter sadlede præsten sin ridehest, og det gik i galop ud i heden. Det havde Johannes Møller nok ikke beregnet, for da præsten kom ud i hedekanten, kom han imod Daline med mælkespanden i hånden. Præsten blev meget vred. Han snurrede hesten rundt og red rask hjem. Undervejs kom han forbi smedien, der lå lidt øst for skolen. Her lå en hel del gammelt jernskrammel. Hesten blev bange og stejlede. Smeden kom ud og ville tage hesten ved bidslet, men præsten svippede arrigt efter ham, fik hesten drejet omkring, og i galop gik det hjem til præstegården med „Rolf“ og „Puk“ i hælene.

Kr. Tovborg Jensen, Kloster mølle. (Adelsmand i bondekofte).

I den naturskønne Klosterdal i Gudum ligger Kloster mølle. Her boede i første halvdel af forrige århundrede mølle-ejer og bonden Jens Havskov Jensen, Navnet havde han fra slægtsgården Havskov i Gudum. — Det blev broderen, der skulle overtage fødegården, og så måtte Jens Havskov se sig om efter en anden gård. Valget faldt på Kloster mølle. Her var stort mølleri med kornhandel, og her var gode græsgange til stude. Det passede rigtig for ham, der havde handelslyst. Det blev mølleri med kornhandel og studedefning, der optog hans meste tid.

Jens Havskov var gift to gange. Hans første hustru hed Kirsten Jeppesdatter. Hun døde efter få års forløb, og han blev gift anden gang med Karen Tovborg fra Tovborg i Nr. Nissum.

Blandt børneflokken i andet ægteskab var Kristen Tovborg Jensen. Han er født den 25. februar 1865. Han blev ikke blot en af de dygtigste og mest kendte bønder i Lemvig-egnen, men også kendt over det ganske land. Tidlig mistede Kr. Tovborg sin far; han var da kun 8 år. Det blev derfor moderen, der kom til at præge drengen.

I modsætning til faderen interesserede mølleri og hande-

len ikke Kr. Tovborg særligt, det blev landbruget, der havde hans store interesse. Han kom tidlig til at stå for gårdens drift. Han var fra første færd interesseret i nye driftsformer, og han havde stor lyst til hedeopdyrkning. Men han havde også interesse for det kristelige og folkelige liv, som prægede egnen. Allerede i 17 års alderen var han (i vinteren 1882—83) elev på Ryslinge højskole, hvor han blev stærkt præget af højskoletankerne, men også af præsten, Vilhelm Birkedal. I 1889 overtog han gården. Og nu begyndte han for alvor at interessere sig for landbruget. Han fik snart gården i god drift. Og da dette optog al hans interesse, forpagtede han mølleriet bort.

I 1895 var han kommen så vidt med gårdens opdrift, at han ønskede at udvide sit virkefelt. Han købte derfor nabogården Øster Fiskbæk med et jordtilliggende af 116 tønder land agermark samt 15 td. land hede. Prisen var 33.000 kr.

Han fik også snart denne gård i god drift. Men endnu var hans virketrang ikke tilfredsstillet.

Kr. Tovborg bliver hedeopdyrker.

Til Thagård i Humlum hørte en hedeparcel i Gudum sogn, ind mod Resen sogneskel. Denne hedeparcel var på 50 tønder land, men lå for langt fra gården til at have nogen interesse. Med det formål at opdyrke heden købte Kr. Tovborg og lærer Søe, Gudum, heden i 1896. En trediedel af heden lod lærer Søe opdyrke, længst ude mod syd, ind mod Klosterhedens plantage. Her lod han bygninger opføre og kaldte ejendommen Søvang.

Kr. Tovborg opdyrkede i de nærmeste år resten af heden. Allerede i 1901 havde han tilsået 30 tønder land med rug, der gav et stort udbytte.

Da der var stærkt brug for staldgødningen i Kloster mølle og Øster Fiskbæk, blev der intet til den opdyrkede hede. Egnens folk var meget skeptiske. De mente ikke, at man kunne så korn uden at bruge staldgødning. „Nej, det er helt umuligt“, sagde David i Kramshole, „der kan et engong gro agerkoel (agerkål) o såen juer, — det hår a prøvet; — hurn skul' der så kun gro kuer“.

Der avledes i de følgende år så store afgrøder på Thagård

hede, at der gik ry om det. Men Kr. Tovborg havde heller ikke sparet på kunstgødningen, og han havde hentet vejledning på rette steder. I 1911 købte han en hedeparcel, der grænsede ind til den opdyrkede Thagård hede, fra Mattrup i Resen. Den var på 33 tønder land. Også denne hede blev opdyrket i få år.

Foregangsmand på landøkonomisk område.

Kr. Tovborg var forlængst blevet kendt overalt i Skodborg- Vandfuld herreder som en af egnens dygtigste foregangsmænd.

Ved Landboforeningens generalforsamling den 12. april 1902 ønskede den mangeårige formand, proprietær Jørgensen, Ryssensten, at trække sig tilbage. I stedet for valgtes Kr. Tovborg. Han blev foreningens dygtige formand i en længere årrække. Det var særlig planteavl, der havde hans store interesse. Han bevirkede, at der blev antaget en forsøgsassistent, og forsøgsarbejdet optoges. Han hentede vejledning hos Askov Forsøgsstations dygtige leder, Frederik Hansen, der i de kommende år ofte var taler ved de store landbomøder i Lemvig.

Der blev iværksat flere ting. Således udflugt for Landboforeningens medlemmer til andre egne, hvor der var noget af interesse at se. Sådanne udflugter strakte sig ofte over flere dage. Ældre landmænd mindes endnu disse rejser med glæde. — Der blev også afholdt planteavlsudstillinger.

Ved generalforsamlingen den 5. december 1908 blev det vedtaget at anlægge forevisningsmark. — Et areal vest for Lemvig by, hvor nu Vangevej-kvarteret er, blev lejet for en årrække. — Forevisningsmarken havde i mange år stor interesse for landboforeningens medlemmer.

I 1903 vedtoges at indbyde til helmarkskonkurrence, hvor de dygtigste landmænd indenfor Landboforeningens område kappedes om at vise, hvem der kunne drive det bedste landbrug.

Et planteavlsudvalg på 5 medlemmer blev nedsat. Udvalget skulle i sommerens løb bedømme de tilmeldte landbrug. Der har gennem årene været god tilslutning. Det kulminerede i 1921, hvor der var 21 landbrug med. Af disse kom 9 i 1. klasse og 12 i 2. klasse. — Disse konkurrencer har præget

landbruget på Lemvig-egnen. Det var også i Kr. Tovborgs formandstid, at Landboforeningen lod anlægge et forsøgsfrugttræsplantning i en afdeling i Klosterhedens plantage, hvor der var gode læforhold. I disse år blev der også nedsat husdyrudvalg og regnskabsudvalg. — Alt dette har præget Lemvig-egnens landbrug.

Men så kom første verdenskrig. Kr. Tovborg var da en kendt radikal politiker. Han var flere gange opstillet som kandidat ved folketingsvalgene men opnåede ikke valg. Han havde dog indflydelse indenfor regeringen Zahle. Og da den første kornlov kom, var der stor misstemning mod den blandt landmændene; man regnede med, at Kr. Tovborg havde været regeringens rådgiver. Det måtte han bøde for ved Landboforeningens generalforsamling den 31. marts 1917. Bølgerne gik højt. Der var gået politik i valget. Venstremanden Marius Boldsen, Abjerggård i Møborg, fik flertal og blev valgt.

Der er nu gået 33 år siden, og ældre landmænd, som var med ved generalforsamlingen, har udtalt:

„Nej, det var alligevel en fejl, at vi stemte Kr. Tovborg ud, for aldrig har Landboforeningen haft så dygtig en formand“.

Kr. Tovborg som politiker og folkefører.

Det bliver kun med få linier, jeg meddeler om hans vidsyn og store evner, der var så omfattende, at jeg ikke formår at fremstille hans betydning.

Helt fra ungdommen af var han meget politisk interesseret.

Lemvig-kredsen er fra ældre tid en konservativ kreds. Man havde flere gange formået at vælge konservative folketingsmænd. Venstre havde ved valg efter valg forsøgt at erobre kredsen fra højre; det var jo i Chr. Bergs hjemegn, og han havde præget Lemvig-egnen stærkt. — Da venstre ved folketingsvalget i 1898 havde opstillet gårdejer Elias Sandbæk, St. Sandbæk i Nees, havde blandt flere af Lemvig-egnens dygtige bønder, også den 33-årige Kr. Tovborg fra Kloster mølle meldt sig som hans fortaler og våbendrager. Han gik fuldstændig op i kampen, så han sjælden var hjemme en dag i den tid, valgkampen stod på. Det var jo før, rutebiler og anden bilkørsel var kendt. Heller ikke cyklerne var kommen

i brug; Kr. Tovborg havde i hvert fald ingen. Men han så sig ikke for god til at foretage turen til vælgermøderne til fods. Det sled jo på støvlesålerne, og hans politiske modstandere drillede ham med, at han forsålede sine støvler hver nat, — så lang var spadsereturene til vælgermøderne.

Resultatet blev, at Elias Sandbæk erobrede kredsen; — og antagelig har Kr. Tovborgs indsats været medvirkende.

Han var en stærk tilhænger af det bergske venstre. Og da venstrepartiet i 1905 deltes, gik Tovborg ind i det radikale venstres parti. Mange af hans tidligere meningsfæller billigede ikke dette skridt. Men ingen kan vist nægte, at han kæmpede for frihed og ret for småmanden, såvel som for de, der havde de mange tønder hartkorn.

Han nåede aldrig at komme ind på rigsdagen. Men da det radikale parti i krigsårene 1914—18 havde regeringen og gennemførte kornordningen sammen med flere andre vigtige love, var Kr. Tovborg ofte i København. Og det er vist ingen hemmelighed, at han for en del var regeringens landbrugsfaglige rådgiver. Der gik tit breve mellem Ove Rode i København og Kr. Tovborg i Kloster mølle i Gudum i disse år.

Kr. Tovborg var alle dage den jævne mand. Han færdedes overalt i sit hjemmevævede tøj med sin sorte krave — også når han var i København. Der kan fortælles mange anekdoter om hans jævne væsen, således et træk fra den fine restaurant „City“s koncertsal på strøget i København. Han var budt derind af sin politiske meningsfælle, redaktionssekretær Vilhelm Ohlsen ved Jydsk morgenblad i Århus. Kr. Tovborg havde taget plads ved et bord sammen med flere andre. En tjener gik og så lidt mistænkeligt til bondemanden med den sorte krave og i vadmelstøj. Og ganske diskret kom han hen til ham med et kort på en bakke, hvorpå der stod: „Deres nærværelse ønskes ikke“. Tovborg ville fjerne sig, men da hans vært erfarede af hvilken grund, kan det nok være redaktionssekretæren fik fat i tjeneren og gav ham en ordentlig overhaling:

„Om han ville vise hans gæst ud — en proprietær fra Jylland, der ejede to store gårde“.

Nu var det tjeneren, der blev den lille mand. Med mange dybe buk måtte han bede Tovborg „meget undskyldte fejltagelsen“.

Chr. Tovborg havde mange venner rundt om i landet. Han var således ven med Jeppe Åkjær, og var en af de, der forstod at værdsætte ham, før han endnu rigtig var blevet anerkendt som digter.

Jeppe Åkjær havde sammen med broderen købt en parcel fra hovedgården Nørgård i Grinderslev i Salling. Det var nok meningen, at broderen skulle drive gården, der her blev bygget. Jeppe Åkjær skulle så bebo stuehuset i den typiske og naturskønne egn, som han elskede og har eviggjort i sine skønne sange. Men det var før, Åkjær endnu var „slået igennem“. Hverken Åkjær eller broderen havde stor driftskapital. De var kørt fast og så sig nødsaget til at skulle sælge gården, og dette var en stor sorg for Åkjær.

Men så trådte vennerne til, nemlig Kr. Tovborg, Kloster mølle, gårdejer P. Chr. Normann, Hjerm, og mejeribestyrer Esper Andersen, Jebjerg i Salling. De dannede et konsortium og indskød penge, og de sørgede for, at der kom en dygtig avlsbestyrer til „Jenle“, som Åkjær havde døbt gården. Bestyreren blev Kr. Tovborgs søn, Jens Havskov. Under hans dygtige ledelse kom der snart god økonomi i bedriften.

Jeppe Åkjær var nu slået igennem, så han havde gode indtægter, og de økonomiske forhold blev gode. Men vennen, Kr. Tovborg, glemte han aldrig. — Han besøgte ham flere gange i Kloster mølle. Efter et sådant besøg skrev han et digt til Tovborg, hvori der stod:

„Jeg stod forleden ved din ladegavl
og skued' din bedrift fra top til tavl. —
Hermed et lille neg af „Jenles" avl“.

I udviklingen i hjemsognet var Tovborg også foregangsmand. — Han gjorde et stort arbejde for oprettelse af Nr. Nissum gamle mejeri i 1887; et af egnens første andelsmejerier, der modtog mælken både fra Nr. Nissum, Gudum og en del af Fabjerg sogne. Han tog også del i striden om oprettelsen af mejerierne „Elmely“ og „Limfjorden“ i Nissum og „Tingholt“ i Klosterdalen i Gudum. Han havde da en ret vidtgående bladfejde med P. Christensen, Sdr. Balle, Nr. Nissum, om fordelingen af små eller store mejerier.

Han var også forkæmper for oprettelse af en brugsforening i Gudum. Denne begyndte sin virksomhed med lejet

butik i stuehuset hos P. Skårup i Fiskbæk. Senere flyttede brugsforeningen ned i Klosterdalen. Og her omkring brugsforeningen dannedes efterhånden en lille by, som i daglig tale benævntes London. Tæt overfor ligger en lille bebyggelse ved vejen efter Struer, der hedder Paris. Noget storstadsagtigt er der ikke over nogen af de to bebyggelser; men brugsforeningen har stor omsætning og betydning for sognet.

Hjemmet i Kloster mølle.

Helt fra de unge år var Kr. Tovborg en stærkt optaget mand i virksomhed for andres ve og vel. Men han var også

Chr. Tovborg Jensen og hustru.

en hjemmets mand. Hans hustru, Anne Marie Bjerre fra Sandholm i Nr. Nissum, blev ham en trofast hjælper gennem de mange år. Her voksede en stor børneflokk op. Det var ikke mindst moderen, der prægede dem, så de har fået stor betydning hver i sin kreds.

Sønnen, Jens Bjerre Jensen, kom tidlig til at bestyre gården Øster Fiskbæk, og han blev senere ejer af den. Han har arvet faderens politiske interesser og har gennem flere år været det radikale venstres utrættelige forkæmper foran de senere års folketingsvalg. Når han ikke har opnået valg, er det ikke fordi, han mangler betingelserne for at kunne blive en dygtig repræsentant på tinge, men udelukkende fordi der ikke er radikale stemmer nok. I en lang årrække har han været sognerådsformand, og han har nok fået mange stem-

mer udenfor sit parti, fordi man i Gudum sogn mener, at de ikke kan få en mand, der kan udfylde pladsen som ham.

En anden af Tovborgs sønner, Jens Havskov, der er ejer af gården Nr. Vium i Ulfborg, regnes for en af Vestjyllands dygtigste bønder. Han er indvalgt i Foreningen af jyske landboforeningers planteudvalg.

Ved landboforeningernes delegeretmøder i Aarhus er han altid en sikker deltager i ordskiftet efter indledende foredrag. Og når han kommer på talerstolen, bliver der altid liv i den store forsamling.

Peder Tovborg er en dygtig planteavlskonsulent i Salling, og han øver stor indflydelse på egnens landboudom.

Sigurd Tovborg har i mange år været landskendt professor og lærer for vordende landbrugskandidater.

— Sådan kunne jeg blive ved at berette om børnene fra Kloster mølle.

Et enkelt hjem bar så tit et land,
når ud det sendte dets frelsermand.
Og mange tusind af hjem det var,
som landet frelst ifra slaget bar,
og det, som bar det igennem freden,
er hjemmets pulsslæg i travelheden".

(Bjørnstjerne Bjørnson).

Alt for tidligt gik han bort.

Kr. Tovborgs livsgerning blev brat afbrudt, mens han stod i sin bedste manddom. En sygdom rev ham pludselig bort i 1920 — kun 55 år gammel.

Ved hans jordefærd den 27. september udtalte fhv. indenrigsminister Ove Rode blandt andet:

„Tovborg Jensen har levet sit liv til forbillede for mange. Han optog det hele folk i sit virke og sine formål. Han ville, at ret skulle herske i landet, for små som for store. Vi véd, at hans skikkelse vil leve, når mange af dem, der nu flagrer på døgnets vinger, er glemte og borte. Han var en udvalgt repræsentant for den jyske bonde, hvis bedste egenskaber kom til udtryk hos ham. Tusinde af hjem i Danmark vender i dag tanken mod dette hjem med tak for, hvad de har modtaget herfra“.

Fhv. statsminister Thv. Zahle bragte „en inderlig, dybtfølt tak for, hvad Tovborg Jensen har været for det politiske liv i Danmark. — Han var en idealist, som ikke arbejdede for selv at vinde noget, men som ville gøre sit fædreland større og rigere. Han var en munter, en klog og modig mand, han ønskede: „— at frit at tænke, tro og tale“, skulle være en ret for alle i Grundtvigs fædreland. Selv elskede han det frie ord og den frie tanke, og han blev aldrig en ensidig mand, en fanatiker, for han kunne se en sag fra alle sider.

Fra denne afsides egn af landet er hans navn nået viden om i Danmark. Sent vil hans navn glemmes. — Ære være hans minde!“

Valgmenighedspræst N. P. Nielsen, Bøvling, udtalte bl. a.: „Tovborg Jensen var en stærk personlighed, hvis indre kampe formede sig i en ejendommelig og rig skikkelse. Jeg ønsker hans hustru og børn til lykke med, at I har levet sammen med ham og lært at kende, hvad der bar ham oppe. I har fået en rig arv fra ham i hans dybe længsel efter lys, renhed og sandhed“.

I en naturskøn slugt i Klosterdalen tæt ved Kloster mølle rejste venner et smukt minde i form af en stor natursten hentet i egnen. Herpå er indhugget et vers af vennen Jeppe Akjær:

„Han var en bonde,
gæv som guld,
skåren ud af Jyllands muld;
agtet af sin nabomand,
savnet af sit fædreland“.

Peder Byskov, Sdr. Hestbæk.

Kr. Tovborgs landbrugsmedhjælper, der købte en stor hedegård, som blev til fem gårde. —

Peder Byskov er født den 6. marts 1867 i Byskovhus i Nr. Nissum. Han opvoksede i Nr. Nissum og tjente forskellige steder i egnen. I 1893 kom han til Kloster mølle hos Kr. Tovborg. Han kom til at skatte sin husbond højt og blev præget af ham for livet.

P. Byskov var vokset op i den frugtbare egn ved Limfjordens kyster. Her i Kloster mølle fik han kendskab til heden og var med til at dyrke den op og fik her igennem stor interesse for hedeopdyrkingen.

P. Byskov tænkte på at købe gård, da han var forlovet. Hans husbond rådede ham til at tage ud og se på Sdr. Hestbæk, der var til salg. Adskilt fra det øvrige sogn lå Hestbæk-gårdene og Sivekjær bag den store statsplantage.

Ejeren af Sdr. Hestbæk måtte give op, og Kreditforeningen havde overtaget gården og videresolgt den til Peder Grønnegård fra Lomborg. Men han befandt sig ikke godt derude i det store øde og gjorde alt muligt for at komme derfra igen. En ejendomsmægler havde fået gården i kommission, og han gjorde sig megen umage for at finde en køber. Blandt andet fik han Jens Sønderby fra Fjaltring, der ville købe gård, med ud at se på gården. Men han fik snart nok af det, trods mæglerens lyse fremstilling af alle de udviklingsmuligheder her var.

Nej, så øde et sted ville han ikke bosætte sig med sin unge hustru“, udtalte han, da han om aftenen kom hjem.

Kr. Tovborg kendte gården, og han så, at her var store muligheder. Vel var størstedelen af gårdens vidtstrakte jorder hede, men af særdeles god beskaffenhed, og der hørte en stor mose til, hvorfra der kunne sælges tørv. Og efter opgravningen vilde mosen egne sig godt til opdyrkning. Bare P. Byskov kunne finde sig i at bo så ensomt, så var her noget for en ung, rask mand, — sådan så Kr. Tovborg på det.

P. Byskov talte med sin tilkommende hustru om købet af gården og om gårdens ensomme beliggenhed. Men hun var ikke bange for at bo derude. Resultatet blev, at P. Byskov købte gården. Det var i februar måned i 1894.

En bryllupsrejse, der varede hele livet.

Den 21. marts samme år blev han gift med Dorthea Christiansen. Hun var født i Lemvig og opvokset der, men hun havde tjent på flere gårde i Hygum og Nr. Nissum, og hun var særdeles glad for livet i landbohjemmene. Sidst tjente hun i Sdr. Byskov i Nissum. — Her lærte hun P. Byskov at kende.

Straks efter brylluppet begav de sig til Sdr. Hestbæk. Det blev en rejse for livet. Man kan vist næppe tænke sig større modsætninger end at komme fra de frugtbare og natur-skønne Limfjordskyster og til denne ensomme ørken, hvor heden var eneherskende. —

Ja, her var i sandhed ensomt. Længst mod sydvest lå gården Sivekjær på randen af det store Donskjær. Ude i synsranden mod syd kunne man i klart vejr skimte røgen fra togets lokomotiv, når det passerede Buur st. mod Vemb eller Holstebro. — Mod øst og nord øjnede man kun hede, mod vest afbrødes synet af den opvoksende statsplantage. En hedevej førte mod øst ind til Linde brugsforening, ca. en halv mil borte, — denne vej var den eneste forbindelse med omverdenen.

De første år.

Til Sdr. Hestbæk hørte 250 tdr. land, hvoraf kun et mindre areal var opdyrket. Resten var hede og mose. Bygningerne var gamle og små og meget forsømte. Besætningen bestod af 2 heste, 10—11 kreaturer og 4 får. Prisen var 19,000 kr. og med en udbetaling af 5.000 kr., som de lånte i Lemvig og omegns sparekasse mod kaution med Kr. Tovborg som kautionist.

Allerede det første år begyndte P. Byskov at grave tørv. Når tørvenerne var tørre, kørte han til Struer med dem og fik 11 kr. pr. læs. Størsteparten solgte han i mosen, men fik da kun 4 kr. for læsset. — Tørveproduktionen blev snart stor. Et enkelt år havde han 25 mænd og kvinder til hjælp i mosen.

Det blev de første år mosen, der om sommeren havde interessen. Men gårdens opdrift blev heller ikke forsømt. P. Byskov var en stærkt optaget mand. Hans unge Hustru havde ikke mindre travlt. Hjemmet var omtrent helt overladt til hende om sommeren. Hun var ene om at lave mad til mange folk, og kreaturerne var også for en del overladt til hende. Dette bevirkede, at hun ikke fik tid til at føle den store ensomhed.

Arbejdspladsen skiftede fra sommer til vinter med arbejde i mergelgraven. Uden mergel var der intet at stille op med den forsømte jord. Den opdyrkede jord var meget kalkfattig, og begyndte overalt at springe med lyng, — ikke engang rug og kartofler kunne trives.

Men mergel — hvor skulle han få den fra? Der fandtes ikke mergel under Hestbæks jorder.

Så forhørte han sig i nabosognet. I gården Stampe i Linde

i den sydlige del af Asp sogn fandt han mergel, og ejeren, Jens Stampe, var villig til at lade ham grave mergel her. P. Byskov udså sig en grav med et område af 600 kvadrat-alen. — I vinteren 1894—95 gav han sig til at grave mergel her. Det var i de år, der anlagdes jernbane rundt om i Jylland. Når arbejdet her tildels standsede om vinteren, søgte mange jernbanearbejdere beskæftigelse andensteds. Og det rygtedes mellem dem, at der var arbejde at få hos P. Byskov. Han lejede så en 5 a 6 arbejdere, der skulle hjælpe ham at trille mergel ud af graven på trillebør. — De skulle have 1 krone om dagen og kosten. — Før at have lidt hold på de urolige elementer, blev han enig med dem om, at kun det halve af lønnen skulle udbetales. Resten skulle først udbetales, når lejemålet var udløbet. P. Byskov havde nemlig erfaret, at de kunne få udlængsel, når lærkerne begyndte at synge i det tidlige forår.

Med den lejede trup arbejdede han så hele vinteren 1894—95. Fra den store grav trillede de mergelen ud i en dyng. Der var en dygtig fortriller. Byskov havde 3 mænd foran sig og 3 bagefter, så han selv gik i midten.

Hver mand kunne daglig trille 130 børfulde ud. Det blev til mange i vinterens løb. Da foråret kom, havde de en mergeldyng på 3.000 kb. alen.

Jens Stampe blev så duperet, da han så den store mergeldyng, at han sagde til P. Byskov:

„Kan du få denne dyng kørt hjem, så skal du pinedød ingenting gi' for mergelen“.

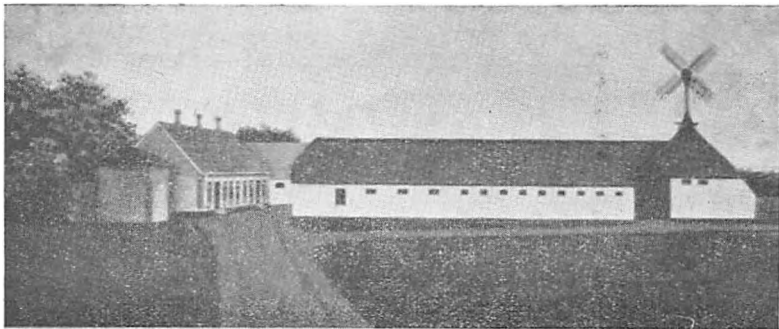
P. Byskov fik mergelen kørt hjem, — men så havde al den kalkfattige jord også fået et godt lag. Nu kunne han avle både rug, kartofler og havre, men også andre afgrøder.

Både avl og besætning øgedes år efter år. Bygningerne, der ved overtagelsen næsten var uden tag, havde han fået omtækket. Da der var lidt af halm at undvære, bjægede han siv på marken og brugte det som tækkemateriale sammen med lyng.

En brandulykke.

Men så indtraf den ulykke, at gården brændte. Den var alt for lavt assureret, kun for 9.000 kr. Det kostede næsten

det dobbelte at opføre nye bygninger, skønt P. Byskov selv udførte meget af arbejdet — nemlig 16.000 kr. — Han ville gerne have store bygninger, men hertil skulle der jo en mængde af byggemateriale — også af mursten. Og der var et slæb med disse ad de dårlige veje fra Struer. Men cement var billig. Den kostede kun 185 øre pr. sæk, — og der fandtes mange sten på markerne i omegnen. Så lod P. Byskov kund-

Sdr. Hestbæk.

gøre, at egnens folk kunne bytte med sten og få roer i stedet. For hvert læs marksten de kom med, kunne de få et læs turnipser med tilbage.

Det var om efteråret, gården brændte, og da der ingen steder var at sætte kreaturerne ind om vinteren, besluttede P. Byskov at sælge besætningen ved auktion — og så efterhånden sælge avlen. Han beholdt kun 4 køer og hestene.

Der blev snart mange tilbud. Omegnens folk havde ikke ret mange roer. De kom med så mange sten, at Byskov snart havde nok.

Om foråret begyndte han at opføre bygningerne. De købte sten blev brugt til støbning i former til mur. Alle mure, såvel i stuehus som i avlsbygningerne, blev opført til over vindueshøjde af formmur, så det blev kun få mursten, han behøvede at købe. Da han jo selv udførte arbejdet, blev det billigt. Men murene blev også særdeles solide, da der ikke blev sparet på cementen.

Udlængerne blev tækket med rør, stuehuset med sten. Nu havde han gode og rummelige bygninger og gode afgrøder at fylde husene med.

Heden dyrkes op.

Nu først blev der rigtig taget fat med opdyrkning af heden. Den første hede pløjedes op i 1908. Han pløjede omkring et areal af 30 tønder land og tog så fat. Han opløjede årligt fra 15 til 30 tønder land, og i årenes løb fik han ca. 200 td. land forvandlet fra hede til agermark. — Når han gik efter plogen, tænkte han ofte: „For hver fure jeg vender, lægger jeg et stykke til mit land“.

Det var ikke blot heden til Sdr. Hestbæk, han fik pløjet op, men også for andre pløjede han hede op. Kr. Tovborg var ikke bange for at hjælpe folk, når de skulle dyrke en ejendom op. Han havde således kautioneret for en mand, der havde købt Øster Hestbæk. Men manden kunne ikke klare sig, — og så måtte Kr. Tovborg overtage ejendommen. Da han boede så langt borte, overlod han sin gamle karl — og ven — P. Byskov, at tage sig af ejendommens drift. Der var ca. 45 tønder land, og det meste var uopdyrket. Det blev nu P. Byskovs opgave at opløje heden og få avl i den. Der hørte en del kjærjord til ejendommen. Denne blev også dyrket op, og her blev en meget stor havreafgrøde. Sidst på sommeren, da Kr. Tovborg og hustru et år besøgte P. Byskov, var de henne at beundre den gode havremark. Den var meget kraftig og tæt og så høj, at fru Tovborg blev „helt henne i den“, fortæller P. Byskov. „Kr. Tovborg var en høj mand, og han kunne lige kigge over den“ .

Mergelselskab oprettes.

Som tidligere omtalt, blev der efter 1907 oprettet mergelselskaber med transportable spor rundt om i Jylland.

P. Byskov havde hørt herom. Han talte med flere om sagen, og man søgte oplysninger hos hedeselskabet.

Ved Buur stationsby, lige nord for banen, var der gamle mergelgrave. Hedeselskabet lod disse undersøge. Det viste sig, at mergelen havde et forholdsvis højt kalkindhold (omkring 40 pct. kulsur kalk og tørstof), og der var nok af den.

Mergellejet var centralt beliggende for et stort opland. Hede, kjærjord og moser strakte sig milevidt mod nord og øst, og de dyrkede jorder i et stort område var næsten, uden undtagelse, kalkfattige.

P. Byskov havde prøvet, hvilket slid det var at bjerge mergel i Stampe i Linde. Andre havde haft samme slid for at bjerge den uundværlige mergel, således N. Chr. Mejdal, Veje i Flynder og flere. Disse mænd var alle stærkt interesserede i at få oprettet et mergelskab med udkørsel fra mergellejet ved Buur station. Som altid gav P. Byskov ikke op, og i 1911 begyndte Naur- Buur mergelskab at køre mergel ud. Snart oprettedes mergelselskaber i hele oplandet, således, foruden Naur- Buur mergelskab, Gudum, Resen, Fåbjerg, Asp, Fovsing og Idom- Råsted mergelselskabe. De fire selskaber arbejdede i nært samarbejde. P. Byskov blev formand for sammenslutningen gennem 10 år. Den øvrige bestyrelse kom til at bestå af: Chr. Mejdal, Veje i Flynder, Jens Overlund, Stampe i Linde, Niels Søndergård, Buur, og Jens Veje, Møborg, — alle mænd, der var med ved mergelbanens start.

I disse år blev hele dette opland forsynet med mergel, endda for rigeligt, idet man på denne tid ikke var opmærksom på, at man let kunne bruge for store kalkmængder, så der opstår skadevirkninger i form af lyspletsyge, tørforrådnelse og andre skadevirkninger. Følgerne viste sig i høj grad i årene efter, særlig på de tyndmuldede og sortsandede sandjorder.

Men trods dette gav denne mergling landbruget i disse egne stort opsving. — Der blev ialt udkørt 40.000 kb. favne mergel.

En fremtidsplan for sønnerne.

P. Byskov var en fremsynet mand. Han havde forlængst opdaget, at jorderne til Sdr. Hestbæk var af god beskaffenhed, endda særdeles god, når bare de blev tilstrækkeligt afvandede. Det var hans ønske, at sønnerne skulle fortsætte hans arbejde, — her var plads til flere af den store børneflokk. Han lod derfor i 1922 udstykke 136 tønder land fra gården og delte dette areal i fire dele.

Samme år byggedes en gård på en af parcellerne med 40 td. land til. Og sønnen Laurits overtog denne. I 1923 byggedes igen en gård også med 40 td. land til. Sønnen Søren overtog denne. I 1927 byggedes den tredje gård med et jordareal af 23 td. land. Denne overtog sønnen Frederik. Og i

1936 byggedes en gård med tilliggende jordareal af 33 td. land, og sønnen Niels overtog denne.

Hver ejendom fik tildelt en engparcel. — Da P. Byskov syntes, der var for lidt eng til hver gård, også til hovedgården, købte han i 1912 6 tønder land eng fra Nr. Hestbæk, som lå godt for gårdene i Sdr. Hestbæk.

På god gammeldags vis blev det ordnet således, at hver gang en gård byggedes, blev besætningen delt mellem hovedgården og den nyoprettede, ligesom al den hjælp, der var muligt, blev ydet fra hjemgården, under den nye gårds opførsel. Ligeledes lod P. Byskov en andenpant stå i den nye gård, når der var lånt i Kreditforeningen.

Da kriseårene kom i mellemkrigsperioden, kom P. Byskov i en del økonomiske vanskeligheder, såvel som mange andre landmænd, da han havde så mange penge udestående. Men både han og sønnerne klarede sig igennem alle vanskeligheder, og de fik efterhånden alle veldrevne gårde.

Store afvandingsarbejder.

Forlængst havde P. Byskov set, at uden tilstrækkelig afvanding kunne der ikke avles normale afgrøder. Jorderne var fra naturens hånd af særdeles god beskaffenhed, men ret vandlidende. Hestbæk å bugtede sig i store og små slyngninger, der bevirkede, at vandet stod i højde med engbunden. Det hjalp en del, at åløbet blev reguleret. Nu kunne der drænes, om end ikke tilstrækkeligt.

Mosen var omtrent opgravet i tørv. — Der var her betingelser for opdyrkning til gode græsarealer. Men den var vandfyldt og derfor til dels værdiløs.

I 1919 begyndte P. Byskov derfor et stort dræningsarbejde for at få vandet af mosen. Der blev brugt cementrør med en vidde af 20 cm. Hovedledningens længde var ca. 1000 m, og der blev brugt over 1000 stk. rør. De blev hentet i Struer, og det var et forfærdeligt slæb, da der kun kunne køres med 8 rør ad gangen.

Arbejdet med rørenes nedlæggelse var også besværligt, idet de for en del blev lagt i tre meters dybde, og undergrunden var kviksand, som ustandselig skred sammen.

Da der var gået nogle år, viste det sig, at forskellige stoffer i jorden opløste cementrørene, og disse ødelagdes og

skred sammen. Hele det kostbare arbejde var omsonst, og mosen igen vandfyldt.

Men P. Byskov gav aldrig op. Igen søgte han Hedeselskabets bistand. Og resultatet blev en ny stor hovedledning gennem Hestbækgårdens marker ud til mosen. Hovedledningens længde er ca. 1½ km., og rørvidden 30 cm. Denne gang blev der brugt brændte teglrør. Der blev nedsat 6 slambrønde, så der kunne renses op, når strømsand stoppede. Udgifterne var 5.000 kr. Det var et meget besværligt arbejde. Ustandselig skred grøften sammen. Det var i sommeren 1936, dette arbejde gennemførtes. Jeg havde lejlighed til at se arbejdets gang. Man var da netop i en kritisk situation. I den dybe udgravning skred kviksandet gang på gang sammen og fyldte de nedlagte rør, så vandløbet standsede. Trods sine 70 år sprang P. Byskov ned i den tre meter dybe grøft og gav ordre til mandskabet, der var ved at opgive. „Er der ingen anden vej frem, må vi have „Falck“ til at pumpe rørene rene“, var den ordre, han gav.

Målet nåedes. Hovedledningen blev færdig. Ikke blot kunne nu den 33 tønder land store mose afvandes, men også alle 5 gårdes jorder, som før var for dårligt afvandede. Der var nu gode betingelser for gårdens fulde opdrift. Dette skyldtes udelukkende een mands urokkelige og sejge vilje.

Resultater og anerkendelse.

Ikke blot opdyrkning og afvanding af jorden havde hans interesse. Omkring gårdene blev der anlagt en stor have. I årenes løb er der plantet ca. 150 frugttræer.

Ialt er der nu på de 5 gårde 20 heste, ca. 160 kreaturer, store svine- og fjerkræhold. — Hovedgården har endnu 112 tønder land.

I 1931 tildeltes P. Byskov og hustru sølvbæger med diplom gennem de samvirkende landøkonomiske foreninger i Ringkøbing amt.

I 1936 blev P. Byskov af „Hedebruget“ tildelt sølvbæger for trofast arbejde som lokalformand gennem 25 år. — Et erhverv han røgter endnu med stor interesse.

Den 15. februar 1937 blev P. Byskov igen tildelt sølvbæger, nemlig Anton Hindhedes sølvbæger: „Til den dygtigste hedeopdyrker i Ringkøbing amt“.

Endnu større anerkendelse fik han samme år. Da han i marts fyldte 70 år, blev han tildelt fortjenstmedaljen i sølv, egenhændigt underskrevet af Kongens stedfortræder prins Harald. Og et diplom medfulgte, hvorpå stod: „Fortjenstmedalje i sølv. Efter allerhøjeste befaling, udfærdiget i De kongelige ridderordenes kapitituls sekretæriat. Undertegnede kansler for de kongelige ridderordener gør herved vitterligt, at det allernådigst har behaget hans majestæt Kongen ved allerhøjeste reskript af 11. marts 1937, at tildele hr. gårdejer Peder Pedersen Byskov, St. Hestbæk, Gudum pr. Buur, fortjenstmedaljen i sølv med tilladelse til at bære samme.

København, Amalienborg, den 13. marts 1937.

Harald, prins til Danmark.

Sjælden er vist tildelt en almindelig landmand sådan udmærkelse. Men P. Byskov har også gjort en indsats udover det almindelige.

Skoleudviklingen i Hestbæk.

Skoleudviklingen er den samme som andre steder i Vestjylland. Hestbækgårdene og Sivekjær lå tidligere så afsides, at man i Gudum sogn ikke kunne ansætte en fast lærer.

I Nr. Hestbæk havde kommunen lejet en stue. Her holdtes hverdags-skoleundervisning om vinteren, hvor alle børnene samledes i én klasse. Om sommeren var der ingen skole. En seminarieelev eller en anden kundskabsrig ung mand var lærer.

I 1914 var der blevet så mange beboere i Hestbæk, at det var nødvendigt at bygge skole. Denne blev lagt vest for Hestbækgårdene, og en seminarieuddannet lærer blev antaget.

Hjemmet i Sdr. Hestbæk.

I hjemmet i Sdr. Hestbæk voksede en stor børneflokk op. Gennem mere end 50 år havde Dorte Byskov stået ved sin Mands side. Uden hende kunne han ikke have udrettet den store livsgerning. Hun var en hjemmets kvinde i ordets bedste betydning. Hun var dybt kristeligt præget, og hun fik stor indflydelse på den opvoksende børneflokk.

Nogle gange søgte familien i Sdr. Hestbæk til Gudum kirke, således da deres første barn skulle døbes. Men der var

ca. 1½ mil at køre, tildels ad ufarbare veje. — Til Asp kirke var der kun trekvart mil, og hertil søgte de. Daværende sognepræst var provst Møller. De var glad for hans forkyndelse og for den menighedskreds, der var her. Der var en stærk indremissionsk bevægelse, den sluttede de sig til. Særlig Dorthea Byskov blev præget heraf. Hun var livet i hjemmet i Sdr. Hestbæk. Børnene var alt for hende, selv da de

P. Byskov og hustru.

efterhånden voksede op og stiftede eget hjem. Hun kunne længes således efter dem, at hun gik dem i møde, når hun vidste, de var på vej hjem.

Men hun var også meget afholdt af egnens beboere.

Da Dorthea og Peder Byskov i 1944 kunne fejre deres guldbrillup og samtidig fejre 50 årsdagen for deres komme til Hestbæk, var der fest. Alle i Hestbæk-distriktet var med, men også mange andre, således også menighedsvenner fra Asp og Linde.

Kort tid efter blev Dorthea syg. Hun levede endnu et par år, men kræfterne ebbede efterhånden ud. Hun blev så svag, at hun måtte bæres fra soveværelset og til dagligstuen om morgenen og tilbage om aftenen. Men hun ville ikke give op. I sin sygestol sad hun og fulgte med i alt, hvad der skete i den travle gård eller hos børnene i de andre gårde. Hun kunne glæde sig sammen med dem, når de kom ind i stuen og fortalte, hvorledes fremdriften foregik. Men hun kunne også tale med dem om det hinsidige hjem, som hun længtes mod.

Ved hendes jordefærd samledes endnu flere end ved guld-

bryllupsfesten kort tid før. Her ved båren lød mange gode ord og tak for alt, hvad hun havde været for hjemmet og den store vennekreds.

Endnu færdes P. Byskov frisk og rask omkring. En søn har overtaget gården. Men P. Byskov er altid optaget om sommeren i den store have, om vinteren ved at spinde uld. Digteren Skjoldborgs sang til husmandens pris passer godt:

„Du stridsmand, som ørker den stridige jord
og øver din arm og din bringe,
som drager kulturens det første spor
med plovjernets sølvblanke klinge,
mer ridder du er med din barkede hånd
end mange, der pyntes med stjerner og bånd
og tripper på bonede gulve”.

Chr. Rahbek.

*Hedebonden fra Borris, der kom til Lemvig-egnen
og blev ejer af 3 af egnens største gårde.*

Chr. Rahbek er en af den kendte Rahbek-slægt i Bølling-Nørre herreder. Han var ejer af Rahbeksminde i Borris, men da han ønskede at flytte til Lemvig-egnen, solgte han gården og købte i 1883 Nygård i Gudum, der ligger tæt nord for Gudum kirke og nabogård til Gudum kloster. — Der har gennem årene været forbindelse mellem disse to gårde. Når ejeren af Gudum kloster afstod gården til sønnen, flyttede han til Nygård. Der var knap så mange td. land til Nygård som til Gudum kloster, men jorden var af samme beskaffenhed, god, dyb muldjord. — I Nygård var der noget at virke med. Chr. Rahbek fik snart jorden i god kultur med store afgrøder. Svineavl interesserede ham særlig, og han drev den på sin egen måde. Han købte gode, 1. classes sogrise, drættede disse op og solgte dem som unge grisesøer (førstelægs søer). Efterhånden øgede han svineholdet, så han måtte bygge nye svinestalde. Salget af søerne skete ved auktion, som holdtes på gården.

Han havde efterhånden et svinehold på 12—1400 søer. I 1917 købte han herregården Ryssensten i Bøvling sogn. Sønnen Anders Rahbek blev bestyrer her. Snart kom også denne gård i god drift og med samme store svinehold, væsentlig grisesøer. — I 1923 købte han Gudum kloster. Der blev lagt

en del af denne gårds jorder ind under Nygård, så de blev på samme størrelse, ca. 150 tønder land til hver. Sønnerne Laurits og Johannes blev bestyrere her.

Gudum Kloster kom snart i samme gode drift som Nygård og Ryssensten. Svineavl blev også her det bærende. Alle gårdene havde nogle år hver 14—1500 svin.

Chr. Rahbek er nu en gammel mand og bor endnu i Nygård. Gårdene er forlængst overladt til sønnerne. I mange år har Anders Rahbek været ejer af Ryssensten, der bliver drevet som de bedste i egnen. Hovedbygningen (gammel slot i to stokværk) ligger for sig, omgivet af gamle voldgrave; det nævnes i en synsforretning fra 1646. Det er en ejendommelig og typisk middelalderlig bygning. Men den var gennem årene bleven en del forsømt. Anders Rahbek har for nogle år siden restaureret bygningerne og ført stilen tilbage i dens oprindelse. Det kostede ham ca. 40.000 kr.

Gudum kloster ejes nu af Laust Rahbek, der driver gården særdeles godt. — Nygård ejes af svigersønnen Jens Grysbæk. At han ikke driver gården ringere end svogrene, viser følgende:

Laurits Rahbek havde et år tilmeldt sig som deltager i en elitekonkurrence inden for amtet. — Ordningen er således indenfor de samvirkende landøkonomiske foreninger i Ringkøbing amt, at de landmænd, der er bleven tilkendt 1. præmie i helmarkskonkurrencen inden for den stedlige landboforening, kan konkurrere indbyrdes indenfor amtet, om hvem der kan blive den første i amtet.

Flere år i forvejen havde såvel Laurits Rahbek som Jens Grysbæk erhvervet 1. præmie i helmarkskonkurrencen indenfor Skodborg- Vandfuld herreders landboforening. Laurits Rahbek blev imidlertid, den dag dommerne skulle komme første gang, nervøs for, at alt ikke var i orden, så han kunne erhverve førstepladsen i konkurrencen.

„I kan jo tage om til Nygård i stedet for“, sagde Rahbek. Jens Grysbæk var slet ikke forberedt, men sagde:

„Ja, I må godt komme om og besøge mig, men jeg er jo slet ikke forberedt. — I har jo da lov til at bese min bedrift“.

Jens Grysbæk gik ud af dette års konkurrence som den bedste i amtet.

Jakob Mark og hustru. Markgård i Gudum.

De målbevidste hedecopdyrkere.

Jakob Jensen, i daglig tale kaldet Jakob Mark, er født i Lomborg sogn ved Lemvig i 1881. Han voksede op og tilbragte sine unge år i den frugtbare Lemvig-egn. I vinteren 1905—06 besøgte han Emdrupborg højskole, der også havde landbrugsfaglig undervisning. — Dette skoleophold kom til at præge ham hele livet. — Han er en mand af få ord, men en handlingens mand, der ved, hvad han vil.

I 1908 blev han gift med Ane Marie Jensen, datter af Kr. Sivekjær, der ejede Sivekjær i Gudum. Jakob Mark købte samme år gården, og her blev en virkeplads gennem et langt liv for de to. De har været med til at føre udviklingen frem i Gudum sogn, mere end nogen anden, undtagen Dorthea og Peder Byskov.

Sivekjær lå længst ude i det store Gudum sogn med et areal af 228 td. land, hvoraf ca. 30 td. land var opdyrket, resten lå hen i hede og mose. Bygningerne var små. Besætningen bestod af 4 heste, 12 køer samt 3 kalve. Køerne havde ikke stor værdi, idet Jakob kort tid efter solgte en ko for 64 kroner.

Han tog straks fat på hedens opdyrkning og mergling af de kalkfattige agre. — Han fortæller selv:

„Det var den første vinter (1908—09), en tør vinter med megen frost, jeg kørte til Damhuså mergelleje i Møborg. Jeg havde 2 mil at køre. Vejen var ikke god; men den var frosen, så den kunne bære det tunge mergellæs.

Jeg kørte om langs Donskjær under Møborgs bakker og forbi Møborg kirke til landevejen vesten for Skrædergård, sydøstligst i sognet, så havde jeg kun en lille stump vej til mergellejet. Jeg kørte hjemmefra klokken halvseks om morgenen, og kunne så være hjemme ved middagstid. — Når hestene havde bedet en times tid, kørte jeg igen, og kunne så nå hjem om aftenen. Klokken kunne godt blive 10, inden jeg kunne spænde fra“.

„Ja, det var småt med avlen“, indskyder Ane Marie. „Vi såede rug i den mark vesten for gården, det første efterår, men vi avlede næsten ingenting året efter. Der var kun lidt af foder den første vinter, slet ikke nok til kreaturerne, men der var jo lyng nok, endda tæt ved gården. Når Jakob kørte

mergel, gik jeg i heden og slog lyng. Jeg kunne godt slå et læs lyng om dagen og så passe kreaturerne og mit arbejde inde“.

Hvorledes beboerne i Hestbæk fik god vejforbindelse til Buur st.

Jakob Mark havde erfaret, hvad det betyder ingen ordentlig vej at have. Det mærkedes den første vinter, da han hentede mergel i Damhus i Møborg; det mærkede han hver gang, de skulle have forbindelse med omverdenen. De havde ikke andet end en ensporet hedevej til Hestbækgårdene, og hertil var der over $\frac{1}{4}$ mil. Mod syd var der ingen vej. — Heden strakte sig næsten $\frac{1}{2}$ mil ud til Damhusåen, hvor der var et vadested over åen.

Der var efterhånden bleven mange ejendomme i Hestbæk-distriktet og østen for, i Linde. Beboerne havde stillet krav om at få bedre vejforbindelser til Holstebro og Buur st. Der blev taget hensyn hertil, og der blev i 1911 indbudt til møde i Holstebro af sognerådene i Gudum, Ølby, Asp, Møborg, Vemb, Buur og Naur. Der var tænkt en vej fra Linde brugsforening, forbi Lindtorp til Buur st.

Jakob Mark fortæller:

„Jeg havde hørt om disse planer fra en mand i Møborg. Men det kunne jeg da se, at denne vej ingen betydning fik for os i Hestbæk og Sivekjær. Jeg fik så talt med folkene i Hestbæk, og fik fra disse løfter om 400 kr., hvis vi kunne få vejen fra Hestbæk, forbi Sivekjær og til Buur st. Endvidere fik jeg løfte om støtte fra det nyoprettede mergelselskab; det manglede nemlig forbindelse over åen ved Mads Knudes, midt mellem Buur st. og Sivekjær, og en vej at lægge mergelsporene på. Mergelselskabet tilbød at yde 15 øre pr. løbende favn vej.

Om det var med forsæt, at jeg ikke var indbudt, da de måske havde hørt, at vi arbejdede med en anden vejplan end deres, véd jeg ikke. Men jeg tog alligevel til Holstebro til mødet, og kom netop ind i mødesalen, da sognerådsformanden i Gudum havde ordet og redegjorde for vejplanen over Lindtorp til Buur.

„Ja, den vej over Hestbæk og Sivekjær til Buur st. er vi ikke interesserede i“, sagde han ret irriteret.

Jeg sundede mig lidt på denne modtagelse, så tog jeg skrivelsen, jeg havde i lommen, frem, med navnene fra os beboere i Hestbæk og Sivekjær med det tegnede beløb på 400 kr. samt tilbudet fra mergelselskabet. Det gjorde jo sin virkning. Nu blev sognerådsformanden helt venlig stemt. „Det ser jo næsten ud til, at vi får penge nok til vejens indgrøftning — og måske lidt til“, sagde han.

Ved et sognerådsmøde i Gudum en tid efter, enedes man om at anlægge vejen fra Hestbækgårdene, forbi Sivekjær, med bro over åen, til Buur st.

Da vejen var indgrøftet, fik sognerådet den ordning med beboerne, at grus til vejen blev taget i en grusholdig brink mellem Hestbækgårdene og Sivekjær. Man fik mergelsporene lagt langs af vejen til transport af gruset, som skulle bruges uharpet. Kommunen betalte tipvognenes fyldning. Beboerne skulle påtage sig udkørselen, som foregik med heste. På denne måde fik den nyanlagte vej 500 læs grus“.

Fremtidshjem bygges.

Jakob Mark lagde sine planer derefter. Nu behøvede han ikke at køre den lange vej til Damhus efter mergel. Gennem mergelselskabet bestilte han 400 kb. favne mergel (200 kb. fv. til hjemmejorden, og 200 kb. fv. blev lagt længst ude mod syd). Her havde han i sommeren 1915 opløjet 12 td. land hede. Samme år solgte de Sivekjær med 100 td. land, hvoraf en stor del nu var opdyrket.

„Det kan nok være, der var sket forandring“, siger Ane Marie. „Den mark, vi havde sået rug i henne for vesten det første år, var der ingen rug i det år vi solgte gården. Det kan nok være, her var rug, så kraftig, så jeg aldrig har set magen, — men marken var også merglet anden gang“.

I foråret 1916 blev der opført bygninger på den opløjede jord omtrent midt på de 128 td. land, som Jakob Mark havde beholdt. Tæt vest for vejen blev opført stuehus, stald og lade.

Han havde nu været herude i heden sålænge, at han kendte den. Han havde undersøgt jordbunden og erfaret, at den bedste jord var herude. Jorden bestod mest af lav hedejord og dyndagtig kærjorder.

Med stor energi begyndte de at opdyrke jorden. Der gik

ikke mange år, før næsten al heden var opdyrket og en stor del af kær og mosejorden.

Allerede i 1924 var det nødvendigt at forlænge laden i dobbelt længde og bygge en staldlænge mere.

Stor ulempe var det, at det meste af jorden var stærkt vandlidende. De har haft mange genvordigheder, særlig en regnfuld sommer. — Ane Marie fortæller:

„Det var i september måned i 1923. Det var meget vanskeligt at få kornet bjerget. Vi var langt henne i september, og havren stod endnu derude til vester. Der var bestyrelses-

Søndermark.

møde i Brugsforeningen. Jakob skulle til mødet, og så måtte jeg ud og se til havren. Flere steder stod havreskockene i vand. Jeg havde taget træskostøvler på for at vade igennem. Jeg måtte flere gange lægge et havreneg at træde på, for ikke at synke for dybt ned. Men så trådte jeg fejl. Træskostøvlerne sank så dybt i, at når jeg ville trække benene til mig, blev støvlerne stående“.

I alle forhold var Ane Marie ved sin mands side. Huset blev holdt fint, så det skinnede af renhed. Men det hindrede ikke, at hun kunne deltage i arbejdet udendørs. Hun kunne således godt „skrue“ (stakke) 20.000 tørv i mosen daglig foruden at passe husholdningen, fortæller hun.

I hjemmet opvoksede der en stor børneflok. De lærte alle at gøre sig nyttige. Når der er sket så stort fremskridt gennem årene, skyldes det ikke mindst børnene.

Den gode gamle skik: at døtrene ikke skulle møde tomhændede, når de stiftede hjem, hold Ane Marie i hævd. Der

skulle forarbejdes udstyr. Sammen med døtrene sad hun i tidlige morgentimer om vinteren eller i lange aftener med syning og håndarbejde.

Den fra naturen ret frugtbare jord kunne ikke give fulde afgrøder, da markerne var vandfyldte. Jakob Mark søgte gentagne gange at få jorden afvandet, da vandstanden i Damhusåen stod så højt, at engene langs den tit var under

Jacob Mark og hustru. I midten svigerfaderen, Chr. Sivekjær.

vand, og endvidere var det Store Donskjær, som grænsede ind til, helt vandfyldt. Gårdens jorder afvandedes nu sammen med Donskjær.

Jakob Mark er medlem af Hjerm- Ginding herreders landboforening. Her har man fulgt de dygtige hedeopdyrkere gennem årene med stor interesse. De indstilledes i sommeren 1949 til Foreningen af jyske landboforeningers sølvmedalje for landboflid. Den blev dem tildelt, og følgende viser, at de har fortjent den. I indberetningen meddeles blandt andet:

„Der ligger nu en stor firelænget gård. Gennem årene er 128 td. land forvandlet fra hede og mose til frugtbart agerland. Der avles store afgrøder. Besætningen består af 60 kreaturer, hvoraf 20 malkekøer, 40 svin samt stor fjerkræbesætning. 4 heste. Hesteholdet er indskrænket, fordi der i de sidste år er anskaffet traktor til markarbejdet.

I hjemmet er opvokset 12 børn, der alle har deltaget i

hjemmets opdrift, og efterhånden er kommen i gode stillinger, når de stifter hjem.

Der hviler et kreditforeningslån på 50.000 kr. på gården, men der indestår ca. 20.000 i pengeinstitutter, og lignende beløb har børnene modtaget, når de stifter hjem. Gården lå, da de begyndte, øde, yderst i Gudum sogn nær Buur sogne-skel, kun omgivet af hede og kær, så vidt øjet rakte, til alle sider. — Der er anlagt en smuk have ud mod grusvejen, der fører tæt forbi gården fra Hestbæk til Buur st.“

Det historiske og ejendommelige Gudum sogn har haft stor udvikling gennem de sidste hundrede år. De milevide hedeblader i sognets sydlige del dækkes nu af skov og vel-drevne landbrug. Men så sent som i 1946 lå endnu ca. 500 td. land hen i hede omtrent midt i sognet. Her var „endnu et bette nøk“ at tage — og det skete. Herom fortælles senere.

Resen sogn.

I modsætning til Gudum sogn er Resen sogn lille i udstrækning. Det har et fladeindhold af 4265 td. land. Det grænser mod nord delvis til Gudum sogn og dels til Limfjorden, mod øst til Humlum, mod syd til Kilen ved Struer til Ølby og Fovsing, mod vest til Gudum sogn.

Sognet deles i to dele af Resenkjær, der gennemskæres af Dybå, der fra syd løber ud i Limfjorden. Sognet består iøvrigt af to højdedrag, og der findes en mængde gravhøje, ialt 117, foruden en del overpløjede. Dette tyder på, at her har været ret tæt beboet i oldtiden. Men også i en nyere tid har sognet været ret tæt bebygget og dyrket. Kun ude i den sydlige del af sognet bredte heden sig. Jordene i sognet består for størstedelen af sandjord, en del god sandmuld men også let sandmuld. Terrænet er en del kuperet. Fra Bavnhøjene på Toftum bakker i nord mod fjorden er der en vidunderlig udsigt over Nissum bredning. En snæver kløft i bakkerne kaldes Røverstuen. Hertil knytter sig sagn om røvere, som boede her og de rigdomme, der fandtes. På marken ved gården „Mø“, tæt ved Kilen, er der et rundt hul i jorden af omtrent et 7 alens dybde. Det kaldes Taterhullet; her skulle taterne have boet.

Den største gård i sognet var Resenborg, der ligger tæt vest for kirken. Men den har aldrig kunnet kaldes herregård.

Den havde i sin tid 11 td. hartkorn og ret store jordtilliggende. Men den er nu udstykket og er i areal en almindelig bondegård. Kun det forholdsvis store stuehus og gamle, smukke have minder om gårdens storhedstid. Nordligst i sognet ligger Kokholmgårdene Sdr.- og Nr. Kokholm. I en gammel indberetning meddeles:

„I 1467 blev der taget tingvidne af Gudum birketing, at hverken Peer Krabbe eller nogen anden, der havde boet på Kokholm, have givet last og kære på en jord på Gammeltoft på Skodborg mark i Gudum, førend nu Ejler Juel gav kære herpå, og samme jord have ligget til Skodborg ulastet og ukæret i 60 år.

Samme Peder Krabbe skødede 1429 med sin hustrus råd til Sct. Hans kloster i Viborg Fabjerg mølle i Sønderby og en bygget gård ved møllen samt 5 øde gårdsteder i Sønderby. Han skødede videre i 1444 samme kloster et øde gårdsted i Fabjerg sogn, kaldet Bruuns Hussted“.

Gårdene inde i sognet har haft en del hedearealer ude i sydsiden af sognet, men inde i sognet har der kun været mindre hedearealer.

Længst ude mod heden ligger Kikkenborg. Den har antagelig navnet efter den vide udsigt, her er over oplandet. Til gården hørte ret store arealer, deraf en del hede.

Den utrættelige hedeopdyrker Søren Nielsen.

Søren Nielsen er født i Borbjerg sogn i 1856. I 1880 kom han til Resenborg som tjenestekarl. I 1883 blev han gift med Marie Jensen fra Mellemhede i Resen. De købte da Kikkenborg. — Der var da kun ringe avl og lille besætning i gården.

De tog straks fat med stor energi med gårdens opdrift. Det varede ikke mange år, før de fik heden dyrket op. Bygningerne var ved overtagelsen små og gamle. Han ombyggede hele gården, så der blev store og rummelige bygninger, og der blev anlagt en smuk have. Omkring århundredskiftet havde han al heden dyrket op til Kikkenborg. Han begyndte da at købe hedearealer fra gårdene inde i sognet. Heden grænsede ind til Klosterhedens statsplantage. Da han havde fået 50 td. land dyrket op, byggede han en gård, som han kaldte Skovgård. Han solgte denne og fortsatte med at dyrke hede op. Igen blev der dyrket 50 td. land. Her byggede han

en gård, som han kaldte Skovlyst. Denne solgte han også. Men endnu var der flere hede-parceller. Disse købte han og dyrkede op. Endnu engang byggede han, og udstykkede en ejendom på 20 td. land. Han gav ejendommen navnet Venne-lyst. Dette store opdyrkningsarbejde gennemførtes i få år. Herude, hvor der før var meget ensomt med store hede-flader, lå nu tre nye ejendomme med gode muligheder for fremtids-hjem. Og det blev de. Ejendommene er alle veldrevne nu og giver deres brugere gode levevilkår.

Der var en ukuelig virketrang i Søren Nielsen. Han solgte Kikkenborg og købte i 1908 Resen fattiggård, Marsslund, der har et stort jordareal. Gården fik han i god drift, og afstod den i 1912 til en søn. Men han beholdt selv 32 td. land. Herpå opførte han nye bygninger og kaldte gården Overlund. Han afstod snart efter gården til datteren og svigersønnen, hvor-efter han købte en mindre ejendom, Møllevang, der lå vest for Resenstad, og hvortil der var mølleri og foderstofhandel. Denne drev han indtil de sidste år, han levede. Han døde i 1931. — Han var den eneste rigtige hedeopdyrker, men han var til gengæld af stort format. Han skabte gennem sit livs- virke levevilkår for mange familier.

Fabjerg sogn.

Sognet var oprindeligt anneks til Gudum, hvortil det grænser mod øst. Men det er mange år siden. Mod nord grænser det mod Nr. Nissum, mod vest mod Røm og mod syd mod Flynder sogn. Det har et fladeindhold af 6098 tønder land med 190 tdr. hartkorn. Efter dette skulle der jo kun være magre jorder i sognet. Dette er ikke tilfældet. Hele den nordlige del af sognet består af lerjorder, og her er ret tæt bebygget med gode gårde og mindre ejendomme. Den sydlige del af sognet var tidligere næsten udelukkende hede. Her lå kun få gårde, således gårdene Fabjergdal, Ratterup, Hvirgeltoft, Brunshede, Vestermølle, Østermølle og Sønderby samt nogle boelssteder: Hollandshus, Dalhus og Sanderhus. Nogle vandløb med smalle engdrag strakte sig ind i heden mod syd; her lå gårdene. Den sydlige del af sognet har tidligere været tættere bebygget; i gamle indberetninger meldes om øde gårde i Fabjerg sogn. Furer i heden viser ligeledes, at den tidligere har været dyrket.

Sognet er ret fladt. Der findes mange gravhøje (89), af hvilke de fleste ligger i række øst-vest midt gennem sognet. Dette viser også, at her i oldtiden har været beboere. Ved gården Børing ligger nogle gravhøje. I en indberetning 1638 nævnes disse høje (Degger høje), der betyder: onde ånders høje. Indtil de seneste år viser gamle, mangesporede hedeveje, at her har været færdselsveje, Tingvejen fra vestsognene i Vandfuld herred mod Viborg ting. Hvor disse veje fører over et lille vandløb, der skiller sognene Gudum og Fabjerg, ligger to små jordhøje, kaldet Tællepindshøjene. Et gammelt sagn fortæller om disse høje:

„Hjorddrengene fra Gudum kloster i Gudum og Bloksgård i Fabjerg mødtes her, når de vogtede får i heden. De sad hver på sin høj og tællede på en pind. Men så blev de uenige, kom op at skændes, og det endte med slagsmål, så de stak hinanden ihjel. Her fandt beboerne dem og begravede dem på stedet“. Herfra navnet.

Et andet sagn meddeles i Thieles folkesang 1, hvor der står:

„Her stod en gård, hvorpå der boede en mand ved navn Tællepind, der i kamp med sin nabo blev dræbt ligesom denne“.

Endnu nær ind til vor tid har heden strakt sig tæt ind til Fabjerg kirke. Statsplantagen har indtaget en stor del af heden. Gården Sønderby, som kom til at ligge midt i plantagen, blev købt af staten sammen med heden og er nu skovridergård. En af de største gårde i sognet var Saugmandsgård med 10 td. hartkorn. — I dr. O. Niensens „Skodborg-Vandfuld herreders historiske efterretninger“ 1894 findes følgende:

„Saugmandsgård, 10 td. hartkorn — under den er lagt Brokengård, af hvilken den halve del var øde i 1683. På marken lå Deggerhøj, den nævnes også 1766. Under Saugmandsgård er også lagt Sdr. Børing. Saugmandsgård nævnes hverken i matriklen 1683 eller 1766, men en Anders Savmand døde 1760; Savmand er en gammel benævnelse på en tømmermand“.

Anton og Maren Saugmandsgård.

Han valgte hedegården.

I 1891 købte Anton Christensen fra Moeskjær i Nr. Lem Saugmandsgård. I sine unge år tjente han i to år i Nørmark ved Lemvig hos den kendte bonde og foregangsmand Anders Koch. Her fik Anton Christensen god indsigt i landbruget og lyst til landbolivet, og det kom til at præge ham senere hen i livet.

Her lærte han sin hustru, Maren Jensen, at kende. Hun var fra Vestergård i Nr. Nissum. Hun var samtidig mejerske i Nørmark, en meget dygtig mejerske, der blev Anton Christensen en dygtig livsledsagerinde, en god hjemmets kvinde gennem 50 år.

Det var i 1891, de tænkte at sætte bo. En af Lemvigegnens bedste lermarksgårde, Ø. Østerboel i Nr. Lem, var til salg. Familien rådede til, at de skulle købe gården. Men Saugmandsgård i Fabjerg var også til salg. Her så Anton Christensen, at der var størst udviklingsmuligheder. Til Saugmandsgård hørte 328 tdr. land, hvoraf 128 tdr. land var opdyrket, men meget forsømt. — Den tidligere ejer, Kr. Saugmandsgård, havde været enkemand i nogle år. I nabogården, Agergård, boede en enke. De besluttede at gifte sig, og så flyttede Kr. Saugmandsgård til Agergård. Saugmandsgård blev derfor i en årrække drevet som anneksgård til Agergård, og fik derfor for lidt både af gødning og arbejde. Anton Christensen så imidlertid, at gården var god nok. De dyrkede agre fra gården og ud til nogle gravhøje (Langagrene) havde dybe muldlag og lerblandet undergrund. Han købte derfor gården, trods det, at familien havde ønsket, at han skulle have valgt Ø. Østerboel i Nr. Lem.

Anton Saugmandsgård, som han altid senere blev kaldt, tog fat med stor interesse. Det var i de år, der blev købt hedeparceller til Klosterhedens plantage. Heden strakte sig helt ud til den tilplantede Klosterhede. Der blev rettet henvendelse til ham om at sælge hede, og han syntes godt, at han kunne undvære en stump fra den søndre ende. Så solgte han 100 td. land for 25 kr. td.; her var nok jord endda.

Han begyndte straks at pløje hede op. — Gården lå længst ude i sognet mod sydøst, ud til Gudum sogneskel. Herude

mellem gravhøjene gør et vandløb sogneskel. — Her ligger Tællepindshøjene. Her var grænsen mellem den gammeldyrkede jord og heden.

Stod man da på en af gravhøjene og så mod syd, strakte hedebladen sig så langt, øjet rakte, kun afbrudt af den nye fremvoksende Klosterhedens plantage, mod nord det dyrkede land med gårdene inde i Fabjerg og Gudum. På langagrene lå en lille gravhøj. Sagnet fortalte:

„Her boede den røde smed. Han var farlig at forulempe. Hvis man prøvede at grave i hans boplads, ville Saugmandsgård brænde“.

Der blev også fortalt, at en tidligere ejer af gården havde prøvet at jævne højen. Men så brændte gården, og så fik den lov at ligge.

Anton Saugmandsgård havde nok hørt herom, men han regnede det naturligvis for gammel overtro. Driftig som han var, så han sin fordel i at jævne højen ud i en nærliggende mergelgrav. En dag i august måned i 1897 begyndte de at bortkøre jord fra højen hen i mergelgraven. Det var en rigtig augustdag med varme og tordenbyger. En sådan drog hen over Saugmandsgård. Lynet slog ned, og gården brændte. Der blev nu andet at tænke på end at køre jord. — Der blev ikke siden kørt jord fra højen.

Gården var for lavt assureret, og Anton Saugmandsgård led et stort tab. Han opførte nye, store bygninger, — særlig laden var stor. Folk på egnen sagde:

„Hvad mon den unge mand bilder sig ind, mon han tror, han bor i Nr. Løn; han bygger jo en lade, der kan rumme halvdelen af avlen i Fabjerg sogn? — Ja, han skal nok komme levende herfra“.

Der gik 30 år, så var der brug for nye bygninger. Gården blev delt i to. En ny gård opførtes tæt ved den gamle med lige så store bygninger.

Men de første år efter branden blev svære. Tiderne var „små“. Landmændene var endnu ikke kommen helt over den store landbrugskrise. Især kneb det for unge landmænd, der havde begyndt i kriseårenes slutning. — Og med det store tab branden gav, blev forholdene en tid meget kritiske. Spøddommen: „at han nok skulle komme levende fra gården“

truede med at blive til virkelighed. Han havde fået en gæld på 1000 kr. efter branden, som absolut skulle betales. Anton var for ærekær til at gå til familien om hjælp. De havde jo rådet ham fra at købe den forsømte hedegård. Det så virkelig håbløst ud. Men hjælpen kom fra en mand, han ikke havde ventet det fra, — nemlig hans købmand, købmand Christensen, Vestergade i Lemvig. Denne havde mærket, at der var noget i vejen med Anton Saugmandsgård, skønt han ikke havde talt til ham om sine vanskeligheder. En dag, han var i Lemvig, kaldte købmanden ham ind på sit kontor og fik at vide, hvad der var i vejen. Anton Saugmandsgård lagde forholdene frem, som de var. Købmanden havde tro på den unge landmand. Han lånte ham det manglende beløb uden nogen garantibevis. Han kunne betale pengene tilbage, når han kunne undvære dem.

Der gik ikke mange år, før han kunne tilbagebetale beløbet. Men han glemte ikke købmandens hjælp, så længe han levede.

Fra århundredskiftet gik det jævnt frem i Saugmandsgård. De 100 td. land hede var snart opdyrkede. Al jorden blev merglet og kom i særdeles god drift.

Som for de fleste hedeopdyrkere var mergelselskabets oprettelse af den allerstørste betydning. I tiden før havde det voldt store besværligheder at få mergel eller kalk til den opdyrkede hede. Kalk var lettest at få fat i, og Anton Saugmandsgård brugte en del jordbrugskalk. Der kom derfor rigtig fart i opdyrkningen af heden og mergling af de kalkfattige marker, da mergelsporet fra Buur nåede til Fabjerg kort før første verdenskrig. Anton Saugmandsgård fik 265 kbf. mergel (fast mål). Det kendtes på avlen. Nu først kunne der avles store afgrøder. Omkring gården blev plantet læbælte og anlagt en stor smuk have, og endvidere tilplantedes 6 td. land, der nu er en værdifuld plantage.

I en årrække sad han i sognerådet og i mejeribestyrelsen, var medlem af menighedsrådet og i flere bestyrelser.

Der er mange landmænd på Lemvigegnen, der driver deres ejendomme særdeles godt. — Landboforeningens bestyrelse havde derfor ikke lagt mærke til, at her var udført et arbejde udover det almindelige.

Men det havde de nærmeste naboer for længe siden set, at en mand fra lermarksjorden godt kunne drive en sand

gård. Fra disse blev der rettet henvendelse til landboforeningen om, at Anton Saugmandsgård og hustru burde indstilles til en anerkendelse for deres store kulturelle indsats.

Landboforeningens bestyrelse undersøgte forholdene, og man var enige om, at de burde indstilles til det kgl. landhusselskabets sølvbæger. Dette skete i 1933, og samme år blev de tildelt selskabets største sølvbæger, — en meget sjælden udmærkelse. Kun to sådanne sølvbægre var tidligere uddelt indenfor Skodborg- Vandfuld herreder. I 1927—28 blev en

Anton Saugmandsgård og hustru.

ny gård, som før omtalt, bygget, ikke langt øst for Saugmandsgård. En vej fører i lige retning mod syd, denne deler gårdens jorder i to omtrent lige store dele. Sønnen Peder overtog denne gård. Nogle år efter overtog sønnen Kresten den gamle gård. Anton Saugmandsgård og hustru flyttede hen til brugsforeningsbyen ved landevejen i et dejligt nyt hus, de havde bygget her. Alle deres børn var gifte og boede i nærmeste omegn. Forældrene boede her i nogle lykkelige år, agtet og afholdt i sognet. De har været med til at vinde nyt land som få.

Thor og Jane Thorsen.

Også et par af hedens opdyrkere.

Thor Thorsen var født i Kjærgård i Fabjerg den 6. januar 1876. Kjærgård ligger i den nordligste del af sognet med gode lermuldede jorder. Men det blev broderen, der overtog fødegården. Thor skulle derfor se sig om efter en

gård, da han tænkte på at stifte hjem. Han var forlovet med Jane Borup Laursen fra Øster Borup i Ferring.

Bloksgård i Fabjerg, en stor gård med 227 td. land, lå ude på hedekanten nær ind til Rom sogneskel. En vej, der fra amtslandevejen Lemvig—Ringkøbing fører gennem Rom lidt nord for Rom kirke, fortsætter ind gennem Fabjerg sogn, og med nogle svingninger, som næsten alle gamle veje har, drejer den ind mod Fabjerg kirke. Denne vej gik lidt syd for Bloksgård, den delte omtrent gårdens jorder i to lige store dele. Den nordligste del omkring gården (godt 100 td. land) var opdyrket og bestod næsten udelukkende af lermuld med lerundergrund. Den sydligste del (ca. 125 td. land) bestod udelukkende af hede.

Bloksgård var til salg, og de to unge havde mod på at prøve deres kræfter på den store gård, der havde gode marker omkring gården og store hedearealer, der krævede arbejde, men også landvinding. De blev gifte i 1901, og købte samme år gården. — Det var nok gode, lermuldede jorder omkring gården men i ret dårlig kultur. Siv og lyng groede tæt omkring bygningerne. Disse var gamle og små. Besætningen bestod af 4—5 heste, 11 køer og 3 svinepolte. Prisen var 42.000 kr. — De kunne udbetale nogle tusinde kroner, resten skulle de forrente.

Med stor energi tog de fat på jordernes forbedring og bygningernes istandsættelse. Heden havde Thors store interesse. Han begyndte fra de første år at pløje den op. Jane hjalp ham troligt.

„Å, som vi sled i det“, siger Jane nu som ældre. „Kneb det, gik jeg ud og hjalp, også med at sprede gødning, skønt der var nok indendørs arbejde“.

Det varede ikke længe, før der avledes store afgrøder, og besætningen øgedes. Det blev nødvendigt at ombygge og udvide husene. I 1914 byggedes svinestald, i 1915 kostald, i 1916 blev der installeret elektrisk lys og kraft. Men så skete den ulykke, at gårdens udbygninger nedbrændte. De led et stort tab, da bygningerne var lavt assurerede, — de elektriske installationer var slet ikke assureret. Men trods dette blev der igen opført store, rummelige og tidssvarende bygninger. Opdyrkningen var også skredet stærkt frem, ca. 100 tønder land var opdyrket, og der avledes frodige afgrøder.

Under alt dette havde Thor i de senere år været syg. Det konstateredes, at det var en uhelbredelig kræftsygdom. I 1917 døde han i sin bedste manddom. Han tænkte meget på sine kære. Til sin hustru sagde han: „Ja, det er jo trist, at jeg skal dø nu, vi har nået så godt frem. Men du behøver ikke at være bekymret for udkomnet, for nu kan gården forrente sig godt. Jeg er glad for, at du har gården at arbejde med, — det vil hjælpe dig over sorgen“.

Jane gav ikke op. Hun havde 6 børn, som hun nu var ene om at opdrage. Den ældste, Hans, var 14 år. Han var en ualmindelig god dreng og blev sin Mors bedste hjælp og trøst i de første år. Han tog sig af gårdens drift, så godt han kunne, og han blev snart en dygtig driftsleder. Men det viste sig, at hans helbred var svagt. Han måtte opgive landbruget, skønt han havde stor lyst hertil. Han lærte købmandshandel, og fik en god forretning ved Hjerm station, som han arbejdede frem til en solid og anset forretning. Men han døde i en alt for ung alder.

Gennem årene er gårdens drift gået stærkt frem. I 1936 byggedes en ny gård: Ny Bloksgård, med 80 td. land syd for vejen på den opdyrkede hede. Sønnen Niels overtog denne gård, som drives med stor dygtighed. Sønnen Herman overtog få år efter Gl. Bloksgård. Denne drives ligeledes med dygtighed. Her, hvor der ved århundredskiftet lå en forsømt hedegård, ligger nu to af enegns bedst drevne gårde.

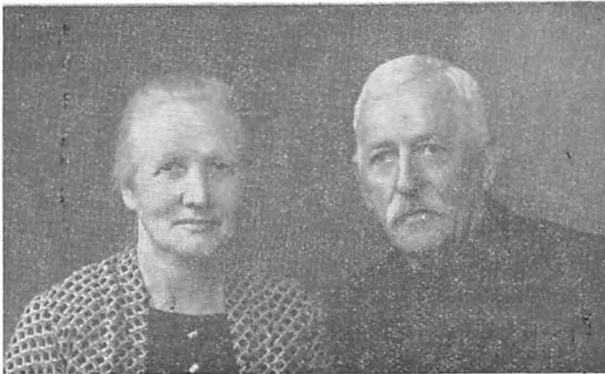
Niels Nielsen Hollands.

Husmandssønnen, der i ungdomsårene var landboernes vejleder.

Ude i hedekanten syd for Fåbjerg kirke lå en mindre ejendom, Hollandshus. Her boede P. Nielsen og hans hustru. Han var svag af helbred, derfor måtte sønnen Niels en del af sin tid være hjemme for at passe bedriften. — Han havde en ubændig lyst til at udvide sine kundskaber. Han fulgte godt med i, hvad der foregik i Landboforeningen, var med til de store landbomøder, som var, og i alt, hvad Kr. Tovborg, Landboforeningens dygtige formand, foretog sig. Da Kr. Tovborg fik gennemført, at der skulle antages en forsøgsassistent, søgte Niels Hollands, som han kaldtes, pladsen. Han blev således Skodborg- Vandfuld herreders Landboforenings første forsøgsassistent (senere kaldet planteavlkskonsulent).

Han blev ansat i 1905, og gennem 7 år gjorde han et stort banebrydende arbejde, bistået af formanden, Kr. Tovborg.

Faderens tiltagende svaghed bevirkede, at Niels Hollands måtte frasige sig pladsen i 1912. Han havde allerede i 1908 overtaget ejendommen, der bestod af 28 tønder land mager sandjord, der var i dårlig kultur. Da han ønskede at få en rigtig mønsterejendom ud af det, tog arbejdet hermed al hans tid. Samme år blev han gift med Marie Mølgård fra Gudum. Hun førte ingen arv med, men arbejdsmod og sam-

Niels Nielsen Hollands og hustru.

me lyst til hjemmets opdrift. Sammen kom de to til at udføre en stor og smuk livsgerning. Der havde været små kår i hjemmet på grund af sygdom. Der var ikke blevet lejlighed til at opspare noget beløb, da Niels Hollands udelukkende måtte bruge al den tid, han fik fra forsøgsassistent-virksomheden i hjemmet. Lønnen som assistent var ikke overvældende, kun nogle få hundrede kroner årlig. — Ejendommen overtog de for gælden samt ophold for forældrene, så længe de levede.

Det viste sig snart, at Niels Hollands havde høstet udbytte af sit arbejde i Landboforeningens tjeneste, selv om det ikke havde givet stort kontant udbytte.

Gennem årene blev det fattige hedejhem til et mønsterlandbrug. I 1913 købte han en hedeparcel i Gudum hede på 15 td. land. Denne blev snart opdyrket og gav gode afgrøder. I 1918 blev et areal på 13 td. land, som grænsede til hans ejendom, til salg. Han købte den. Det var fuldt så god jord,

som han havde i forvejen. Også her blev der avlet gode afgrøder. Al jorden blev merglet. Niels Hollands havde været blandt de ivrigste, sammen med P. Byskov, Sdr. Hestbæk i Gudum og andre, til at starte Resen, Gudum, Fabjerg mergelselskab med udkørsel fra Buur mergelleje. — Han var i bestyrelsen for selskabet i mange år, og gjorde her igennem et stort arbejde for egnens opkomst; ikke blot at de kalktrængende jorder i sognene blev merglede og her igennem kom i god drift, men fra denne tid var det først, at der kom fart i hedens opdyrkning. Niels Hollands var i mange år medlem af skolekommission og menighedsråd i Fabjerg. Han var med i den kirkelige og folkelige udvikling i sognet. Niels Hollands og hustru slutter sig til indremission. I hjemmet opvoksede en stor børneflokk, der er præget af hjemmet. Børnene er, efterhånden som de stiftede hjem, bosat omkring Lemvigegnen og blandt de dygtigste unge landmænd og landmandskoner.

I 1945 indstillede Skodborg- Vandfuld herreders landboforening Niels Hollands og hustru til foreningen af jyske landboforeningers sølvmedalje for landboflid, og den blev dem tildelt. Men den var også fortjent. Hvor der i 1908 lå en lille, fattig hedejendom, ligger nu en veldreven gård med et stort, smukt haveanlæg omkring. De økonomiske kår er særdeles gode. Til stor gene har det været, at Niels Hollands i en årrække har lidt af en tunghørighed, der har udartet sig til, at han nu helt har mistet hørelsen, endvidere har han i mange år lidt af en svær astmasygdom med svære anfald. Disse sygdomme har bevirket, at han har haft mange, lange sygehusophold, og han har måttet frasige sig alle samfundshverv, — de hverv, der har haft hele hans fulde hjerte og virkefrang. Trods dette følger han med i alt, hvad der sker i hjem sognet som i egnen, — og han glæder sig ved hvert nyt fremskridt.

Fabjerg sogn har iøvrigt en sjælden dygtig landbostand. Et af egnens første mejerier blev bygget her, midt i sognet ved vejen fra Rom og efter Fabjerg kirke. Men heden gjorde, at mejeriet kom til at ligge i en udkant af de dyrkede jorder. Derfor blev der senere bygget mejeri (Skødbæk mejeri) ved landevejen Lemvig-Fabjerg-Gudum-Struer i den tæt befolkede egn.

I Svendsgård i Fabjerg boede den dygtige kvægopdrætter og planteavlsmænd Søren Svendsgård. Hans besætning af jysk kvæg var den bedste i Lemvigegnen; men han var også fremavler af såsæd for foreningen af jyske landboforeninger; det samme var den kendte landmand Kr. Brændgård i Vandborg. Man regnede på planteavlskontoret i Skanderborg, at der fra disse to kom den bedste såsæd i Jylland.

Søren Svendsgård var endvidere en af de bedste støtter i landboforeningen i alle dets foretagender. I mange år sad han i bestyrelsen og var med i både plante- og husdyr-udvalget.

En vinteraften i 1923 havde han været til bestyrelsesmøde i Lemvig, og på vejen hjem, mens han gik på stien ned til gården, blev han ramt af et hjerteslag, der gjorde ende på hans liv.

En af Lemvigegnens bedste mænd var gået bort. Han blev stærkt savnet. Men sønnen, Mads Svendsgård, har fortsat som kvægavler og fremavler af såsæd i samme gode retning.

Rom sogn.

Rom sogn er kun et lille sogn hvad beboet areal og antal indbyggere angår. Men i udstrækning er det ret stort, den 6. i rækken i Skodborg- og Vandfuld herreder. Det har et fladeindhold af 4308 tønder land med 123 td. hartkorn.

Men langt den største del af sognet lå for 100 år siden hen i hede. Indbyggerantallet var i 1800 186. Så nær vor tid som i 1880 var der kun 359 indbyggere. Sognet grænser i nord til Lemvig bys markjorder og til Lemvig sø, endvidere til Nr. Lem sogn, mod øst til Fabjerg, mod syd til Flynder og Lomborg, mod vest til Lomborg sogn. Sognets jorder er ret flade. Den nordligste del mellem Lemvig og Rom kirke er for størstedelen lerjord. Fra gammel tid har den del af sognet været ret tæt bebygget. Som tidligere nævnt viser det gamle amtskort, at syd for Rom kirke bestod sognet udelukkende af hede, kun længst ude ved Flynder sogneskel lå herregården Store Ørts. Nær ind til vor tid lå sognet således hen. — Store Ørts blev delt i 3 gårde; men stadig lå de derude på heden meget afsondret fra det øvrige sogn.

I slutningen af forrige århundrede blev, som tidligere

nævnt, en stor del af heden købt af staten til beplantning. Trods sognets lidenhed i bebygget henseende har det i gammel tid haft stor betydning. Rom kirke er en fjerdingkirke eller herredskirke. Den er den anseeligste og mest særprægede kirke i herredet. Det er en af de første kirker, der er bygget i Vestjylland. Den skal være opført i begyndelsen af det 13. århundrede. Den er opført af kampestenskvadre, og har fra begyndelsen bestået af skib og kor, hvortil der i øst sluttede sig en halv rund absis. Der er senere tilbygget tårn. I en indberetning 1638 meddeles:

„Romme kirke er en fjerdingkirke“.

Fra en indberetning 1766 af daværende præst, Mads Mar-kussen Alsing, meddeles:

„Kirken er stor i forhold til sognets størrelse, og skal, efter gamle mænds sigelse, have været den allerførste af de i gamle dage opbyggede og endnu velkendte fjerdingkirker, som i den nordvestlige del af Jylland kunne findes. Ja, de gamle lægger dette til med alvorlig sandhed, at før nogen kirke i Thyland blev bygget, blev der mange lig ført derfra hertil for at jordes i Rom kirkegård, hvorover lige såvel kirkegården som kirken selv er meget rummelig“.

Herredstinget er vistnok vedblevet at holdes ved Skodborg lige til 1608, hvilket år der udstedtes et brev til Predbjørn Gyldenstjerne, sålydende: „At Skodborg herredsting hid-indtil var holdt ved den ene side i herredet, hvilke tingsted var herredsmændene, der sammesteds som have at udføre deres sager med retten til tingfast ubelejliget og ud fra hånden, hvoraf han skulle gøre den forordning, at tinget blev flyttet til fjerdingkirken midt udi herredet forskrevne herredsmænd til magelighed, gavn og bedste, og lade den gemene mand tilsige, at de hos forskrevne fjerdingkirke herefter rettede sig ting og stævne at søge og der deres sager med hverandre ved lovlig proces at udføre“.

I fjerdingkirken opbevaredes tingbøgerne, og her blev også til tider holdt gudstjeneste før tinget, ligesom større adelige forsamlinger ved retslige formål også holdtes i kirken.

I. C. S. Testrups „Relation om tingene“ 1647 meddeler:

„Ved Reskrip af 7. oktober 1684 lagdes Gudum klostets birk og Vandfuld herred med undtagelse af den del, der er

lagt under det nys oprettede Ryssensten birk under Skodborg herreds-ting“.

Endnu dengang holdtes tinget under åben himmel, hvilket ses af følgende skrivelse fra F. E. von Speckhals af 5. maj 1690: — „Der jeg først hid til stedet (Ribe amt) ankom og blev vidende, ingen tinghus at være, men at retten blev holdt undertiden på marken på anordnede tingsteder under åben himmel, og undertiden særdeles om vinteren, når slud, regn og deslige onde vejrlige indfandt, udi næste omliggende byer, ja, endogså i krohuse med stor uskikkelighed, så måtte jeg være forårsaget straks til tinghuse sådan anstalt at gøre, at ved tingene blev udnævnt nogle herredsmænd af hvert sogn, som taxerede hvad et tinghus udi hvert herred kunne komme til at koste. Samme mænds taxt have herredsmændene i hvert sogn dem imellem lignet og pengene til deres reise dertil anordnede leveret, hvor da sådanne tinghuse med indseende af den ridefoged og herredsfogeder i hvert herred her udi amtet ere opbyggede og stå i god stand, at ingen videre bekostning undertiden en ringe reparation derpå bør anvendes“.

Ved reskript af 17. april 1750 bestemmes det at opbygge ting- og arresthus i Lemvig, hvorpå tingstedet ved Rom blev nedlagt.

De Lemvigegnens bønder har ord for, at de gerne vil handle; det hører sammen med de gode, naturlige græsjorder, der findes her. At denne handelslyst ikke er af ny dato, viser en gammel beretning. Om Skodborg- Vandfuld herreder skrives i Danske Atlas 5. del 1769:

„Disse tvende herreder er meget nær af lige beskaffenhed. Her avles megen havre og godt byg, men meget mindre rug, derimod voxer her overflødig græs og hø, og hvor ikke er mærsk, findes gode gæstenge. Det er derfor her overalt falder de anseelige og stærke heste, store stude og ypperlige malkekøer, store svin og særdeles gode får. Og siden, såvel de store som de mindre kreaturer have noget forud, fremforandtetsteds i landet, drives der med heste, kvæg og alle af dem kommende produkter en ganske betydelig handel, hvorved mange, både bønder og andre, have lagt sig god formue til.

Selv folkeslaget i denne egn synes at have noget fortrin

for andre og roses som føre, stærke og anseelige folk, i leve-måde tarvelig, i ægteskabet frugtbare, i omgang redelige, i fare uforfærdede, til arbejd' ufortrødne, i håndtering stræbsomme og påpassende, gode agermænd, gode fiskere og til købmandsskab gedigne. Dog fattes de nogen undervisning til at behandle den overflødhed som Gud og naturen giver dem; især smørret, hvoraf de have en stor mængde at afsætte. Samme går mest ud af landet til Holland eller Hamborg, ligesom og foruden levende kreaturer, deres øvrige produkter: havre, byg, kød, uld, huder, skind, flæsk, tør- og saltet fisk, talg indtil vox; thi de lægge og temmelig vind på biavl. Jorden bærer så meget, bedre til, siden de have begyndt at gøde og forbedre den med mærgel, hvoraf findes på mange steder i amtet, men den bedste falder i Nr. Nissum sogn.

Her findes ingen store bondebyer, men næsten hver mand bor for sig mellem sin ager og eng. De af bønderne, som er selvejere, kunne ikke andet end stå sig godt, og fæstebønder, som akkordere sig fri for hoveri, er også i god stand. Mandfolkene bruger her til stads klædedragt som mærksbønderne. Kvinderne bruger alle røde strømper; men af sparsommelighed, når de går til kirke, tage de strømper og tøfler under armen og gå barfodet, indtil de kommer til kirkegården, da de tage dem på og siden tage dem af igen, når de gå hjem“.

Med hensyn til klædedragten skriver C. Dreyer 1795:

„At kvindernes røde strømper være gået af brug, men den røde farve ses i skjorter og trøjer af filt eller hjemmegjort tøj; om halsen bærer de store, hvide eller brogede tørklæder og på benene blå strømper, om panden pandestykker af sort fløjl eller andet sort tøj, om hagen hagehætter af lærred med eller uden kniplinger. Træsko bruges både af fruentimmer og mandfolk, som mest klæde sig i mørkeblåt, hjemmegjort tøj, hvortil de have skindbuxer, middelfine blå strømper og en stor, bred hat eller ulden hue eller blåstribet linned og stribet tørklæde om halsen. De er godt klædt, elsker at holde deres heste, vogne, kreaturer og gårdredskaber i stand“.

Der er ikke sket stor opdyrkning af de store hedeflader i Rom. Statsskoven optager en stor del af heden, og syd for er ingen opdyrkning af betydning sket.

Nord for skoven strakte heden sig omtrent eneherkende

i et 2 a 3 km bred bælte tæt ind til vejen, der lidt nord for Rom kirke fører til Fåbjerg. Østligst i Rom sogn ligger Roesgårdene med hedeparceller helt ind til Statsplantagen. Ejeren af Gl. Roesgård, Chr. Mathiasen, har dyrket sin hede, ca. 30 tønder land, op. Ligeledes er i de senere år hedeparcellerne til de andre Roesgårde og til Dubgårdene, dyrket op.

En fynbo bliver gårdejer, hedeopdyrker og sognefoged.

Peder Højvang er født i gården Højvang på Midtfn, hvor han voksede op. Forældrene var stærkt præget af det grundtvigske livssyn, og var med til at oprette Ryslinge valgmenighed og blandt Vilhelm Birkedals nærmeste tilhængere.

Ingeborg Laursen er opvokset i Nr. Overby i Rom i et grundtvigspræget hjem. Hun havde som mange andre unge udlængsel og søgte forbindelse med Ryslinge-kredsen. Hun fik plads i Højvang og blev forlovet med Peder Højvang. De blev gift i 1900. De havde kun lyst til landbruget. Og da Ingeborg helst ville have sit fremtidshjem i hjemegnen, købte de hendes fødegård.

P. Højvang fandt sig snart godt til rette i Jylland. Han blev hurtigt en ægte jyde i indstilling og virkemåde. Han fik god gang i bedriften, — og det ejendommelige var, at han blev mest interesseret i hedeopdyrkning. Nr. Overby havde, som de andre gårde i Rom, smalle hedeparceller, der grænsede ind mod Statsplantagen. En del af disse var opdyrket fra nordenden, men endnu lå en del i hede. I 1907 solgte de Nr. Overby, men beholdt 27 td. land syd for Fåbjergvejen, hvoraf en del var opdyrket, men endnu lå omtrent halvdelen længst ude hen i hede.

Her byggede de en gård tæt syd for vejen, og Peder Højvang gik straks igang med at få resten af heden opdyrket. Da han var færdig hermed, købte han flere hedeparceller, som lå ind til, og dyrkede disse op. Gården blev snart en mønstergård med gode afgrøder og med en stor og fin besætning, og der blev anlagt en smuk have ud mod vejen. Denne var særlig fru Højvangs værk. Der blev også plantet en plantage ude i den sydlige del af marken; den var på nogle tønder land.

Det var ikke blot P. Højvang, der snart følte sig som jyde.

Egnens folk betragtede ham også som en af deres egne, det skal der dog noget til på Lemvigegnen.

Allerede i 1903 blev han udnævnt til sognefoged for Rom sogn; en bestilling, han har haft siden. I 1933 blev han dannebrogsmænd. Han blev endvidere snart valgt ind i alle de offentlige hverv og tillidsposter, der var i egnen. I en lang årrække sad han i Lomborg- Rom sogneråd, ligeledes var han i en årrække i menighedsrådet. I bestyrelsen for det store elektricitetsværk i Lomborg; i flere år dets formand. Gennem 40 år sognetaksationsmand for Vest- og Sønderjydsk Kreditforening. I mejeribestyrelsen o. fl. bestyrelser.

Fra første færd sluttede de sig til Lemvig valgmenighed og har været dens trofaste tilhængere. I en årrække var han i menighedens bestyrelse, — nogle år dens formand. I 1931 solgte de gården Hedelund og flyttede til Lemvig. Men de længtes efter landbolivet og vennerne i Rom, derfor købte de i 1932 Sdr. Romby tæt ved Rom kirke. Her boede de til 1945, og fik også denne gård i særdeles god drift. De syntes nu, tiden var inde til, at yngre kræfter kom til, og de solgte så gården til en søsterdatter og hendes mand. De flyttede igen ind til Lemvig, hvor de købte hus. Men stadig er P. Højvang sognefoged i Rom og i aktiv virksomhed.

En lærer forsøger sig som hedeopdyrker.

I Nørlem skole øst for Lemvig var Dalgård lærer i mange år. Han passede sin skole godt, men han havde også andre interesser, således også for hedeopdyrkning. Lige efter første verdenskrigs slutning købte han flere hede-parceller i Rom hede vest for P. Højvangs opdyrkede jord. I en kortere årrække fik han opdyrket 30—40 td. land, og her opførte han bygninger, en stor lade, hvori var plads til kreaturer og heste, samt et lille stuehus bygget ud herfra. Lærer Dalgård var stærkt optaget af arbejdet derude. Han var morgenmand, og han kunne godt, før skoleundervisningen begyndte, tage en lille fodtur ud for at se til bedriften, og om folkene nu også var stået op og passede deres ting. Hans bestyrer eller forkarl, Niels Marinus, skulle hente mergel til den opdyrkede hede. Mergelen blev hentet i Damhuså, hvortil der var nær 3 mil at køre.

Enhver ledig stund fra skolearbejdet blev benyttet til at

tilse og lede gårdens drift. Der skulle komme et godt økonomisk udbytte ud af det; og han vidste, at kartoffelavl var en af vejene frem. Men hermed følger også besværligheder: Kartoflerne er vanskelige at opbevare og giver et stort arbejde med henkuling. Han havde erfaret, at P. Højvang havde bygget sig et meget praktisk og tidssvarende kartoffelhus. En dag, han var ude at tilse bedriften, gik han til Hedevang for at se kartoffelhuset og af Peder Højvang få vejledning i at bygge et sådant hus. Peder Højvang var i marken, „men han kommer snart“, sagde Ingeborg. Lærer Dalgård var lidt træt efter den lange tur ud til hedegården. Han gik ud i laden og lagde sig i noget halm. Her fandt P. Højvang ham sovende, da han kort efter kom hjem.

Lærer Dalgård solgte gården. Nogle år kom den i handelen. Nuværende ejer, Peder Fuglsang Moeskjær fra Moeskjær i Nr. Lem, har købt flere hedeparceller til. Der er nu ca. 100 td. land til gården, der er i særdeles god drift.

Al heden mellem Statsplantagen og den dyrkede jord er nu opdyrket og i god kultur. Men flere af de tidligere hedeparceller drives endnu fra gårdene, der dyrkede dem op. I 1935 solgte Johs. Kølhede Larsen Over Dubgård, men beholdt 55 td. land fra sydenden, hvoraf kun et mindre areal var opdyrket. Her opførte han samme år en smuk, trelænget gård med tidssvarende bygninger. Al heden blev straks opdyrket og kom i drift.

Men han døde ret pludselig i sine bedste manddomsår. Enken solgte gården til mejeriejer C. A. Christensen i Lemvig, der siden har købt den fra Neder Dubgård opdyrkede hedeparcel til. Gården har nu ca. 80 td. land og drives særdeles godt og giver gode afgrøder.

„Værnemagten“ griber ind.

Den anden verdenskrig udbrød, og da tyskerne i 1940 oversvømmede landet, var et stort areal på ca. et par hundrede td. land plantage, som for størstedelen nylig var tilplantet med unge grantræer. Dette areal blev beslaglagt af tyskerne og udset til flyveplads. Arealet ligger ind til amtslandevejen Lemvig-Ringkøbing på vejens østside. Her blev snart stor livlighed. De unge træer blev gravet op og flyttet hen til en anden plads i plantagen. Jorden, som havde været

lynggroet, blev dybtpløjet med en stor plov, der blev trukket af en faststående traktor ved hver ende af arealet. Ved en svær jerntrøse blev ploven trukket frem og tilbage, og den tog en fureddybde af ca. 60 cm. Derefter blev jorden jævnet med harve. Der blev tilført pulveriseret jordbrugskalk og store mængder af fosforsyre og kaligødning, så blev der sået græs og kløverfrø. Man mener ca. 90 pund pr. td. land eller 3 gange mere end almindelig udsæd. Egnens folk syntes, det var frådseri og pengespild. Men bedre blev det ikke, da „Værnemagten“ besluttede, at en stor del af de ca. 100 td. land ind mod vejen blev reguleret og belagt med græstørv. Græstørvene blev hentet i hele egnen, hvor der var gammelt grønsvær, flere steder indtil 3 mil borte. Tørvene blev vist betalt med en god pris, der fristede mange landmænd til at ødelægge et areal for de kære penges skyld. I lastbiler blev tørvene kørt på plads og omhyggeligt lagt ned, omtrent som når en brolægger lægger fliser. Hele dette eksperiment afsluttedes med, at omegnens vognmænd og husmænd fik hyre med i deres ajletønder at køre vand fra nær og fjerntliggende vandhuller. Man kom uvilkårligt til at tænke på fortællingen om konen, der havde bygget hus, men havde glemt at sætte vinduer ind. Da en mand kom forbi og så, at hun havde travlt med at løbe ud af huset med forklædet udbredt, hvorefter hun slog det sammen og løb ind igen, spurgte han, hvad det var, hun bestilte. „Jeg bærer sol ind, for jeg har glemt at sætte vinduer i mit hus“, svarede hun.

Men hvad vandkørerne angår, kom det dog dem tilgode, da fortjenesten var god.

Da „Værnemagten“ drog bort i 1945, blev flyvepladsen i flere år benyttet som flygtningelejr. En tid var der ca. 9.000 flygtninge eller omtrent dobbelt så mange som indbyggere i Lemvig. Der blev rettet henvendelse til statsskovvæsenet, om ikke den store flyveplads, der havde fået den særdeles gode jordbehandling og gødskning, burde dyrkes. Det blev den, og her groede i flere sømre ret frodige afgrøder. Da flygtningene blev fjernede, blev jorden lejet ud til dyrkning, og der groede fortsat gode afgrøder.

Man havde set, at den opdyrkede jord var af særdeles god beskaffenhed, og den almindelige mening var, at her burde der oprettes landbrug i stedet for at tilplante. Det var nok

Vestjydsk husmands kredsforening, der tog affære og henvendte sig til jordlovsudvalget og landbrugsministeriet. Herfra fik man medhold. Et møde kom i sommeren 1949 i stand mellem statsskovdirektøren og ovennævnte. Mødet holdtes i Vilhelmsborg kro. Som det kunne tænkes, var skovdirektøren ikke særlig interesseret i at afstå jord; staten var mere interesseret i at købe jord indtil skoven. Men da man senere besigtigede arealet, hvor der stod særdeles frodige kornafgrøder, blev alle stærkt optaget heraf, og skovdirektøren udtalte, at når der kunne gro sådanne afgrøder, var det en skam, at jorden ikke skulle bebygges; her kunne jo blive mange gode hjem.

Resultatet blev, at jorden blev givet fri til oprettelse af husmandsbrug. Af de godt 200 td. land bliver muligvis i løbet af sommeren 1950 bygget 7 husmandshjem. Ideelt kommer disse til at ligge her ved befærdede veje og omkranset af skov.

Trods alle tåbeligheder ved anlægget af flyvepladsen kom der således alligevel noget godt ud af det; for ellers var der aldrig blevet landbrug her. Og herved blev Rom sogn udvidet, så kirken ikke længere ligger med hede tæt ind til.

Lemvig, Jyllands smukkeste beliggende by.

Lemvig er en gammel by. Dens historie går helt tilbage til det trettende århundrede. Den nævnes som by i kongebrev af 1234, senere i 1237 og 1253. Den kaldes da Læmvich. Navnets oprindelse kan være, at byen ligger inderst i Lem vig. I en indberetning 1638 kaldes den „en liden købstad“. I 1673 havde byen 450 indbyggere. Men den er gået tilbage i udvikling, for i en indberetning i 1769 har den ikke mere end 316 indbyggere. — Indbyggerne levede oprindeligt af landbrug, håndværk og fiskeri. Handelen var ikke betydelig. Udførslen foregik mest med vogne syd på til Ringkøbing og med kåg til Alborg, som havde samlet det meste af handelen på Limfjordsbyerne.

Store ildebrande har hærget byen og været årsag til at hæmme udviklingen og sætte den tilbage. I et brev af 1479 omtales en brand, der ødelagde rådhuset. I 1684 brændte det meste af byen, hvilket antagelig har bevirket byens tilbagegang. — Så sent som i 1919 hærgede en stor brand igen byen.

Flere store virksomheder, således svineslagteriet, et stort tømmerlager samt 6 ejendomme brændte. Et areal på 2 ha. blev hærget. Brandskaden opgjordes til ca. 2 millioner kr.

Stormfloder har også hærget byen, således i 1839 og i 1907.

Byen ligger særdeles smukt inderst i fjordvigen fra Nisum bredning. Oprindeligt lå byen på arealet mellem fjorden og Lemvig sø, — nu er den vokset op over bakkerne. Søen har engang været en del af fjorden, og denne har strakt sig

Lemvig by — set fra søen.

længere ind mellem de stejle bakker syd for søen. Byen har haft en ret stor udvidelse i de senere år. På bakkeskråningerne er bygget villaer og smukke beboelseshuse, og ovenfor byen, omkring banegårdsterrænet og ud ad hovedvejene, har bebyggelsen i de senere år været så stor, at vel ca. en trediedel af byens indbyggere nu bor her.

Byen har en dygtig handelsstand og dygtige håndværkere. Der har været lidt stilstand i skibsfart og fiskeri. Thyborøn havde nogle år taget en del, særlig af fiskerflåden. Men i de senere år har så vel byrådet som initiativrige borgere foretaget fremstød. Der er bygget et stort, tidssvarende isværk samt moderne lynfryseri. Det meste af fiskerflåden var flyttet til Thyborøn nogle år, og hermed fiskeauktionerne. Man har de senere år igen begyndt at afholde fiskeauktioner i Lemvig, — og salget stiger år for år. Lemvig havn lå i nogle år næsten øde hen, kun med enkelte dampere, der lossede kul og kunstgødning m. m. Nu kan man igen se en ret anseelig fiskerflåde i Lemvig havn.

Man står foran en stor istandsættelse og udvidelse af havnen. — Dette vil sikkert øge fiskerflåden og handelen stærkt. Af industrivirksomheder af større format har der ikke været mange. — Tærskværkfabrikken „Vestjyden“ har dog gennem årene vokset sig op til en stor virksomhed, og sidste år åbnede Andelsvaskeriet „Limfjorden“. Den var bygget til at kunne betjene ca. 1000 familier, men den har haft så god tilslutning, at den vist er oppe på at betjene 13—1400 familier og må arbejde med 8+4 timers arbejdsdag. Det regnes vist for det mest moderne vaskeri i landet og har kundernes fulde tilfredshed.

Det åndelige liv i Lemvig og omegn er levende; dette viser den i 1935 ombyggede og udvidede sognekirke, der oftest har fuldt hus, og valgmenighedskirken på bakken ovenfor byen, der ligeledes har stor tilslutning — eller det store missionshus, der ligeledes har stort besøg. Endvidere er der en lille metodistkirke, der også har haft en god menighedskreds. Men tilgangen af unge har vist ikke været stor nok til at opveje tabet af de gamle, der er afgået ved døden.

Lemvig har en fordel frem for nogen anden by i Jylland: Den er ved at blive en søgt turistby, og der gøres store anstrengelser for at vække turisternes opmærksomhed på byen, både fra indlandet og udlandet. Flere, der har besøgt Lemvig, har udtalt, at de ingen steder, hverken herhjemme eller i udlandet, har set så skøn en udsigt som fra bakkerne ud over byen og omlandet.

Den smukkeste og ejendommeligste udsigt er nok fra Sønderbakken syd for byen. Her fra de stejle bakker ser man byen lige under sig med havnen i baggrunden. I bakkeskråningerne ligger villaer og andre smukke beboelseshuse halvt gemt i haver og mellem træer. Længere ude mod nord er fjorden med Nissum bredning og Thylands gule lerskrænter, kranset af grønne marker. Længst ude i horisonten skimtes Thyborøn bys røde huse med hvide klitter og Vesterhavets blå i baggrunden. Eller man fra bakkerne ser ud over Lemvig sø. Som en juvel ligger den, i stille vejr blank som et spejl med huse og haver spejlende sig i vandfladen. Dybe slugter, hvis oprindelse går helt tilbage til istiden, skærer sig ind i landet. Her er en frodig græsbevoksning, hvor kreaturene om sommeren roligt græsser.

Ser man mod syd breder den gamle fjordbund sig omgivet af stejle, græsklædte skrænter, ligeledes med dybe slugter skærende sig ind i landet. Det, der gør disse omgivelser så betagende, er, at menneskehænder ikke har ødelagt ret meget ved beplantning eller bebyggelse. Landskabet ligger, som det er skabt fra naturens hånd. Man bliver aldrig træt af at sidde her på en af de bænke, som kommunen har stillet til rådighed. Naturen veksler ustandselig: Om foråret er alt grønt i grønt, eftersom sommeren skrider frem, med kornets vækst og modning skifter farverne. Høsten kommer med de tætte kornhobe; eftersommeren med høj himmel, hvor udsigten er videst, og farverne i naturen kommer stærkest frem. De grønne roemarker, de pløjede stubmarker. Snart begynder træernes kroner at få rød, brun, gul farve. — Eller om vinteren, når sneen ligger over landet med sit skinnede hvide tæppe, og den blå røg stiger op fra husenes skorstene. Eller en stille aftenstund, når tusinder af lys spejler sig i søens og fjordens vande.

Det er ikke blot byens indvånere, der hævder, at Lemvig er Jyllands smukkeste beliggende by, de fleste fremmede, der har besøgt byen, har samme opfattelse. — Mange flere skulle besøge Lemvig!

Lomborg sogn.

Lomborg sogn lå for 100 år siden tildels hen i hede. Ser man på det gamle amtskort, var Lomborg sogn omkring år 1800 nogenlunde beboet midt i sognet. Navnet Lomborg er gennem tiderne ændret en del. Den ældste skriveform for Lomborg (i 1340) Longburgh. 1503 skrives det Langborg; borg skal være en forvanskning af bjerg. Det oprindelige navn på sognet skulle således være Langbjerg. Det passer også godt på sognet, der mod nord og syd er ret fladt. Det har fra øst til vest et ret højt bakkedrag. Her lå gårdene i en række med dyrkede agre. Kirken ligger omtrent midt på bakken. Gårdene her omkring regnedes i gamle dage for det i sognet, der havde værdi. „Æ stråg“ (strøget). Hvad der lå udenfor, regnede gårdmændene her ikke ret meget med. De boede ude i det flade land. Trist og ensomt så her også ud. Det gamle amtskort viser, at hele søndersognet lå hen i hede. Der var kun Kjældergårdene, Raunsbæk, Glarbjerg,

Đøj og Møltrupgårdene. I nord bredte heden sig ligeledes næsten eneherskende. I modsætning til søndersognet, hvis jorder udelukkende består af sandjord med tildels sandundergrund eller lerblandet sand, består nordsognets jorder væsentlig af mager lerjord med tyndt muldrag, dels med lerundergrund eller for en stor del med grusblandet undergrund.

Vegetationen var smålyng og græs. Et stort kærareal tæt nord for bakkedraget kaldes hvæskjær. Her lå omkring 1800 mange huse; og man tænker sig, at beboerne af disse har ernæret sig ved at grave tørv i kæret, da her var godt tørveskær, der kunne forsyne hele sognet.

Lomborg grænser mod nord til Heldum, mod øst til Rom, mod syd til Flynder, mod vest til Ramme- og Dybe sogne. Sognets fladeindhold er 6828 td. land med 172 td. hartkorn. Der fandtes over 100 gravhøje, hvoraf en del nu er sløjfet. Dette tyder på, at sognet i oldtiden har været ret tæt beboet. I 1800 havde sognet kun 311 indbyggere, i 1880 var der 869. Nu er der betydeligt flere indbyggere, da der er sket stor udvikling siden.

Kendte mænd i Lomborg.

Af kendte mænd i Lomborg fra gammel tid kan nævnes den berømte astronom Longomontanus, der er født 1562. Man vidste på denne tid, at sognets oprindelige navn var Langbjerg, hvilket hans latinske navn betyder. Hans egentlige navn var Christen Sørensen, og der meddeles, at han hele sit liv følte sig som jøde og talte ægte jysk til sin dødsdag. Han blev som nævnt en berømt astrolog og var Thygo Brahes nærmeste medarbejder. I sommeren 1949 blev der syd for Rom kirke, hvor landevejen gennem Lomborg drejer fra amtslandevejen, rejst en smuk mindesten for sognets berømte søn.

Den „kloge“ mand Kjeld Bjerg.

En anden mand, der blev kendt ud over sognet for sine særegne evner, var „den kloge“ mand Kjeld Bjerg. Vil man høre mere om ham, end hvad jeg her fortæller i korte træk, findes der en udførlig beretning om denne ejendommelige mand i bogen „Kloge folk“ af forfatteren H. P. Hansen, Herning.

Kjeld Bjerg er født den 13. oktober 1821 i gården Storebjerg i Lomborg. Han var søn af Peder Nielsen og Mariane Pedersdatter. Han overtog gården efter sine forældre og levede her, til han blev en gammel mand. Kjeld Bjerg var lille og tynd af skikkelse, og selv om han gik i svært, hjemmegjort vadmestøj, så han spinkel ud. Han havde mørkt hår, der hang ned i panden og ud over ørerne. De små øjne, ørnenæsen, de tynde læber og den noget spidse hage gav ham et mærkeligt, høgeagtigt udseende, der nok kunne gøre indtryk på fremmede, der søgte ham. Iøvrigt var han en meget elskværdig og hjælpsom mand, der var afholdt af alle.

Kjeld havde en påfaldende mani for alskens snurrepiberier. Han lavede ofte tryllekunstner for sine kunder. Han havde flere mekaniske spilledåser, som det morede ham at have stående spillefærdige. Han behøvede kun at røre ved disse, og stuen blev fyldt med den lifligste musik — til stor forbauselse for gæsterne. Han havde også en mærkelig dåse, hvori der var anbragt en del tinsoldater til hest. Ved hjælp af en mekanisme kunne rytterne svinge rundt, og når man kiggede ind gennem hullerne i dåsen, så det ud som levende billeder.

Utallige mennesker søgte råd hos Kjeld Bjerg. Slog kuren fejl; det kunne naturligvis ske for ham som for en hver læge, lå der dog en vis trøst i, at både doktor og medicin var billig. Kjeld tog nemlig ingen betaling. Men folk lagde naturligvis gerne en skærv for hans ulejlighed. Medikamenterne, han brugte, kostede lidt eller intet, idet de ofte var lavet af urter, han selv havde samlet.

Mange morsomme træk fortælles om ham, således også:

„En dag var han på vej hjem fra en tur til en patient. Han kom da til at rejse sammen med en læge, der spurgte ham, om han havde været ude i praksis, og hvad han fik for sådan en tur. Dertil svarede Kjeld: „Å, a foer sommetier en kop kaffe — å somtier foer a åsse brø te!“

Kjeld Bjerg brugte ikke at sige, at patienten skulle gøre sådan og sådan. Han sagde:

„Hvis det var mig, så vil' a gøre sådan“.

Mange søgte ham — ofte langvejs fra. En pige fra Aulum led så frygtelig af ansigtsrosen, at hun ikke kunne se i flere dage. Broderen blev sendt til Kjeld Bjerg i Lomborg, der sagde:

„Var det min søster, ville jeg gå ind på apoteket og købe alun for 10 øre og en portion skorpionolie“.

Alunet skulle hældes over med kogende vand og bruges til omslag, og så skulle patienten hver morgen have lige så mange dråber af olien, som hun var gammel. Hun havde ligget syg en måned, men en uges tid efter, at hun var begyndt på Kjelds kur, var hun rask.

På Thyholm boede en mand, hvis datter havde en visser hånd, som forskellige læger og professorer forgæves havde doktoreret på. Da de besøgte Kjeld, og han havde set hånden, sagde han:

„Ja, var det mig, ville jeg se at få fat i en fed hund, slagte den og ligge med hånden inde i kroppen i flere timer“.

Povl Krænn, således hed manden, havde ingen fed hund, men han henvendte sig til en nabo, der sagde:

„Ja, når Kjeld Bjerg har sagt det, så skal du også få min hund“. — Efter denne behandling kom pigen sig i „Dawtal“. Hun er nu gift og bor på Thyholm, efter hvad maler Chr. Gade i Humlum meddeler mig. (Ovennævnte efter H. P. Hansens „Kloge folk“).

Lemvigegnens mest særprægede hedebonde

Lars Peder Jørgensen, Sdr. Raunsbæk.

Jeg har omtalt to kendte mænd fra Lomborg sogn. En tredie har også levet i Lomborg; men han blev måske ikke så kendt udadtil. Dog var han vist fuldt så særpræget som de to omtalte. Det er hedebonden Lars Peder Jørgensen, altid kaldt Lars Raunsbæk.

Som før nævnt lå store dele af Lomborg sogn i første halvdel af fornige århundrede hen i hede. Ude i det sydøstlige af sognet, ikke langt vest for amtslandevejen Lemvig—Ringkøbing, lå Sdr. Raunsbæk med sine lave, lyngtækkede længer næsten gemt i et dalstrøg. Lyngen bredte sig til alle sider i det flade landskab, og man så vel knapt gården fra landevejen, da bygningernes tag faldt sammen med omgivelserne. Gården hed Sønder Raunsbæk. De nærmeste gårde var Nr.- og Mell. Raunsbæk, som lå over 2 km længere nord på.

Her boede Lars Peder Jørgensen fra 1883 til 1913. Han er født i Mell. Raunsbæk den 21. december 1856. Han var kun

4 år gammel, da forældrene flyttede til Sdr. Raunsbæk, der havde store arealer, ca. 185 td. land, men kun nogle få td. land opdyrket, resten lå hen i hede. Gården lå som nævnt i et dalstrøg. Et mindre vandløb (Raunsbæk) løb tæt forbi gården. De smalle engstrimler langs vandløbet var meget vandlidende og bar kun ringe afgrøder af dårligt græs. Bygningerne var gamle og brøstfældige. Men de blev lappet og istandsat, så de holdt stand i mange år. Her voksede Lars Raunsbæk, som han senere hen i livet hed, op, og var forældrene til god hjælp.

I 1883 overtog han gården. Der var kun lidt gæld på den, men også ringe værdier. Samme år blev han gift med Maren Grønkjær Andersen fra L. Sinkbæk i Flynder. Hun var vokset op under samme kår som han, og hun blev sin mand en trofast medhjælper gennem et langt liv.

Lars Raunsbæk var en selvhjulpne mand og havde „godt nemme“. Han kunne lave næsten alt, hvad han så, — ikke blot kunne han mure, tømre og tække, men han kunne også smede og forarbejde næsten alle hjemmets brugsgenstande. Men mest af alt kunne han dyrke hede op og plante træer. Dette blev hans livsopgave.

Det var ikke så let en opgave, de gik ind til. Med stor energi tog de fat på hedens opdyrkning. Og det varede ikke mange år, før det meste af jorden nærmest gården var opdyrket. Mergelen fik han fra Hvæskjær nord for „æ stråg“. Her var ikke blot tørveskær, men her fandtes også mergel. Den havde ikke stort kalkindhold, men det var lermergel, som havde en særlig heldig indvirkning på sandjorder. Dette erfarede Lars Raunsbæk senere, da han fik mergel med banen fra Damhuså. Denne mergel havde betydelig højere kalkindhold, men den virkede uheldig ved for store mængder. Han kunne gennem mange år se skæl i marken, hvor han havde brugt Damhuså-mergel. Her var slemme angreb af lyspletsyge (bormangel) og gulspidssyge (kobbermangel), mens der intet sygdomsangreb var, hvor han havde brugt mergel fra Hvæskjær, skønt han havde brugt et tykt lag.

Lars sparede ingen ulejlighed. Han købte ret til at grave mergel i Hvæskjær; anlagde en stor køregrav, og kørte gennem årene et utal af læs hjem, skønt der var over 1/2 mil at køre. For at tjene til gårdens opdrift, slog de lyng i heden

til salg. Gårdmændene fra Lermarksgårdene brugte lyng til opfyring i bageovne og anden let optænding. De bjærgede årligt et læs eller to ude hos hedeboenderne.

Lars og Maren fulgtes ad i heden i eftersommeren for at slå lyng, når tiden tillod det, de kunne hver slå et læs om dagen. Når de samtidig hjalp at læsse (lægge læs på) fik de 7 kroner pr. læs, og det var jo ren fortjeneste.

Engdragene langs Raunsbæk (ca. 10 td. land) blev afvandede og kultiverede. Lars havde erfaret engvandingens betydning. Han opstemmede bækken øverst mod nord og ledte vandet i render ind over højtliggende engarealer og fik her ved gode græsarealer.

Han begyndte ligeledes at plante. I årenes løb fik han tilplantet ca. 30 tdr. land, efter vejledning af Chr. Aaberg, Abjerggård i Møborg, der opmuntrede egnens folk til at plante.

Omkring århundredskiftet havde han vel opdyrket halvdelen af jorden. Gårdens bygninger havde han forlængst fået ombygget og udvidet — udelukkende ved egen hjælp. I 1908 byggede han avlsbygninger på den nordlige del af marken, også uden fremmed hjælp. For at få markskellet rettet ud, købte han fra Hedegård ca. 20 td. land hede; nu var der godt 200 td. land. Han skilte derfor gården i to lige store dele, beregnet en gård til hver af de to sønner. I 1913 byggede han stuehus ved de opførte avlsbygninger på marken og kaldte gården Brunsgård. Sønnen Anders overtog da Sdr. Raunsbæk; selv flyttede han med sønnen Peder til Brunsgård.

I løbet af få år var al heden dyrket op. — Her ligger nu to veldrevne gårde i særdeles god drift.

Plantagen begyndte at vokse til. Den lå i vestsiden af Sdr. Raunsbæks marker fra syd til nord. Den gav således gode læforhold for markerne og tilstrækkeligt brænde til gårdens forbrug samt en del gavntræ. Ved gårdens deling fulgte størstedelen med til Brunsgård.

„En bette knywhandel“.

En aften i 1922 skulle Lars og Maren i selskab hos nogle venner. „Du kan godt go i æ forvej, a skal bare en bette smut indad undervejs“, sagde Lars.

Det varede lidt, før han indfandt sig i selskabet.

„Hvad har du taget dig for?“ blev der spurgt.

„Å, det var bare en bette knywhandel, a var henn å law“, sagde Lars sindigt.

Han havde været hos menighedsrådet og købt Lomborg gamle præstegård. Præstegården lå ret afsides ude i hede-kanten et par km syd for kirken. Den havde haft megen

Lars P. Jørgensen og hustru, Sdr. Raunsbæk.

jordtilliggende, vel omkring 200 tønder land, hvoraf store arealer var hede.

Man havde besluttet at opføre præstebolig øst for kirken med en stor have til samt nogle tønder land. Dette blev en stor behagelighed for præsten, der havde Lomborg og Rom kirke at prædike i. Den gamle præstegård skulle så sælges.

En vej førte tæt forbi præstegården, i syd mod Glarbjerg-gårdene. Jorden øst for denne vej havde været dyrket. Man besluttede at sælge dette areal til husmandsbrug. Og her blev i de nærmeste år oprettet 3 husmandsbrug med 30—40 td. land til hver. Disse er i årenes løb bleven særdeles vel-drevne, så de nu regnes for nogle af de bedst drevne i sognet.

„Ja, nu er æ præstgor da ø'lå, nu er der kun nover tønder land mavver sandjuer te, å så nøj suer eng som ingenting er waer, — å så ål den hie“.

Sådan var menigmands omdømme af den gamle præste-gårds skæbne. Dog var der en mand i sognet, som godt ville købe præstegården, når han kunne få den billig nok. Laveste pris var vist også tilbudt, men endda ville manden betænke

sig. Der var også en anden, der havde tænkt at købe gården. Det var Lars Raunsbæk. Men det var der ingen, der vidste. Stille havde han undersøgt alt og gjort sine beregninger. Det var denne „bette knywhandel“, han var henne at lave, før han gik i selskab. Han havde lagt „en bette gråen te“, og så fik han gården. Den var ret billig, syntes han. Den havde et jordareal på ca. 100 td. land. Selv om det meste var hede og vandsure engdrag, var heden „gue nok“, og engen, som strakte sig tæt forbi gården, kunne afvandes og blive til særdeles gode græsjorder, der kunne sommerføde hele gårdens besætning. Vel var bygningerne gamle og ret forfaldne, men der var en dejlig stor have med mange træer. Hvad kunne der ikke laves her af idyl og hygge. Prisen for gården var 22.000 kr. — „Jow, den var slet et for dyr“.

Han havde gården et par år og fik sat lidt skik på den. Men han havde sine planer med den: Datteren Kirstine var forlovet med en ung murer, Peder Christensen. De tænkte på at gifte sig i nær fremtid. „To, det ku jo godt tænkes, te han ku blyv en dygtig landmand; han var jo en dygtig murer å høj gue håndlaw“.

Sådan tænkte Lars, — og sådan blev det. Efter brylluppet i 1924 overtog de gården. Lars' bedømmelse af svigersønnen og af gården var ikke helt tosset.

I 1949 holdt Peder og Kirstine sølvbryllup.

I mange år har al heden været dyrket op og givet store afgrøder. Engene er afvandet og kultiveret og giver god græsning til kreaturer og heste om sommeren. Der holdes en stor besætning med mange malkekøer. P. Christensen har i flere år været den største leverandør til Lomborg mejeri, og det siger da noget, da der er mange store og gode gårde i sognet. De gamle bygninger er også ombyggede. Et år byggede P. Christensen for ca. 50.000 kr. Gården har nok gennem årene kunnet dække denne udgift.

Den store have har beholdt sit præg og hygge fra præstegårdstiden, men den er endvidere moderniseret, og der er plantet mange frugttræer. I haven, under de gamle træers skygge, holdes her sommermøder for sognets folk med stor tilslutning.

At P. Christensen ikke blot er en dygtig landmand, men at han også kan ordne andres sager, ser man ved, at han i en

årrække har været sognerådsformand for Lomborg- Rom kommune. Således også gennem krigsårene, da „Værnemagten“ anlagde Rom flyveplads. Hermed fulgte mange ubehageligheder for sognerådsformanden. Men det viste sig flere gange, når de fremmede stillede uberettigede krav, at han kunne „sætte dem stolen for døren“, så de tog sig i agt en anden gang.

Lars Raunsbæk og hustru overlod Brunsgård til sønnen Peder og flyttede til svigersønnen og datteren i Gl. Præstegård. Her levede de deres sidste år i gode omgivelser. Der var et særdeles godt forhold mellem de gamle og unge. Der blev indrettet en god lejlighed i østerenden af det lange stuehus, og her befandt de to gamle sig godt. Lars var jo bleven en gammel mand nu; men det følte han ikke. I den vestre ende af stuehuset indrettede han sig et værksted, — også smedeværksted. Her kunne man næsten altid finde ham, når han ikke var i marken ved sin jord; for her om samledes al hans interesse.

I de senere år, han levede, købte han 24 td. land hede, parceller fra gårdene inde i sognet. De grænsede mod øst ind mod Raunsbæks jord og mod plantagen. Sammen med svigersønnen fik han heden dyrket op. Her regnede han med, at der godt kunne blive en gård. Foreløbig drives jorden under Gl. Præstegård.

— Landboforeningen havde været opmærksom på Lars Raunsbæks store landøkonomiske indsats. Da han nu var ved at trække sig ud af aktiv deltagelse i landbruget, indstillede man ham til Det kgl. Landbrugsselskabs sølvbæger. Og i 1929 blev han tilkendt selskabets største sølvbæger, en meget sjælden udmærkelse. Det var det første af denne grad, der kom til Skodborg- Vandfuld herreder.

Lars Raunsbæk havde andre interesser end at dyrke jord og plante, han fulgte med interesse med i, hvad der rørte sig i tiden. Han var blandt de første, som leverede mælk til mejeriet. — Der var bygget mejerier i andre sogne, således i Dybe og i Fabjerg sogne. Hertil blev mælken fra Lomborg leveret. Men man mente, at der var mælk nok i Lomborg sogn til et mejeri, og flere interesserede mænd i sognet begyndte at arbejde på at få bygget mejeri, — også Lars Raunsbæk var med her.

Men forholdene var endnu således, at hvad der var udenfor „æ stråg“ havde mindre interesse. Da mejerispørgsmålet kom frem, var det da en given sag, at mejeriet skulle ligge her. En vej førte fra syd over bakkedraget til nordsognet lidt øst for kirken. På bakkens nordlige skråning førte vejen over en bro over bækken fra Hvæskjær, kaldet Gråbæk. Her var det meningen, at mejeriet skulle lægges. Man havde omtrent samtidig arbejdet for bedre vejforbindelse fra Ramme stationsby over Lomborg til amtsvejen ved Rom kirke. Den ville komme til at gå gennem „æ stråg“ langs gårdene på bakkekammen. Men denne vejplan var standset, fordi gårdmændene ikke kunne enes om at lægge jord ud til vejen. Vejen var kommen til at gå langs bakkefodens sydside tæt syd for Lomborg kirke. Den kom omtrent til at danne skel mellem den magre, sandmuldede jord og den dybe muldjord op over bakkerne.

Syd for vejen strakte heden sig endnu ret eneherkende få år før århundredskiftet. Lars Raunsbæk holdt på, at mejeriet skulle bygges ved den nye vej lidt øst for kirken ved en lille bæk, vejen fører over. Sammen med ham arbejdede flere af beboerne i sydsognet, således Niels Nordenkjær, der var ejer af en af gårdene i Raunsbæk. Det var i årene efter århundredskiftet.

Hedeboerne i sydsognet havde fulgt Lars Raunbæks eksempel og dyrket hede op. Således mændene i Kjældergårdene, der havde store arealer, som tidligere tildels havde ligget hen i hede. Her var i de senere år dyrket meget op. Der var skub og fart i de mænd. Det var her, udviklingen i sognet foregik.

Mejeriets beliggenhed blev et stridsspørgsmål. — Endnu holdt gårdmændene i „æ stråg“ på, at den eneste plads, der kunne være tale om, var ved broen over Gråbæk på bakkens nordside.

Det kom til flere sammenstød. Således ved en sammenkomst, hvor Jens Peder Østergård, en af de betydeligste og formående gårdmænd i sognet, og Lars Raunsbæk var til stede. Jens Peder havde den gode gård Østergård i „æ stråg“ i Lomborg. Han drev den godt, men som mange på denne tid mest med stude og kvier, der om sommeren græssede sig

fede i de gode græsgange. Malkekøerne kom i anden række. I stridens hede sagde han til Lars Raunsbæk:

„Hvad vil I med mejeriet dernede på hedekanten. Hvor meget mælk tror du, gederne kan give?“

Så kom Lars frem, sindig som altid:

„Å, det kund da vær, de ku gi liså møj mjælk som æ stuer“. Denne replik var vist medvirkende til, at stemningen kom helt over på Lars' side.

Mejeriet blev bygget i 1908, hvor han ville have det, og det har gennem årene virket til stor tilfredshed for hele sognet. I 1938 blev det ombygget og moderniseret. Det blev da indrettet med elektrisk drift, og var det første landmejeri i Ringkøbing amt, der benyttede elektricitet som drivkraft.

Da der kort efter mejeriets oprettelse blev arbejdet for elektricitetsværk i Lomborg, var Lars Raunsbæk også blandt de interesserede for at få dette oprettet. Lomborg elektricitetsværk var blandt de første, der byggedes på Lemvigegnen, og det arbejder til stor tilfredshed for det store opland, det betjener.

Da automobilkørselen blev almindelig efter første verdenskrig, var Lars Raunsbæk også blandt de, der var interesseret, — ikke at han selv fik bil og lå og kørte rundt i den. Han fik aldrig lært at køre bil. Han var en dygtig fodgænger. Da cyklen kom i brug, blev denne hans befordring, når han skulle på længere ture. Han kunne godt cykle til Lemvig i de senere år, han levede. Selv året før han døde som 84-årig, brugte han cyklen.

Men efterhånden forærede han alle sønnerne og svigersønerne en bil. Han holdt også selv af at køre i bil, når det gjaldt længere ture. Han var således med Landboforeningen på biludflugt gennem Nordjylland et af de sidste år, han levede. Man besøgte Tjele ved Viborg og Hobro, Ræbild bakker og forskellige egne af Vendsyssel, med en tur gennem Store vildmose, hvor man så de store opdyrkningsforetagender, der interesserede Lars Raunsbæk meget.

På hjemvejen kørte man ned gennem Himmerland, hvor man skulle slutte af i Skals for at bese de gode jyske kvægbesætninger her er. Men Lars var ikke ankommen hertil. Han havde formået svigersønnen Peder Christensen til at køre en ekstratur op til Løgstør og andre steder i Himmer-

land. — „Jov, a vil se mæ om, når a kommer uer“, sagde han bagefter.

Lars og Maren Raunsbæk havde begyndt i Sdr. Raunsbæk omtrent på samme tid, som lærer Bertel Bjerre kom til Lom-borg. Børnene gik i hans skole, og de blev præget af hjem-met her. Gennem årene har Raunsbæk-familien været stærkt præget af det grundtvigske livssyn.

Lars var kendt viden om for sit lune og de træffende bemærkninger, han kunne komme med. Utallige er de histo-rier, der endnu verserer; der kunne samles en hel bog af dem. — Men kun en enkelt her:

„Den oprindelige banegårdsbygning i Lemvig skulle om-bygges efter brand, og der var da en del nedbrydningsmate-riale, der blev solgt ved auktion. Her var bl. a. et stort parti mursten. Det traf sig således, at Lars netop dette år havde et større byggeforetagende for, og her kunne han muligvis få billige mursten.

Han mødte ved auktionen som oftest i sit vadmestøj og vistnok med træsko på. Han syntes, stenene var billige, der-for bød han det ene nummer efter andet ind. Driftsbestyre-ren, der ikke kendte Lars, mente, at manden i hverdagstøjet vist vovede sig for langt ud, — og sagde derfor:

„Ja, men min gode mand, stenene skal jo betales“.

„Hm! Det høj a et berejnt“, sagde Lars sindigt og hev så tegnebogen frem af inderlommen og betalte beløbet.

En anden beretning om hans udnyttelse af forholdene:

„Det var i de første år i Raunsbæk. Lars var kommen til at skylde købmand Thomsen i Lemvig et større beløb. En dag han var i Lemvig, berørte købmanden emnet og sagde, at han godt kunne trænge til et større afdrag.

„Hm!“ sagde Lars, idet han sindigt trak tegnebogen frem og betalte et ret godt afdrag.

Senere på dagen havde Lars ærinde ind i Sparekassen, hvor han indsatte et større beløb, større end afdraget til købmanden. Nu traf det sig sådan, at købmand Thomsen var meddirektør i Sparekassen, og da han så det indbetalte beløb, tænkte han: „Den filur, kunne han ikke godt have givet mig disse penge også“. — Men Lars var klog, han vidste, at køb-manden ingen renter tog, — i sparekassen gav pengene gode renter.

Anton Nielsen og hustru i Ø. Kjælder.

Manden med den stærke vilje.

Anton Nielsen er født den 12. februar 1871 i Lånnum skole ved Viborg. Faderen var lærer her. Han var ikke seminarieuddannet, men af de gode, gamle lærere, der var „mur'mester om sommeren og degn om vinteren“. En mand ud af almuen med gode evner og lyst til skolegerningen. Mange af disse var kun udstyret med hovedfagene: regning og skrivning samt evnen til at fortælle bibelhistorie, danmarkshistorie og geografi. Men de var så godt inde i disse fag, som de havde tilegnet sig mest ved selvstudium, at de kunne lære eleverne fagene grundigt og opildne dem til at gå videre i kundskabs-tilegnelsen. Men frem for alt lærte Anton Niensens far børnene lyst til arbejdet, og at man aldrig skal give op, men nå de mål, man har sat sig. — Dette kom til at præge sønnen.

I lærerhjemmet opvoksede en børneflokk på 13. Børnene kom tidligt ud at tjene. Dette måtte Anton også. Han havde forskellige pladser som hyrdedreng. Hans hu stod fra barneårene til at blive landmand. Men han ønskede at tilegne sig mere uddannelse. Derfor søgte han en vinters ophold på Sorø højskole hos den kendte højskoleforstander K. Bjerre, og han kom til at præge Anton Nielsen stærkt.

I 1891 blev han bestyrer for enken Karen Larsen i Agerbæk i Resen ved Viborg. Karen Larsen var fra Koldkur i Resen. Hun havde ligesom Anton Nielsen lært arbejdets glæde. I hjemmet forlangte moderen, at døtrene skulle lære at spinde og væve. Med moderen som læremester sad de tre døtre og kartede, spandt og vævede. De skulle fremstille deres brudeudstyr, lagenlærred og vadmestøj, der senere skulle bruges i hjemmet.

Karen blev gift og fik hjem i Agerbæk, en sandmarksgård med ca. 40 td. land meget let sandjord samt nogle td. land vandsure engdrag. Men få år efter døde manden, og hun sad tilbage med den magre gård og med megen gæld.

Men så fik hun Anton Nielsen som bestyrer. I 1893 blev de gift, og år for år arbejdede de sig frem.

Snart begyndte omegnens bønder at lægge mærke til den nye mand i Agerbæk. Ingen kunne få det til at gro som han. Det var ikke blot rugen og havren, der groede bedre hos ham end hos andre. Han dyrkede også roer, — noget helt nyt på

denne tid. Men også kartoflerne groede bedre her end andre steder. Engen blev udgrøftet, og nogle højtliggende arealer her blev overrislet med vand, der var opstemmet fra åløbet længere oppe.

Jo, der var krummer i den nye mand, — det var den almindelige mening. Men han var noget af en enspændernatur. Han var ikke af mange ord; men han var en handlingens mand.

Gårdens bygninger var ved overtagelsen små og dårlige. Han var nødt til at ombygge og forny disse, eftersom avl og besætning voksede. Der var særlig brug for en større lade. Men da sten var dyre, samlede han marksten og formede murene op af sten og cement. Ladens mure blev 5 alen høje. Det var en lade, der kunne rumme noget, — og den vakte naboernes forundring og kritik: „Om den nye mand mente, han nogensinde fik brug for så stor en lade!“ var den almindelige mening.

Men dette kostede jo penge. Og der kom den dag, da Anton Nielsen havde brug for penge, — flere end han i tiden var i besiddelse af. Han gik derfor til en mand i egnen, som var meget godt økonomisk stillet, og forhørte, om han kunne låne 200 kr. Det var mange penge dengang, så manden havde mange undskyldninger, og at det var helt umuligt, at han kunne undvære så mange penge.

Anton Nielsen sagde intet hertil. Men han tænkte, at når den rige mand ikke ville betroe ham 200 kr., nå, ja, så kom han selv til at skaffe sig dem ad andre veje.

Han byttede så et par stude bort og fik et par yngre. Og her fik han nogle penge fra. Men så påtog han sig at levere grus til kommunens veje. Når han selv harpede det og kørte gruset på vejene, gav også dette lidt rede penge. Og således kom han ud af forlegenheden.

Ulykken indtræffer.

I 1905 var gården kommen i særdeles god drift og kultur efter datidens forhold. Gården havde god besætning og avl, gode markredskaber og maskiner. Der var bygget husmølle på laden.

En dag sidst på vinteren var Anton Nielsen ifærd med at

male korn. Han stod i nærheden af kværnen, da hans jakke kom for nær møllens tandhjul. Hjulene greb fat i en flig af jakken, og et øjeblik efter sad han fastklemt i mølleværket.

Da han efter stort besvær var befriet, var hans højre arm næsten klippet helt over af hjulenes tænder. Men hans viljestyrke viste sig her. Han tog om den omtrent afrevne højre arm med venstre hånd og gik selv ind i stuehuset.

Lægen blev hurtigt tilkaldt, og han ordinerede Anton Nielsen indlagt på sygehuset. Det blev Skive sygehus, hvortil der var 2½ mil. På denne tid var der ingen biler eller sygevojn. Han blev anbragt i en arbejdsfjedervogn i sengetøj. Det tog flere timer at køre vejen, da der skulle køres forsigtigt. — Men Anton Nielsen holdt sig tappert.

Året efter brændte gården, og da bygningerne var lavt assurede, led de et stort tab. Situationen så ret håbløs ud. Familieforsørgeren var invalid, idet højre arm var amputeret. Der var en stor børneflokk, hvoraf den ældste kun var 14 år. Anton Nielsen så ingen anden udvej end at sælge gården. Dette skete i 1907. Da alt var gjort op, havde han en kapital på 5.000 kroner.

Han så sig om efter en anden gård. Men der var ingen på egnen, som passede ham. Han ville helst have en større gård. Der var tre sønner, som om få år voksede til og kunne gøre arbejdet; selv kunne han jo ingenting udrette, — men han havde altid været god til at sætte andre igang.

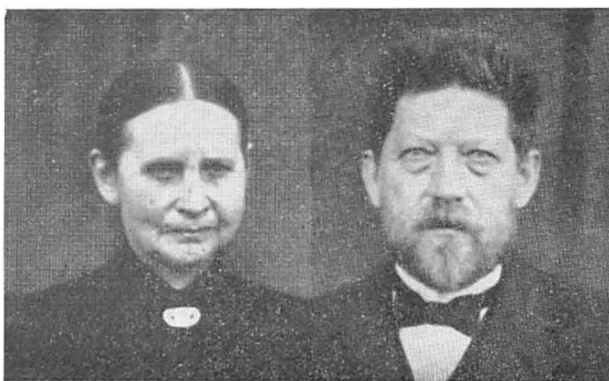
Det skulle helst være en billig gård med store arealer af god beskaffenhed. Ejendomskommissionæren fandt da en gård på Lemvig-egnen med 123 td. land med en del god jord og tildels nye bygninger. Det var gården Øster Kjælder i Lomborg.

Her var alle fordele, mente kommissionæren: Megen jord, nye bygninger — og billig. Anton Nielsen rejste til Lomborg og besøgte gården. Jo, der var lidt af det. En del af jorden var ret god i forhold til den solgte gårds jorder. Bygningerne var tildels nye, men dårligt opførte og meget forsømte. Jorden var også meget forsømt og i dårlig tilstand. Men Anton så, at her var noget at udrette. Der kunne godt blive en god gård ud af det, når markerne kom i kultur og bygningerne istandsat.

Han bød på gården og fik den for 35.000 kr. Der var kun

halv besætning, ingen heste, 21 kreaturer, mest magert ungkvæg. Kun få køer i en yderst dårlig forfatning. De var knap værd at føde på, og så solgte han nogle af dem for 70—75 kr. stykket. Fra Agerbæk havde de 3 heste og 2 køer med. Det hjalp jo en del. Men det så ikke godt ud, — og venner og familie spåede ikke godt.

Men Anton Nielsen havde en ukuelig vilje. Det skulle gå. Han havde jo 3 karle til at forestå arbejdet: de 3 sønner. Peder var 14 år. Han skulle være „forkarl“. Ole, 12 år,

Anton Nielsen og hustru, Øster Kjælder.

„anden karl“, og Jens, der var 10 år, skulle være „tredie karl“. — De tre drenge tog fat med godt mod. De blev snart dygtige til at pløje og kunne i det hele udføre alt arbejdet. Dagen blev godt udnyttet, for moderen, der tog del i arbejdet indendørs, var „morgenmand“ og sørgede for, at de kom op om morgenen. Faderen, der før havde arbejdet „fra sol stod op, til sol gik ned“, var ikke så tidligt oppe, da han ikke kunne deltage i arbejdet; men så var han på færde om aftenen og sørgede for, at arbejdet ikke blev indstillet for tidligt.

Det gik derfor frem med at få gården i drift, selv om det i de første år kneb med det økonomiske. En købmand i Ramme havde fået 150 kroner tilgode for varer. Der kom en regning og brev om, at han endelig skulle have de penge, da han manglede dem hårdt. — Samme dag blev Jens sendt til købmanden med pengene.

Kort tid efter kørte alle tre brødre til Ramme, hver med

sit spand. Da de kom forbi købmanden, kom denne ud og ville køre med længere hen i byen.

„Hvor skal I hen med de tre køretøjer?“ spurgte købmanden, da han var kommen op at køre i Jens' vogn.

„Vi skal hen til købmand N. efter 150 sække kunstgødning“, sagde Jens. Købmanden blev lidt tavs og eftertænk som efter denne meddelelse.

Det gik frem med gårdens opdrift for hvert år. Men en udmark på 40 td. land kunne han ingen veje komme med. Arealet var overmerglet, så der ingenting kunne gro. Der var knap føde til 10 får sommeren igennem. Blev der sået rug eller havre, ødelagdes afgrøden af lyspletsyge. På denne tid kendte man ikke der på egnen til at bruge mangansulfat. Men Anton Nielsen havde hørt, at når man brugte 50 pund pr. td. land af mangansulfat, kunne afgrødens manganmangel afhjælpes og normale afgrøder gro. Resolut som han altid var, købte han 800 kg. mangansulfat (ca. 1 kr. pr. kg.) og strøede den ud. Sådant eksperiment havde ingen landmand nogensinde forsøgt, i det mindste ikke med så store mængder.

„Nej“, sagde man, „Anton Kjælder er ikke som andre!“

Men nu kunne han avle korn på arealet. Jorden var endda ikke så dårlig. Der avledes gode afgrøder.

Peder købte, efter at have solgt en anden ejendom, de 40 td. land i 1926 og opførte en trelænget gård her. Her drev han gården så godt, at han i 1932 blev nr. 1 i helmarkskonkurrencen i Skodborg- Vandfuld herreders landboforening. Der stod da en kobesætning på 18 gode korthornskøer foruden opdræt.

Forlængst var Anton Nielsen blevet betragtet som en af Lomborg-Rom kommunes „bedste“ mænd. Der blev fortalt, at der kun var to, som var over ham i skatteansættelse, nemlig David Sodborg i Rom og Lars Raunsbæk i Lomborg.

I 1935 indstillede Skodborg- Vandfuld herreders landboforening ham til det Kgl. Landhusholdningsselskabs sølvbæger, og han blev tilkendt selskabets store sølvbæger. Der var da på gården, efter at „Højvang“ med 40 td. land var skilt fra, 8 heste, 75 kreaturer, deraf 32 malkekøer, stor svine- og fjerkræbesætning og et stort haveanlæg omkring gården.

Sølvbægeret blev overrakt ved en festlig lejlighed i hjemmet, hvor, foruden landboforeningens forretningsudvalg og andre af egnens folk var til stede, proprietær Villemoes, Vejrum, som repræsentant for Det kgl. Landhusholdningsselskab. Ved denne lejlighed udtalte han:

„Efter indstilling af Skodborg- Vandfuld herreders landboforening var jeg på Det kgl. Landhusholdningsselskabs vegne i hjemmet her i sommer, og jeg var meget imponeret over de frodige afgrøder, der trods tørken stod på markerne. Disse var rene, og der var orden overalt i gård, i stald og i lade. Og jeg fik indtrykket af, at ikke blot landbruget var veldrevet, men også haven med sine mange frugttræer og frugtbuske, der bughede af frugt. Hønsegården og bistaderne var i fineste orden.

Mange landmænd har drevet deres ejendom stærkt frem; men gælden er fulgt med. Ikke således her, hvor de økonomiske forhold er særdeles gode.

Jeg havde endvidere lejlighed til at besøge en af sønnerne og fik det indtryk, at han også havde gode evner til at drive en gård, både som mønsterlandbrug og under gode økonomiske forhold.

Som et synligt bevis på Det kgl. Landhusholdningsselskabs anerkendelse overrækker jeg herved Anton Nielsen det store sølvbæger og diplom til erindring for familien om hans indsats i dansk landbrug“.

Daværende formand for Skodborg- Vandfuld herreders landboforening, proprietær Niels Agger, Sdr. Vinkel, udtalte, at foreningen var stolt af i sin midte at have en mand, der er tilkendt denne store udmærkelse.

En del af æren tilkommer de dygtige sønner, der begge stod i spidsen i landboforeningens helmarkskonkurrence.

Landbrugets fremtid er betinget af, at der er dygtige, selvstændige landmænd, der forstår at passe bedriften både i stort og småt og at få balance i økonomien“.

Der kunne fortælles mange træk om Anton Nielsen. Han var først og fremmest landmand og havde kærlighed til gerningen at arbejde med planter og dyr. Men han havde også stor interesse for, at den opvoksende ungdom blev dygtiggjort. Nærmest var jo sønnerne; de fik jo lært arbejdets værdi fra barneårene af. Peder Nielsen udtalte engang, jeg

besøgte ham i Højvang og beundrede den veldrevne gård (man kunne nok kalde den en af de bedst drevne gårde på Lemvig-egnen, — der, hvor faderen de første år ikke kunne føde mere end 10 får) :

„Ja, jeg syntes, far forlangte for meget af os drenge de første år i Øster Kjælder, men jeg ser nu, at det er den bedste arv, han kunne give os“.

Broderen Ole købte omtrent samtidig, da Peder byggede gården Højvang, nabogården St. Døj. Gården var da i en ynkelig forfatning med udsultede, kalkfattige og forsømte agermarker og vandfyldte engdrag tildels tilgroet med pors og siv. Gården er for mange år siden kommen i særdeles fin drift, og blev, som landboforeningens formand udtalte, nr. 1 i helmarkskonkurrencen et år.

Da vi begyndte landbrugsstudiearbejdet i Skodborg-Vandfuld herreder i 1932 var de unge landmænd i Lomborg blandt de første, der meldte sig, og blandt disse var de tre sønner fra Øster Kjælder. Studiekredsaftenerne blev holdt i hjemmene; det gik på omgang i de forskellige hjem. Når møderne var i Øster Kjælder, var Anton Nielsen altid med, og han var stærkt optaget af ordsnittet og gav selv mange værdifulde replikker og råd.

Da de andre sønner selv fik ejendom, var det Jens, der kom til at stå for driften af Øster Kjælder, og det kendtes snart, at der var kommen unge kræfter i gårde.

I 1933 døde Anton Niensens hustru. Det blev et stort savn for ham. Han så, at Jens havde så godt fat med gårdens drift, at han trygt kunne overlade den til ham. Men Anton Nielsen tænkte altid på at gøre det så godt som muligt for alle børnene. Datteren Jensine var ugift, og der kunne jo komme den tid, hvor hun gerne ville have eget hjem. Så købte han en lille gård, Agerbæk i Bøvling sogn. I 1936 flyttede han med datteren hertil, og som tidligere i Agerbæk og i Øster Kjælde fik han snart gården i god drift.

I 1943 døde Anton Nielsen. En af Lemvig-egnens mest særprægede mænd var gået bort. Sønerne fortsætter hans livsværk; de er med blandt alle de yngre landmænd, der har gjort Lomborg og særlig søndersognet til et af de bedste sogne i Skodborg- Vandfuld herreder.

Flynder sogn.

Flynder sogn var oprindelig et udpræget hedesogn. Tidligere lå store dele af sognet hen i hede. Sognet har et fladeindhold af 6230 td. land med 129 td. hartkorn. — Sognet grænser mod nord til Lomborg og Rom, mod øst til Møborg, mod syd til Møborg og mod vest til Bøvling sogn.

Man havde før regnet med, at Flynder kun havde magre, sandede jorder. Der var langt mellem ejendommene. For 100 år siden var der kun ca. 100 gårde og mindre ejendomme i det forholdsvis store sogn med 410 indbyggere. Bækmark ligger lidt vest for landevejen Lemvig—Ringkøbing tæt nord for Bækmarksbro, hvor vejen over Bøvlingbjerg til Dybe drejer fra.

Gården er en gammel herregård tildels med voldgrave omkring. I det 14. århundrede tilhørte den Ribe bispestol. Gennem årene har mange adelige familier boet her. Den ejedes en tid af den rige Kristen Linde, der fra krømmer tjente sig så rig, at han blev ejer af flere herregårde i Vestjylland og blev adlet. De sidste 100 år ejedes gården af Tranbergslægten. Efter den sidste i slægten, Andreas Tranberg, der døde i 1938, blev gården udstykket til husmandsbrug. Her blev 14 særdeles gode ejendomme, der drives af dygtige unge mænd.

Krogsgård er nu en almindelig bondegård. Men i 1661 regnedes den for en hovedgård med 16½ td. hartkorn. Flyndergård regnedes også omkring 1370 for at være en herregård. Den ejedes da af adelsmanden Torsten Nielsen; han var også ejer af Bækmark og var Ribe-bispens lensmand.

Men fattigt og småt har det tidligere været i sognet. Heden bredte sig overalt, særlig i østsognet. Ude i den nordøstlige del af sognet lå Lille Ørts, — sådan kaldt tidligere, fordi „Store Ørts“ lå på den anden side sogneskellet i Rom sogn.

Gennem tiderne skiftede de to gårde navn og areal. „Store Ørts“ blev delt i 3 mindre gårde, og Flynder Ørts, som gården nu kaldtes, havde indtil de senere år et areal på over 1000 tønder land, hvoraf den største del lå hen i hede.

Lidt østen for lå gården Veje meget ensomt ind mod Møborg sogn. Navnet Veje synes nærmest at have været en ironisk betegnelse, for mere øde og vejløs gård fandtes der

næppe i Flynder og omliggende sogne. Til sognets centrale sted, Bækmarksbro, var der nær en mil. En vej førte ud mellem Flyndergårdene og fortatte ud til Veje, hvor den blev en ensporet hedevej. — Omkring 1880 var her milevide hedearealer. Til Veje hørte 230 td. land, men kun et mindre areal var opdyrket. Resten lå hen i hede og moser.

Maren og Niels Chr. Mejdahl.

Et sjældent livsvirke.

Omkring 1860 boede i Nørmark i Møborg Anders Laursen (kaldet Mejdahl). Nørmark var en parcel fra herregården Nr. Holmegård i Møborg. Men der var ret store hede- og mosearealer til ejendommen. Her gravede Anders Mejdahl tørv til salg. Det gjorde de fleste i Møborg for at kunne klare udkommet. Men han fik så meget ud af tørveproduktionen, at han omkring 1875 kunne overtage Veje i Flynder, grundet på, at ejeren ikke kunne klare for sig længere. Der var kun lidt jord dyrket. Bygningerne var små og gamle. Besætningen var 2 køer og 2 stude. Her fortsatte han med at grave tørv. Der var en del lave, kæragtige arealer med tørveskær, kun ganske ringe i dybde. Men det var gode tørv her var, og da der var stor efterspørgsel, blev tørveproduktionen øget.

I hjemmet voksede en børneflokk op, heriblandt Niels Kristen. Det blev ham, der mest kom til at hjælpe faderen i tørvemosen. Men hans største lyst var dog at dyrke hede op. En hver ledig dag brugte han til at pløje hede. Han overtog gården efter faderen omkring århundredskiftet og fortsatte med tørveproduktionen for at få driftskapital til hedens opdyrkning.

Når han hen på sommeren var færdig med at skære tørv, spændte han for mergelvognen. Han havde et par stærke, jyske heste, der var vant til at trække hedepløven eller 2 læs tørv til Lemvig. Han spændte også begge vogne efter til mergellejet i Damhuså ved Vemb. Hertil var der ca. 2 mil, og det første stykke af vejen var dårligt, indtil han kom til landevejen nord for Bækmarksbro.

I 1905 blev han gift med Maren Eriksen fra Vester Flyndergård. Hun fortæller:

„Klokken var såmænd ikke ret meget over 12 om natten,

når han spændte for og kørte efter mergel. Han kunne være tilbage mellem klokken 6 og 7. — Hestene skulle jo bede, og han skulle jo også have noget at spise. Så kørte han igen og kom først tilbage hen mod aften. Sådan gik det det meste af sommeren med mergelkørsel, når tid fra andet markarbejde tillod det. Hans dag var sommeren igennem 18—20 timer“.

Denne udtalelse falder godt sammen med en udtalelse af sognerådsformand J. Chr. Ilkjær, Sindbæk i Flynder, der i sine unge dage også hentede mergel ved Damhuså. — Ilkjær fortalte:

„Andreas Grønkjær og jeg har såmænd hentet mange læs mergel i Damhuså. Vi kom hver fra sin side og mødtes ved landevejen nord for Bækmarksbro. — Jeg synes, det var tidligt, klokken var kun mellem 5 og 6. Men her kunne vi møde Chr. Mejdahl på hjemvejen med 2 læs mergel efter hestene“.

Chr. Mejdahl fortsatte med at dyrke hede op, hver ledig time blev brugt hertil. Men det blev nu for lidt med at hente mergel i Damhuså, — det battede ikke rigtigt, og der var jo et farligt slæb hermed.

Da der blev interesse for oprettelse af mergelbaner med transportable spor, var Chr. Mejdahl, sammen med P. By-skov og flere, ivrig for at få oprettet mergelselskab for egnen med udkørsel fra Buur st.

Da selskabet blev oprettet og mergelspor blev lagt til Møborg og Flynder sogne i 1913, fik han herfra leveret ca. 400 kb. fv. eller nok til alle de 230 td. land. Mergelen kostede 8.500 kr. Men nu var der også betingelser for ejendommens fulde opdyrkning. I de kommende år fik han ialt dyrket 100 td. land hede op, — og nu gik det frem med avlingen.

En brandulykke.

De gamle bygninger i Veje var efterhånden istandsatte og udvidede. I 1910 blev den østre staldlænge udvidet og istandsat; det kostede ca. 3.000 kr. Men i 1911 brændte gården. Bygningerne var ikke blevet omvurderede efter de store ombygninger; de stod endda lavt assurede i forvejen. De led derfor stort tab.

Med store ekstrabekostninger fik de nye store bygninger op-

ført; der skulle jo være plads til den forøgede avl og besætning. Det gik nu fremad igen, selv om de havde en del gæld at slås med efter gårdens opbygning.

Døden griber ind.

Men så blev Chr. Mejdahl syg og døde i sin bedste alder i 1920. Tilbage var hans hustru med 6 børn, hvoraf den ældste, Anders, kun var 11 år. Det så ikke lyst ud for Maren Mejdahl. Tankerne gik i disse dage ofte tilbage over de 15

Chr. Mejdahl og hustru, Weje.

år, hun havde tilbragt herude i det store øde, mest med slid og slæb. Hun var vokset op midt inde i sognet, hvor der ikke var langt mellem gårdene med gode marker og jævn velstand mellem bønderne. Her havde hun haft et trygt hjem og en stor vennekreds blandt de unge. Hun huskede også, hvorledes de havde drillet hende, da hun skulle giftes, fordi hun skulle bo derude i heden, hvor der ikke var andet end „uciviliserede“ mennesker. Hun havde kunnet svare igen, — og hun havde aldrig fortrudt sit valg. — men, — havde det alligevel ikke været bedre, om hun var blevet derinde i sognet blandt ungdomsvennerne?

Men hun kunne ikke give op. Hun ville fortsætte og gennemføre det arbejde, som hendes mand havde påbegyndt.

Hvor små Anders og Erik end var, så følte de et ansvar. Skønt de kun var 13 og 11 år, måtte de hjælpe moderen.

Dog måtte der jo lidt lidt fremmed hjælp til de første år.

Alt i bedriften var jo i sin vorden. Endnu var de opdyrkede hede- og mosejorder ikke rigtig kommen i kultur. Arbejdet optog alle Maren Mejdahls evner og tanker, så hun ikke fik tid til at falde hen i grublerier. Hun havde fået en god arv fra hjemmet: gudsfrygt, flid og nøjsomhed. — Med disse grundprincipper havde hun og hendes mand prøvet at leve livet herude. Hun ville fortsætte og prøve at lære børnene de samme leveregler.

Anders og Erik hjalp af alle kræfter med gårdens drift, så godt de evnede.

Årene gik, og alt lykkedes og trivedes for dem. De fortsatte at dyrke hede op. Gennem årene fik Maren Mejdahl yderligere opdyrket ca. 50 td. land af heden. Der var nu ikke stort mere hede tilbage. — Besætningen øgedes ligeledes år for år.

Men det ensomme liv kom til at præge de to drenge. De var jo vokset op i et hjem, hvor gudsfrygt og arbejdsomhed var grundpillerne, og de var mere voksne i tankegang end jævnaldrende kammerater. De tænkte over livets problemer og talte derom, når de gik ved arbejdet.

De havde gode evner og lyst til bogen. Og efterhånden modnedes tanken hos dem om, at de ville studere og blive præster. Det blev både en stor skuffelse og en stor glæde for moderen, da de talte med hende derom. Det var nu i flere år gået frem med bedriften ved hendes dygtige drenges hjælp, og hun havde drømt om, at de skulle føre arbejdet videre, når hun ikke kunne mere. Men deres beslutning om at blive ordets forkyndere, rørte hende dybt. Var det Guds vilje, at de skulle blive det, måtte hun ikke lægge dem hindringer i vejen, selvom hun ikke kunne se, hvor hun skulle skaffe de mange penge fra, som det kostede at læse. Men hun lagde alt i Guds hånd og gav sønnerne sit samtykke.

I 1927 rejste Erik til Rønde gymnasium ved Århus. Anders blev hjemme et par år endnu for at hjælpe moderen. Men i 1929 rejste også han til Rønde. Erik afbrød læsningen et års tid for at tage hjem og hjælpe moderen.

Fra Rønde blev de studenter og rejste så ind på universitetet i København, hvorfra de begge i 1937 gik ud med en god teologisk embedseksamen. Snart efter blev Anders antaget som sekretær i arabermissionen (herhjemme). Her vir-

kede han nogle år, til han fik embede som præst i Tistrup sogn på Mols.

Erik søgte straks efter sin eksamen præsteembede på Færøerne. Han havde lyst til at se fremmede egne og forhold. Og i 1937 blev han kaldet til embedet som præst i Transvåg på Færøerne. Her virkede han i 8 år og blev meget skattet af sine sognebørn. Men da der i 1945 var præsteembede ledigt i Nesborg ved Løgstør, søgte han embedet og fik det. Begge brødre virker nu som ordets forkyndere hver i sit sogn og samler en lyttende menighed under deres prædikestole.

Sønnerne Marius og Karl var vokset op, og da de to ældste brødre rejste til Rønde, kunne de udfylde brødrenes pladser. De havde begge stor lyst til landbruget. Det gik derfor fortsat fremad i bedriften. I 1935 var al hede og mose opdyrket. Kort tid før var landevejen Lemvig—Holstebro over Vilhelmsborg kro anlagt. En god, asfalteret landevej var anlagt. Fra Lemvig—Ringkøbing landevej drejede den fra ved Vilhelmsborg kro og førte i lige retning mod sydøst til Holstebro. Vejen førte tæt forbi Veje, ret passende til, at der kunne anlægges en stor have foran stuehuset ud mod landevejen. Først nu kom de store, nye bygninger rigtig til deres ret. Nu var der også betingelser for at dele gården i to. 50 td. land fra den nordlige ende af marken blev skilt fra. Heraf var ca. 20 td. land lav jord, hvor der var afgravet tørv, men nu kultiveret. Her blev en trelænget gård bygget. Gården fik navnet Dalgård, og Marius, der var forlovet og ville giftes, overtog den. Han tog med stor energi fat på gårdens opdrift. Men så kom den store sandstormskatastrofe.

Den store sandstormskatastrofe.

Sommeren i 1938 står i mange jyske landmænds erindring som en katastrofal periode, hvor voldsomme sandstorme hærgede de tilsåede korn- og roemarker.

Fra sidst i maj til ind i juni måned hærgede heftige storme markerne. Bladene skrev, at slige storme med ødelæggende sandflugt kunne ingen mindes. — Det gik særlig hårdt ud over Flynder sogn. Få ejendomme var uberørte. De tilsåede marker i Fåregård og Galmstrup i vestsognet lignede snemarker. Det var første år, Ejvind Olsen havde gården Galmstrup efter faderen. Begyndelsen så ikke særlig

lovene ud. Dog værst var det vist gået ud over Dalgård. Fra landevejen lignede gårdens marker, uden undtagelse, snemarker. Det var en katastrofe for mange. Der blev ydet statstilskud til ny såsæd, og der blev bestemt, at der måtte gøres noget, for at slikt ikke skulle gentages.

Sådanne sandstorme i forsommertiden finder heldigvis kun sted med mange års mellemrum.

Man oprettede dette år „Det flyvende Korps“. En stab af arbejdsløse fik som opgave at plante i markskellene. I årene derefter blev der, under hedeselskabets ledelse, plantet læhegn i jyske egne som ingensinde før. Krigen kom og gav en standsning, men der blev plantet mange km hegn, der nu er i god vækst.

I sandhed en mærkelig sommer var 1938. Efter sandstormen fulgte tørt og koldt vejr. Det kunne tyde på en meget lille avl for store dele af Jylland.

Jeg havde en markvandring for unge landmænd i den vestlige del af Nees sogn den 3. juli. Det blev en ret trist tur. Afgrøderne var slemt medtaget af de ugunstige vejrforhold. Gårdejer Peder Ruby, Koldborg, som var med på turen, udtalte:

„Ja, det ser ud til, at jeg skal have min halve besætning solgt, eftersom avlen tegner“.

Men i de næste dage indtrådte en varmeperiode vekslende med regnbyger. Det var, som korn og roer vældede frem. Der blev endda en avl dette år, der var over normalen. Ved foreningen af jyske landboforeningers delegeretmøde i oktober samme år udtalte sammenslutningens formand, landstingsmand Hauk:

„Det er nok fastslået, at kornavlen i 1938 er den største, Danmark nogensinde har haft“.

Men også roe- og græsavlen blev god dette år.

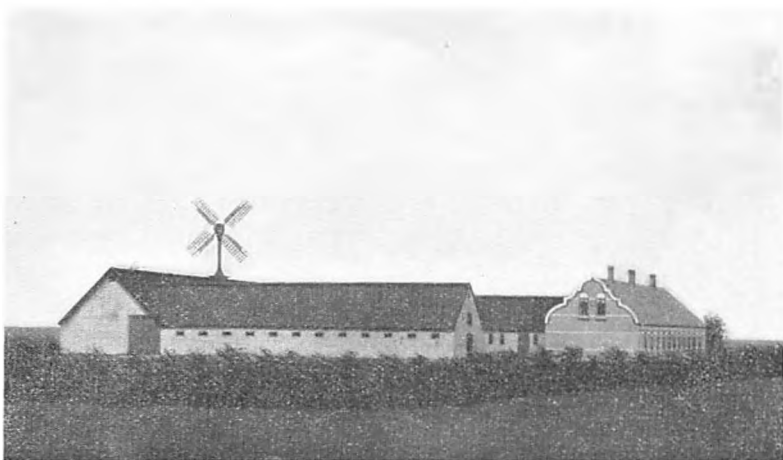
Døden griber igen ind.

Avlen i Dalgård blev også ret god, og det gik frem hvert år. Men så blev Marius Mejdal angrebet af en håbløs sygdom, som medførte døden i 1945. Hans enke var ene tilbage, og hun havde ikke mod til at fortsætte. Derfor solgte hun gården til svogeren Karl Mejdal.

Maren Mejdals yngste søn var ikke født, da hendes mand

døde. Sønnen blev opkaldt efter faderen, og han blev sin mors hjertebarn. Han har været moderens trøst gennem årene. Han skal afløse hende og fuldføre, hvad hun og hendes mand begyndte. — Han har nu overtaget gården. Men Moderen styrer stadig hjemmet for ham.

30 år er nu gået, siden hendes mand døde; — 30 år i strid og stræb. I hjemmet er opvokset en stor børneflokk. To fik hun hjulpet gennem studieårene, uden at de fik nævneværdig læsegæld. To andre sønner fortsætter forældrenes arbejde

Weje.

med jordens opdrift. — To sønner fik opgaven: at så ordet i menneskehjerter — og pleje det; to at dyrke den danske jord, så der bliver brød til mange munde.

Nu kan hun tage det mere med ro. Nu bor hun næsten mere centralt end i barndomshjemmet, for rutebilen passerer mange gange daglig hjemmet og har holdeplads lige ved gården. En sjælden livsgerning er gennemført.

Ane Dorthea og Andreas Andreasen.

Mureren, der blev hedeopdyrker, og af værdiløs jord skabte 3 gode bøndergårde.

I Lomborg boede i sidste halvdel af forrige århundrede den dygtige murer Andreas Andreasen. I 1885 blev han gift med Ane Dorthea. — De havde begge lyst til landbruget,

derfor købte de efter giftemålet en lille ejendom på Bendsgård mark i Lomborg med 15 td. land god muldjord. Andreas fortsatte med murerhåndværket, for alle ville gerne have ham. Ejendommens drift var mest overladt til Dorthea; men enhver fritime ofrede Andreas på ejendommen. Den blev derfor snart særdeles veldreven, og deres økonomiske kår blev gode. Men de syntes begge, at her var for lidt at virke med; de ville gerne prøve alle deres kræfter på hedeopdyrking.

Det vakte derfor næsten forargelse, da det rygtedes, at de i efteråret 1900 ville bortbytte deres lille, gode ejendom i Lomborg med en stor, forsømt hedegård i Flynder sogn, nemlig Nørre Grønkjær, en meget forsømt gård med et jordtilliggende af 162 td. land, hvoraf 70 td. land var hede og ca. 20 td. land vandfyldt kær og mose.

Den dyrkede jord regnedes for „knygsand“, der var ved at springe med lyngtotter. Bygningerne var gamle og faldefærdige. Besætningen bestod af 4 magre „helmissere“ (heste), 10 kører og 14 kalve.

Ejeren havde måttet give op, derfor kom det ham tilpas for sin forsømte hedegård at få den lille, gode ejendom i Lomborg. — De Lomborg-boere var ikke milde i deres dom over denne ejendomshandel. Man sagde: „Hvad tænker de dog på? At flytte fra deres lille, gode ejendom og med det gode håndværk, Andreas har, og flytte ud til det usselige Flynder sogn, hvor der næsten kun er flyvesand og sure hede og moser. Det bliver da kun til fattigdom og søllehed!“

Det så heller ikke godt ud den første vinter. Husene var så brøstfældige, at Andreas forbød børnene at færdes derinde, da han var bange for, at staldlængerne skulle synke sammen om dem.

Allerede i foråret 1901 begyndte han at bygge. Murerhåndværket kom ham her tilgode. Denne sommer byggede han laden med et fladeindhold af 50X15 alen og en kostald 36X15 alen. Stalden var særdeles solid med jernbjælker og hvælvningsten som loft. Den er bygget så solid, at den nu, 50 år efter, er som en ny stald.

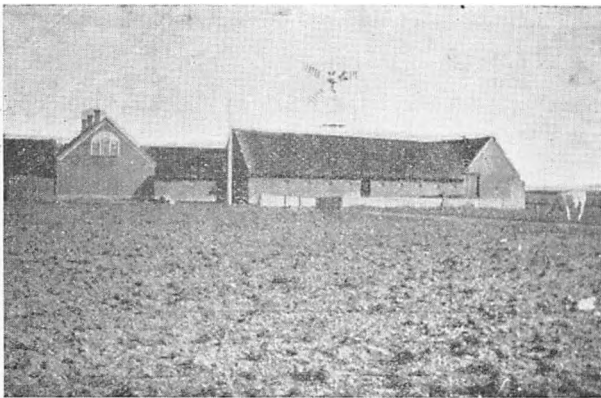
Men naboerne lo ad ham: „Tror du, at du nogensinde får de huse fyldt?“

Jo, Andreas troede det nok. — Samme sommer begyndte

han at tage fat på jordens opdyrkning. De lynggroede agre blev pløjet op. Men for at her kunne gro noget, skulle der mergel til, og det var ikke nærmere end i Vemb.

Som Chr. Mejdal spændte han to vogne efter et spand heste og kørte ved solopgang til Damhuså. Han havde ikke så langt at køre som Chr. Mejdal, „kun“ 1½ mil, derfor kunne han godt hente to dragninger uden at skulle begynde om natten. I årenes løb slæbte han på denne måde ca. 6.000 kbm. mergel hjem.

Da de lynggroede agre var merglet, tog han for alvor

Nr. Grønkjær i Flynder.

fat på hedens opdyrkning, og fik indtil 1920 opdyrket al heden. — I 1911 byggedes et stort, velindrettet stuehus.

I 1912 udstykkedes 47 td. land af den opdyrkede hede fra østenden. Her blev bygget en gård til den ældste søn Kresten. I 1914 byggedes en stor længe til heste- og svinestald. I 1920 solgte han gården til svigersønnen; der fulgte 90 td. land med. Samme år byggede han en moderne gård på vestmarken med 25 td. land til, hvoraf omtrent halvdelen var eng, der endnu var ret vandsur, fordi der ikke havde været tid til at få arealet afvandet. Her boede Dorthea og Andreas Grønkjær, som han nu altid kaldtes, deres sidste år.

De havde nu boet derude i Flynder sogn i ca. 30 år. De havde for længe siden fået anerkendelse som sognets egne. De sluttede sig til indremissionen, søgte hver søndag kirken og deltog i samfundsmøderne. Men ellers førte de et stille

og virksomt liv indenfor hjemmets rammer. De var heller ikke ret meget med i det landøkonomiske arbejde i egnen; var måske ikke med som medlem af landboforeningen eller havde udstillet dyr på dyrskuerne. Det hørte jo ikke så meget den gamle tid til.

Svigersonnen, Marinus Mølgård, havde som Andreas Grønkjær lært murerhåndværket. Han var en dygtig murer endda. Men da han blev gift med Katrine i Grønkjær, og de købte gården i 1920, var det nødvendigt, at han „sadlede om“ og prøvede, om han duede som landmand.

A. Andreasen og hustru, Nr. Grønkjær.

Der var nu gået 10 år. De unge havde bygget videre på de ældres værk. Marinus Mølgård regnedes snart blandt egnens dygtigste landmænd. I 1930 havde han indmeldt sig som deltager i helmarkskonkurrencen i Skodborg- Vandfuld herreders landboforening. I juni måned fandt første bedømmelse sted af det 5 mand store planteavlsudvalg, hvoriblandt også var Kr. Brændgård, Vandborg. Andreas Grønkjær var kommen til stede, da udvalget ankom. Han interesserede sig for, hvad sådanne folk havde at sige. Kr. Brændgård, der var en ældre mand, kom snart i samtale med Andreas Grønkjær. Da udvalget skulle på den lange fodtur længst ude i marken, sagde Kr. Brændgård:

„Nu kan I yngre folk gøre turen ud i marken, så vil jeg imens gå med Andreas hjem og se, hvordan han bor“.

Da vi var på hjemvejen, sagde Kr. Brændgård: „Det var vist den gamle, vi skulle have bedømt i stedet for den unge

mand. Det er ret enestående, hvad de to gamle folk har udrettet her i Grønkjær“.

Man drøftede, om her ikke var betingelse for en indstilling til Det kgl. Landhusselskabs sølvbæger. — Resultatet blev, at jeg skulle tage ud til de to gamle for rigtig at få rede på, hvad de havde gennemført.

En søndag sommereftermiddag sad jeg i deres hyggelige stue. I forbindelse med stuehuset var bygget drivhus, hvor tomater var ved at modnes og vinrankerne snoede sig hen under glasset med de mange halvmodne drueklaser. Stille og jævnt fortalte de deres livshistorie. — Andreas fortæller:

„Ja, vi havde det jo så godt i vor lille ejendom i Lomborg midt iblandt venner og familie. De kunne slet ikke forstå os, da vi begyndte at tale om at bytte ejendommen bort med den store, forsømte gård herude i Flynder. De gjorde alt for at forhindre handelen. Og da vi havde handlet, mente de, at nu havde vi handlet alt det bort, som vi var ejer af, og at det var håbløst at prøve på at få den ødelagte gård i drift.

Men vi var endnu unge og havde sådan lyst til rigtig at komme til at arbejde med hedeopdyrkning. Vi havde jo set, hvad Lars Raunsbæk havde udrettet. Men vi havde nok alligevel ikke anet, hvor svært det blev. Dorthea var jo ikke så stærk. Hun har haft den rygsvaghed fra ungdommen af, så hun altid har måttet gå med bandage. — Jeg har jo altid været stærk. Men jeg har alligevel haft flere ret slemme sygdomme og ligget på sygehus i længere tid.

Det var jo en stor hjælp, at jeg kunne murerhåndværket og selv kunne gøre en del murerarbejde ved alle disse byggerier. Men det kostede alligevel meget. Vi byggede jo, med fremtiden for øje, store og solide huse. Måske var vi for ivrige med at få bygget de første år. Det kostede jo, og der blev gjort lån i Kreditforeningen, men alligevel manglede vi nogle tusinde kroner. Der var en tid, det så ret slem ud, så vi måske „kunne gå fra gården“. Vi var for stolte til at henvende os til familien; de havde jo advaret os så grundigt. Men da det så allermest håbløst ud, var der en mand herude, der lånte os det manglende beløb. Vi tog det som en hjælp fra Gud, for vi havde i vor nød så inderligt bedt om hjælp. Det var også sidste gang, vi kom i pengebetryk. Det gik siden jævnt frem for os“.

Ja, det var gået frem. Resultatet var, at der nu, hvor der for 30 år siden lå en forsømt hedegård med faldefærdige bygninger, her lå nu 3 af egnens mest veldrevne gårde. Bygningernes byggeværdi var 78.000 kr. Gårdenes samlede besætning var ialt: 12 arbejdsheste foruden plage og føl, 120 kreaturer, 170 svin og store hønserier ved alle gårdene, og der var anlagt store, smukke haveanlæg. Gårdenes handelsværdi, lavt regnet efter denne tid, var ca. 200.000 kr. Men skal sådant arbejde rigtig vurderes efter vestjysk målestok, så spørges der: „Hår'et betålt sæ?“

Jo, det havde været et økonomisk godt foretagende. Alle sad de lunt indendørs i gårdene.

I hjemmet i Nr. Grønkjær opvoksede 9 børn, som alle fulgte i forældrenes spor i gudsfrygt, i flid, i nøjsomhed og i kærlighed til den danske jord.

De to gamle sad nu i en gældfri gård, og havde endda nogle tusinde kroner på rente, trods det, at de gennem årene havde ydet børnene hjælp, når de skulle stifte hjem — ialt ca. 50.000 kroner.

Efter denne redegørelse ved indstilling til Det kgl. landhusholdningsselskab blev landboforeningens bestyrelse ikke forundrede over, at de samme år blev tildelt selskabets største sølvbæger, — det andet bæger af denne klasse, der var kommen til landboforeningen. Mere opmærksomhed vakte det nok i Flynder sogn. Vel havde man gennem årene set de store fremskridt, her var gjort, men det hørte jo næsten til egnens skik. Maren Mejdal havde jo gjort en lignende indsats. Og der var Peder Aggergård, han havde jo tumlet med den store sandmarksgård og anlagt en stor plantage, der nu var en pryd for sognet. Der var også enkefru Højgård i Røjgård. Gårdens jorder var for en stor del let sandjord. Hun begyndte med børnenes hjælp at plante. Sønnen fortsatte, da han overtog gården. Den ligger nu gemt i en stor skov med veldrevne marker, kultiverede kærjorder og en smuk have. — Og der var Jens Bjerg Olsen, der først havde St. Folbæk, hvor han gjorde et godt opdykningsarbejde. Senere var han ejer af L. Ilkjær i Flynder, men købte så et stort jordareal lidt nord for, hvorpå der stod en halvt nedfalden bygning. Her byggede han en stor, firelænget gård, som fik navnet Galmstrup. Han fik gårdens jorder i særdeles

god drift og overlod den så til sønnen, Ejvind Olsen — for at begynde et andet sted.

Om alle disse kunne der fortælles en lignende indsats; derfor havde egnens folk ikke bemærket noget særligt. Men nu forstod alle, at her var øvet et enestående livsværk. Det gav sig tilkende ved flere lejligheder, men særlig da Dorthea og Andreas kunne fejre deres guldbryllup i 1935. Da samledes ikke blot familien men en stor del af sognets folk for at fejre dem.

De magtede nu ikke at drive gården, men de blev boende i deres hyggelige stuer. Andreas flyttede hen til bedsteforældrene og fortsatte bedriften. De levede endnu nogle lykkelige år blandt familie og venner, til de i 1940 døde med kort tids mellemrum.

Slægten fortsætter.

Andreas Grønkjær havde gjort et enestående pionerarbejde. Jorden var dyrket op og merglet. Bygningerne opbyggede og gav plads til stor produktion, — og det blev der i Nr. Grønkjær. Den nye ejer så, at jorderne var gode, men de manglede gødning. Svigerfaderens interesser havde særlig centraliseret sig om opdyrkning. — Marinus Mølgård brugte store mængder af indkøbte gødningsstoffer. Han rådførte sig med planteavlskonsulenten.

„Jorden skal have al den gødning, den kan udnytte“, var Marinus Mølgårds slagord.

Der blev gennemført mange forsøg på ejendommen. Resultatet blev, at der snart gik ry af afgrøderne, der avledes på Nr. Grønkjærs jorder; man så dem ikke bedre på den bedste lerjord på Lemvig-egnen.

Besætningen var snart oppe på ca. 100 kreaturer på de 90 td. land. Der blev lagt særlig vægt på opdræt. Efter driftsplanen gik der hvert år 10 3-års stude og kvier væk fra fedestalden foruden udsætterkøer. Og ejeren kunne endda meddele, at efter 30 års drift har han aldrig indkøbt en kalv eller voksne dyr, men kun avlstyre, når det var nødvendigt.

Det samme gjaldt svineholdet, endda der i en del år hele tiden var ca. 100 ungsvin til fedning på stalden foruden grisesøer. Som i mange andre gårde i egnen var fjerkræholdet 5—600 høns (også egen opdræt). Denne gren af husdyrhol-

det var fru Mølgårds, — men derfor blev hønsene ikke passet ringere, tværtimod.

Forlængst er kærjorden til Vester Grønkjær afvandet og kultiveret og giver store afgrøder. Sønnen Andreas er nu ejer af gården.

En god kommunevej fører fra Bækmarksbro st. ind mellem Nr. og V. Grønkjær, stødende til Vilhelmsborgvejen ved Veje. Dette betegner bedst, hvilke lette virkemidler nuværende ejere af disse gårde har i forhold til Chr. Mejdal og Andreas Grønkjær, da de slæbte mergel til gårdenes opdrift fra Damhuså ved Vemb.

Gårdejer og sognerådsformand Jens Chr. Ilkjær.

En „sognefader“.

J. C. Ilkjær er født den 19. september 1872 i mell. Mågård i Tørring sogn. Fødehjemmet var kun på nogle få td. land. Der holdtes 1 stud og 3 køer på ejendommen. Studen og den ene af køerne blev brugt som trækraft. Ejendommen er forlængst nedlagt og jorden tillagt de andre Mågårde.

Allerede i 4 års alderen kom den lille Jens Christian til St. Ilkjær i Flynder til bedsteforældrene Jens Ilkjær og hustru. Det blev således hans barndomshjem. Det var under andre forhold, han kom til at leve her i den store sandmarksgård herude i hedegnen.

Den lille dreng længtes meget efter forældre og søskende. Her var ingen legekammerater, kun gamle folk. — Nej, det var slet ikke morsomt. Han spekulerede meget over, hvorledes det skulle gå til, at han kunne komme hjem. Og han kom til det resultat, at han ville prøve at få lov til at komme i sit nye tøj, så kunne han let gå vejen hjem. — Den lille dreng tænkte ikke på de næsten 3 mil, der var, og at vejen for en del gik ind over heden. Men da han begyndte at tale om at komme i sit nye tøj, anede bedsteforældrene uråd. De havde nok mærket, at barnet længtes. De fortalte ham så om den store Kronhede, hvor ræven boede; det kunne være farligt for en lille dreng ene at komme herud, for man havde før hørt om, at børn var blevet taget af ræven. — „Så opgav jeg helt flugtforsøget“, fortæller J. C. Ilkjær som gammel mand.

Han blev næsten 9 år, før han kom i skole. Men han ind-

hentede snart det forsømte, da han havde lyst til skolearbejdet.

„Jeg blev solgt med gården“, siger J. C. Ilkjær. Bedsteforældrene solgte gården, da Ilkjær var i konfirmationsalderen. Men drengen skulle blive hos den nye ejer. Arslønningen var 60 kroner, og arbejdsdagen blev fra kl. 3,30 om morgenen til 10—11 om aftenen. Derfor blev han ikke længe i pladsen. Han fik så plads i Bommerhede i Ramme (nuv. Højlund), der ligger sydligst i Ramme sogn. Her var han i 6 år, og det var næsten som et hjem for ham. Lønningen steg snart til 200 kr. om året. Det var en stor løn i slutningen af forrige århundrede. Han kunne derfor hvert år sætte 100 kr. i Sparekassen i Lemvig. Proprietær Brejnholt, Volder, var repræsentant i Sparekassen for Ramme sogn. Han opmuntrede egnens unge til opsparing, og han fik pengene med til Lemvig.

I vinteren 1894—95 var J. C. Ilkjær elev på Ollerup højskole. Christensen-Randers, var da forstander. — Det blev en indholdsrig vinter, siger han, og han kom til at sætte stor pris på Christensen-Randers.

J. C. Ilkjær havde en poetisk åre. Det faldt ham let at skrive digte, og det opdagede kammeraterne snart; derfor blev han meget benyttet, særlig ved elevernes skoleblad.

Efter højskoleopholdet tog han tjeneste i Knudsgård i Dybe hos den kendte landmand, proprietær Knud Lind, der bl. a. i mange år var i amtsrådet. Her tjente også Petrine Jensen fra Grønbjerg i Vandborg. De blev gode venner og besluttede at dele livet med hinanden.

I årene 1895—96 aftjente han sin værnepligt som feltkonstabel i København. Da han kom hjem herfra, blev han af Anders Jensen (Bro), Bækmarksbro, anmodet om at tage pladsen som bestyrer hos Anders Bros søster, der var enke og havde Sinkbæk i Flynder. Han tog pladsen, og da enken gerne ville sælge gården, købte han den i 1897; og samme år blev han gift med Petrine Jensen.

Til Sinkbæk hørte 72 td. land med gamle bygninger. Ca. 40 td. land var hede og resten mager sandjord, meget forsømt og kalkfattig, da jorden aldrig havde fået mergel. Der var en besætning på to heste og 6 køer samt et lignende antol opdræt. Alle dyr var meget magre, for der groede næ-

sten intet på den udpinte jord. Der var så godt som intet græs den første sommer; kun i en lavning øst for gården var der føde til dyrene. En fordel var det, at der ved åen i Bækmarksbro, lidt vest for landevejen, var en eng på 4 td. land, som hørte til gården. Nok var arealet stærkt vandlidende, men her kunne dog bjerges både græs og hø, og der fandtes også mergel i engen. Her begyndte J. C. Ilkjær sommeren efter at grave den op. Det var et strengt arbejde og vanskeligt, fordi vandet trængte ind i graven. Her arbejdede han

J. C. Ilkjær, Sinkbæk.

meget af sommeren fra kl. 6 morgen til sen aften. Det blev ikke så få læs, han fik bjerget på denne måde og kørt hjem. Det kendtes snart på de kalkfattige agre, nu kunne der avles noget.

Men det var først, at der kom fart i opdyrkningen af heden, da han begyndte at hente mergel i Damhuså ved Vemb. Vel var der langt at køre, nær ved 1½ mil. Men han kørte tidligt hjemme fra (kl. 5—6 om morgenen), og da der var landevej det meste af vejen, kunne han spænde to vogne efter hestene og gøre turen to gange daglig. I årenes løb fik han heden dyrket op, og de dyrkede jorder merglede, en stor del heraf 2 gange. Herved kom gården i god drift.

Men snart efter overtagelsen blev der lagt stærkt beslag på hans tid i sognets tjeneste. I 1911 blev Flynder sogn i kommunal henseende skilt fra Bøvling sogn, og der blev i Flynder en selvstændig kommune med sogneråd. I 1913 blev han valgt ind i sognerådet. I 1921 blev han sognerådsfor-

mand og har været det siden. I en lang årrække har han endvidere været formand for kommunalforeningen for Skodborg og Vandfuld herreder. — Fra 1922 til 1947 har han siddet i provstiudvalget; fra 1919 i menighedsrådet for Flynder sogn. Han har endvidere gennem årene været i mange foreningsbestyrelser, således en lang årrække i Vemb-Lemvig-Thyborøn jernbanes bestyrelse; Vestjyllands mergelforsynings tillidsmand for Flynder sogn; mangeårig herredstaksationsmand i vest- og sønderjysk kreditforening. Men det, der har hans største interesse, er dog sognerådet. Han har gennem 30 år ledet sognets anliggender på bedste måde til alles fulde tilfredshed.

Det kirkelige liv.

Beboerne i Flynder sogn er stærkt kirkeligt præget. Sognet har fra gammel tid haft præst sammen med Bøvling. Som tidligere omtalt havde Bøvling- Flynder sognemenigheder fra 1847—1874 pastor Dreyer. Han forstod ikke at samle menigheden under sin prædikestol. Kirkegangen blev i hans tid sløj. Men fra 1874 blev der i begge sogne et levende menighedsliv.

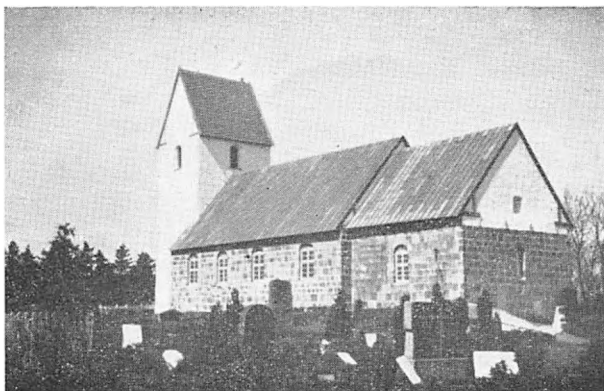
Pastor Dreyer havde, som tidligere anført, i de sidste år af sin præstetid tre kapellaner. Den sidste, pastor J. A. Jessen, fortsatte som valgmenighedspræst i Bøvling og omliggende sogne. Men i 1874 kaldedes pastor M. Mygind til Bøvling- og Flynder sogneembede. Han sluttede sig til Indre mission og fik en del betydning, særlig i Flynder sogn. Fra 1889—1892 var pastor P. E. Blume sognepræst. Han fik vist endnu større betydning ved sin stærke, vækkende forkyndelse, siger ældre folk i Flynder. Efter hans korte præstetid kom pastor H. O. Busch, der var sognepræst fra 1892—1913. Også han var stærkt præget af Indre missions livssyn og kom til at præge livet i sine sogne. Fra 1913—1927 var pastor Rendtoft præst (senere også provst for Skodborg- Vandfuld herreder). Det blev nok ham, der gennem 23 års virke kom til at præge menigheden mest.

Sognets kirke, der er opført i romansk byggestil af tilhuggede kampestenskvadre, var i mange år uden tårn. Kirken var en del forsømt fra ældre tid. Tårnet var blevet så skrøbeligt, at det var faldet ned. Kun et spinkelt træværk

med spir, hvor klokken hang, gjorde det ud for tårn. Men der havde længe været ønske om, at kirken skulle grundigt istandsættes, og der skulle bygges et tårn, der var den ellers så smukke kirkebygning værdig. Dette skete i årene 1940—41, og samme år kunne den restaurerede kirke tages i brug igen. — Kirken står nu med sine hvide mure og sit høje tårn og lyser langt udover sognet.

Der var stor glæde i sognet, da kirken igen indviedes, og

Flynder kirke med det nye tårn.

søndag efter søndag samles en stor menighedskreds i kirken til gudstjeneste.

J. C. Ilkjær tolker sine følelser for og glæde over kirken i følgende smukke sang:

Kirken.

Mel.: Fred hviler over land og by.

Jeg elsker dig, Guds kirkehus,
der midt blandt folket står.
I vind og vejr og stormens sus
du stod i tusind år.

Til dig var mine fædres gang,
og slægter til dig kom.
Du var min trøst i tider trang',
du var min helligdom.

Som spæd jeg bares til dig hen
for der at få min dåb;
med mine små jeg kom igen
til dig i tro og håb.

Der gav jeg løfte om til Gud
 et liv i dåbens pagt;
 der stod en dag jeg med min brud,
 hvis hånd i min blev lagt.

Der fik jeg sang og salmer kær,
 der fik jeg livets ord,
 der kom min frelser mig så nær,
 der ved sit nadverbord.

Jeg elsker dig, min kirkeborg,
 og tilflugt for min sjæl.
 Jeg kom i glæde og i sorg,
 jeg kom i vé og vel.

Og når min søndagsklokkelyd
 mig kalder hen til dig,
 det var i glæde, håb og fryd,
 jeg gik min kirkevej.

Men når den dag, da klokken din
 skal ringe for mit støv,
 der lagt i kiste og i lin
 måske med blomst og løv.

Der bor jeg i et kirkehus,
 der ej med hænder gjort,
 med sang som mange vandes brus
 bag himlens perleport.

J. C. Ilkjær tolker sikkert flertallet af beboernes følelser i sin pris til kirken.

Sognet regnes ikke mere for den usle, sandflugtshærgede egn med store hedearealer og sure kærjorder. Befolkningen har gjort det til et af herredernes mest veldyrkede sogne.

Bøvling sogn.

Sognet ligger nær mod hav og fjord. Mod syd grænser det til Nees sogn og skilles herfra ved Tange sø. Mod vest til havklitterne, dog skærer Bøvling fjord (en gren af Nissum fjord) sig ind mellem klitengene og Bøvling sogn. Mod nord til Ramme sogn. Mod øst til Flynder sogn.

Sognet er meget fladt, kun Bøvlingbjerg midt i sognet hæver sig over omgivelserne. Man kan næsten sige, at det på mere end en måde er sognets midtpunkt. Her ligger nemlig en hel lille by. Kirken ligger nok ved „bjergets“ fod, og lidt

vest for ligger herregården Ryssensten. Men herfra stiger jordsmonnet jævnt opad til Bøvlingbjerg. Mens den øvrige del af jordene i Bøvling sogn er sandjord og kærjord, der tildels i ældre tider lå hen i hede og mose, så har bakkedraget god, dyb muldjord med lerunderlag.

En landevej fører fra Bækmarksbro over Bøvlingbjerg forbi Bøvling kirke og Ryssensten. Her drejer vejen mod nord over et lavdrag, hvorigennem løber en lille å. Lidt nord for åen lå i gamle dage tinghuset. Bøvling- og Lundenæs len blev efter enevældens indførelse omkring 1600 lagt sammen under amtmanden, der boede på Bøvling slot.

Bøvlingbjerg regnes for et kulturcentre. Her ude i Lemvig-egnens sydlige opland, hvor lyngen for ca. 100 år siden bredte sig næsten eneherkende, lå Bøvlingbjerg med sin gode jord og med særdeles driftige bønder. — Her var det, den åndelige bevægelse rejste sig, som tidligere er omtalt under den grundtvigske bevægelse i Lemvig-egnen.

Til alle sider lå „slætteland“. Mod øst „Æ Østerkjar“, for 60—70 år siden kun beboet af fattige hedeboere i gamle, lave, lyngtækkede huse med nogle få td. land dyrket op fra de sure hedekær. Det samme gjaldt „æ Narkjar“, helt ud til sognets nordskel, hvor hedegårdene Ilvad, Østergård, Skarhede og Pugpøth lå ret isoleret. Mod vest var det dyrkede land ikke stort udover Ryssenstengårdene, St. Løkke, Kjølhede, Smørpøth og Gadegårdene. Disse gårde lå tæt ind til „Bjerget“, og har gennem årene været veldrevne. Længere mod vest og sydvest strakte det flade land Høvsøre sig, gammel fjord eller søbund, tildels oversvømmet af fjordvand; i baggrunden Bøvling fjord, klitengene og havklitterne. I sydsognet lå Krogshedegårdene ret isolerede ud mod fjorden, adskilt fra det øvrige sogn ved Fåremølle åen.

Forlængst er sognets hede- og kærjorder opdyrkede. I østerkæret og nordkæret er udelukkende veldrevne ejendomme. Gårdene i nordsognet: Østergård, Ilvad, Skarhedegårdene, Pugpøth og de andre gårde er særdeles veldrevne. Det er vanskeligt at fremdrage nogen, da man vil komme til at nævne alle ejendomme i nordsognet, dog er måske Ilvad den stærkest drevne. Her begyndte Chr. Ovesen før århundredskiftet. Han gjorde et stort opdyrkningsarbejde, men var også med i alle landøkonomiske og kulturelle foreninger i

sognet. Sønnen, Viggo Ovesen, fortsatte. Da han ikke kunne drive avlen videre frem på den store gård, købte han i 1942 „en stump“ jord af „Volderkjær“, ca. 30—40 td. ld., et lynggroet kærareal fra herregården Volder i Ramme. Jorden lå ind til Ilvads jord. De nærmere år efter blev dette kærareal kultiveret, og her avledes så store afgrøder, at der går ry deraf.

Egnens dygtigste husmand.

Nabomanden, Chr. Grønkjær, købte den lille ringeagtede hedejendom Lille Grønkjær alleryderst i nordsognet for ca. 30 år siden. Der var gamle bygninger med nogle få lynggroede agre, men mest vandsur kærjord.

For mange år siden blev han færdig med kultivering og afvanding af kærjorden og fik hele ejendommen i særdeles god drift. Men plantningssagen og havebrug har altid haft hans største interesse. Ejendommen ligger nu gemt mellem høje læhegn, omgivet af store haveanlæg, væsentlig med frugttræer. Han har modtaget alle de præmier og anerkendelser, der kan fås gennem landboforeningen og husmandsforeningen. — For få år siden modtog han 1. præmie i jyllandskonkurrencen for havebrug. — Han har ikke ensidigt brugt sin tid til at nå frem hertil; han har levet med i alt, hvad der rørte sig i sognet både i kirkelig og folkelig bevægelse.

Men husmandssagen har nok haft hans største interesse. Gennem mange år har han, indenfor Vestjydsk husmandskredsforening, været en af de ledende, — således i kredsforeningens bestyrelse og kredsdommer ved bedømmelse af markbrug.

Ja, det er vist lidt farligt at drage flere frem af dem, der har gjort en stor indsats på det landøkonomiske og samfundsnyttige område, — dog kan jeg ikke undlade at fremdrage to mænd endnu.

Jens Nielsen, Godballe.

Jyllands mest kendte andelsbonde.

Han er født den 22. april 1878 i Sdr. Glarbjerg i Lomborg, en hedegård sydligst i sognet. Som ung besøgte han Testrup højskole og Dalum landbrugsskole. Han blev på landbrugs-

skolen et år efter studietidens ophør som fodermester. Disse skoleophold fik afgørende betydning for hans senere livsvirke. Jens Nielsen havde lyst til at se sig om og uddanne sig i praktisk landbrug, derfor søgte han, godt anbefalet fra Dalum, pladsen som fodermester på den store gård Tranekær på Langeland, der ejedes af grev Ahlefeldt Laurvig, og fik pladsen.

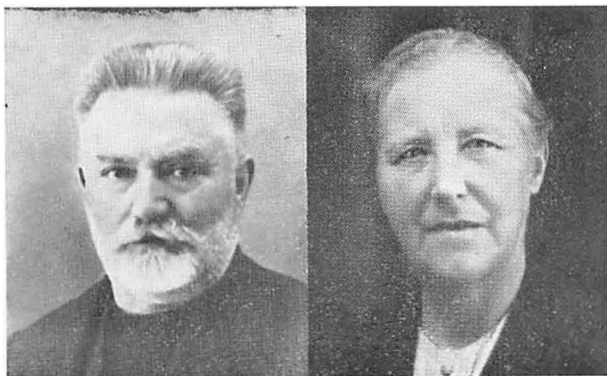
Han var således godt udrustet, da han i foråret 1907 købte hedegården Godballe i det nordøstlige af Bøvling sogn. Gården havde et areal af 83 td. land sandjord, hvoraf halvdelen var opdyrket. Gårdens marker afgrænsedes mod nord og øst af vandsure engdrag langs Fåre mølleå. Gårdens marker var kalkfattige og i dårlig drift. Besætningen bestod af 2 heste, 8 køer og 10 styk ungvæg, 3 svin og 4 får.

I 1907 blev Jens Nielsen gift med Kathrine Jørgensen, datter af Lars Jørgensen, Raunsbæk i Lomborg. Da Jens Nielsen efterhånden blev en stærkt optaget mand, så hans meste arbejde faldt udenfor hjemmet, blev Kathrine ham en uvurderlig støtte. Hun var ikke for ingenting datter af den kendte hedeopdyrker Lars Raunsbæk. Jens Nielsen har også gang på gang udtalt, at uden sin dygtige hustru ved sin side var han aldrig nået så vidt. — Det kan jo trætte læserne, at jeg gang på gang fremdrager, hvad en dygtig mand kan nå. Men jeg må vist alligevel fortælle, at han nåede lige så vidt som de fleste, jeg har fremdraget. Han opdyrkede store arealer af indkøbt hede, byggede gård, solgte, købte igen hede og dyrkede den op. Han blev belønnet derfor, da Skodborg-Vandfuld herreders landboforening i 1940 indstillede ham til Det kgl. landhusselskabs sølvbæger. Dette blev tildelt Jens Nielsen og hustru. Det var det fjerde af selskabets største sølvbægre, der er kommet til landboforeningen. Men Jens Nielsen har også gjort et stort arbejde udover gårdens og hedens opdyrkning.

I landboforeningen har han gennem årene uafbrudt været i bestyrelsen eller i udvalg, men også i sammenslutningen af landøkonomiske foreninger i Ringkøbing amt har han været i bestyrelsen og også i dens planteavlsudvalg. Her fremkom han i 1922 med forslag om en elitekonkurrence mellem 1. præmietagerne i helmarksbrug i lokale landboforeninger.

Gennem årene har mange af vore dygtigste landbrugere

konkurreret til fremme af landbruget i Ringkøbing amt. Indenfor sognet har han siddet i de fleste landøkonomiske foreningers bestyrelse. Størst betydning har hans arbejde for andelssagens fremme haft. Han er fuldblods andelsmand. Særlig er det fællesforeningerne for Danmarks brugsforeninger, han vier alle sine kræfter. Rundt om i brugsforeningerne i Jylland har han talt og hævdet andelssagens store samfundsøkonomiske betydning. Med ildhu taler og kæmper han for disse livsvigtige mål for vort samfunds beståen.

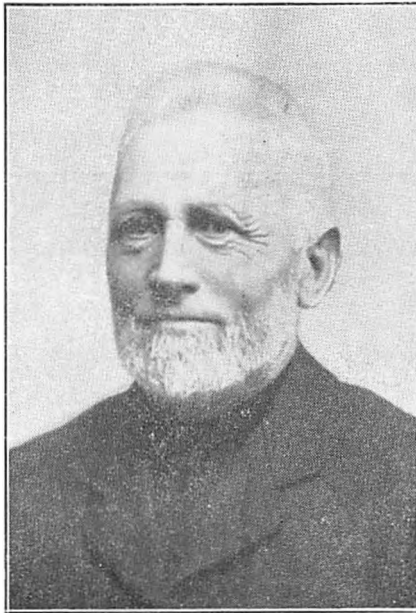
Jens Nielsen Godballe og hustru.

Men også ungdommens dygtiggørelse ligger ham varmt på sinde. Mange landmænd har i Godballe tjent i de unge år, og her blevet påvirket, så de blev blandt egnens dygtigste landmænd.

Flere af hans unge medhjælpere fik her inspiration til at gå lærervejen — således Siliam Bjerre fra Kirkegård i Lom-borg, der nu er forstander på Vestbirk højskole og valgmenighedspræst i Tønning- og Træden sogne ved Horsens.

Jeg skulle nok have fremdraget flere oplysninger om udviklingen i sognet, — omtalt flere af gårdene, og vel særlig den gamle, historiske herregård Ryssensten. Den har jo betydet meget i Bøvling sogn og i hele egnen. Engang hørte omtrent hele Bøvling sogn under gården, der kan føre sin historie tilbage til det 12. århundrede. — Men det har ikke været mit mål at fordybe mig i gamle, historiske beretninger men at fortælle om egnens udvikling gennem de sidste 100 år. Vil læserne søge yderligere oplysninger om Ryssensten, får

man bl. a. disse i dr. O. Niensens „Historisk-topografiske efterretninger om Skodborg-Vandfuld herreder“. — Ganske kort har jeg også under omtalen af Gudum sogn nævnt Ryssensten og dens ejer Anders Rahbek.

Mads Agger Kølhed.

Men før jeg forlader Bøvling sogn, kan jeg ikke undlade at omtale en mand, der har betydet mere end nogen anden for Bøvling sogn. Han var med til at vække det kristelige og folkelige liv i sognet; en vækkelse, der har betydet mere end noget andet, og er den virkelige årsag til, at Bøvling sogn er et kulturcentre i egnen. — Denne mand var Mads Agger, Kølhed.

Den kristelige folkefører Mads Agger, Kølhed.

Han var typen på en vestjysk bonde. Han var af den kendte Aggerslægt på Lemvig-egnen. Mads Agger er født d. 11. december 1831 i gården Vejling i Dybe sogn som søn af Povl Chr. Vejling og hustru Kristiane, f. Agger. Han blev i sin barndom stærkt grebet af sin fromme, kristelige mor. Selv sagde han som gammel mand:

„Hvad jeg har fået lykke til at virke, det skyldes af alle mennesker mest min mor“.

Kun 24 år gammel blev han ejer af den store gård Kølhedede i Bøvling. Han blev kort efter gift med Johanne Pedersen fra St. Kastbjerg i Dybe. Hun blev ham en god og trofast hustru, og hun var særlig god mod de unge, der tjente i deres hjem; de følte sig som hjemme her og var som børn i hjemmet. Og derfor er der mange af disse, der på deres gamle dage var fyldt af taknemmelighed fra den tid, de tjente i Kølhedede.

Mads Agger var en af Bøvling sogns dygtigste landmænd. En mand fortæller om ham:

„Mads Agger var morgenmand. Tidlig om sommermorgenerne, mens andre endnu lå i fjerene, var han, med stok i hånden, en rask tur rundt på sin vidtstrakte ejendom for at se kreaturerne tilgode, — intet måtte forsømmes“.

Mads Agger var godt kendt i de grundtvigske højskolekredse. Højskolelærer Povl Bjerger skrev i sin tid i højskolebladet om ham bl. a.: „Jeg kender Mads Agger personlig, kender ham også af omtale, og resultatet deraf er, at jeg dristigt tør skrive, at han er en af Danmarks bedste bønder“.

Mads Agger var med i alle landøkonomiske foretagender i egnen. Men det var særlig på det åndelige område, han fik sin store betydning for egnen. Herom skriver friskolelærer J. Jørgensen Borup, den mand, der mere end nogen i Bøvling sogn har levet med i den grundtvigske bevægelse i sognet og kommen til at præge slægten stærkt, idet han igennem et halvt århundrede var lærer i den store friskole på Bøvlingbjerg og valgmenighedspræst pastor Nielsens nære medarbejder gennem årene. Jørgensen Borup skriver bl. a. i et lille mindeskrift om Mads Agger:

„Det var imidlertid på åndeligt område, Mads Agger kom til at sætte sine dybe spor, så hans navn blev kendt i vide kredse og vil blive bevaret i slægtled efter ham. Hos sin fromme og gode moder havde han fra barndommen af fået hjertet opladt for livets evige værdier, så, da han som ung kom til Kølhedede, kunne han ikke nøjes med det fattige åndelige liv, som da fandtes i sognet, men måtte søge andre steder hen for at finde sjælsføde.

Der var på den tid i Bøvling- Flynder en gammel, affældig

præst, hvis forkyndelse var mådelig, og hvis udtale var læsende og uforståelig, så han f. eks. prædikede om meskams- og moskamstider (skulle være medgangs- og modgangstider) til liden opbyggelse for de få kirkesøgende mennesker, der dannede menigheden. „Guds ord var bleven dyrt“ i Bøvling sogn, og dog sad der hist og her i hjemmene mennesker i længsel efter at komme i personligt, inderligt forhold til evangeliets løfte om frelse fra synd og død, og disse få søgte tilfredsstillelse i de gamle bønnebøger, postiller og salmer i den eftergrøde af hernhutisme, der var tilstede i enkelte hjem, og det var disse, Mads Agger blev fører for“.

I samme mindeskrift citerer Jørgensen Borup af Knud Thøgersens jubilæumsskrift for Bøvling valgmenighed:

„Forhistorien melder så langt tilbage som fra 1824—1847, at i disse år sad som sognepræst i Bøvling- Flynder den myndige, energiske og veltalende præstemand Theilmann, fader til afdøde valgmenighedspræst Theilmann, Bering. Han skal ifølge gammel overlevering i sognene have slået stærkt igennem som prædikant, skønt vel nærmest på udlægning af evangeliet, der manede til almindelig gudsfrygt, dyd og gode gerninger“.

Videre meddeler Jørgensen Borup:

„Efter Theilmann blev den ovennævnte lidet veltalende pastor Dreyer præst i de nævnte sogne. Kirkegangen mindskedes — til en næsten tom kirke.

I 1859 kom der til nabosognet Fjaltring en præst (Mejnert), hvis forkyndelse bar et budskab, der blev begyndelsen til en åndelig vartid for egnen, og Mads Agger og enkelte andre fandt ret hurtig vejen til Fjaltring. I Kjølhedede lade og i Storbjerg og flere steder blev der ofte holdt kristelige sammenkomster med opbyggelige taler og sang, som blev indledning til den omfattende og stærke åndelige vækkelse i sognet.

Da der var gået et par år (omkring 1870), prøvede Mads Agger og en anden mand (Jens Willumsen) at formå sognepræsten, Dreyer, til at holde kapellan; man håbede så at få en mand, hvis vidnesbyrd man kunne være glad ved, — men præsten var uvillig. Der skete da en henvendelse til bispem i Ribe (Daugård) om at pålægge præsten at holde kapellan. Det blev afslået. Men Mads Agger, manden med den stærke

vilje, gav ikke tabt. Han fik en ny henvendelse sendt til biskoppen, og denne gang blev svaret et ja, — præsten skulle holde kapellan. Og nu kom der efter hinanden tre unge mænd, der kunne samle folk om deres forkyndelse af det gamle budskab; den sidste af dem var J. A. Jessen“.

Om Bøvling valgmenigheds oprettelse har jeg jo i ganske korte rids meddelt før i bogen.

Mads Agger var gift to gange. Hans første hustru døde i 1886. Han blev anden gang gift med Kristine Sørensen fra Overstrup i Røgen sogn. Hun kom, som Mads Aggers første hustru, til at præge hjemmet og den børneflokk, som her voksede op. — Jørgensen Borup skriver bl. a.:

„Det var en oplevelse at gæste dem i hjemmet. Kristine i travl virksomhed med at gøre det hyggeligt og skønt for gæsterne, — og Mads Agger i sin stol som en erfaren høvdingeskikkelse. — Ingen kunne undgå at høste udbytte af hans gode og lyse forstand, der gav ham praktisk greb på livets mange udvortes forhold. — Der var mange ting, Mads Agger kunne tale med om; men aldrig var der en ild over ham, som når der blev tale om den herlighed, kristenfolket er kaldet til, da kunne han bryde ud i forundring over, at han var kommen til at opleve så megen livslykke, og da mærkedes det, at han grundede på, hvorledes han skulle få Vorherre sagt tak derfor“.

På hans 80 års fødselsdag den 11. december 1911 blev han hyldet, og følgende sang var skrevet i dagens anledning:

„Vor hyldest til ære og tak vi frembære,
 for hvad du bar frem,
 for hvad du mon virke i skole og kirke
 og her i dit hjem.
 Det vokse i tider så lange
 til glæde for slægterne mange!

Tit krydsed' vi klinge, den hårdt vi mon svinge
 i døgnets strid,
 og man en vunde vel give det kunne
 i holmgangens tid.
 Dog altid, når kampene stille,
 langt mere der bandt, end der skilte.

End leve du længe blandt venner i mængde
 så frejdig og tro;
 ej svaghed du friste, dådrig til det sidste
 og fast i din tro;
 så klarøjet du følger med tiden,
 og ung du dig holder i striden!

Og Gud, som dig sendte, hvem gerne du tjente
 i lys og i løn,
 han skænker dig kræften og signe din aften,
 så den vorde skøn!
 Han stander dig trofast ved side,
 når sol går i kvæld under lide!"

Ikke længe efter døde han (d. 11. april 1912) efter en kort sygdom. — Begravelseshøjtideligheden foregik den 17. april fra valgmenighedskirken på Bøvlingbjerg. Her samledes den store menighed — men også folk fra nær og fjern. Det blev en mindehøjtidelighed, som sjælden er nogen tildelt. — En kristelig folkefører var gået bort.

III.

Hvor fortid og fremtid mødes.

Længst ude i Lemvigs sydligste opland var heder og moser næsten eneherkende omkring midten af forrige århundrede. Af hederne i sogne nærmere Lemvig var opdyrkningen skredet stærkt frem; der er nu ikke stort mere tilbage. Men det havde taget tid og var sket med slid og stor tålmodighed. En ny tid er inde. Der sker endnu store opdyrkningsforetagender — langt større end før.

Indtil de seneste år havde disse store hedeørkener ligget hen i århundreder. — Lyngen havde sommer efter sommer bredt sit blomstertæppe udover de milevide flader. Fra Nissumfjord med havklitterne i baggrunden til Hestbækgårdene i Gudum, en strækning på ca. 3 mil i længde østvest, eller fra banelinien mellem Naur, Buur, Vemb til Møborg bakker, en bredde i syd-nord på mere end en mil, havde hede- og mosearealer strakt sig. Endnu i 1945 lå disse store arealer hen, næsten uberørt af kulturen. Fra vestenden i Nees sogn var en del dyrket op. I Buur hede havde driftige mænd begyndt at dyrke hedeparceller op.

Nees sogn.

Længst ude mod sydvest, omkranset af fjord, ligger Nees sogn. Herfra har det vel også navnet, for det strækker sig som et næs fra landet ud i vandet. Det ligger langt fra Lemvig og de tætbyggede sogne; og man vidste knapt i gamle dage, hvad det var for folk, her boede. Men man vidste i det mindste, at det var „så møj nøj sølle juer“, herude, hvor befolkningen mest ernærede sig ved fiskeri og ved at „law hornskier“.

Når de gode lemvigere hørte, at en mand var fra Nees,

kunne de med et hjertesuk udbryde: „Nå, er du fra Nees! — Å ja —“.

Men fattigt var der også herude i fordums dage. — Det gamle amtskort viser, at der kun lå nogle få gårde langs fjorden, mod syd, vest og nord endvidere en klynge huse, antagelig fiskerhjem. Omkring gårdene var mindre arealer opdyrkede. Der var gode fjordenge, men resten af sognet lå hen i hede.

Hornske-industrien.

Sognet var også kendt viden om for sin hornske-industri. Det gav vist bedre indtægter end fiskeriet. Ikke blot i småhjemmene forarbejdedes hornskeer men også i gårdene. En mand i Nees fortæller, hvorledes denne industri er opstået:

„Knud Høj var soldat i årene 1807—14 og var med i krigen, da englænderne tog vor flåde. Han blev taget tilfange og sad i engelsk fangenskab fra 1808 til 1814. Her lærte han hornskearbejdet. Da han kom hjem, bosatte han sig i Nees og begyndte at fremstille hornskeer, og det blev senere til en hel industri for egnen“.

Den kendte fabrikant P. Husted, der bor på Bøvlingbjerg, hvor han har oparbejdet en stor virksomhed i hornindustrien, er den eneste, der er tilbage af de gamle hornske-mænd. Han mener ikke, at det har sin rimelighed, at hornskeindustrien skulle stamme fra Knud Høj; den er meget ældre, mener han, og han kan påvise, at hornskefremstilling har været kendt i det 18. århundrede; derimod mener han, at Knud Høj lærte at afpudse hornskeerne, så de får den fine glans, som de nu har.

Han fortæller endvidere, at i den sidste halvdel af forrige århundrede var det en stor industri i Nees sogn. Det var ret almindeligt, at man på gårdene havde 3 a 4 karle om vinteren til at lave hornskeer, i Moseboel i vestsognet var der således 3 karle til arbejdet om vinteren. Det er også konstateret, at der i 1870 blev udført hornskeer for 4000 rigsdaler fra Nees sogn. Det var et stort beløb i disse tider.

Heden formindskes.

Som i andre sogne var interessen for hedeopdyrkning stor i Nees. Gennem årene svandt heden ind. Gårdene begyndte

at dyrke de nærmestliggende parceller op, således i Fjordside og i Jørgensgård. Omkring århundredskiftet var der dyrket så meget op her, at der kunne bygges udflyttergårde. Fra Fjordside byggedes på ca. 90 td. land en gård, der blev kaldt Skovgård. Den lå i nordsiden af en større plantage, som var plantet. Nogle år senere blev en gård bygget fra Jørgensgård; den havde ca. 70 td. land til. Sydligst i sognet ligger gården Store Skovhede. Den havde 115 td. land, hvoraf kun ca. 30 var opdyrket, da Chr. Olsen i 1887 overtog gården efter faderen. Gennem årene fik han al heden dyrket op, og gården kom i en særdeles god drift. Han havde særlig interesse for læplantning og fik plantet læhegn i alle markskel men også mellem sædskifterne. Det bevirkede, at han i årenes løb var fri for sandflugt, når naboejendommenes jord stod i en sandtåge i forsommeren. „Havde man fulgt mit eksempel for mange år siden, så havde man været forskånet for den ødelæggende sandflugt, der hærger de vestjyske jorder med års mellemrum“, sagde han et år, sandflugten havde været særlig slem. Der blev omkring gården anlagt en stor, smuk have. — Chr. Olsen og hans hustru gjorde et særdeles stort kulturelt arbejde, som blev belønnet med Det kgl. landhusselskabs sølvbæger.

Peder Nielsen Lykke.

En foregangsmand.

Man kan ikke tale om udviklingen i Nees sogn uden at nævne P. Lykke, som han altid hed. Han var født i Nees vestersogn den 25. juli 1850, og her voksede han op. 27 år gammel blev han gift med Stine fra naboejendommen; de kom til at leve et langt og lykkeligt liv sammen. Ikke længe efter giftermålet købte P. Lykke et gammelt hus, vest for skolen og kirken, med nogle td. land, hvoraf det meste var hede, kun nogle få agre var opdyrket. Der var ingen avl, og huset var i en elendig tilstand. Da hans unge hustru så det, gav hun sig til at græde over, at de skulle bo så ussel. Men da hun fik sundet sig lidt, tog hun det med godt humør. De tog fat med godt mod og fik snart huset istandsat, så de boede helt hyggeligt. Men der var ikke nogen indtægt af ejendommen. De første år arbejdede P. Lykke i tørvemosen om foråret og ved høstarbejde længere hen på sommeren.

Det varede dog ikke mange år, før der blev nok at gøre hjemme. Da han fik heden dyrket op, købte han en ejendom med 30 td. land, der lå indtil. Bygningerne var gamle og små og blev nedbrudt. Men det var for jordens skyld, han købte ejendommen; vel var det næsten alt sammen hede, men god hede.

Gennem årene fik P. Lykke og hans dygtige hustru al jorden dyrket op og i særdeles god drift. — Men plantnings-sagen havde hans store interesse. Der blev anlagt en smuk have, og der blev tilplantet en ca. 12 td. land stor plantage, der ved god pleje groede godt til, — en ret stor sjældenhed så nær ude ved fjord og hav. — Men P. Lykke gjorde sin største livsindsats udenfor hjemmet i sit sogn. Når Nees sogn er nået så vidt kulturelt — og med jordens opdrift og forbedringer, så skyldes det P. Lykke mere end nogen anden. Da husmandssagen kom frem omkring århundredskiftet, havde denne bevægelse P. Lykkes fulde interesse fra første færd. Han var med til at stifte Nees husmandsforening, og var dens formand gennem mange år. Han var ligeledes gennem mange år havedommer, og han talte altid om have-sagens betydning for hjemmet.

I en årrække var han i sognerådet; her talte han også standsfællernes sag. Størst indsats gjorde han dog ved, at han gik i spidsen for oprettelse af et mergelselskab for Nees sogn. Der var ingen mergel i Nees sogn med godt kalkindhold; mergelbanen forsynede sognet med højt procentlig mergel, — så rigelig endda, at en del af jorden blev overmerglet. — Men i sin helhed blev der først rigtig udvikling i hedernes opdyrkning og de dyrkede jorders forbedring, da mergelen gennem mergelselskabet kom til sognet. — Heri havde P. Lykke sin store andel.

Peder Lykke var stærkt interesseret i gamle minder, der knyttede sig til egnen. Han stod i nær forbindelse med forfatteren H. P. Hansen, Herning. Han var en glimrende fortæller. Han var stærkt interesseret i den gamle hjemmeindustri af hornskeer og brugte sin fritid til at lave hornskeer.

Hjemmet var præget af det grundtvigske livssyn, og P. Lykke var meget afholdt i sognet; man mærkede, at det var en livssag for ham at være med til at skabe gode kår for hjemmet og familien, men også for alle i sognet.

Han afstod hjemmet til sønnen Alfred, men blev boende, og her levede P. Lykke og hustru deres sidste år, skattet og afholdt af børn og børnebørn.

P. Lykke døde den 21. juli 1937, 87 år gammel. Et stort følge fulgte ham til hans sidste hvilested på Nees kirkegård. Flere havde her ordet for at mindes ham, og hvad han havde været for sognet, således redaktør Lilholt, Lemvig, der fremhævede den store betydning, han havde haft for sin egn. Lilholt sluttede med at udtale:

„I kirken sang vi salmen:

„Under dine vingers skygge,
Herre, lad mig bo og bygge
til du vil hjemkalde mig —“.

Denne dejlige salme passede så godt på vor afdøde ven, hvis hele liv var præget af salmens ånd, — og herigennem prægede han hjemmet, sognet og samfundet“.

Landpostens indsats.

Thorvald Pedersen var vestsognets landpost. Han boede i Vemb, og havde samtidig den kørende posttur fra Vemb over Skalstrup til vestsognet. Et postbud bragte posten omkring i østsognet (Skalstrup). Thorvald Pedersen besørgede postombæringen i vestsognet. Han interesserede sig for hedeopdyrkning. Han så, hvilke gode afgrøder, der groede kort efter hedens opdyrkning, og han købte flere hede-parceller derude i vestsognet, som han lod opløje og mergle. Da der var opdyrket ca. 50 td. land, lod han bygge en lille gård, der fik navnet Skovvang efter en plantage, der var på arealet. Han fortsatte og dyrkede et lignende areal op og byggede igen en ejendom. Unge folk har købt disse ejendomme, og her ligger nu to gode hjem, hvor der før var hede. — En god indsats af landposten.

En mand flytter ud.

I Fjordside var der i slutningen af forrige århundrede to brødre, Johan og Jens. Johan overtog gården efter forældrene. Jens så sig om efter en anden ejendom. Ude midt på den store hede, der strækker sig fra Nees midtsogn gennem

det vestlige af Møborg sogn til Lømvig-Ringkøbing landevejen.

Vestligst i Møborg heden tæt ind til Nees sogneskel, lå en lille ejendom med store hedearealer, men med kun ca. 12 td. land dyrket jord. Meget ensomt lå huset. Heden strakte sig så langt, øjet rakte, og ingen færdselsvej førte hertil, kun en ensporet hedevej. Denne ejendom købte Jens Fjordside i 1895. Her levede han med familie, til sønnen overtog gården for få år siden. For en gård var det bleven til. Al heden blev opdyrket, og store velindrettede bygninger blev opført. I 1929 fik han gennem hedebruget tildelt sølvbæger for fortjenstfuld hedeopdyrkning.

Men endnu ligger gården derude på den store hede ret ensomt.

Heden havde indtil de seneste år et areal af 14—1500 td. land. Den strakte sig over en stor del af Møborg sogn og en del af Gjørding- og Nees sogne. I Nees sogn var der ca. 700 td. land, — hele den østlige del af sognet. Ved Hedeselskabets undersøgelse viste det sig at være særdeles god hede, ret flad og særdeles godt egnet til opdyrkning.

Heden ejedes af gårdene inde i sognet.

Flere unge mænd begynder i heden.

Flere af beboerne i Nees sogn var stærkt interesseret i at få heden dyrket op. Enkelte unge landmænd havde dyrket op i udkanten af heden, således brødrene Chr. og Andreas Koldsøe. Det var parceller fra fødegården Koldsø nord for Skalstrup. De byggede hver en ejendom. — Andreas bor længst ude. Hans jord er også nok den bedste. Han har i mange år avlet store afgrøder og drevet et særdeles godt landbrug, der har givet flere præmier gennem husmandsforeningen. Forleden år modtog han gennem „Hedebruget“ sølvbæger for veludført opdyrkning af hede, som hans fjerntboende nabo, Jens Fjordside, havde fået det.

Lidt inde i heden bor også Chr. Søndergård, han har gennemført et lignende opdyrkningsarbejde. I sydsiden af heden, i Ø. Remmer, bor Salomon Havgård. Han overtog ejendommen efter faderen i 1907. Til gården var ca. 90 td. land, hvoraf kun 30—40 td. land var dyrket. Gennem årene har han fået heden opdyrket og har nu en veldreven gård. Men

endnu strakte heden sig mod nord og øst, så langt øjet rakte.

Hans højeste ønske har gennem årene været at få denne store hede opdyrket og forvandlet til gode ejendomme som Andreas Koldsøes og Chr. Søndergårds.

Vejne anlægges i Nees hede.

Ved en markvandring i Nees i sommeren 1938 blev hedens opdyrkning drøftet, og et udvalg blev nedsat til at arbejde for sagens løsning. Det kom til at bestaa af Salomon Havgård, Ø. Remmer, A. Andersen, Ulfund; Chr. Koldsøe, Koldsø hede, og P. Ruby Koldborg. I sommeren 1939 blev der indbudt til lodsejermøde i Nees forsamlingshus. Afdelingsleder Niels Basse, Hedeselskabet, (nuværende direktør) var kommen til stede og redegjorde for betydningen af hedens opdyrkning. Han henviste til Borris Nørre hede, hvor der af en lignende hede nu var blevet 25 gode hjem.

Der var god stemning for opdyrkning — næsten enstemighed, — men en betingelse for opdyrkning i fællesskab var, hævdede afdelingslederen, at heden ikke er vurderet for dyrt ved starten. Det var man også enige om, — kun to af lodsejerne ville ikke sælge til rimelig pris; der var tørveskær i deres hede, hævdede de. — Herpå strandede sagen foreløbig. Men i 1940 tog udvalget igen sagen op. Man henvendte sig til „Hedebruget“, og der indvarsledes igen til lodsejermøde i Nees forsamlingshus, hvor konsulent Davidsen var kommen til stede. Han kom frem med det forslag: først at anlægge veje i heden, så kom opdyrkingen nok snart efter. Hedebruget havde midler til at kunne yde 25 pct. af vejenes anlæg ved indgrøftning.

Dette enedes man om, og konsulent Davidsen fik overdraget, sammen med udvalget, at udarbejde en vejplan.

Allerede i 1941 fremkom planen om anlæg af 4 veje med en samlet længde af ca. 12 km. — Vejene betinger gode byggeforhold, og fører både i sydsiden af heden og nordsiden i lige retning til amtslandevejen Lemvig-Ringkøbing.

Vejplanen blev godkendt af lodsejerne, og man gik straks igang med arbejdet. Her blev i et par vintre arbejde til egens arbejdsfolk, og man fik det omtrent gennemført, før krigen og dyrtiden satte ind. — Nu var her gode betingelser

for hedens opdyrkning. Damhuså mergelleje ligger umiddelbart ind til heden.

Hedearealerne i Møborg og Gjørding sogne blev omtrent samtidig af Carlsberg-fondet købt op til beplantning. Der er allerede plantet ret store arealer. Jorden kultiveres først, og der plantes graner. — De førstplantede er allerede i god vækst.

Nees-boerne havde ikke opgivet tanken om opdyrkning. Ved et lodsejermøde sidste forår enedes man om at få heden

Konsulent Bendt Davidsen

afvandet og opdyrket efter landvindingsloven. Allerede i eftersommeren i 1949 har Hedeselskabet nivelleret og opmålt heden. Foruden heden, hvis midte er en del vandlidende, planlægges også at få en bedre afvanding af østsoget, (Skalstrup), som har lavtliggende jorder.

Man venter forarbejdet med plan og overslag færdig i løbet af foråret. Hvis denne bliver godkendt under landvindingsloven, kan arbejdet påbegyndes måske allerede i indeværende år. — I løbet af et par år kan måske de ca. 700 td. land store hede være færdig til bebyggelse. Her kan blive gode leveforhold til 20—25 nybyggere, — og al hede i Nees hede er da forsvunden.

For længe siden har man i Lemvig opdaget, at Nees hverken er et afsides liggende eller ringe sogn. Rutebilen kører nu flere gange daglig gennem Nees, til og fra Vemb og Lemvig. — Og der avles store afgrøder i Nees på de veldrevne

gårde. Man klarer sig godt herude, — flere har kun lidt eller ingen gæld på gården.

Ved plantningsarbejdet i Gjørding hede stødte man sidste sommer på en gammel bygningstomt. — Fra København kom eksperter ud for at undersøge terrænet nærmere. Der kom snart liv på den ensomme hede, en stab af studenter fra ind- og udland arbejdede hele eftersommeren her, og afdækkede efterhånden en hel oldtids-landsby (7 tomter).

En nybygd trylles frem.

Heden, ja, man tror det næppe,
men kom selv, besé den lidt.
Lyngen er et pragtfuldt tæppe,
blomster myldre mælevidt.
Skynd dig, kom, om føje år
heden som en kornmark står.

H. C. Andersen.

Her på Gudum hede var det, Abelone og Daline for næsten 100 år siden vandrede med tiggerposen. Deres usle bosteder er forlængst forsvundne; men sadelmagerens hus står endnu som et minde fra fortiden.

Her blomstrede lyngen smukt i eftersommeren 1946. Tre år efter, i eftersommeren 1949, lå her en landsby med 14 nybyggede gårde på begge sider af en grusvej. Korn og roer stod frodigt på markerne. Elektriske ledninger fører kraft og lys til landsbyen; lysene stråler i de mørke vinteraftener ud fra hjemmene på den før så mørke hede. — Hvorledes er det gået til?

Ved foreningen af jyske landboforeningers faglige møder i Århus i foråret 1941 boede jeg på missionshotellet Ansgar. Her boede også konsulent Davidsen. En dag, vi sad og drøftede vejanlæggene i Nees hede og mulighederne for at få heden opdyrket, spurgte konsulent Davidsen i samtalens løb: „Hvorfor prøver du ikke på at få Gudum hede opdyrket? Vi har nylig undersøgt den, og det viste sig, at heden er af meget god beskaffenhed, måske noget af den bedste hede, som endnu er uopdyrket“.

Vi drøftede sagen nærmere, og om hvorledes den skulle

gribes an, — om hvem der ejede heden, og om der var interesse for at få heden opdyrket.

Jeg kendte da kun lidt til heden. Men da jeg kom hjem, undersøgte jeg forholdene og fik oplyst, at den ejedes af 63 parcelejere, og at der var ialt 75 parceller i den 600 td. land store hede. — Jeg talte med interesserede hedeopdyrkere i Gudum og Fabjerg. Der var stor interesse her blandt disse for at få heden opdyrket. Et udvalg bestående af gårdejerne

Sadelmagerens hus. Oprindelig lyngtækket.

Jens Kirk Serup, Nikolaj Mølgård, Gudum, Niels Nielsen, (Hollands), og J. P. Christensen, Fabjerg, sidstnævnte formand for Vestjydsk Husmandskredsforening, blev valgt. Der blev indvarslet til møde i Gudum forsamlingshus, hvor lodsjerne blev indbudt. Men der kom „en mand med en slæde“ i vejen. — Det var i de år, staten var interesseret i at indkøbe hede til beplantning. Dette var jo en udmærket opgave. „Hvor ploven ej kan gå, bør et træ stå“, er jo et brugt slagord for plantningssagens fremme. Daværende skovrider Allerup, Sønderby, var ivrig for at købe hedejord ind til Klosterhedens plantage, — og det var jo et godt formål; men udvalget mente bare, at Gudum hede var for god til tilplantning.

Skovrideren var kommen foran: han havde også indbudt til lodsejermøde i Gudum forsamlingshus, før udvalget for hedens opdyrkning kunne indbyde.

Resultatet blev, at en stor del af parcelejerne solgte deres jord til beplantning. Siden kørte skovrideren omkring til lodsejerne, — og de fleste solgte. Der var imidlertid en del, der ikke ville sælge til beplantning. — Planen var således

uigennemførlig, da alle parcellerne skulle købes ind, før arealet kunne tilplantes. Derfor blev sagen lagt hen.

Udvalget gjorde sig mange anstrengelser for at få heden fri til opdyrkning. Man henvendte sig til Hedeselskabet, til jordlovsudvalget og til landbrugsministeriet. Man mente ved Hedeselskabet, at heden var fortrinlig til opdyrkning. Man havde også forespurgt „Jydsk Landindvinding“s bestyrelse, før statsskovvæsenet greb ind, om man her var interesseret i, at heden blev opdyrket. Det var man. — Men tiden gik til sommeren 1945. En dag fik jeg brev fra botaniker N. C. Nielsen, Hedeselskabet, Viborg. Nielsen er sekretær i „Jydsk Landindvinding“, og han havde fået som opgave at finde et hedeareal, der egnede sig til opdyrkning og bebyggelse, — og hans valg faldt på Gudum hede.

Vi drøftede sagen senere ved et besøg her af botaniker Nielsen. Han ringede nuværende skovrider Nedergård-Hansen op og foreslog, at statsskovvæsenet skulle give afkald på heden, da det alligevel ikke kunne komme i besiddelse af alle parcellerne. Men dette kunne skovrideren ikke gå med til, — der var tværtimod interesse for at købe mere hede. Han var imidlertid mere interesseret i, at statsskovvæsenet kom i besiddelse af de store hedearealer, der hørte ind under Flynder Ørts, et hedeareal, der var på størrelse med Gudum hede, og lå fuldt så godt for Klosterhedens plantage; man fik herved skovareal helt ud til den ny Lemvig-Vilhelmsborg-Holstebro landevej. Hvis „Jydsk Landindvinding“ købte denne hede, kunne man bytte med Gudum hede. Dette forslag var botaniker N. C. Nielsen glad for. Han fik handelen i orden, — også byttehandelen med Gudum hede. — Nu var „Jydsk Landindvinding“ ejer af Gudum hede. Nu gjaldt det om at få de øvrige parcelejere i Gudum med.

Den 7. december 1945 blev der indkaldt til lodsejermøde i Gudum forsamlingshus. Ved dette møde redegjorde direktør Niels Basse, Hedeselskabet, der også er direktør for „Jydsk Landindvinding“ for, hvad formålet var: at parcelejerne, som endnu havde parceller i Gudum- og Fabjerg hede, gik med ind i et opdyrkningsselskab sammen med „Jydsk Landindvinding“. Alle lodsejere var mødt, endvidere var kommet til stede de jydsk husmandsforeningers formand, P. Nielsen,

Tvis, der også er i „Jydsk Landvinding“s bestyrelse og selskabets sekretær, botaniker N. C. Nielsen.

Direktør Basse indledede med at gøre rede for „Jydsk Landvinding“s mål. „Foreningen består af en kreds af mænd, der har til mål at opdyrke hede og kær, anlægge veje og i det hele taget at gøre det opdyrkede færdig til bebyggelse ved anlæg af veje, beplantning i markskellene m. m. Ofte træder så jordudvalget til og hjælper til ved udstykning. Når

Botaniker N. C. Nielsen.

dette arbejde er udført, har selskabet udført sin mission, og den bundne kapital, der ingen renter tager i den tid, det arbejder, er så fri, så der kan tages fat andetsteds.

Taleren henviste til Sevel hede, der i alle måder ligner Gudum hede. På Sevel hede (Møgelvang) ligger nu 15 veldrevne gårde, hvor der få år i forvejen var en afsides liggende hede. Her kan nås det samme“.

Botaniker N. C. Nielsen gjorde rede for hedens beskaffenhed; den var undersøgt af Hedeselskabet, og viser sig at være af meget god beskaffenhed.

P. Nielsen, Tvis, anbefalede stærkt hedens opdyrkning. Ved det følgende ordskifte var der næsten enighed om, at heden skulle dyrkes op. Kun enkelte var imod. De holdt på, at den skulle beplantes.

Ved mødet blev der nedsat et udvalg på 5 medlemmer til at arbejde videre med sagen repræsenteret af: 1 medlem for lodsejerne, 1 do. for Skodborg-Vandfuld herreders landbo-

forening og en for Vestjyds kredsforening samt 2 for „Jydsk Landvinding“, nemlig direktør Basse og P. Nielsen, sidstnævnte blev udvalgets formand.

Botaniker Nielsen blev selskabets sekretær og driftsleder. Det blev også hans arbejde at få alt tilrettelagt, så opløjning af heden kunne begynde. — Der var meget at ordne, man var først så vidt sidst på sommeren, at pløjningen kunne begynde. Pløjearbejdet var bortliciteret til en entreprenør, der havde flere traktorer med store plove.

Den 1. oktober 1946 blev den første fure pløjet. To store traktorer med plove, der kunne tage en furebredde af ca. 1 alen, kom i gang. Der blev pløjet i en dybde af 30 cm.

Allerede samme efterår blev det meste af heden opløjet; resten i foråret 1947, derefter blev arealet behandlet med knivharve, og samme sommer blev jorden merglet.

I Bjerrum i Gudum var et godt mergelleje. Vestjyllands mergelforsyning påtog sig at grave mergelen op og køre den på heden. En „gravko“ kom derud omkring 1. juli, da man for denne sommer var færdig med opgravningen af mergel i Damhuså mergelleje. I løbet af 3 uger var 1000 kb. favne mergel leveret i smådynger på det opløjede areal. Herfra blev mergelen kørt ud til spredning. Det foregik med en vogn, der var konstrueret af botaniker Nielsen, og vognen egnede sig særlig hertil. En vej på langs midt gennem den opløjede jord, der havde en længde af ca. 4 km og en bredde af $2\frac{1}{2}$ km, blev sammenpløjet med en stor plov. De yderste furer blev skovlet ind på vejen, så den fik den gode, kuplede form. Fra en nærliggende grusgrav blev der kørt uharpet grus på vejen, tilsidst et lag harpet grus, og nu var her en god færdselsvej, hvor ejendommene skulle ligge på begge sider. Inde fra hovedvejen førte i østsiden af arealet en kommunevej forbi og ind gennem skoven. For midten og i vestsiden blev lignende veje anlagt vinkelret mod nord. Tre veje fører nu ind til hovedvejen, der går 2 a 3 km fra heden. Der er nu særdeles gode vejforbindelser med sognet, og det har ikke kostet tilnærmelsesvis så meget at anlægge vejene, som hvis det offentlige skulle anlægge disse. — Alt dette fik botaniker Nielsen som driftsleder gennemført i løbet af tre år. — Derefter blev jorden delt op i 15 parceller a ca. 30 td. land. Prisen på jorden var 500 kr. pr. td. land, da den lå

færdig til at bygge på. Der var pløjet planterender op i ejendomsskellene; opdyrkningselskabet lader disse plante.

En sommerdag i 1948 blev der averteret i egnens blade, at de, der ønskede ejendomme i Gudum hede, skulle give møde. Der havde været en del spænding om, der nu var nogen, der turde binde an herude på heden. Men man behøvede ikke at være bange. Der var mødt over 30 frem, som ønskede at komme i betragtning, og i de nærmeste dage havde flere meldt sig, så der var over 40, som ønskede at få fremtidshjem herude.

Nybyggergård i Gudumlund, hvor lyngen blomstrede tre år før.

P. Nielsen, Tvis, gjorde rede for betingelserne, også at mindste startkapital var 6000 kroner.

„Men det afgørende er“, sagde han, „at I forstår, hvad I går ind til; hvis I forstår eders ting og sætter alle eders kræfter ind for at vinde frem, vil I kunne skabe jer fremtidshjem under gode kår“.

I foråret 1949 blev samtlige parcel-arealer tilsået, og i sommerens løb blev bygninger til 14 gårde opført, — kun een ville vente til næste år. I sommerens løb rejste sig hjemmene herude. Nogle var heldige og fik bygningerne færdige, så de efter kornhøst kunne flytte ind. Men flertallet var så uheldige, at byggefirmaet, der havde påtaget sig at opføre bygningerne ikke kunne levere materialerne, så husene først var færdige til indflytning mellem november og jul. Flere kunne endda først flytte ind i stuehuset et par dage før jul. Alle havde sommeren igennem boet i hønsehusene og hjulpet til ved bygningernes opførsel.

De, der så sent kunne flytte ind — også med deres husdyr, lider et stort driftstab, da de først kunne begynde produktionen sidst på året.

Alt dette bevirkede, at der rejste sig en misstemning mod hele foretagendet. Den almindelige mening i omegnen var nok, „at de stakkels unge mennesker var sådan blevet hængt op, at deres opsavede kapital var tabt“.

De, der så mest kritisk på forholdene, udtalte:

„Ja, de første 2 hold, der begynder derude, går fra ejendommene, — måske kan det tredie hold klare det“.

Fremtiden vil vise, om det går så galt. Flertallet af nybyggerne har så godt begyndt, at alt tyder på, at de nok skal klare startvanskelighederne; de har den rette indstilling, de vil aldrig få de vanskeligheder at overvinde, som Chr. Mejdal, Veje i Flynder, og mange andre har haft.

Nybyggerne har døbt deres landsby „Gudumlund“. Der er allerede begyndt med anlæg af haver og læplantninger. Hvis de vil, kan den komme til at svare godt til navnet.

En livsskæbne.

„— Og årene rulle
og skifter om på jord,
og vore navne glemmes
som sne, der faldt i fjor“.

Edv. Lembcke.

I Lemvig boede for omkring 100 år siden en mand, der havde en stor virksomhed gennem en længere årrække; men forholdene gjorde, at han måtte opgive sin stilling i Lemvig, og førte nogle år en omflakkende tilværelse, for til sidst at bosætte sig i Donskjær i Møborg, hvor han levede de sidste 31 år af sit liv under meget primitive forhold.

Efter det, jeg har kunnet få oplyst, har han spillet en ret fremtrædende rolle i Lemvig i mere end 20 år. Og dog er der ingen, der mindes ham mere, — ikke engang byens kendte vognmand, den 77-årige Morten Mortensen, der ellers husker godt, og kan fortælle en del om Lemvig i gamle dage. Hvem var han da?

Hans navn var Poul Martinus Laursen Fiskbæk, men han blev aldrig kaldt andet end Poul Martinus. Han er født i Fiskbæk i Gudum den 18. august 1819 og død i Donskjær i

Møborg den 7. januar 1906. Disse oplysninger har jeg fra kirkebogen i Møborg.

Poul Martinus var i en årrække postkontrahent i Lemvig og kørte postvognen mellem Lemvig-Holstebro og Lemvig-Skjærumbro. Det var ikke let af få oplyst, hvilket år han var ansat, eller hvornår han er fratrådt.

Jeg henvendte mig til postvæsenet i Lemvig, om man her kunne give oplysninger. Postassistent M. Nielsen, der er historisk interesseret, var så elskværdig at tilbyde at ville gennemgå postvæsenets arkiver i Lemvig. — Efter et stort arbejde fandt han en del frem, hvor reservepostkontrahent P. Fiskbæk omtales. Heraf fremgår, at P. Fiskbæk er ansat i 1845 og fratrådt i 1855.

Det er interessant at læse de skrivelser, der er vekslet mellem generalpostdirektøren og postmesteren i Lemvig; man får herigennem et indblik i postvæsenets ordning for 100 år siden, og hvad der forlangtes for at blive antaget. Det fremgår heraf, at vognmandslovene kunne få koncession på at føre „ruller“ (postbefordring) sammen med deres vognmandsforretning.

Det fremgår også heraf, at P. Fiskbæk har ligget i strid med vognmandslaget i Lemvig, og man får et billede af de genvordigheder Poul Martinus har haft for at få det hele til at „gå rundt“.

En tid har han nok haft en ret stor vognmandsforretning i Lemvig i Posthusgade. — Vognmand Kr. Mortensen fortsatte forretningen, da Poul Martinus måtte give op. — Kr. Mortensen kom som ung mand fra Holstebroegnen, meddelte Sine Mortensen, Sønderbjerg, og blev gift ind i familien.

Det følgende er et uddrag af arkivmaterialet:

„Det tilkendegives Dem herved til Efterretning, at Generalpostdirektionen under D. D. ved Skrivelse til Ringkøbing Amt har bevilget Oprettelsen af et frivilligt Vognmandslovgang i Lemvig med 2 faste og 2 Reserveruller, hvoraf de tvende første respective overtages af Købmand Hestbech og Slagter Niels Gilsgaard, der til deres Ruller have foruden øvrige Vognmandsrequisitter, at anskaffe hver en Fjedervogn, og de tvende sidste bliver at overtage af Maler Jensen og P. Fiskbæk, hvilket Brug maa træde i Kraft, saasnart ved-

kommende have præsenteret de behørigte Befordringsrequisitter og Munderingsstykker forinden, og disse efter Deres Indberetning og sammes Beskaffenhed af Direktøren ere antagne til Vognmandsbrug.

Imidlertid skal den de 2 faste Vognmænd paalagte Forpligtelse at stille Fjedervogne ikke være til Hinder for, at Bruget tager sin Begyndelse, naar midlertidige, almindelige mindre Vogne stilles til Rullernes Besørgelse og Fjedervognene derefter uden Ophold anskaffes. Til Afbenyttelse for dem selv og Vognmændene tilstilles Dem hoslagt Maal af bredsporede og smalsporede Fjedervogne. Naar forannævnte Præsentation af Befordringsrequisitterne er foregaaet, vil De derom indgive Indberetning.

Generalpostdirektionen den 8. Marts 1845 —“.

— — —

„I Anledning af Herr Postmesterens Skrivelse af 5te dennes tilkendegives Dem til Efterretning og Kundgørelse for Vedkommende, at Generalpostdirektionen herved tillader at det frivillige Vognmandslaug i Lemvig maa tage sin Begyndelse.

Generalpostdirektionen den 8. Juli 1845“.

— — —

„At Generalpostdirektionen efter Omstændighederne har fundet sig foranlediget til at approbere de af const. Postinspektør Zahrtmann ved Lemvig Station foreløbigen truffene Foranstaltninger, hvorved Reservevognmand Fiskbek af Mangel paa Evne til at kunne anskaffe forsvarlige Befordringsrequisitter er udelukket af Vognmandslauget dersteds, det meddeles Hr. Postmesteren til fornøden Efterretning.

Generalpostdirektionen den 10. August 1847“.

— — —

„I Anledning af de med Hr. Postmesterens 2. Skrivelse af 13. og 15. ds. fulgte Andragender dels fra Vognmand P. Gillsgaard og E. M. Jensen og dels fra P. Fischbeck om at maatte overdrages de Kontrahent Skydsgaard for Tiden anbetroede Postbefordringer, tilkjendegives det Dem herved til fornøden Efterretning og videre Kundgørelse for Vedkommende, at der indtil videre ikke vil skee nogen Forandring med Hensyn til bemeldte Postbefordringer, og vil som Følge heraf ommeldte Skydsgaard vedblive som Kontrahent,

dog saaledes, at det tillades ham som hidtil at lade Brev- og Pakkepostens Fremførelse mellem Lemvig og respective Holstebro og Skjerumbro besørge af den af ham tidligere antagne Underkontrahent, forannævnte P. Fischbeck.

Generalpostdirektionen den 28. November 1848“.

— — —
 „Det meddeles herved Hr. Postmesteren til fornøden Efterretning og videre Kundgørelse for Vognmandslauget i Lemvig i Anledning af sammes med Deres Skrivelse af 30. f. Md. indsendte Klage over den af P. M. Fiskbek formentlig uberettiget afgivne Befordringskjørsel, at jeg efter Omstændighederne ikke har fundet mig foranlediget til at lade dennes Lovlighed eller Ulovlighed undersøge ved Domstolene, men maa have det overladt til Vognmandslauget selv, om og hvorvidt samme ved privat Søgmaal vil see dette Spørgsmaal afgjort.

Kjøbenhavn, den 29. Oktober 1850“.

— — —
 I Anledning af Hr. Postmesterens Skrivelse af 26de Maj d. A. hvorved fremsendtes et Andragende fra Vognmand P. M. Fiskbæk i Lemvig om at maatte overdrage sin Fjedervogns- og Wienvognsrulle til Gjæstgiver Sand og Farver Schönau sammesteds, meddeles Dem herved til Efterretning og videre Kundgørelse for de Vedkommende, at jeg har fundet mig foranlediget til at bevilge det ansøgte imod at de nye tiltrædende Vognmænd for Dem præsenterer samtlige til Rullerne hørende Requisitter i complet og anordningsmæssig Stand samt derhos forpligter dem til uden Ret til Erstatning at underkaste sig enhver Forandring eller Bestemmelse, som Befordringsvæsenets Tarv eller mulige Omorganisation maatte gøre fornøden.

Kjøbenhavn, den 24. Juli 1852“.

— — —
 „Hr. Postmesteren skulde jeg i Anledning af Deres behagelige Skrivelse af 30te f. M. tjenstligst anmode om at forelægge M. Christensen Houstor og Anders Nielsen, om de maatte være villige til, naar der overdrages dem de 2 Ruller i Lemvig Vognmandslaug, hvorom de have ansøgt tillige i Forening at overtage samtlige de af Postkontrahent Fiskbeck hidtil udførte Pakkeposttoure til Holstebro og Skjæ-

rumbro, og udføre disse med et 3die Par Heste og en let, bredgjort Fjedervogn, hvortil Laan kan forventes, og udbeder jeg mig, da Vedkommendes skriftlige Erklæring hertil tilstillet, tilligemed Hr. Postmesterens Erklæring.

Min Adresse er i de første Dage Varde.

Jyllands Postinspektorat den 18. Juli 1855“.

— — —

En mere udførlig beretning har jeg fået af Poul Martinus' datterdatter Poulina Knude, gift med Mads Knude i Buur; de holdt sidste efterår guldbryllup. Men trods Poulina Knudes høje alder har hun en særdeles god hukommelse og fortællerevne. — Hun voksede op hos bedstefaderen og var sammen med ham, til han døde i 1906.

Han fortalte gerne på sine gamle dage om sit begivenhedsrige liv — jeg vil prøve at fremdrage nogle enkelte træk.

Poulina Knude fortæller:

„Bedstefar er født i Vester Fiskbæk i Gudum, og her voksede han op. Men allerede i en ung alder flyttede han til Lemvig (omkring 1840). Han blev snart en fin mand; han gik i fine klæder, — og når han var til bal, havde han hvide handsker på; han skulle jo passe på, at han ikke med sine hænder satte sorte pletter på de fine damers kjolerygge.

Han blev ansat ved postvæsenet som postkontrahent og kørte postvognen mellem Lemvig—Holstebro og Lemvig—Skjærumbro. Han kørte ind over den store hede, der var, helt fra Rom kirke og til Linde i Asp; det var jo længe før, her blev plantage. Vejen var meget øde, og der kunne godt være en del „skidtfolk“, som gerne ville i lag med postføren, for han havde jo sommetider mange penge med, derfor havde han altid en kras hund med i vognen; den sad under forlæderet. Men han havde også en „ponipind“ (knippel) med sig for at kunne slå fra sig, hvis nogen kom for nær til vognen. — Han havde såmænd mange oplevelser i de mange år, han kørte. Således var der en sen aften, han kom fra Holstebro; da han på heden passerede korsvejen fra Gudum kirke ud til Hestbækgårdene, lå her en mand bevidstløs i lyngen. Bedstefar fik ham jo samlet op og tog ham med ind til Lemvig, hvor han blev hos ham til dagen efter. Det var en bovn gårdmand fra en af de store gårde i Gudum. Han havde haft ærinde ud til Hestbæk og var blevet syg på hjem-

vejen og var besvimet her på det øde sted. — Han var bedstefar meget taknemmelig, fordi han havde fundet ham; han kunne jo nemt være omkommet, da det var om vinteren og koldt.

En tid efter kom der til bedstefar et helt læs korn til hestene samt 2 gæs. — En anden gang var bedstefar på vej hjem fra Skjærumbro. Han bedede i Vilhelmsborg kro, og her var der flere gæster, bl. a. en mand, der så noget skummel ud. Han hed Jens Rytter. — Kromanden advarede bedstefar mod ham. Manden havde forladt krostuen noget før, bedstefar skulle fortsætte. — Da han kom ud på heden, dukkede Jens Rytter op. Han kom hen til vognen og ville gerne køre med. Han stod så sært og fumlede ved forlæderet. Men så gav bedstefar ham sådan en sinkaladus over armen med æ ponipind te han gav et vræl og sprang til side. Bedstefar piskede på hestene og skyndte sig at komme bort. — Jens Rytter gik længe med armen i bind. Han var også inde hos postmesteren i Lemvig for at beklage sig; men han fik kun den besked, at han ingenting havde at gøre ved vognen.

Bedstefar havde ved siden af en stor vognmandsforretning i Posthusgade; det var den største i byen. — Han havde sommetider 10 a 12 spand heste. Men uheldet fulgte ham. Han mistede på kort tid 12 heste, og han måtte til sidst give op. Så flyttede han op til en ejendom sønden for Lemvig. Men det var, som uheldet blev ved at følge ham. — Hans ejendom brændte 2 gange; sidste gang fordi han havde en tjenestepige, som ikke var rigtig klog; hun skulle en dag fyre op i bageovnen med lyng, og så fyrede hun så stærkt, at huset brændte. — Nu var han ruineret og færdig til at rejse fra ejendommen her også. — Han kom så til Struer, hvor han var portør ved banen en tid. Men så gav han sig til at handle med uldtøj, og det tjente han godt på.

En aften, da han gik ude i Møborg, kom han ind til Thomas Kvolsbæk. Her fik han lov til at bo om natten. Mens de sad og sludrede, tilbød Thomas Kvolsbæk, at bedstefar kunne købe 100 td. land af ham, som han havde ude i Donskjær. De handlede; men bedstefar havde kun 200 daler, og så fik han kun 64 td. land.

Det var i vinteren 1875. Og han gik straks igang med at „bygge“: Han gravede ind i en brink et firekantet rum, hvor

der blev lagt rafter og lyngtørv over som tag, — og så var han færdig til at flytte ind i sit nye hjem.

Det var dog ikke så længe, bedstefar boede så ringe. Han lånte af sin bror i Vester Toftum i Resen 1000 kr. og købte så et gammelt hus i Holstebro, som var til nedrivning. Der var nu så meget jord dyrket op, at de havde 2 stude og 1 ko. Med studene kørte han træværket hjem og fik huset opført med lersten og bindingsværk. Nu havde de da et rigtigt hus at bo i. Men kort tid efter fik bedstemor en lammelse og lå hjælpeløs i næsten 6 år, før hun døde. — Min mor kom så hjem og plejede hende og passede huset for bedstefar.

Han fik noget jord dyrket op, men det var ikke meget. Han havde jo ingen kendskab til sådant arbejde, og det var næsten umuligt at få mergel. — Det var jo også lidt trist for ham, der havde haft den store forretning derinde i Lemvig, at bo herude i Donskjær i det store øde. Det var allerlængst ude i køret ved Damhuså. Mod syd bredte lyngheden sig ca. $\frac{1}{2}$ mil til banen ved Buur station. Mod nord var der omtrent lige så langt til den ensomtliggende hedegård, Sivekjær, i Gudum. Mod øst og vest strakte kær og mose sig så langt, øjet rakte. Ingen ordentlige veje førte hertil, kun ensporede hedeveje. Der var ingen bro over åen, kun et vadested, — og så hans syge hustru, der lå lammet og hjælpeløs, til hun døde i 1886.

For at få udkommet solgte han tørv; men det gav ikke meget. Når folk inde fra sognene gravede tørv her, gav de 1 krone pr. 1000 tørv for bunden, de gravede i.

I 1882 fandt tørvegraverne i bunden af graven „blåler“, og da man prøvede at hælde „skedevand“ (saltsyre) på, kunne det „koge“, — så var det bevist, at der fandtes mergel under Poul Martinus' jord. Dette bevirkede, at ejendommen fik større værdi. Nu kunne han låne på ejendommen. Han lånte 3000 kr., og nu kunne han begynde at få lidt avling i jorden. Før havde han knapt kunnet avle til studene og koen. Der kunne ingen korn gro, — ofte ikke så meget, som der blev sået. I de smalle engdrag langs åen havde der været sommergræs; i tørvegravene i det store kær bjergedes lidt hø til vinterfoder. Men det havde været sulteføde indtil nu, både for mennesker og dyr.

Da mergelen var fundet, var der betingelser for opdyrking. Men det blev ikke til meget, — modet var borte.

Da Poul Martinus' hustru døde, kunne datteren undværes i hjemmet en del af tiden. Det var i de år, Klosterhedens plantage blev tilplantet. Her var der arbejde for egnens folk. Pouline Knude fortæller videre: „Jeg voksede op i hjemmet i Donskjær, hvor mor passede hjemmet for bedstefar; min far har jeg aldrig kendt. — For at tjene noget gik mor på arbejde i Klosterhedens plantage. Da jeg voksede til, fulgte jeg med. Det var mest plantning af fyr og gran, vi arbejdede med. Det var besværligt for os. Vi gik tidligt om morgenen, før det rigtig var lyst, ind over Donskjær til Sønderby eller Fruerhøj. Der var næsten 2 mil at gå, og vejen ind over kæret var ufremkommelig, særlig da vi skulle have mælkespanden med. Vi havde lidt mælk at undvære til mejeriet, og vi skulle bære den den halve mil, der var over Donskjær. Vi tog spanden med om morgenen, og den skummede mælk i spanden tilbage om aftenen.

Hele dagen arbejdede vi med plantning, og det blev aften, før vi kunne komme afsted hjem. — og så fik mor kun 124 øre om dagen på egen kost. — imens sad bedstefar ene derhjemme, dag efter dag, — for ham var det måske endnu værre.

Nye kræfter kommer til. —

Mads Knude bosætter sig i Donskjær.

Mads Boel Sørensen, der altid har gået under navnet Mads Knude, er opvokset i Råsted sogn. Han må jo i sine unge dage have fundet ud i Donskjær, eller Pouline havde truffet ham i Buur. — Nok er det, — de blev forlovet og gift i 1899. Mads Knude købte Fiskbæk, som navnet var på ejendommen i Donskjær. Og her kom han til at virke næsten i et halvt århundrede.

Det blev de første år en stor forandring at komme inde fra beboede egne her ud i ødet. Men han fik ikke tid til at tænke herpå. Han tog straks fat på opdyrkningen. — Mads Knude fortæller herom:

„Da jeg flyttede derud, var der kun opdyrket 10 td. land, og der var kun to stude og to køer, — og der var ikke engang foder til disse. Jeg bortbyttede den ene stud, der var syg, og

fik en hest for den. Så begyndte jeg at pløje hede op. Jeg begyndte vesten for laden og pløjede så en fure helt ud til nordskellet og tog et bredt stykke for af heden. Men hesten var gammel, og jordbunden var meget ujævn. Ofte faldt hesten, og den ville ikke rejse sig igen“.

„Men du var jo stor og stærk, og du kunne selv rejse hesten op“, faldt Pouline ind i samtalen.

Men Mads Knude så dog, at dette førte ingenting til. Så byttede han studen og hesten bort og fik af Søren Sønder-

Mads Knude og hustru.

gård i Lomborg to russiske heste. „Dem var der fut i“, siger Mads Knude, men de var forbistret til at „skjenne“ (løbe løbsk). Men nu var han rask kørende, og „russerne“ fik snart deres lyst styret. Når der ikke blev pløjet hede og mose op, eller der var andet arbejde i bedriften, kørte Mads Knude tørv til Bøvlingbjerg eller andetsteds. De gravede selv tørvene og fik dem gjort tørre. En del blev solgt i mosen, men så kostede de ikke ret meget; de fleste kørte han selv bort. — Han fortæller:

„Når jeg leverede tørvene på Bøvlingbjerg (ca. 2 mil borte), kunne jeg få 12 kr. pr. læs. Selv om vejen var dårlig indover Donskjær, kunne jeg godt tage 2 læs efter „russerne“. Jeg kørte hjemmefra kl. halvseks om morgenen, så kunne jeg komme hjem igen til middag og køre en tur til Siir om eftermiddagen“.

Enhver lejlighed blev brugt til at tjene en ekstraskilling. Han plukkede lyng, — der var nok af den, og han fik en krone for traven (20 knipper).

Der var ingen bro over Damhuså, kun vadested, men her kunne man også godt køre igennem. — Mads Knude fortæller herom:

„En dag ville jeg til Holstebro med torvegrise. Jeg havde dem i en kasse bag i vognen. Jeg kørte igennem åen som sædvanlig; men jeg tog mig ikke i agt for strømmen, der havde lavet et hul i åbunden. Her plumpede forhjulene i. Det gav et stød, så vognkassen løftedes af forhjulene, og hestene gik med disse. Grisekassen styrtede i vandet. Jeg fik travlt med at få låget revet af, for at grisene ikke skulle drukne. De kom også ud og svømmede med strømmen, og var hjemme da jeg kom hjem“.

Når der var højvande, kunne folk ikke komme over åen, og så kom de til Mads Knude. — Således fortæller gamle Peder Østerby, der bor oppe under Møborg bækker:

„Jov, Mads Knude, min gamle ven. Engång a skuld' te Buur å kom te æ o, var der hywvann, — så trak Mads Knuer å æ bowser å bar mæ øwwer o æ røg“.

Mads Knude fik det meste af heden og køret opdyrket. Han købte så 20 td. land mere af Donskjær og fik også dette dyrket.

Af den allerstørste betydning var det, da Jakob Mark i Sivekjær fik sat igennem, at der blev vej fra Hestbæk og Sivekjær til Buur station. Vejen førte over åen tæt ved Mads Knudes. Nu havde han god forbindelse med Buur st. Og der blev også betingelser for udstykningen af ejendommen. Der var nu 84 td. land. Der blev skilt to ejendomme fra, en til hver af sønnerne.

Gennem Hedeselskabet blev Mads Knude og hans hustru tildelt Jørgen Berthelsens legat (sølvbæger) for fortjenstfuld hedeopdyrkning. — Få år efter overlod de ejendommen til datteren og svigersønnen og flyttede ind til Buur stationsby, hvor de lever under gode kår, — og med minder om et langt liv i slid og stræb. — De var de første pionerer. — En ny tid var i komme. — Der skete mere i de nærmeste år end gennem flere slægtsled.

Mariane Jakobsen.

En hjemmets kvinde.

Under Møborg bakker, langs vest- og nordsiden af Donskjær, ligger en række småejendomme med agermark opover bakkerne og kærjord ud i Donskjær. Her boede i halvfjerdserne i en af ejendommene Niels Nielsen. Landbruget gav ikke ret meget, derfor gravede han tørv i Donskjær; og når han havde fået disse hjemkørselstjenlige, kørte han til Lemvig eller Struer og solgte dem. Han kørte med en ko og en stud, fortæller gamle Peder Østerby.

I hjemmet voksede Mariane Nielsen op. Hun blev i 1905 gift med Jakob Jakobsen, og de købte samme år en naboejendom i Hyldal syd for med ca. 20 td. land opdyrket, men i dårlig kultur, resten lå hen i hede. Endvidere hørte til ejendommen en parcel i Donskjær på 37 td. land; den lå langt fra ejendommen og havde derfor ringe værdi. Parcelen var en af de længste i Donskjær (ca. 3 km) og var ikke ret mange meter bred. Til ejendommen hørte der 4 køer og 2 små heste.

De unge gik straks igang med jordens opdyrkning. For at tjene hertil blev der gravet tørv i Donskjær. Jakob kørte selv tørvene til Lemvig eller Bøvlingbjerg. — De fik snart ejendommen i god drift. — Men så blev Jakob syg og døde i 1920. Tilbage var hans hustru med 9 børn, hvoraf den ældste, Peder, kun var 13 år og den yngste $\frac{1}{2}$ år.

Det blev svære år for Mariane Jakobsen. Men hun gav ikke op. Hun var opvokset i et hjem, hvor guds frygt, arbejdsomhed og nøjsomhed rådede. — Hun var stærkt kristeligt præget, og hun satte sin lid til Gud, at han ville hjælpe hende over alle vanskeligheder. — Børnene blev alt for hende; de hjalp så godt, de kunne.

Der var, før Jakob Jakobsens død, tilkøbt 45 td. land fra Sdr. Hyldal. Arealet lå særdeles godt for ejendommens jorder. Det var også af god beskaffenhed, en stor del lå hen i lynghede, en del i ujævn kærjord, stærkt sivgroet og med en del tørvegrave i. Der var anskaffet en stor moseplov, der egnede sig særdeles godt til opløjning af sådan jord. Men den var alt for stor til den 13 årige dreng; og dog fik han i løbet af få år pløjet jorden, og her blev noget af gårdens bedste dyrkningsjord.

Gennem årene fik Mariane Jakobsen med faderens og børnenes hjælp alle de 60 td. land, der hørte til hjemmemarken, dyrket og i særdeles god drift, og det uden at stifte gæld.

Efterhånden som de 6 brødre voksede til, købte de ejendomme omkring i egnen. De regnes alle blandt Lemvigegnens driftigste landmænd, — og de er præget af livet i hjemmet.

Sønnen Herman havde først en gård i Gørding ved Vemb, men solgte den for nogle år siden og købte fødegården. Moderen bor stadig i sit gamle hjem og følger med i gårdens fremdrift. De unge føler, at, som livet i hjemmet altid var, sådan skal det fortsætte. Moderen forretter husandagten, og med børnebørnene på skødet fortæller hun disse om livet, der levedes herude — og om bedstefar, der begyndte.

Donskjær dyrkes op.

Står man i klart vejr på Møborg bakker og ser mod syd, vest og øst, breder et mægtigt sletteland sig for øjet. Nærmest ligger Donskjær med sine 800 td. land. Mod nordøst fortsætter karets udstrækning; — nu kaldes det Sivekær. Længere mod nordøst strækker sig Hestbæk og syd herfor Lindtorp mose, Sortmose og Gjedmose. Ser man ud over Donskjær i vestlig retning, glimter Nissum fjord i det fjerne. Engang i fjerne tider gik fjorden ind, hvor nu Donskjær, Sivekær og de øvrige moser ligger, ind mod Møborg bakker. Gennem tiderne har fjordbunden hævet sig og af vandplanter dannet mosebund. Ved gravning af de store afvandingsgrøfter i Donskjær viser fjordbunden sig tydeligt, hvorledes lag på lag har lagt sig og dannet tørvejord. Efterhånden har fjorden trukket sig tilbage, så der kun var et åløb i karets sydlige side; det fortsætter mod øst og gør skel mellem Møborg og Buur sogne, senere mellem Gudum og Buur, men her deler åen sig og bliver til mindre vandløb; et fortsætter i østlig retning og kaldes nu Falsig bæk; den gør skel mellem Asp sogn (Linde distrikt) og Naur sogn. Et andet vandløb drejer mod nord, det hedder Hestbæk og har sit udspring længere mod nord.

Ofte har jeg kørt hedevejen om under Møborg bakker, når jeg fra Møborg skulle besøge landmænd i Hestbæk. Det

Donskjer før opdyrkingen. Man ser i forgrunden de smalle parceller. I baggrunden — de små prikker — ejendommene inde i Møborg sogn. I forgrunden til højre Ditlev Fjordsides hjem.

har undret mig, at disse arealer stadig lå hen helt værdiløst. Da jeg i efteråret 1944 var i Møborg brugsforening for at hjælpe medlemmerne med frøbestillingslisternes udfyldning, kom jeg i samtale med Frede Pedersen, Bjergager, om Donskjær. Han havde nemlig en stor parcel derude og var stærkt inde for at få kæret dyrket op. — Donskjær er af særdeles god beskaffenhed. Det består af kæragtigt dynd og tørvejord med en dybde fra 20 til 50 cm. Undergrunden er sand. Dets areal med Sivkjær udgør ca. 800 td. land, og det har ca. 70 parceller, der ejes af gårdene i Møborg, Gudum og Vejrum sogne.

Når der ikke er sket afvanding af kæret, er den væsentlige grund den, at der var for mange til at tage bestemmelse.

Aftalen blev, at jeg næste sommer skulle komme til Bjergager, så ville Frede Pedersen tale med Herman Jakobsen i Hyldal om sagen, han var nemlig lige så opsat på at få Donskjær under kultur.

Den rigtige mand får sagen i hånd.

En sommerdag i 1945 mødtes vi så i Donskjær. „Vi må over og tale med Ditlev Fjordside, han er den rigtige mand“, sagde de. — Vi gik så gennem kæret. Helt længst ude ved Damhuså boede han. Det var første gang, jeg mødte Ditlev Fjordside, og jeg blev klar over, at han var den rette mand, han var den, som kunne løse sagen. Han var straks parat til at gå en tur med gennem kæret. Han fik fat i en spade, og så gik vi — eller rettere vadede gennem Donskjær. Det var nemlig meget vandfyldt, og gummistøvler var nødvendige. Snart sprang vi over vandfyldte grøfter eller skrævede over pigtrådshegn. Jævnlig gravede Fjordside ned og viste os dyndlagets dybde og undergrunden.

„Jo, her kan blive god jord, når der bliver afvandet og kultiveret, — her er fremtidshjem for mindst 25 familier“, hævdede han.

Vi var efter denne tur enige om, at der måtte gøres et forsøg på at samle lodsejerne om sagen: at få disse store værdifulde arealer kultiverede.

De 3 mænd, sammen med Bernhardt Ruby, Søndergård, og Johannes Madsen, Nyborg, alle fra Møborg sogn, dannede udvalgt. Fjordside blev dets formand. — Dette blev begyn-

delsen til løsningen af, om ikke den største, så den mest komplicerede landvindingssag i Vestjylland. Det vil derfor være på sin plads at fortælle lidt om Fjordsides tidligere indsats.

Ditlev Fjordside er født i Bøvling, hvor faderen var tømrermester og drev stort håndværk med mange svende. Det var derfor ret naturligt, at Ditlev også lærte tømrerhåndværket. Han blev udlært og arbejdede flere år ved faget som tømrersvend ved byggeforetagender rundt om i egnen. Men han fik jo her rig lejlighed til at se jordens opdyrkning fra

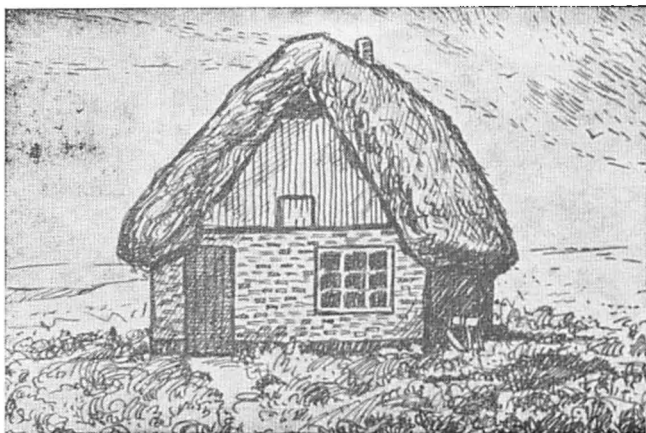
Ditlev Fjordside og hustru.

hede og kjær og de gode resultater, der nåedes. Det interesserede ham meget. Han besøgte i vinteren 1915—16 Haslev højskole; men fortsatte herefter som tømrersvend i Bøvling. I 1919 blev han gift med Johanne Jensen fra Bøvling nordkær. De er begge vokset op i grundtvigsk prægede hjem, der sluttede sig til valgmenigheden. Dette bevirkede, at de kom til at leve et rigt og lykkeligt liv, præget af det kristelige, folkelige liv i Bøvling sogn.

Men ønsket om at få et stykke jord, der var deres eget, var der stadig, — selv om det skulle blive ude på heden, som Jens Fjordside, der begyndte midt ude på den store Nees-Møborg hede. — Og det blev det netop. I Bøvling sogn kunne de ikke finde jord at dyrke op; dette var jo sket. Men ude i hedelandet, der hvor Vemb-, Buur- og Møborg sogneskel mødes. Her havde nogle københavnere ment, at der var „guld at spinde“, eller hvad de nu havde tænkt sig. Nogle mænd

havde dannet selskab, købt et stort areal af Buur hede og lidt af heden i Donskjær i Møborg med. Det var under første verdenskrig, da mange spekulerede. Her lå store hedearealer, for en del af særdeles god beskaffenhed. Buur mergelleje lå i kanten af heden. — Her måtte da være noget at vinde! Selskabet fik også en del hede opløjet og fik også en del mergel kørt ud i dynger på forskellige parceller. — Men så kørte de fast og måtte opgive. Et areal på 22 td. land hede,

Fjordsides første hus, Blåbæk, i Donskjær.

hvoraf en del var pløjet op, lå i det yderste hjørne af Donskjær tæt ind til Damhuså. Dette areal købte Ditlev og Johanne Fjordside i foråret 1923. Samme år opførte de et midlertidigt beboelseshus, hvis grundflade kun var 12X8 alen. Huset blev tækket med lyng, og da Fjordside omtrent selv kunne udføre alt arbejdet, kom det kun til at stå dem i 800 kroner.

Der var jo ikke ret megen avl det første år. Fjordside havde anskaffet sig et par heste til jorddykningsarbejdet men også til at tjene noget med til hjemmets opdrift. Der var gjort plads til hestene i den ene ende af huset. De stod med krybben ind mod stuen (den eneste stue i huset, som også var soveværelse). — Der var ikke meget at fodre med den første vinter, kun lidt hø, der var bjerget i den vandsure eng og i tørvegravene; men der var jo heller ikke plads til foder. — Fjordside købte halm. Hakkelsesmaskinen stod

udenfor huset, og her skar han hakkelsen. Når hestene om morgenen længtes efter foder, skræbte de med forbenene på muren under krybben, og det endte med, at de stak benene ind under sengen i stuen.

Det var en stor forandring at komme oppe fra kulturcentret Bøvlingbjerg, hvor de havde boet sorgløst blandt familie og venner. Herude var det store øde; men de kunne jo ikke kaldes eneboere; Poul Martinus og senere Mads Knude havde jo boet herude i næsten 50 år. — Men nybyggere var de — og småt med udkommet blev det i flere år. — Ditlev Fjordside påtog sig at køre mælk fra Sivekjær og Hestbækgårdene i Gudum sogn til Fousing mejeri, hvortil han havde over to mil at køre. Men ikke nok med denne daglige tur, — han påtog sig alt det hestearbejde, der kunne give penge; ofte kunne aftenen omtrent række morgenen hånd. Det skete også engang, han kom sent hjem, at han havde glemmt at få foder med hjem fra en gård i oplandet. Da han tidligt om morgenen skulle have skåret hakkelse, var der ingenting at skære, — hverken hø eller halm; hestene kunne da ikke æde det rene korn, — og så tog han sengehalmen og skar i hakkelse.

Det varede dog ikke mange år, før ejendommen kom i god drift. Det lille, primitive hus var forlængst erstattet af nye, tidssvarende bygninger. Ejendommen er flere gange præmieret gennem egnens husmandsorganisationer. De havde også, som Mads Knude, modtaget opdyrkningspræmie gennem Hedeselskabet, og i 1949 blev de tildelt foreningen af jyske landboforeningers sølvmedalje for landboflid.

Men under al den færden ad veje tidligt og silde, vinter og sommer, havde Fjordside pådraget sig alvorlige gigtsygdomme, der bevirkede, at han i længere perioder måtte gennemgå kur på gigtsanatorier. Det havde taget så hårdt på ham, at han stadig går i bandage. Men det havde ikke taget modet. Drømmen havde gennem årene været den: at se Donskjær opdyrket og beboet. Nu var muligheden der, at det kunne ske. — Og det skete.

Udvalget for Donskjærs kultivering havde i sommeren 1945 henvendt sig til Hedeselskabet for at få bistand til sagens løsning. Man havde forgæves ventet efter svar; det plejer ikke at være selskabets fremgangsmåde at lade vente.

Men sagen var den, at der ikke længe i forvejen var rettet henvendelse til Hedeselskabet om at få Donskjær afvandet, særlig med henblik på Damhusåens regulering ved vandstandens sænkning. Hedeselskabet havde udarbejdet plan over afvandingen. Men da der var lagt et stort arbejde ind heri, og planen blev forelagt, kunne beboerne ikke gå ind for at gennemføre den; det store arbejde havde været forgæves. Dette var grunden til Hedeselskabets reserverede holdning.

Ved mødet i Gudum forsamlingshus i december 1945 talte jeg med direktør Niels Basse, Hedeselskabet, om planen med Donskjærs og Sivekjærs afvanding og kultivering. Jeg fik da årsagen at vide, — hvorfor Hedeselskabet havde holdt sig tilbage, men også at direktøren var stærkt oppe for, at de store kærarealer i Møborg og Gudum kunne drages ind under kultur. Få år før var Gjedmosen i Naur sogn blevet afvandet og kultiveret. Her var blevet fortrinlige græsarealer, hvor der før var værdiløs jord. Direktøren udtalte:

„Når jeg gik fra Buur station og til Gjedmose under opdyrkningen af denne, tænkte jeg ofte: bare vi nu kunne få Donskjær og Sivekjær kultiveret ligesom Gedmose, der ligger store arealer hen; ved afvanding og kultivering kunne jorden her blive meget værdifuld“.

Direktøren lovede at støtte sagen og hjælpe til med, at den kunne løses, såvidt der var mulighed derfor. — Det blev overladt afdelingsbestyrer Hansen, Hedeselskabets Holstebro-afdeling, at tage sig af sagen.

Udvalget henvendte sig så til afdelingsbestyrer Hansen. Han var meget interesseret og lovede at ville gøre sit til at føre sagen igennem.

Den 4. januar 1946 holdtes udvalgs møde hos Herman Jakobsen, Hyldal. Afdelingsbestyrer Hansen, Holstebro, var kommet til stede og fremlagde en let skitseret plan over afvanding og kultivering. — Han mente, det ville koste ca. en halv million kroner, men vi måtte ikke hænge os for stærkt i tallene, da det jo kun var et løseligt overslag og udregning.

Direktør Niels Basse havde lovet at komme til Møborg den 7. februar, hvis dette kunne passe lodsejerne. Og man valgte denne dag.

Fra nu af satte Ditlev Fjordside alle sine kræfter ind på,

at sagen skulle løses. Det første var at få samtlige lodsejere til at give møde den 7. februar. Før at det kunne ske, mente man, at det ville trække, når der blev lovet kaffe ved mødet i forsamlingshuset. — Hvem kunne stå for dette? — Mange kom måske også af nysgerrighed for at høre, hvad der ville ske. Man vidste jo, at der havde været en del modstand, og det kunne jo være løjer at høre, hvordan det ville spænde af.

Som formand for udvalget gjorde Fjordside et særligt stort arbejde. Der var nok sendt brevkort ud til hver enkelt

Direktør Niels Basse.

lodsejer, men han gik omkring til så mange, han kunne overkomme, og forelagde sagens vigtighed. Dette resulterede også i, at samtlige 70 lodsejere var mødt frem.

Direktør Basse forelagde sagen og redegjorde for, hvilken værdi for egnen det var, at få disse store, værdiløse arealer i kultur. Han henviste til andre opdykningsforetagender som Borris Nørre hede og til Møgelvang i Sevel. Han fremlagde sagen så godt, at deltagerne blev vundne for sagens løsning.

Ved det følgende ordskifte var der et par af deltagerne, der søgte at standse sagen ved at fremhæve, at de havde tørveskær derude i Donskjær, og deres parceller var for dyre til at gå med ind under. I det store hele var de imod foretagendet; de troede ikke på, at der var noget at vinde. Så kom Ditlev Fjordside og Herman Jakobsen frem. Og det kan nok være, at de to bagstræbere blev „skåret ned“, så de ikke kom igen. Direktør Basse morede sig over ordskiftet. Han

følte, at sagen var kommen i de rette spor. — Ved den følgende afstemning var der enstemmighed for, at sagen skulle fremmes. Man gik ind for at lade Hedeselskabet udarbejde plan og overslag og at betale for arbejdet.

Det blev overladt afdelingsbestyrer Hansen at udarbejde planen, der skulle være færdig i sommerens løb, så den kunne forelægges til vedtagelse inden årets udgang. — Holstebroafdelingen har nok aldrig før eller senere haft så travlt en

Kontorbestyrer Jacob Hansen.

sommer. — Det tog måneder for opmåling og nivellering i kærene, — men det største arbejde var dog på kontoret.

Ditlev Fjordside var med hele tiden. Han var til stede hver dag i mosen. Han kendte hver parcels skel. Han var ofte inde på kontoret i Holstebro for at se, hvor vidt arbejdet var. Talte afdelingsbestyreren om, hvor umuligt det var at blive færdig, så var Fjordside der. — Planen blev også færdig, så den kunne forelægges ved et lodsejermøde den 16. december. Her var direktør Niels Basse igen kommen til stede. Han og afdelingsbestyrer Hansen gjorde rede for hele planen. Tavler, der viste terrænet i Donskjær og de afvandingskanaler, som skulle graves, var hængt op. Der ville ialt blive 8 dybe grøfter på en samlet længde af ca. 17 km. Omtrent en trediedel af grøfterne skulle rørlægges med store rør. Der skulle være en mængde „styrte“ for at forhindre for stærkt vandfald; om nødvendigt skulle der sættes faks Skinner i grøfternes bund for at hindre disse i at skride sammen, da undergrunden er kviksand, og grøfterne ofte var mere end 2

meter dybe. — Der var projekteret 2 færdselsveje gennem kærene, een fra midten af Møborg bakker og til broen over Damhuså ved Fiskbæk (Mads Knudes ejendom). Denne vej deler Donskjær og Sivekjær i to lige store dele, og en vej på den anden led af kærene. Disse veje giver gode betingelser for fremtidsbebyggelser.

Det viste sig, at afdelingsbestyrer Hansens første plan og overslag omtrent holdt stik; det ville koste lidt over $\frac{1}{2}$ mill. kroner. Lodsejerne, der var mødt ret fuldtallig frem, godkendte planen. Man ønskede at få den realiseret så snart som muligt, og man ønskede at få sagen løst som landvindingssag; — dette anbefalede direktør Niels Basse nemlig.

For at få Donskjær rigtig afvandet er det nødvendigt, at Damhusåen reguleres og vandstanden sænkes. Lodsejerne langs åen, helt fra dens udløb i Nissum fjord i Gjørding sogn til dens løb i Hestbæk, var efter lange forhandlinger og mange møder blevet enige om sagens realisation. — Dette var også en stor sag. Planen var udarbejdet og projekteret til et lignende beløb som Donskjær-planen, ca. $\frac{1}{2}$ million kr. Men så blev engarealerne på en strækning af mere end 2 mil tilstrækkeligt afvandet, så de får stor værdi. Ved reguleringen bliver åens længde reduceret fra 30 km til 19 km. Gård-ejer Frede Sand i Gjørding er dette udvalgs formand. Han har lagt et stort arbejde ind her. Men Ditlev Fjordside er også med i udvalget; han har også sin store andel i, at sagen er ført til en lykkelig løsning. Man nærmer sig nu afslutningen af dette arbejde, der betinger Donskjær og Sivekjærs tilstrækkelige afvanding.

Der var store vanskeligheder at overvinde, før man var så vidt, at man kunne begynde på Donskjær-planen. I efteråret 1947 blev den godkendt som landvindingssag. Men der skulle bevilges penge til arbejdets gennemførelse. Direktør Basse mente, at det godt kunne trække lidt ud. Men Fjordside gav ikke op. Næsten utallige er de gange, han har været på rejser, blandt andet også til København, for at tale for sagen på højeste steder. Han sagde selv: „Jeg har det, som der er fortalt om en anden mand, at bliver jeg vist af ved hovedtrappen, saa kommer jeg op ad bagtrappen“.

Han nåede, at der blev bevilget penge, så der kunne begyndes den 1. april 1948.

Arbejdet var forlængst bortliciteret, og i sommeren 1948 var der fuldt gang med afvandingskanalernes gravning. I sommeren 1949 var man så vidt, at opløjningen mellem de store grøfter kunne begynde. Der kom 2 store motorplove ud i køret. Der blev pløjet i en dybde af 30—40 cm., og plovfuren var ca. en alen bred. Man havde været fri for håndplanering af tørvegrave og gamle grøfter ved at bruge store fræsere. Der var jævnet så meget på denne måde, at de store plove, der blev trukket af to 40 hestes traktorer, kunne arbejde.

Verdens største plov pløjede de første furer i Donskjær.

Men det havde vist sig, at plovene ikke kunne gøre særlig godt arbejde; jordbunden var for ujævn og stiv. Da en repræsentant for den store plovfabrik Bovlund i Sønderjylland var i Donskjær for at se på arbejdet sidste sommer, blev Ditlev Fjordside og repræsentanten enige om, at fabrikken skulle prøve at fremstille en plov, der kunne præstere at pløje selv den mest vanskelige jord. I løbet af nogle måneder fremstillede man på fabrikken en kæmpeplov af dimensioner, som ingen dansker nogensinde har set; man mener, det er verdens største plov. Åsen er lavet af en jernsvelle, og ploven har en længde af 5—6 alen. Når ploven er kørt af furen, kan en middelhøj mand omtrent stå ret op under åsen, og der kan stå en 5—6 mand ved siden af hinanden under åsen. Dens muldfjæl er omtrent som en stor dør, der har fået den rette vridning som muldfjæl. Ploven blev hentet på en stor lastbil fra fabrikken i Sønderjylland. At den vakte opmærksomhed, så man, da man kørte gennem Holstebro. Da bilføreren ville standse på torvet for at få noget mad i en restauration, var det knap nok, han kunne få lov at holde der. Rygtet om den store plov var spredt ud over byen, og da bilføreren kom tilbage for at køre videre, var torvet helt fuldt af folk, der med stor interesse studerede uhyret.

Der var stor interesse blandt folk for, om denne gigant af en plov nu også kunne arbejde i mosen. Den kunne tage en furebredde af 125 cm (ca. 2 alen) og en fureddybde af indtil 70 cm; men endvidere kan den med grubejern behandle undergrunden ca. 50 cm. længere ned.

Det første forsøg faldt ikke så heldigt ud. Der blev spændt

tre 40 hestes traktorer for, men de kunne ikke trække den. Det viste sig senere, at det var på grund af, at de ikke havde den rette stilling, — de var for høje. — Man holdt stille en tid, — og snakken gik, at her var da fremstillet en plov, der var helt udover fornuftens grænser. Flere godtede sig: „Nej, det her er da for galt!“ En mand, som havde set sig gal på hele foretagendet i Donskjær, udtalte:

Kæmpeploven Bovlund (verdens største). I furen fra venstre: maskininspektør Malmbæk ved Hedeselskabet, derefter direktør N. Basse, ing. Stenstrup og regnskabsføreren ved maskinstationen ved Hedeselskabet.

„Nej, det er da det mest towle, a hår opløwet, — te Hedeselskabet sorn øsler mæ peng’; no hår den plov nok kost’ 60—70,000 kroner at fremstil’, å så er en jo kon te å smid i æ mergelgrav“.

Jeg ved ikke, hvad ploven har kostet. Der er blevet nævnt 10.000 kr., men måske er det også for højt regnet. Det var heller ikke Hedeselskabet, der havde sat penge i ploven, såvidt jeg véd, var ploven fremstillet for fabrikkens egen regning; den var kun kommen til Donskjær for at prøves.

Man fik imidlertid at vide, at der fandtes en traktor, som gik på larvefodder (kædetræk); den skulle kunne trække ploven. Traktoren kom ud i Donskjær. Den havde vist kun 40 hestekræfter; den synede ikke til ret meget, den var lav og lang. Da den blev spændt for ploven, gik det let selv over

meget ujævn jord, den trak ploven efter sig som ingenting. I de dage, den blev brugt i Donskjær, var der en sand valfart herud. Men det var også enestående, hvad ploven kunne yde. Når traktoren gik jævnt stærkt, skulle man gå hurtigt for at følge den, og hvor jordbunden ikke var alt for ujævn, lagde den furen pænt. Traktorføreren udtalte, at hvis han brugte en 10—12 timers dag, hvilket han ofte gjorde, så kunne han nok pløje ca. 10 td. land. Han havde også siddet og regnet ud, at ploven kunne gøre samme arbejde som 1000 mand på samme tid.

Man var kommen så langt hen på sommeren, at vejret var så fugtigt, at de store traktorer og plove ikke kunne arbejde. Man manglede også endnu en del af grøftegravningen, derfor blev den store plov sendt andetsteds hen for at arbejde; men den kommer tilbage igen, når der er tilstrækkelig tørt. Man regner med, at den nye plov vil få stor betydning for opløjning af moser og heder i fremtiden.

Eftersom pløjningen af Donskjær skred frem, blev arealerne behandlet med knivharpe, — så var jorden færdig til mergling. Vestjyllands mergelforsynings „gravko“ kom så ud i Donskjær for at grave mergel op her, hvor man i 1882 fandt mergel i Poul Martinus' jord, der kunne „koge“ ved brug af „skedevand“. — Dette mergelleje var blevet bedre undersøgt, og det viste sig, at her var der mergel med et indhold af 40 pct. kulstur kalk i tørstoffet. Hurtigt fik „gravkoen“ afrømningsjorden fjernet, og den begyndte at „grabbe“ mergel op. Den kunne fylde en lastbil, som kørte frem, på 2—3 minutter, hvorefter de 8 biler kørte ud på de tilberedte arealer og læssede af i dynger, passende til spredning. Det hele var færdigt i løbet af et par uger, og gravkoen kunne så køre et andet sted hen. — Mergelen blev derefter spredt. Nu var jorden færdig til såning, og der vil blive tilsået store arealer i foråret 1950.

De to hovedveje er indgrøftet og færdig til grusbelægning. Om få år vil Donskjær ligge med grønne, frodige græsarealer med tusinder af græssende kreaturer; senere følger nok bebyggelsen. Endnu er det kun få, der vil sælge deres jord til bebyggelse, de ville benytte deres arealer til sommergræsning for kreaturer og plage, der kan undværes hjemme i bedriften. Men bebyggelsen kommer — før eller senere. — Nu

er Donskjær ikke mere et øde sted; Buur station ligger ikke mere end 3—4 km. fra sydsiden af køret.

Men Ditlev Fjordside har endnu flere fremtidsplaner. „Vi må ha' direkte forbindelse med Holstebro“, siger han. — Ind gennem Naur, forbi Gedmose og mod Holstebro har beboerne haft dårlige vejforhold. Fjordside har undersøgt disse. Han har talt med folk her, og han har hos borgerne i Holstebro og i pengeinstitutterne der fået løfte om penge, så der kan bygges bro over åen lidt øst for Hestbæk—Buur-vejen. Alt er i orden nu, så færdselsvejen over Donskjær fra Møborg bakker til Buur-vejen ved Mads Knudes gamle hjem fortsætter tværs over vejen omtrent i lige retning mod Holstebro. — Men ikke nok hermed: han har også søgt, sammen med beboerne i Møborg og andre steder, om koncession på en bilrute fra Bøvlingbjerg over Møborg, Donskjær og Naur til Holstebro. — Ja, det lyder ret eventyrligt, — men den tid er måske ikke fjern, at der kommer til at gå rutebil her.

De store hedestrækninger mellem banen Holstebro-Vemb og Damhuså, fra landevejen Lemvig-Ringkøbing i vest, til ind i Naur i øst, — et areal på over tusinde td. land, lå ved århundredskiftet hen i hede. Gennem årene er en stor del af disse arealer opdyrkede, men de ligger næsten helt ubebygget hen og uden færdselsveje. Efter det, der i de seneste år er sket i Donskjær og Sivekjær, har man besluttet, at også disse arealer skal fuldt udnyttes. Sidste sommer blev der udarbejdet afvandings- og kultiveringsplan over Buur hede, som terrænet oftest benævnes. — I de nærmeste år vil her nok også ske et lignende landvindingsarbejde som i Donskjær. — Hedeselskabet fortsætter med at udarbejde kultiveringsplan over Nees hede. Om få år er de ca. 200 kvadrat-km. store hede- og kærarealer forsvundne og har givet plads for dyrkede jorder med hundreder af hjem.

Hvad P. Byskov, Jakob Mark og Mads Knude ofrede et langt livs indsats på, det sker nu i ganske få år.

IV.

I „eventyrets land“.

Det var en sensommermorgen først i september 1949. Solen strålede fra en skyfri himmel. — Det var en sommerdag som for 62 år siden, da jeg gjorde min første rejse ind i hedens land. Kunne det ikke være interessant igen at se barndommens egne? — Så tog jeg med rutebilen Lemvig-Holstebro, — jeg indeni, min tro følgesvend gennem mere end 20 år, cyklen, ovenpå.

Ankommen til Holstebro sadlede jeg og kørte ud ad Viborgvejen, her, hvor vi også kørte i 1887. Men hvor forandret! Byen hørte dengang op ved kirkegårdsdiget, så lå de magre sandjorder, og lidt fremme den nylig plantede nåletræsplantage, hvor lyngen næsten var i højde med de små fyr.

Byen fortsætter nu med tæt bebyggelse på højre side, og med villaveje på venstre side tæt ud til plantagen, der i årenes løb er vokset op. Lyngen og fyrren har givet plads for gran- og løvtrær. Øst for plantagen, hvor de magre, lynggroede agre dengang bredte sig på begge sider, ligger nu gårde.

Jeg fortsætter, men drejer ikke fra øst for Mejrup kirke til højre efter Hodsager; Yllebjerg har ikke så megen interesse. En hel anden befolkning er der nu. Jeg kender slet ingen der, og de gange, jeg har passeret vejen gennem Yllebjerg i årenes løb, er her ikke sket den store forandring til det bedre, som andre steder. — Jo, i det nordligste af Yllebjerg, helt ud ved Borbjerg sogneskel i Jens Chr. Væggesmoses ejendom, bor endnu sønnen Peder. Han slægter far og farfar på; han er en af egnens dygtigste hedeopdyrkere. Men jeg har ikke besøgt ham før og set, om rygterne passer, der går af ham som foregangsmand. — Jeg skal lidt længere ud ad Viborgvejen, lidt ind i Borbjerg sogn, hvor Savstrup-

vejen i gamle dage gik ind over heden til landevejen. Det var ikke så let at finde den. Heden var der ikke mere, gård ved gård ligger der, men snart drejer en grusvej med telefonledninger af til højre. — Mon det ikke er vejen? — Jo, snart har jeg Savstrup skole. Skolestuen var, da jeg kendte egnen, i Over Savstrup stuehus' østre stue. Jeg havde nok hørt, at der blev bygget skole derude på heden ved vejen, men jeg havde ikke set den. Heden var her ikke, kun veldyrkede marker med gårde og boelssteder. — Og der til højre, tæt ved skolen, de store bygninger inde i det store haveanlæg. Hvad kunne det være? Mange drenge legede på en sportsplads. Bag ved skimtedes mellem træerne et friluftsbad. — Jo, det måtte være Savstrup drengehjem, oprettet af en af skolens første lærere, forstander Iversen.

Jeg kom til Nørholm, Peder Væggemoses hjem, lidt før middag. Han var ude i Hesselå hede med traktorbinderen for at høste havre, meddelte hans hustru. — Hesselå hede! spurgte jeg. — Jo, han havde da købt et par hundrede td. land fra vestsiden af heden, oplyste hans hustru.

Efter middagen var jeg med Peder Væggemose i „udmarken“. Her stod en særdeles god havremark. Og han fortalte:

„Da jeg havde fået gården i god drift, syntes jeg, at det var en skam, at den store hede skulle ligge hen. Jeg har jo moseskifter ude i Hvidmosen, der har jeg gravet tørv i mange år, væsentlig til salg. Nu er mosen omtrent opgravet. Jeg har prøvet at kultivere tørvegravene. Det er også lykkedes, så der avles lidt. Men der skal jo store afvandingsforetagender til derude, før mosen kan dyrkes op. Det var kun et lille forsøg med dyrkning herude. Men så var det, jeg fik ideen med at købe en del af Hesselå hede, den vestligste del ligger jo godt for mig, og det er også noget af det bedste af heden, med tyk lyngskjold og en del mosejord. Jeg købte 200 td. land, vejen fører ind midt igennem. Her kan blive 4 gode gårde. Heden er nu opdyrket og merglet. Den giver gode afgrøder, så det skal nok lønne sig at drive jorden, indtil der bliver betingelser for at bygge her“.

Vi talte videre om Hesselå hede og den store Hvidmose, der snart er opgravet i tørv (de senere år æltetørv). Her ligger endnu måske ca. 2000 td. land unyttet hen.

Jeg havde lyst til at se de store hede- og mosearealer, hvor jeg i ungdomsårene havde færdedes. Derfra ville jeg ind gennem Feldborg plantage til Haderup, hvor Anders Skallebæk, min gode ven fra Aulum-årene boede. — Jeg kørte ind over heden. Endnu lå den omtrent uberørt, som for 60—70 år siden. Lyngen blomstrede, som den havde gjort i hundreder af somre. I østsiden af heden, hvor Hvidmosen begynder, ligger den gamle gravhøj. Her stod i gamle dage et tørveskur. Her var det, vi holdt nattevagt i 1897 under den store hedebrand. — En vej fører indover mosen, der strækker sig, så langt øjet når, i sydøst over mod gårdene yderst i Hodsager ind mod Feldborg. Men jeg drejer til venstre mod nord. Nu er jeg i Hogager i Borbjerg, ude i nærheden af Abildholt, her, hvor den store gård lå ret ensomt yderst i sognet. Nu ligger gårdene tæt. En gruset vej fører i sydøstlig retning mod det sydligste af Feldborg; denne vej var der slet ikke, da jeg kendte egnen.

Det var egentlig meningen, at jeg ville have været med skovvejen fra Abildholt ind forbi skovridergården, men jeg drejede til højre med grusvejen; den måtte jo føre til vejen, der i gamle dage fra Mølgård i Hodsager, gennem den vestligste del af Feldborg, førte til Over Feldborg, — og det gjorde den. Jeg kom nær til Mølgård, før jeg kom ind på en grusvej, der førte i nævnte retning. Det var den, jeg ofte i barndommen havde gået — eller var det virkelig den? Det havde været en ensporet hedevej, som snoede sig gennem lyngen forbi nogle lave, lyngtækkede huse, der lå ensomt på den store hede. Var det vejen, så var den i det mindste gjort lige. Udsynet var væk. Der lå veldrevne marker, hvor kornhobene stod tæt, og der var frodige roe- og kartoffelmarker. Hegn ved hegn skilte markerne. Gård ved gård lå ved vejen, og der var store haveanlæg foran stuehusene. — Var det Over Feldborg hede, som jeg havde kendt, dengang vi børn ved Stine Dams side traskede frem ad den sandede hedevej?

Det var kun lidt, jeg så af det store Feldborg-distrikt, men ved vejen Aulum-, Hodsager-, Feldborg-, Haderup-Hovedvejen, der går gennem Feldborg, ligger ejendommene tæt til begge sider. Omkring Feldborg kirke, skole og mejeri er der vokset en hel by frem.

Jeg kørte gennem Over Feldborg og Neder Feldborg by.

Her er ikke sket så meget siden. Til højre strækker Staulund hede sig endnu milevidt. Den har været af for ringe beskaffenhed til at opdyrke. Det ville også være forkert at ødelægge dette smukke hedelandskab. Ingen steder i Jylland findes vel mere ejendommeligt hedelandskab; det er inde på alheden, hvor Blicher færdedes. Helt til Haderup by strækker heden sig.

Jeg havde været så fordybet i tankerne og så optaget af, hvad jeg så, at jeg havde glemt tiden. — Det var sidst på eftermiddagen. Jeg havde kørt ca. 20 km., siden jeg tog afsked med Peder Væggemose. Jeg havde ikke været af cyklen og trængte derfor til at få benene rettet. En lille hvilestund i landsbyen Haderup og en kop kaffe i krostuen kunne være godt ovenpå turen.

Haderup by — byen på heden, ligger der som en oase. Tidligere lå byen meget afsondret fra omverdenen. Ingen ordentlige færdselsveje førte hertil. Men den nye tid har i høj grad berørt byen. Der er i disse år store vejbygningsarbejder igang. Aulum-, Føldborg-, Haderup-vejen rettes ud og bygges som fuldt moderne vej med asfaltbelægning. Den fortsætter mod Skive. — Fra Sunds over de store hedeblader arbejdes der ligeledes i disse år på hovedvej over Haderup til Skive. Om få år er Haderup et knudepunkt derude i den tidligere hedeørken.

Jeg fik tid til et lille besøg i købmand Jens Jensens anlæg. Jensen var i mange år købmand i Haderup by. Han oparbejdede en stor forretning og blev en velstillet mand; men han var også plantningsmand. Han anlagde en stor have. Senere blev den udvidet til anlæg i bakkeskråningerne med vandløb og stengrotter. Det blev en hel attraktion for folk, der kom til Haderup. — Købmand Jens Jensens anlæg var kendt viden om; og da han døde, skænkede han anlægget til kommunen.

Høstrup ligger ved Fårbæk. Haderup har noget tilfælles med østjyske sogne med landsbybebyggelse, — eller var det fordi, man i de øde hedesogne følte trang til at slutte sig sammen?

En god sognevej fører gennem Høstrup og Fårbæk til Karup station. Hedepreget er helt forsvundet. På denne strækning er nok Haderup sogns bedste jord; her bor også udelukkende dygtige og driftige bønder. Gårdene er særdeles

veldrevne; de ligger gemt mellem høje granhegn og omgivet af store haveanlæg. — Der er gennem årene uddelt mange sølvmedaljer fra Foreningen af jydsk landboforeninger for landboflid, men også opdykningslegater og sølvbægre fra Det kgl. landhusholdningsselskab.

Eggen er umuligt at kende fra første gang, jeg så den, det var i 1897. Min far havde lovet at tale ved en grundlovsfest i Fårbæk. Vi kørte hjemmefra om formiddagen i en lille arbejdsfjedervogn gennem Hodsager og Over Feldborg og ind over den store Staulund hede til fars gode ven og politiske meningsfælle Peder Klausen i Høvsgård. Gården var en udpræget hedegård. Peder Klausen havde plantet en stor plantage omkring gården; men de små graner var endnu ikke kommen ret vidt. Gården lå ret nøgen på heden; det samme gjaldt Høstrupgårdene.

Høvsgård ejes nu af sønnen, Klaus Klausen, og den ligger helt gemt bag de høje grantræer, man skimter bare det store nye stuehus' røde tage mellem træerne.

Jeg havde en hyggelig aften hos Anders Skallebæk. Samtalen drejede sig bl. a. om den store forandring, her var sket. Jeg udtalte også, at jeg var interesseret i at få opnoteret om egnens udvikling, og om der var en mand, der var godt inde i egnens historie, og som kunne fortælle.

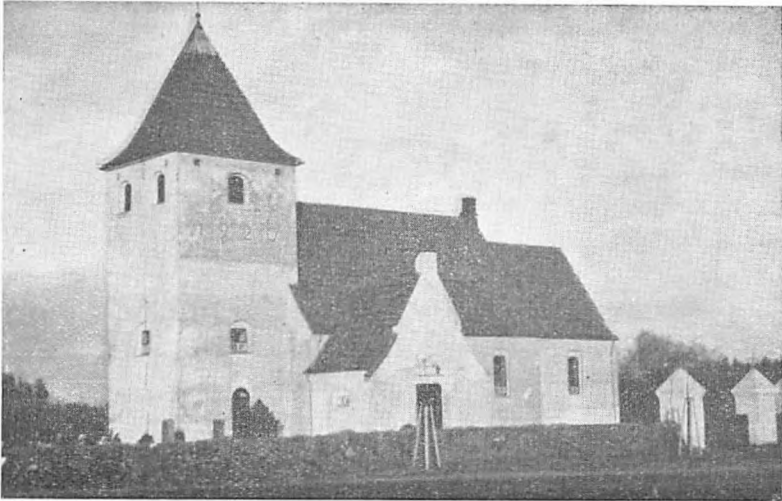
„Ja, så skal du hen til J. P. Gelsbjerg i Fårbæk“, sagde Anders Skallebæk. Han ringede til ham med det samme, om vi måtte komme. — Jo, vi var velkomne.

Vi havde her en meget interessant aften i samtale med J. P. Gelsbjerg. Han er inde i egnens historie som få, og her fik jeg mange oplysninger om udviklingen i Haderup sogn gennem tiderne.

Dagen efter fortsatte jeg gennem Haderup forbi Ormstrup. Her går vejen langs Karupåen med udsigt ind over Fjends herred, Jeppe Åkjærs fødeegn, og hvorfra hans prægtige sange til hedegnens pris stammer. Ved Hagebro kro kom jeg til Viborg-landevejen. Jeg kørte mod vest opad Mundbjerg bakke. Her fra dens top er der en storslået udsigt over eggen, men den er nok ikke så vid som i fordums dage, da Haderup kirketårn hævede sig i ensom majestæt på den brune hede.

Det var mit mål at besøge Møgelvang i Sevel sogn. Vejen drejer snart af til højre, og jeg havde Herup kirke- og

mejeriby foran mig. Smukt hæver det høje firekantede kirketårn sig i landskabet. Her er efterhånden vokset en stor landsby frem med mejeri, stor skole og flere forretninger og huse. Vejen fører et par km. frem mod vest, — så er jeg i Møgelvang, hvor jeg besøgte Karl Nygård i Lykkesgård. Gårdens areal er nu 52 tdr. land, og den er særdeles veldreven. Der meddeles, at han sidste år var Sevel sogns største skatteyder. Jeg kom her lige før middag. Jeg beså den vel-

Herup kirke.

drevne gård, spiste til middag og sad så bagefter i den hyggelige stue, hvor vi talte om de forløbne år. Sammen med Lemvig-egnens landboudomsforening havde vi besøgt ham i 1932, han havde da i 1930 bygget sin gård på den nøgne hede. Han boede yderst mod vest i Herup, — den første ejendom, der var bygget på heden. Jeg husker, vi stod vest for gården og så ud over den store hede mod vest, hvor en ny vej var indgrøftet.

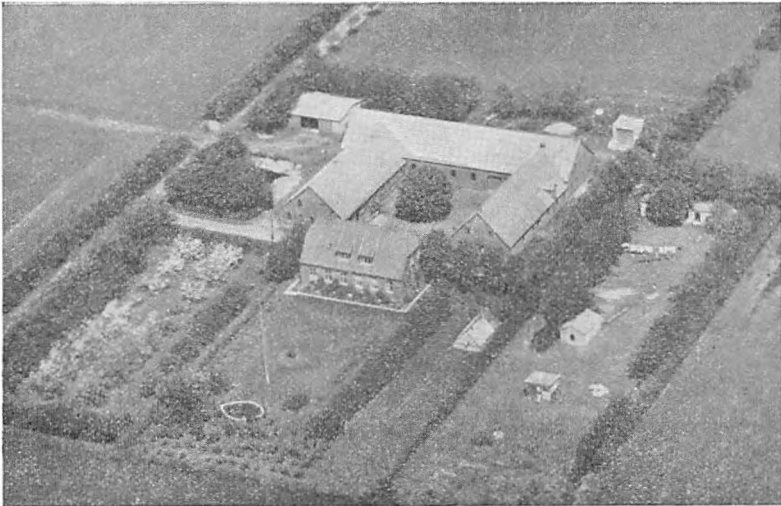
„Kom igen om 10 år, så ligger der 12 gårde, hvor I nu ser hede“, sagde han. — Der gik ikke 10 år, — inden 1940 lå gårdene der — og nu, nu ligger de der, særdeles veldrevne med smukke haveanlæg omkring bygningerne. Karl Nygård fortæller:

„Ja, de har såmænd gjort det godt allesammen. De skyl-

der ikke ret meget hen på gårdene, nogle vel slet ingenting, og nogle har nok penge til gården“.

Vi gik en tur i den smukke have. Bag høje læhegn bugner tre rækker frugttræer af frugt. Udenfor haven mod øst er hønsegården med stor kyllingeopdræt. I staldene står gode avlsdyr, og der er stort svinehold; for kartoffelavlens spiller en stor rolle i Møgelvang, og beboerne har den opfattelse, at de får kartoflerne bedst udnyttet ved at fodre dem op. —

Lykkensgård i Møgelvang.

Hvilke samfundsværdier er her ikke skabt ved driftige mænds indsats. Havde de nået videre frem, hvis de, da de startede, havde begyndt som nybyggere på prærierne i USA. eller i Canada? — Og for sognet! Den samlede skatteydelse fra Møgelvang løber op i mange tusinde kroner årlig herfra, hvor der ikke var andre værdier for 20 år siden end et læs lyng i ny og næ til gårdene. — Og jeg tænkte på Gudumlund. Hedeselskabet, der kender jordbundsforholdene, hævder, at heden er af fuldt så god bonitering som Møgelvang, hvorfor kan der ikke om få år ligge en lignende nybygd der?

„Ja, men det er helt andre tider, vi lever under nu, — dengang var der jo opgangstider, nu har vi jo højkonjunktur, og kan kun vente nedgang“, hævdes der af skeptikere. Mon

det ikke altid har været således, at nye foretagender kritiseres?

Men det er på tiden, jeg skal mod Holstebro. — Jeg vil også gerne besøge min gamle ven Jens Peder Løvig i Trabjerg i Borbjerg sogn. Det er mange år siden, jeg har besøgt ham, da boede han i sin veldrevne gård østligst i Trabjerg distriktet tæt ind til heden. Han havde også fået sin part af opdyrkning af værdiløs jord til en god gård. Han er nu nær de 80 år. Han bor i et hus med have midt mellem gårdene. Han er den samme friske, ungdommelige mand, der har lyst til en pennefejde eller en diskussion om tidens brændende spørgsmål. Jeg tilbragte et par timer i hyggelig passiar og beretning om sognets udvikling gennem de 40 år, der er gået, siden jeg kendte forholdene i Borbjerg. Sognet var jo da et ret udpræget hedesogn, — men hvor er heden nu? — Den er omtrent helt forsvunden. Borbjerg hede på begge sider af Viborg-vejen er der ikke mere. J. P. Løvig fortæller om den ene familie efter den anden, der begyndte her med „de bare næver“, — nu sidder de lunt indendørs i veldrevne gårde. Der er også folk, der havde boet et andet sted og haft et andet erhverv, men de kom i tanker om, at det måske var bedre at blive landmænd og hedeopdyrkere. Der er således Ole Jensen dernede på Hessel hede (en del af Borbjerg hede syd for landevejen), han boede i Handbjerg og ernærede sig som fisker på Limfjorden. Men da familien øgedes, kneb det at skaffe udkommet. Han byttede så sit hus bort med en lille hedejendom på Borbjerg hede.

„Du husker nok ejendommen, der lå ensomt dernede midt på heden?“ spørger Jens Løvig. — Jo, jeg huskede den godt; jeg kørte jo tæt her forbi med mælkevognen gennem 3 år før århundredskiftet, og jeg undrede mig tit over, hvad de her fik føden ved. Der var nok mange td. land hede, men kun ganske få opdyrket, og der groede næsten intet herpå. I folkemunde hed ejendommen også „Sultenborg“.

Ole Jensen tog fat på ejendommens opdyrkning. For flere år siden var heden dyrket op, og der er blevet et særdeles veldrevet brug ud heraf, og familien levede i økonomisk gode kår. Der havde da været munde nok at mætte; i hjemmet var opvokset 18 børn, der alle er i bedste velgående. I 1949 blev

Ole Jensens indstillet til foreningen af jyske landboforeningers sølvmedalje for landboflid, og blev den tilkendt.

Jeg kørte ad Viborgvejen ind mod Holstebro. Jeg havde kørt den mange gange i svundne år; da var vejen gruset og træls at køre ad, — nu ligger den brolagt.

Gårdene ligger tæt, med gule stubmarker, grønne, frodige roemarker og græsmarker. — Jeg giver mig god tid for ret

Ungdomsskolen Lægården.

at nyde synet og tænker på heden, der tidligere bredte sig til begge sider.

Jeg nærmede mig Holstebro. Foran ligger byen med sit villa-kvarter i forgrunden; sognekirkens slanke spir hæver sig højt, som et vartegn. Til højre ligger Lægård med sine takkede gavle. Her boede i gamle dage sagfører Aggerholm en tid. Gården lå da lidt afsondret og fornemt med store haveanlæg om; det var ikke for almindelige folk at komme indenfor dens enemærker. Nu er her ungdomsskole; — om sommeren tumler unge piger sig på sportspladsen og i haven og sanker lærdom i de lyse skolelokaler. Bag ved, oppe på bakken, hæver sig den nye Lægård landbrugsskoles store bygninger, — måske landets mest tidssvarende landbrugsskole, en skole til dygtiggørelse af unge danske landmænd.

Først da jeg kører op ad Enghavevej, ser jeg på uret, der viser, at det er på høje tid, hvis jeg vil nå at komme med rutebilen til Lemvig. Jeg når netop til holdepladsen, da den holder klar til afgang.

Vejen fører gennem Hestbæk by. — Man forstår den store betydning af, at samfundet og den enkelte rækker hinanden hånd; her, hvor der ved århundredskiftet lå to ensomme hedegårde i det store øde, går nu den asfalterede vej gennem en veldreven landsby. — Videre fremme fører vejen forbi „Veje“ i Flynder, der på samme tid lå lige så øde. Den ligger på højre hånd med sin smukke have ud mod vejen; bagved ligger Dalgård. De gule stubmarker og de frodige roe- og græsmarker veksler med unge grantræer i skellene mellem sædskifterne. Træerne er allerede i god vækst; om få år er der høje hegn, der hindrer sandstormskatastrofer som i 1938. Klosterhedens plantage giver en god baggrund med de mørkegrønne træer. — Bagved skoven ligger nybyggerkolonien Gudumlund. Til venstre mod syd ligger Donskjær, der snart forsvinder og giver plads for frodige græsgange. Den nedgående sol luer i vest og varsler en ny dag.

Jeg har været i eventyrets land. Hvad jeg har oplevet i de to dage, er som et eventyr, — og dog er det virkelighed. Fjederne, de mægtige hede- og moseflader, som det gamle amtskort viser, er borte. Dygtige hedeboere har skabt et nyt land. En slægt af unge landmænd står rede til at fortsætte; de har langt bedre forudsætninger end de, der har gjort den store indsats; de har en solid teoretisk uddannelse, og de har den stærkt udviklede teknik som hjælp, — de har sikkert også lysten og energien, som de gamle havde det; men hvis det skal lykkes dem at løfte arven og bære udviklingen videre frem, må de også have de andre gode egenskaber, der prægede de gamle: nøjsomhed og guds frygt.